SOCIETATEA DE ŞTIINŢE FILOLOGICE
DIN ROMÂNIA
FILIALA TIMIŞOARA

philologica BANATICA

1

2021





SOCIETATEA DE ŞTIINȚE FILOLOGICE
DIN
ROMÂNIA
FILIALA TIMIŞOARA

PHILOLOGICA BANATICA

1

EDIȚIE OMAGIALĂ

Coordonatori:
Adina CHIRILĂ, George Bogdan ȚÂRA

Timişoara, 2021

REVISTĂ INDEXATĂ BDI
Philologica Banatica apare de două ori pe an, sub egida
Societăţii de Ştiinţe Filologice. Filiala Timişoara

Coperta: Dan Niţu; Tehnoredactare computerizată: Ladislau Szalai

ISSN 1843-4088

Notă: În cazul studiilor referitoare la alte limbi decât româna, Redacţia admite ca trimiterile bibliografice să respecte normele din limbile respective.

IN HONOREM MAGISTRI

Prof. univ. dr.

VASILE D. ȚÂRA


IVAN EVSEEV
DICŢIONAR DE MAGIE, DEMONOLOGIE ŞI MITOLOGIE ROMÂNEASCĂ
COMPENDIU DE DIALECTOLOGIE ROMÂNĂ
MIRON COSTIN
N. A. URSU • Contribuţii la ISTORIA CULTURII ROMÂNEŞTI
ECM
Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-romane
STATUL TRANSILVAN ÎN CARE S-A NĂSCUT SF. PAHOMIE
ISTORIA LIMBII ROMÂNE

OMUL ȘI CARTEA

Prof. univ. dr. Vasile Dumitru ȚÂRA

Repere biografice și profesionale

Data și locul nașterii: 31 ianuarie 1941, satul Lunca, com. Șieuț, jud. Bistrița-Năsăud.

Studii: 1947-1954: Școala Generală, în localitățile Dipşa, Şieu, jud. Bistrița-Năsăud;
1954-1957: Liceul [în prezent, Colegiul Național „Liviu Rebreanu”] din Bistrița;
1958-1963: Universitatea „Al. I. Cuza” din Iaşi, Facultatea de Filologie, secția Limba şi literatura română.

Doctorat: 1975, cu teza *Graiul de pe valea superioară a Şieului (Transilvania)*; conducător ştiințific: prof. univ. dr. doc. G. Ivănescu, m. c. al Academiei Române.

FUNCȚII:

A. Didactice

1963-1966: preparator la Catedra de limba română a Facultății de Filologie de la Universitatea din Timişoara;
1966-1969: asistent universitar la aceeaşi facultate;
1969-1981: lector universitar la aceeaşi facultate;
1981-1990: conferențiar universitar la aceeași facultate;
1990-2008: profesor universitar activ la aceeaşi facultate.
Norma de bază: *Istoria limbii române literare*, *Paleografie românească, Introducere în cercetarea filologică*, *Ediţii şi critică de text.* Am mai predat cursuri de: *Limba română contemporană*, *Lexicologie, Introducere în lingvistică*, *Sociolingvistică*, *Lingvistică aplicată*, *Limbaj liturgic.*

B. Administrative, științifice și culturale

1963–1969: șef de cabinet la Catedra de limba română;

1981-1989: prodecan al Facultății de Filologie a Universității din Timişoara;

1990 (sept.)-1991 (ian.): decan la aceeași facultate;

1991-1992: director (cumul, ½ normă de bibliotecar) al Bibliotecii Universității de Vest din Timişoara;

1993-2008: director general (cumul, ½ normă de bibliotecar) al Bibliotecii Centrale Universitare „E. Todoran" din Timişoara;

1973-1984: secretar al filialei din Timişoara a Societății de Ştiințe Filologice din România (S.Ș.F.);

1984-1990: vicepreşedinte al filialei din Timişoara a S.Ș.F.;

1990-2012: președinte al filialei din Timișoara a S.Ș.F.;

1990-2012: membru în biroul Consiliului de conducere al S.Ș.F. din România;

1981-2004: membru în Consiliul ştiințific al Facultății de Litere, Filosofie şi Istorie de la Universitatea de Vest din Timișoara;

1985-1990, 1994-2008: membru în Senatul Universității de Vest din Timişoara;

1998-2006: membru în Consiliul Național al Bibliotecilor din Învățământ;

2002-2006: preşedinte al Consiliului Național al Bibliotecilor din Învățământ;

1994-1999: membru în Consiliul de conducere al Asociației Bibliotecarilor din Învățământ din România;

2002-2006: membru în Comisia Națională a Bibliotecilor din România;

1998–2008: membru în Colegiul de redacție al „Analelor Universității din Timişoara", seria Ştiințe filologice;

1990-2012: membru în Colegiul de redacție al „Buletinului S.Ș.F." şi al revistei „Limbă şi literatură";

1996-2007: membru în Colegiul de redacție al revistei „Limba română" din Chişinău, R. Moldova;

1997-2008: membru în Colegiul de redacție al „Buletinului Asociației Bibliotecarilor din Învățământ";

2009-2018: membru în Comitetul științific al Conferinței „Text și discurs religios", Iași;

2002-2010: membru al Adunării Eparhiale a Timişoarei;
2003-2007: vicepreşedinte al Comisiei județene de validare a denumirilor de străzi propuse de primăriile din județul Timiş.

MEMBRU ÎN SOCIETĂȚI ȘTIINȚIFICE

Societatea de Științe Filologice, din 1970;
Societatea Română de Lingvistică Romanică, din 1970;
Asociația Bibliotecarilor din România, din 1992;
Asociația Dialectologilor Români, membru fondator.

MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE ORGANIZATE

Sesiuni științifice naționale

15 sesiuni științifice; 24 de simpozioane locale, sub egida S.Ș.F., între 1973 și 2004.

Manifestări științifice cu participare internațională

Al IV-lea Congres al Filologilor Români, 3-6 iulie 1991, Timișoara;
Seminarul Internațional INFO'93, iunie 1993;
Identitatea culturală a tuturor românilor, primele patru ediții;
Conferința Națională ABIR, septembrie 1996;
Seminarul Internațional INFO'97, iunie 1997;
Seminarul româno-american, iulie, 1999;
Conferința Naționala ABIR, sept. 2006;
Simpozionul *Colloquia bibliothecalia*, Timișoara, 24.04.2007;
Simpozionul „Cartea Cărților" (opt ediții).

CONSULTANȚĂ DIDACTICĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

1. Membru referent în patru comisii pentru acordarea titlului de *doctor honoris causa:* acad. Eugen Coşeriu (Germania) și dr. Martin Nicoulin (Elveția), la Universitatea de Vest din Timișoara; prof. dr. G. I. Tohăneanu și prof. dr. Gh. Chivu, m. c. al Academiei Române, la Universitatea Dunărea de Jos din Galați.

2. Referent în 70 de *comisii de doctorat*: la **Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi**: 33 comisii pentru teze conduse de: prof. univ. dr. doc. G. Istrate (6),

prof. univ. dr. C. Dimitriu (3), prof. univ. dr. D. Irimia (3), prof. univ. dr. V. Arvinte (6), prof. univ. dr. Al. Andriescu (3), prof. univ. dr. Petru Zugun (2), prof. univ. dr. Ioan Lobiuc (4), prof. univ. dr. Adrian Turculeț (1), prof. univ. dr. Luminița Cărăușu (1), prof. univ. dr. Eugen Munteanu (1), prof. univ. dr. Constantin Frâncu (1), prof. univ. dr. Al. Gafton (2); **Universitatea din Bucureşti**: 9 comisii, pentru teze conduse de prof. univ. dr. Tatiana Slama Cazacu (1), prof. univ. dr. Ion Stoica (4), acad. Dan Horia Mazilu (1), acad. Marius Sala (1), prof. univ. dr. Paul Cornea (1), prof. univ. dr. pr. Vasile Gordon (1); **Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca**: 6 comisii, pentru teze conduse de prof. univ. dr. R. Todoran (1), prof. univ. dr. Mircea Borcilă (4); prof. univ. dr. Elena Dragoş (1); **Universitatea „L. Blaga" din Sibiu**: 5 comisii, pentru teze conduse de prof. univ. dr. Victor V. Grecu; **Universitatea din Craiova**: 2 comisii, pentru teze conduse de prof. univ. dr. Flora Şuteu; **Universitatea de Vest din Timişoara**: 15 comisii, pentru teze conduse de prof. univ. dr. Vasile Frățilă.

3. Membru referent în 53 de *comisii pentru ocuparea unor posturi de profesori, conferenţiari şi lectori la universităţile* din: Timişoara, Bucureşti, Iaşi, Cluj-Napoca, Sibiu, Craiova, Suceava, Baia Mare, Galați, Novi Sad (Serbia), precum și pentru 7 posturi de cercetători ştiinţifici I la institutele de cercetări socio-umane din Timişoara şi Sibiu și la B.C.U. „Carol I" din București.

4. Membru în numeroase comisii pentru acordarea gradelor didactice profesorilor de limba română din învățământul preuniversitar; conducător a peste o sută de lucrări pentru obținerea gradului didactic I în învățământ.

5. Expert evaluator CNCSIS, între anii 2000 și 2009.

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ

I. Domenii de cercetare predilecte: istoria limbii române literare, dialectologie, limbajul religios, toponimie și antroponimie, istoria lingvisticii românești, bibliologie.

II. Statistica lucrărilor elaborate și publicate: 4 cărți, 92 de studii, articole și recenzii, 2 cursuri universitare multiplicate, o antologie de texte

românești vechi, 11 volume îngrijite sau coordonate, 4 contracte de cercetare științifică CNCSIS, 86 de comunicări la congrese, sesiuni științifice și simpozioane naționale și internaționale, 35 de emisiuni radio și TV pe teme lingvistice și de biblioteconomie.

III. Recenzii apărute în țară asupra lucrărilor publicate: 20.

IV. Citări sau trimiteri la lucrările publicate: peste 200 de citări, în 19 cărți şi câteva zeci de studii.

V. Aprecierea activității în diferite publicații: 8 volume (6 dicționare și 2 volume omagiale), 2 articole.

VI. Premii şi alte distincții

Conferenţiar universitar evidenţiat, distincție acordată de Ministerul Învățământului, Ordinul 5703/19 iunie 1984.

Diploma de onoare a Societății de Limba Română din Voivodina (Serbia), sept. 2000.

Diploma de onoare a Asociației Bibliotecarilor din Învățământ din România, 2005.

Diploma de excelenţă ABIR, 2006.

Diploma și premiul de excelență, acordate de Universitatea de Vest din Timișoara, 1 oct. 2008.

Titlul de *Cetățean de Onoare al comunei Șieuț*, jud. Bistrița-Năsăud, acordat de Consiliul Local Șieuț, în data de 22.06.2017.

Ordinul *Sfântul Ierarh Pahomie de la Gledin*, acordat de Mitropolia Clujului, Maramureșului și Sălajului, în data de 17 oct. 2021.

VII. Lista lucrărilor publicate în perioada 1966 – 2018

Toponimice româneşti din Munţii Apuseni (Băişoara, Săcel, Muntele Săcelului), în AUT, IV (1966), p. 197-219 (în colaborare cu G. Giuglea).

[Recenzie] Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, Bucureşti, EA, 1966, în AUT, V (1967), p. 284-287.

Supranumele româneşti din comuna Domaşnea (Caraş-Severin), în AUT, VI (1968), p. 225-239.

[Recenzie] *** *Studii şi materiale de onomastică*, Bucureşti, EA, 1969, în AUT, VII (1969), p. 275-278.

Originea numelui topic Frij, în LR, XIX (1970), nr. 1, p. 51-57.

[Recenzie] *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş*, I, Bucureşti, EA, 1969, în „Orizont”, XXI (1970), nr. 2, p. 99-100.

Istoria limbii române literare, *I. Epoca veche şi premodernă*, Timişoara, TUT, 1971 (ed. a II-a, 1972, ed. a III-a, 1973), (în colaborare cu Şt. Munteanu).

C. Diaconovici Loga şi problemele limbii române literare, în „Orizont”, XXII (1971), nr. 8, p. 84-87 (publicat şi în *Constantin Diaconovici Loga*. Culegere îngrijită de Ion Iliescu, Universitatea din Timişoara, 1971, p. 19-26).

Crestomaţie românească. Texte de limbă literară. I. Epoca veche şi premodernă, Timişoara, TUT, 1972 (în colaborare cu Ştefan Munteanu).

[Recenzie] *** *Bibliografia analitică a limbii române literare (1780-1866)*, Bucureşti, EA, 1972, în AUT, X (1972), p. 295-298.

Limba română contemporană. Fascicula IV. Fonetica, Timişoara, TUT, 1973 (ed. a II-a, 1974), (în colaborare cu V. Şerban şi Fr. Király).

Pentru o stilistică a limbajului artistic popular, în „Orizont”, XXV (1974), nr. 7, p. 6.

Mărturii istorice şi toponimice despre vechimea românilor din Transilvania de nord-est, în AUT, XII (1974), p. 19-26.

Graiul de pe valea superioară a Şieului (Transilvania), Timişoara, 1975 (teză de doctorat).

Valea superioară a Şieului. Fragmente de istorie, în *Arhiva Someşeană*. Studii, comunicări, referate, III, Năsăud, 1975, p. 192-204.

[Recenzie] Marin Bucă, O. Vinţeler, *Dicţionar de antonime*, Bucureşti, EER, 1974, în LL, 1975, vol. I, p. 171-172.

Construcţii sintactice în graiul de pe valea superioară a Şieului (Transilvania), în *Studii de lingvistică*. Volum îngrijit de D. Craşoveanu şi Marin Bucă, Timişoara, TUT, 1976, p. 205-213.

[Recenzie] Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, EA, 1975, în LL, 1977, vol. I, p. 288-293.
Istoria limbii române literare. Privire generală, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978 (în colaborare cu Şt. Munteanu).
Crestomaţie românească. Texte de limbă literară, Bucureşti, EDP, 1978 (în colab. cu Şt. Munteanu, Ileana Oancea şi Doina David).
Convorbiri cu Acad. Iorgu Iordan (interviu luat împreună cu Sergiu Drincu), în „Orizont”, XXIX (1978), nr. 44, p. 1, 6.
Ovid Densusianu, cercetător al terminologiei păstoritului românesc, în BulSŞF, 1978, p. 100-103.
Graiul din nord-estul Transilvaniei, în AnICED, seria A. 1, 1979, p. 347-356.
Sesiunea: „Două sute de ani de la apariţia primei cărţi româneşti a Şcolii Ardelene tipărite cu alfabet latin”, în BulSŞF, 1980, p. 111.
[Recenzie] Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iaşi, Editura Junimea, 1979, în LL, 1980, vol. IV, p. 652-658.
Terminologia păstorească, mărturie a unităţii limbii şi poporului român, în AnICED, seria A. 2, 1980, p. 151-161.
Buletin informativ metodico-ştiinţific, vol. I-II (1981-1982), Timişoara, TUT, 1982 (volum îngrijit în colaborare cu Vasile Şerban şi Aurel Scorobete).
Despre „reromanizarea” limbii române literare, în AUI, Serie nouă III. E. Lingvistică, t. XXVIII-XXIX (1982-1983), p. 173-177.
Istoria limbii române literare. Privire generală, ediție revizuită şi adăugită, Bucureşti, EDP, 1983 (în colaborare cu Şt. Munteanu).
Cultivarea limbii române în liceu. Norme şi exerciţii, Bucureşti, EDP, 1983 (în colaborare cu Mihai Gafencu, Vasile Şerban şi Dorina Mărgineanțu).
G. Ivănescu, *Lingvistică generală şi românească*. Ediție, note şi indice de V. Şerban şi V.D. Țâra, Timişoara, Editura Facla, 1983.
Buletin informativ metodico-ştiinţific, vol. III-IV (1983-1984), Timişoara, TUT, 1984 (volum îngrijit).

[Recenzie] *Codicele Voronețean*. Ediție critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1981, în LL, 1983, vol. IV, p. 583-587.

Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani, în *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani – omagiul elevilor şi colaboratorilor*, Iaşi, CMU, 1983, p. 57-58.

Despre structura dialectală a dacoromânei, în MCD, II, Cluj-Napoca, [TUCN], 1983, p. 354-365.

Studii de dialectologie, Timişoara, TUT, 1984 (volum îngrijit în colaborare cu V. Frățilă).

Termeni regionali de origine latină în ***Lexiconul de la Buda***, în *Studii de dialectologie*, Timişoara, TUT, 1984, p. 357-380.

Lexicologie şi lexicografie didactică, Timişoara, TUT, 1985 (volum îngrijit în colaborare cu Domnița Alexandru).

Didactica modernă. *Aspecte ale predării limbii române ca limbă străină*, Timişoara, TUT, 1986 (volum îngrijit în colaborare cu Domnița Alexandru).

Filologie XXX. 2. Lingvistică, Timişoara, TUT, 1987 (volum îngrijit în colaborare cu Rodica Popescu şi Victoria Stroescu).

Didactica modernă. II. *Aspecte ale predării limbii române ca limbă străină*, Timişoara, TUT, 1987 (volum îngrijit în colaborare cu Domnița Alexandru).

Limba română – un tezaur pentru azi şi pentru mâine, în „Orizont”, XXXVIII (1987), nr. 43, p. 2-3.

Didactica modernă. III. *Aspecte ale predării limbii române ca limbă străină*, Timişoara, TUT, 1988 (volum îngrijit în colaborare cu Domnița Alexandru).

In memoriam. Gheorghe Ivănescu (1912-1987), în AUT, XXV (1987), p. 114-118.

Elemente redundante în sintaxa unui grai din nord-estul Transilvaniei, în SND. Rezumatele comunicărilor, Craiova, 1988, p. 29.

Didactica modernă. IV. *Aspecte ale predării limbii române ca limbă străină*, Timişoara, TUT, 1990 (volum îngrijit în colaborare cu Domnița Alexandru).
Un semnificativ eveniment ştiinţific românesc [Congresul al IV-lea al Filologilor Români], în „Orizont”, 3 (1991), nr. 20, p. 10.
Cuvânt de salut, „Congresul al IV-lea al Filologilor Români” [Timişoara, 4-6 iulie 1991], în BulSŞF, 1991-1992, p. 14-15.
Norme literare ignorate, în „Scripturele române”, I (1991), nr. 1, p. 16.
Norme literare ignorate. II, în „Scripturele române”, I (1991), nr. 2-3, p. 31.
Norme literare ignorate. III, în „Scripturele române”, II (1992), nr.1-2, p. 31.
Unitatea limbii române, în „Scripturele române”, II (1992), nr. 3-4, p. 26.
Despre fixarea şi evoluţia normelor limbii române literare, în LL, 1994, vol. II, p. 8-13.
Norma literară în limba lui Ion Creangă, în vol. *G. I. Tohăneanu 70*, Timişoara, Editura Amfora, 1995, p. 521-528.
Profesorul Ştefan Munteanu la a LXXV-a aniversare, în AUT, XII-XIII (1995), p. 3-8.
Conştiinţa unităţii românilor în literatura religioasă, în „Altarul Banatului”. Serie nouă, VII (1996), nr. 1-3, p. 7-12.
Cui prodest? [despre sistemul ortografic actual], în „Biblos”, Iaşi, 1996, nr. 2.
Neologisme „româno-romanice”, în „Revista de lingvistică şi ştiință literară”, Chişinău, 1997, nr. 3, p. 153-158.
Stelian Dumistrăcel. La 60 de ani, în „Revista de lingvistică şi ştiință literară”, Chişinău, 1997, nr. 4, p. 86-88.
Unitatea şi unicitatea normei literare româneşti, în „Zbornic”, 5, Vršac, 2000, p. 498-503.
Profesorul G.I. Tohăneanu la 75 de ani, în LL, 2000, vol. I-II, p. 104 109.
Vasile Alecsandri şi limba română, în LR (Chişinău), 2001, nr. 4-8, p. 124-128.

Despre normele limbii române literare, în vol. *Ion Coteanu. In memoriam*, Craiova, Editura Universitară, 2001, p. 382-388.

Vocaţie, competenţă, dăruire [Profesorul Ion Stoica la 65 de ani], în „Biblioteca”, XII. Serie nouă (2001), nr. 1.

Eugen Todoran 1918-1997, Timişoara, Editura Mirton, 2002 (volum coordonat).

Profesorul Marius Sala, în *Marius Sala. Contemporanul lor, contemporanii lui*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2002, p. 272-273.

Întemeietorul [Eugen Todoran], în *Eugen Todoran (1918-1997)*, Timişoara, Editura Mirton, 2002, p. 5-8.

Tradiţie şi inovaţie în marketingul de bibliotecă, în *Biblio-Braşov 2002*, Braşov, Editura Universității Transilvania, 2002, p. 133-137.

[Recenzie] Mihail Halici – tatăl, *Dictionarium valachico-latinum* [Anonymus Caransebesiensis]. Studiu filologic şi indice de cuvinte de Francisc Király, [Timişoara], Editura First, [2003], în AUT, XLI (2003), p. 269-271.

Vasile Şerban (1922-2002), în AUT, XLI (2003), p. 283-284.

Profesorul Gavril Istrate la a 90-a aniversare, în LL, 2004, III-IV, p. 121-127; publicat şi în ALIL, XLIV-XLVI (2004-2006), p. 9-15.

Ştefan Munteanu - 85: referinţe critice, Timişoara, Editura Amphora, 2005 (volum îngrijit în colaborare cu Doina David şi Ileana Oancea).

Profesorul Vasile Frăţilă la a 65-a aniversare, în *In honorem Vasile Frăţilă*, Timişoara, EUV, 2005, p. 61-65.

Dicționar al scriitorilor din Banat (dezbatere), în „Orizont”, serie nouă, XVII (2005), nr. 12 (1479), p. 10, 12.

Traduzione e storia della lingua: traduzioni in rumeno [Übersetzen und Sprachgeschichte: Übersetzungen ins Rumänische] [*Rolul traducerilor în formarea limbii române literare*], în volumul *Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen [Manuel international de l’histoire linguistique de la Romania]*, *2. Teilband*, coordonatori Gerhard Ernst, Martin-Dietrich Gleßgen, Christian Schmitt, Wolfgang Schweickard, Berlin-New York,

Walter de Gruyter, 2006, p. 1347-1362 (în colaborare cu Tereza Ferro şi Doina David).

Un manuscris de la 1721, în *Gabriel Ştrempel la 80 de ani. O viaţă închinată cărţii*. In honorem Gabriel Ştrempel, Satu-Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2006, p. 791-798.

Filologie și cultură, în „Orizont", serie nouă, XVIII (2006), nr. 10 (1489), p. 8-9.

Bibliotecarul, specialist în ştiinţele informării şi documentării, în „Revista română de biblioteconomie şi ştiința informării", IV (2007), p. 24-28.

Despre teoria dialectelor literare, în *Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Naţional de Dialectologie*, Baia-Mare, 5-7 mai 2006. Volum omagial dedicat prof. univ. dr. Nicolae Felecan, la împlinirea vârstei de 65 de ani, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2008, p. 67-75.

Postfaţă, în Ion Medoia, *Paul Iorgovici, învăţat şi patriot bănăţean. 1764-1808*, Timişoara, Editura Eurostampa, 2008.

O personalitate distinctă a lingvisticii româneşti [Profesorul G.I. Tohăneanu], în AUT, XLVI (2008), p. 25-31.

Discursul religios, model şi normă de exprimare îngrijită în epoca veche, în TDR, I, 2009, p. 57-64 (reprodus și în vol. *Perspective asupra textului și discursului religios.* Volum îngrijit de Ioan Milică, Emanuel Gafton și Sorin Guia, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2013, p. 211-218).

Ştefan Munteanu. Bibliografia lucrărilor publicate în perioada 1940-2010, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2010 (text îngrijit şi indice de autori, în colaborare cu Adina Chirilă).

Prof. univ. dr. Vasile Frățilă la 70 de ani, în „Gând românesc". Revistă lunară de cultură, știință și artă, III (2010), nr. 7 (19), p. 31-35.

Un model [Profesorul Ştefan Munteanu], în „Orizont", 2010, nr. 4, p. 15.

O personalitate a filologiei româneşti: Profesorul Ştefan Munteanu, în AUT, XLVIII (2010), p. 10-16.

Predicile lui Petru Maior, un moment de referinţă în evoluţia discursului omiletic românesc, în TDR, III, 2011, p. 211-220.

O problemă controversată a filologiei româneşti: paternitatea Istoriei Țărâi Rumâneşti *atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, în LR, LX (2011), nr. 1, *Omagiu lui N.A. Ursu*, p. 139-145.

Despre începuturi. I. 55 de ani de învățământ filologic la Timișoara, în „Orizont”, XXIII (2011), nr. 9 (1548), p. 6-7.

O prestigioasă asociație științifică a profesorilor filologi își continuă drumul, interviu cu prof. univ. dr. Vasile D. Țâra, președintele Filialei Timișoara a S.Ș.F., în *Paralela 45*, supliment de cultură al ziarului „Renașterea bănățeană”, nr. 6611, 4 oct. 2011, p. 1 și 6, consemnat de Laurențiu Nistorescu.

Un fenomen sintactic dialectal, în *Confluențe lingvistice și filologice*. Omagiu Profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, p. 89-94.

Un clasic al filologiei românești: Vasile Bogrea, în „Studii și cercetări lingvistice”, LXII (2011), nr. 2, p. 267-271 (în colaborare cu Șt. Munteanu).

Crâmpeie de viață, în *Filologie și bibliologie. Studii*, vol. coord. de Gheorghe Chivu, Alexandru Gafton, Adina Chirilă, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2011, p. 21-41 (interviu consemnat de Simona Adam).

[Recenzie] G. Istrate, *Limba română literară. Studii și articole*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, [Iași], Editura Tipo Moldova, [2009], 579 p., în „Limba română”, LXI (2012), nr. 2, p. 273-276.

Un miscelaneu de cronici moldovenești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, (serie nouă), secțiunea III: Lingvistică t. LVIII (2012), p. 239-256.

G. Ivănescu, întemeietor de școală lingvistică la Timișoara, în AUT, L (2012), p. 55-64.

Bibliografia lucrărilor profesorului G. Ivănescu, editate în perioada 1934-2012, în AUT, L, 2012, p. 23-48 (în colab. cu Adina Chirilă).

Ștefan Munteanu (1920 – 2012), în LL, 2013, vol. I-II, p. 132-135.

Biblioteca, o componentă esențială a sistemului info-documentar, în vol. *Biblioteconomia românească la început de secol XXI. Omagiu*

profesorului Mircea Regneală. Volum coordonat de dr. Robert Coravu și conf. dr. Elena Tîrziman, Constanța, Editura Ex Ponto, 2013, p. 33-40.

Direcția ivănesciană în cercetarea limbii române literare, în ALIL, t. LIII, 2013. Număr special *Lucrările Colocviului Internațional G. Ivănescu – 100 de ani de la naștere* (Iași, 1-2 noiembrie 2012). Coordonator: Carmen-Gabriela Pamfil, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 383-394.

Ultimul președinte, în vol. *Ion Coteanu – In memoriam*, București, 2014.

[Recenzie] Gheorghe Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, ediția a II-a revăzută. Îngrijirea textului, bibliografie, indici și notă asupra ediției de Eugen Munteanu și Lucia-Gabriela Munteanu. *Postfață* de Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2012, 413 p., în AUT, LI - LII / 2013-2014, p. 235-237.

Știința cărții, în vol. *O carte. O bibliotecă. Un om. Ion Stoica*. Omagiu. Evocări & Studii, coord. Doina Banciu, Mireille Rădoi, București, 2015, p. 71-84.

O personalitate distinctă a culturii umaniste din Banat, în vol. *In honorem magistri Crișu Dascălu 75*, Volum îngrijit de acad. Păun Ion Otiman și conf. univ. dr. Ioan David, Timișoara, Editura David Press Print, 2016, p. 274-278.

Gledinul, un sat distinct și binecuvântat, în vol. *Gledin 700* de Ioan Vlaic și Marin Ursa, București, Ars Docendi, 2016, p. 10-12.

O distinsă personalitate a filologiei românești: Profesorul univ. dr. Gheorghe Chivu, m. c. al Academiei Române, în vol. *Omul de cuvânt. In honorem Gheorghe Chivu,* editor Adina Chirilă, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 2017, p. 542-545 .

O viață dăruită celei mai desăvârșite dintre arte, în *Despre Eugen Dorcescu. Volum omagial 75,* coord. Mirela-Ioana Borchin, Timișoara, Editura Mirton, 2017, p. 115-116.

Profesorul Eugen Todoran. Repere biografice, în AUT. Seria *Științe filologice*, XVI, 2018, p. 11-22.

SIGLE ŞI ABREVIERI

ALIL = *Anuar de lingvistică şi istorie literară* I (1950) ş.u.
AnICED = *Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectale*
AUT = „Analele Universităţii din Timişoara. Seria Ştiinţe filologice" I (1963) ş.u.
BulSŞF = „Buletinul Societăţii de Ştiinţe Filologice"
CL = „Cercetări de lingvistică" I (1956) ş.u.
CMU = Centrul de Multiplicare al Universităţii din Iaşi
EA = Editura Academiei
EER = Editura Enciclopedică Română
EUV = Editura Universităţii de Vest
IPCD = Institutul pentru Perfecţionarea Cadrelor Didactice
LL = „Limbă şi literatură" I (1955) ş.u.
LR = „Limba română" I (1952) ş.u.
MCD = *Materiale şi cercetări dialectale*, II. Volum îngrijit de R. Todoran, E. Beltechi, I. Mării, N. Mocanu, Cluj-Napoca, [TUCN], 1983, 444 p. (Lucrările primului Simpozion Naţional de Dialectologie Română, Cluj-Napoca, 10-11 oct. 1980).
RLit = „România literară" I (1968) ş.u.
SCL = „Studii şi cercetări lingvistice" I (1950) ş.u.
SND = Al V-lea Simpozion Naţional de Dialectologie, Craiova (27-28 mai 1988)
TDR = *Text şi discurs religios* I (2009) ş.u.
TribŞc = „Tribuna şcolii" I (1971) ş.u.
TUCN = Tipografia Universităţii din Cluj-Napoca
TUT = Tipografia Universităţii din Timişoara.

EVOCĂRI

VASILE D. ȚÂRA – 80

IOSIF CHEIE-PANTEA
Universitatea de Vest din Timișoara

Mi se pare incredibil, dacă mă gândesc astăzi, că prietenia mea cu Vasile Țâra durează de mai bine de o jumătate de secol, mai precis din 1963, când ne-am cunoscut în calitate de tineri preparatori la Facultatea de Filologie a Universității din Timișoara. Ardelean prin naștere, din Lunca, județul Bistrița-Năsăud, a absolvit liceul la Bistrița și, asemenea fratelui mai mare, și-a făcut studiile superioare la Universitatea din Iași, Facultatea de Filologie, Secția limba și literatura română. Datorită seriozității, pasiunii și implicării demonstrate în anii studenției, Prof. univ. dr. Gavril Istrate, decanul facultății, l-a propus pentru postul de preparator la Facultatea de Filologie, dar, printr-o întâmplare neprevăzută, a fost repartizat la Universitatea din Timișoara, Catedra de limba română a Facultății de Filologie.

Aici și-a început adevărata activitate profesională și de cercetare științifică, sub îndrumarea îndeosebi a trei personalități: prof. univ. dr. Gheorghe Ivănescu, membru corespondent al Academiei Române, prof. univ. dr. Ștefan Munteanu și prof. univ. dr. George Giuglea. Sub conducerea exigentă a profesorului dr. doc. Gheorghe Ivănescu și-a susținut, în 1975, teza de doctorat *Graiul de pe valea superioară a Șieului (Transilvania)*. De-a lungul anilor s-a manifestat printr-o vastă și originală operă de cercetare în special a istoriei limbii române literare și a dialectologiei, și în domenii precum: limbaj religios, toponimie și antroponimie, istoria lingvisticii românești etc. În aceste sfere de activitate a scris 4 cărți, 92 de studii, articole și recenzii, 2 cursuri universitare multiplicate, o antologie de texte românești vechi, 11 volume îngrijite sau coordonate, 86 comunicări la congrese, sesiuni științifice și simpozioane naționale și internaționale etc.

Paralel cu activitatea profesională și de cercetare, Vasile D. Țâra a organizat, în timp, numeroase manifestări științifice la nivel național: 15 sesiuni științifice, 24 de simpozioane locale, sub egida S. Ș. F., între anii 1973 și 2004.

A organizat însă și importante manifestări științifice cu participare internațională, precum: Al IV-lea Congres al Filologilor Români, 3-6 iulie

1991, Timişoara; Seminarul Internaţional INFO, iunie 1993 şi iunie 1997; Conferinţa Naţională ABIR, septembrie 1996 şi septembrie 2006; Seminarul româno-american, iulie 1999; Simpozionul *Colloquia bibliothecalia*, Timişoara, 24.04.2007.

O astfel de activitate prodigioasă i-a adus autorului şi numeroase funcţii, ca: preşedinte al filialei din Timişoara a S.Ş.F., membru în Senatul Universităţii de Vest din Timişoara, membru în Colegiul de redacţie al „Analelor Universităţii din Timişoara. Seria Ştiinţe filologice", membru în Colegiul de redacţie al „Buletinului S.Ş.F." şi al revistei „Limbă şi literatură", membru în Colegiul de redacţie al revistei „Limba română" din Chişinău, R. Moldova etc.

Aceste împliniri deosebite presupun, fireşte, o seamă de calităţi ale Profesorului Vasile Ţâra: pe lângă o excepţională pregătire profesional-ştiinţifică, spirit de iniţiativă, perseverenţă şi tenacitate în realizarea ideilor şi proiectelor, capacitatea de organizare a diferitelor evenimente etc., să subliniem: onestitatea, generozitatea, entuziasmul şi empatia în relaţia cu oamenii. Calităţile umane şi profesionale i-au adus dlui Ţâra şi „surprize" nedorite; e vorba de unele funcţii administrative, precum cea de prodecan între anii 1981 şi 1989. Să precizăm că în cei 9 ani n-a beneficiat de indemnizaţie de conducere sau de alte avantaje; din contra, până la numirea sa în funcţie erau doi prodecani: unul pentru studenţii români şi altul pentru studenţii străini din anul pregătitor. Din raţiuni economice, însă, cele două funcţii au fost contopite, astfel că prodecanul V. Ţâra avea să răspundă de cazarea şi comportamentul studenţilor în cămine, frecvenţa lor la cursuri şi seminare, activităţile culturale şi educative, organizarea examenului de admitere şi de licenţă şi multe altele. Povara interminabilelor obligaţii administrative l-a determinat, în zadar, să-şi dea de două ori demisia din funcţia de prodecan, în 1984 şi 1988. Iar din septembrie 1989 până în ianuarie 1990 i-a fost acordată, tot fără să o fi dorit, funcţia de decan al Facultăţii de Filologie. Toate acestea, deoarece nu voinţa individului, ci a factorului politic era hotărâtoare, în ciuda aşa-zisei autonomii a învăţământului.

Dar să prezentăm aici şi o altă dimensiune importantă a activităţii prof. univ. dr. Vasile D. Ţâra, cea legată de edificarea Bibliotecii Centrale Universitare „Eugen Todoran". Încă de la sosirea în Timişoara, ca tânăr absolvent al Universităţii din Iaşi, Vasile Ţâra şi-a dat seama de starea precară privind posibilităţile de informare cultural-ştiinţifică a profesorilor şi

studenților Universității timișorene. Lipsea o bibliotecă pe măsura exigențelor universitare, existau doar câteva mii de volume, din care o mare parte, trecute la fondul secret, erau interzise, inaccesibile deci studenților îndeosebi. Întâmplarea fericită a făcut ca Profesorul Eugen Todoran, rectorul Universității, venit, la rându-i, de la Cluj, să fi trăit aceeași decepție. De aici s-a născut ideea construirii unei Biblioteci Universitare, după modelul celor de la Iași și Cluj și – desigur – colaborarea pe ani mulți între rector și mai tânărul său coleg, colaborare marcată de mari obstacole și greutăți, dar și încununată, în cele din urmă, de un mare succes.

Ar fi nevoie de multe pagini pentru a evoca întreaga odisee a acestei împliniri eroice, care, fără a exagera excesiv, are parcă ceva din măreția legendei Meșterului Manole. Numai că eforturile și dificultățile nu s-au limitat la ridicarea edificiului propriu-zis, pentru care se cuvine a menționa și consumul de răbdare și energie în relațiile cu autoritățile locale și centrale, pentru obținerea de fonduri, aprobări de tot felul etc.

Odată terminată construcția clădirii, noua bibliotecă avea nevoie de dotări moderne, de surse info-documentare actuale și de oameni pregătiți să le gestioneze. În acest scop, „meșterul” Țâra s-a deplasat mai multă vreme la Iași, Cluj și București, pentru a se documenta în materie. Împreună cu Profesorul E. Todoran, cu Profesorul G.I. Tohăneanu și alții, a achiziționat cărți din surplusul marilor biblioteci naționale sau personale, cum a fost aceea a Profesorului Gh. Ivănescu, a procedat la perfecționarea angajaților prin crearea specialității de biblioteconomie etc. Și dacă, la început, își asumase funcția de Director al Bibliotecii, pentru scurt timp, spera el, contactul cu realitatea i-a revelat lui Vasile Țâra complexitatea lucrurilor, faptul că funcția la bibliotecă va fi mai lungă în timp, dar și mai cronofagă decât cea de prodecan. De ce o acceptase atunci? Deoarece a rămas credincios ideii sale dintotdeauna că performanța în învățământul superior este dependentă de calitatea bibliotecii aferente, așa că Universitatea din Timișoara a ajuns azi, grație Bibliotecii Centrale Universitare „Eugen Todoran”, alături de marile universități din Iași, București și Cluj. Mai bine de două decenii, Vasile Țâra s-a ocupat de construirea, modernizarea și funcționarea bibliotecii, mai întâi ca director al Bibliotecii Universității de Vest din Timișoara (1991-1992) și apoi în calitatea de director general al Bibliotecii Centrale Universitare „Eugen Todoran” din Timișoara (1993-2008). Între timp, și-a câștigat un

prestigiu național devenind președinte al Consiliului Național al Bibliotecilor din Învățământ (2002-2006) etc.

Evocând cele de mai sus, nu ne putem ascunde regretul că celui care a trudit atât de mult la realizarea Bibliotecii noastre universitare nu i-a fost găsit un loc în complexul acesteia, o sală sau un departament, care să-i poarte numele în semn de meritat omagiu.

Îi urez Profesorului Vasile D. Țâra ani mulți cu sănătate întru continuarea și desăvârșirea proiectelor la care lucrează în prezent.

VASILE D. ȚÂRA
SAU
DESPRE A FI SIMPLU ȘI CUMPĂTAT ÎN VORBĂ, TEMERAR ȘI FĂRĂ ODIHNĂ ÎN SACRIFICIUL DE SINE

GEORGE MANOLACHE
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

REZUMAT: Lucrarea evocă personalitatea profesorului şi a cercetătorului Vasile D. Țâra de la Universitatea de Vest din Timişoara. În medalionul lingvisticii din Timişoara, Vasile D. Țâra ocupă un loc central alături de Gh. Ivănescu, G.I. Tohăneanu, Ştefan Munteanu, Vasile Frățilă ş.a., împreună cu care contribuie la punerea în valoare a textelor vechi şi a fenomenelor de limbă dialectale şi supradialectale.

Evocarea se concentrează asupra participării Profesorului Vasile D. Țâra la lucrările Conferinței Naționale „Text şi discurs religios” în/la care a prezentat cercetări reprezentative despre predicile cărturarilor Şcolii Ardelene, segment cultural şi lingvistic care a fost insuficient cercetat şi, implicit, apreciat cu parcimonie de lingvişti şi de istoricii culturii naționale. Contribuția clericilor este şi ea conjuncturală, în sensul că predicilor li s-a acordat o atenție dependentă de recomandările de cult, fără a se elabora studii ample, axate pe problemele de fond ale retoricii religioase și concentrate asupra modelelor de limbă dominante în plan normativ. Prin readucerea în prim-plan a depozitarului oratoric al predicilor şi a arsenalului lingvistic al scrierilor vechi, Vasile Țâra se îndreaptă vizibil „în contra curentului”, preocupându-se, cu elocvență şi obstinație, într-o epocă de ateism şi obscurantism, de valorile lingvistice şi de coordonatele umaniste din aria de cuprindere a culturii vechi, un segment fundamental religios.

La baza acestei opțiuni curajoase, de revalorizare a unui moment de cultură abandonat şi neagreat (dacă nu chiar interzis de promotorii ideologiei „omului nou”!) se află analiza lingvistică a predicii inspirate de Sfintele Scripturi, considerată ca model de învățătură creştină şi etalon de „limbă îngrijită”, aşa cum le aflăm în varianta genuină a reprezentanților Şcolii Ardelene, cu precădere a prelaților Petru Maior şi Samuil Micu. Această pasiune pentru modele culturale reactive constituie unul dintre motivele care m-au apropiat de Profesorul octogenar Vasile Țâra pe care îl cinstim şi-l onorăm cum se petrecea, pe vremuri, cu înțeleptul Nestor, cel protejat de Atena.

Cuvinte-cheie: *predică*, *omilie*, *lingvistică generală*, *literatură religioasă*, *paleografie*, *istoria limbii*.

Întâlnirea cu Profesorul Vasile D. Țâra s-a petrecut în preajma Sfântului Nicolae al anului de grație 2008 şi ea poate fi aşezată sub însemnul atenian al *phronesis*-ului, adică al înțelepciunii şi-al bunului simț, al judecății drepte şi

al echilibrului între raţiune şi acţiune; între *nous* şi *tehne*, după cum se perora în „şcoala lui Anaxagoras”. A fost o întrevedere binecuvântată în care se nivelau căile de acces între filologi şi cercetători cu deschideri teologice, de vârste şi specializări diferite, cu toţii preocupaţi însă de abordarea fenomenului cultural vechi şi nou dinspre versantul textului biblic şi al discursului religios.

Prin strădania exemplară a Profesorului Alexandru Gafton şi a inimoşilor săi colegi, neobosiţii Sorin Guia şi Ioan Milică, se petrecea (cu binecuvântarea Mitropolitului Moldovei şi al Bucovinei, Î.P.S. Teofan Savu, a Episcopului Diecezei catolice de Iaşi, P.S. Petru Gherghel, şi cu patronarea charismatică a Rectorului Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, Profesorul Vasile Işan) un eveniment transcultural, insolit ca formulă şi formă de manifestare în spaţiul universitar postdecembrist: inaugurarea Conferinţei Naţionale „Text şi discurs religios”. „Capul de afiş” al comunicărilor era deţinut de aşteptările cu privire la incursiunea transteologică în exegeza *Bibliei lui Şerban*, diortosită de către preavrednicul de pomenire Î.P.S. Bartolomeu Valeriu Anania, Mitropolitul Clujului, Albei, Crişanei şi Maramureşului. Mai exact, puteam urmări „în direct” un exerciţiu de hermeneutică a *Bibliei de la Bucureşti*, un „monument de limbă teologică şi literară românească”, urmat de relevarea Adevărului „între Cuvântul biblic şi Cuvântul poetic în viziunea lui Eminescu”, expusă într-o nouă lumină de către Profesorul Dumitru Irimia[1].

Prin urmare, am fost martorii unei întâlniri providenţiale, sub a cărei paralaxă teologico-literară se evidenţia „vasta sinteză de limbă literară a Bibliei lui Şerban”, considerată de Bartolomeu Valeriu Anania „aluatul în care s-a dospit şi din care a crescut pâinea cea de astăzi şi de totdeauna, Eminescu” (Anania 2009: 33).

În secţiunea dedicată „istoriei Cuvântului”, falanga lingvisticii generale şi-a „oferit obolul” prin conferinţa Profesorului Vasile D. Ţâra, susţinută în

---

[1]Referindu-se la această comunicare, regretata eminescologă Roxana Sorescu cataloga acest eseu drept „una din cele mai bune lucrări pe care le-a scris Dumitru Irimia”, una „esenţială pentru înţelegerea profunzimilor eminesciene”. Aşa cum mărturisea, textul comunicării a interesat-o „mai mult ca semn al etapei spirituale în care se găsea Titi [Dumitru Irimia] când a scris-o”. Împărtăşim convingerea Roxanei Sorescu potrivit căreia Dumitru Irimia „reuşise să străpungă învelişul aparenţelor, să trăiască sacralitatea cuvântului”. Această performanţă „e poate un dar care i-a fost făcut şi poate că după acest dar nu mai putea urma decât trecerea dincolo. Nu ştiu cum s-au petrecut concret lucrurile, dar ştiu esenţialul: Titi îşi cucerise dreptul la existenţa spirituală”, mărturisea Roxana Sorescu.

Aula Magna „Mihai Eminescu”, expunere academică având ca temă *Discursul religios, normă şi model de exprimare îngrijită în epoca veche*. Cercetarea se cerea a fi privită în conjuncție cu studiul Academicianului Gh. Chivu, referitor la **Psaltirea** – *de la litera la spiritul textului sacru. Consideraţii asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, şi cu expozeul Profesorului Constantin Frâncu, referitor la *Contribuţia cărţilor bisericeşti vechi la conturarea normelor literare supradialectale*. După cum se poate constata din programul conferinței, un regal de lingvistică generală şi istorică!

Am ascultat cu vădit interes pledoaria Profesorului Vasile Țâra pentru irenismul slovei bisericeşti pus în lumină de sacerdot, ca model de trăire religioasă şi de exprimare îngrijită, ca reper cultural-umanist prin care se configura rolul decisiv pe care şi l-au asumat „predica” şi derivatele sale retorice (omiliile sintetice, analitice sau exegetice) rost(u)ite de către preot la slujbele duminicale și la sărbătorile bisericești de peste an.

Vibra în glasul Profesorului – în armonie cu emoția absolventului din anii ’60 reîntors în „alma mater” – convicțiunea că „toate sunt precum le-a[m] cunoscut, / Rămase-aşa, ca dintr-un început” (Tudor Arghezi, *Oseminte pierdute*). Eram, după cum se vedea, martorii unei adânci emoții certificate de bucuria fostului student al lui Gavril Istrate, I. D. Lăudat, Theofil Simenschy ş.a., de a dărui o parte din „comorile” căutătorului şi ale aflătorului de nestemate ale limbii şi sufletului românesc, tăinuite în textele religioase, pe care le-a studiat şi glosat cu osârdie, vreme de peste o jumătate de veac.

Aşa cum îmi preciza (în particular!), începând cu anii 1966-1969 Vasile Țâra a cercetat, din fondul documentar al Bibliotecii Academiei, „*toate* (s.n.!) textele vechi românești”, mărturisindu-mi că ajunsese să citească mai mult în chirilică decât în latină. În ceea ce priveşte oratoria ecleziastică („de învățătură”, cum spunea Varlaam), în ipostaza ei de instrument lingvistic şi de exercițiu teologic – prin care creştinismul s-a impus ca normă axiologică şi ca dominantă individuală şi comunitară sau, în plan general, ca demers întemeietor de cultură (națională şi europeană) –, rolul propăvăduirii Sfintei Scripturi este, în egală măsură, un act lingvistic normativ şi un fenomen cultural de forjare umanistă a valorilor fundamentale ale creştinismului[2].

[2] „Nemaifiind citită, precum cazania, predica devenea mai interesantă şi mai atractivă pentru ascultători, întrucât preotul putea să le capteze mai bine atenția prin intonație, prin gestică şi prin improvizații de comunicare menite să îmbogățească şi să nuanțeze sensurile discursului” (Țâra 2011: 215).

Ipoteza pe care s-a sprijinit comunicarea confratelui timişorean a luat în calcul developarea discursului religios ca „normă şi model de exprimare îngrijită”, aşa cum funcționau ele în „epoca veche”, revendicându-şi validitatea ştiinţifică de la cercetările sistematice ale profesorului de paleografie românească şi de istoria limbii române literare, filologul Vasile Ţâra. Ca urmare, în opțiunea specialistului și a cercetătorului avizat în problemele de fond ale istoriei limbii române, în derularea actului liturgic, predica reprezintă un moment crucial – atât în plan formativ, cât şi normativ –, girat de tâlcuirea, pentru uzul sufletesc al mirenilor, a „vorbirii lui Dumnezeu despre Sine însuşi” şi ancorarea în viața de zi cu zi a faptelor şi a învățăturilor Sfinților Apostoli.

Într-o atare deschidere spre lume – teologică şi lingvistică – se află o primă treaptă în fundamentarea de sine a unui popor. Sfânta Scriptură, citită de preot în toate duminicile și la „marile sărbători”, este tălmăcită mirenilor prin recursul la o formulă lingvistică accesibilă, adevărată şi frumoasă, răsădită într-o omiletică şi o hermeneutică teologală adecvate tematic şi axiologic nivelului de expectanță („orizonului de aşteptare”) al credincioşilor auditori. Altfel spus, prin recursul la un limbaj accesibil, normativ şi formativ, ca fundamente ale discursului religios şi literar (în egală măsură) se instituie cea mai durabilă învățătură: una neînflorită stilistic spre „a corupe”, ci, pe deplin, ancorată organic în realități culturale şi coordonate sufleteşti durabile. Una purtătoare a sensului adânc, nepoluat politic, ideologic. Pentru că, în opțiunea bine temperată a universitarului Vasile Țâra, fiu de dascăl năsăudean, „limba literară este o varietate cultivată”, îndelung îngrijită şi cizelată a limbii unui popor şi ea „se caracterizează prin normă, unitate și o stabilitate relativă”, specifică fenomenelor vii. Importante în această ecuație „tritogenică”[3] sunt dinamismul normativ, ethosul fundamentat memetic[4] şi

[3] Între scrierile morale ale lui Democrit putem afla şi tratatul *Tritogenia* (un epitet al zeiței Atena!) în care se expun beneficiile întreitului fruct al înțelepciunii (inteligenței), în a cărui compoziţie se reunesc sintezic: reflecția, vorbirea şi acțiunea normativă (conform regulilor).

[4] În discursul la acordarea titlului de DOCTOR HONORIS CAUSA al Universității „Dunărea de Jos” din Galați scriitoarei ANA BLANDIANA (din iunie 2016), pledam pentru ideea că (supra)viețuirea prin cultură din anii ’60 nu se cere justificată/explicată, unilateral, prin recursul la „compromisuri”, „esopisme” și „duplicități”, ci, dimpotrivă, prin luarea în calcul a memelor culturale ca „virusuri ale minții”, imposibil de controlat politic şi ideologic, stimulați de mimetică, empatie, contagiune afectivă etc.

Cum a fost posibilă menținerea unui climat de normalitate în lumea universitară din România sub comunism? Prin „contaminare” religioasă! Un răspuns previzibil și plauzibil

decantarea fenomenelor supradialectale, proces complex prin care limba literară se prezintă ca un produs exemplar al eforturilor de „propulsie", „selecție" şi „reconstrucție" depuse de către *intelligentia* unui neam în al cărui aliaj congener se regăsesc, alături de memele culturii religioase, şi formele durabile ale graiului şi ethosului unui popor de mireni (de la oraşe şi sate) care au roit în jurul unor dascăli, preoți şi scriitori de bună credință.

Cu modestia-i dezarmantă, universitarul Vasile Țâra îşi revendică aderența la direcțiile de cercetare ale „şcolii de lingvistică din Timişoara", mediu în care a crescut şi s-a format ca profesor şi cercetător. Profesorul octogenar nu pierde din vedere orientările fundamentate prin *Istoria limbii române* de către mentorul său, Profesorul Gh. Ivănescu, „omul deplin al istoriei lingvisticii româneşti" – cum îl numeşte adesea, prin ricoşeu la sintagma lui Constantin Noica despre Mihai Eminescu. Ca o notă particulară, fostul „asistent şi şef de cabinet" al Profesorului Ivănescu menționează că savantul era interesat nu atât de cantitatea inventariabilă a lexicului şi a „figurilor de stil", cât de sublinierea calitativă a expresivității cuvântului în varii contexte şi stadii cultural-istorice. Îmi revin în memorie unele scene, relatate filial şi cu jovialitate de către Vasile Țâra, povestindu-ne (la ceas de taină) despre „îngăduința" (inexplicabilă!) a Profesorului Ivănescu în „examinarea" unor „studente" cu aplomb estetic, mai puțin convingătoare însă în plan ştiințific ori, pe altă coordonată, despre secvențele, de o rectitudine tranşantă, în care reformistul Ceauşescu a fost etichetat de către Profesorul Ivănescu (în prezența unora dintre colegii săi de catedră: Ştefan Munteanu, Vasile Şerban, D. Craşoveanu, Vasile Frățilă) ca fiind „un paranoic!". A doua direcție a lingvisticii timişorene, la care s-a raliat Vasile Țâra, este cea configurată de/prin studiile şi „metodologia stilistică" a lui G.I. Tohăneanu, apreciate ca unice în lumea academică şi filologică din România postbelică (ținând cont şi de faptul – mai puțin cunoscut – că stilistul era în realitate „un poet refulat" atras irepresibil de „interpretarea impresionistă" a textelor cu sevă poetică). Al treilea punct de referință îl constituie opera ştiințifică şi modelul de viață universitară ale Profesorului

dacă luăm în calcul „virusarea minților" prin meme, ale căror simptome și reacții de apărare la adresa ideologiei de partid le resimțeam „pe viu", „necontrolat" în spațiile neviciate: biserica, familia şi BIBLIOTHECA. Vaccinul ideologic aplicat în anii '50-'80 studențimii şi profesorilor se dovedise a fi fost unul neperformant în fața unor viruși, rezistenți la „mediu" și „media", inoculați prin lectura Sfintei Scripturi şi relectura textelor vechi, religioase.

Ştefan Munteanu, întemeietorul unei noi direcţii, complementare, în cercetarea și interpretarea textului artistic, fixate prin opul *Stil şi expresivitate poetică* (1972), în care stilistica este asumată (pe axa inaugurată de Tudor Vianu) ca element de joncțiune şi fuziune între domeniul limbii (stilistica lingvistică) şi cel al criticii literare (stilistica literară).

Apoftegma brâncuşiană „Rien ne pousse à l'ombre des grands arbres" (rostită la despărțirea de Auguste Rodin) este infirmată în cazul de față prin demersul Profesorului Vasile Țâra de a completa şi reconsidera, în plan lingvistic şi cultural-teologic, aria de manifestare a unui fenomen aflat în derivă: textul şi discursul religios. Prin readucerea în prim-plan a depozitarului oratoric al predicilor şi a statutului normativ-lingvistic al scrierilor vechi, Vasile Țâra se îndreaptă vizibil „în contra curentului", preocupându-se, cu elocvență şi obstinație, într-o epocă de ateism şi obscurantism, de valorile lingvistice şi coordonatele umaniste din aria de cuprindere a culturii vechi româneşti. La baza acestei opțiuni curajoase, de revalorizare a unui segment abandonat, mai puțin agreat (dacă nu chiar interzis de promotorii ideologiei „omului nou"!) se află pasiunea necenzurată pentru predica inspirată de/din Sfintele Scripturi, ca model de învățătură creştină şi etalon de „limbă îngrijtă", aşa cum le aflăm în varianta genuină a reprezentanților Şcolii Ardelene; cu precădere a prelaților Petru Maior şi Samuil Micu (de care am fost şi suntem încă fascinați, la rându-ne). Această pasiune comună pentru modele culturale reactive constituie unul dintre motivele care m-au apropiat de Profesorul Vasile Țâra!

În ceea ce-l priveşte, o bună parte din elanul, fervoarea şi determinarea extraordinară pe care a descoperit-o la creatorii de texte religioase – la autorii de predici/omilii, Petru Maior şi Samuil Micu, în special – s-a transferat într-un „modus vivendi" care explică şi confirmă puterea retivă a „omului de sub vremi" de a rezista urgiei comuniste prin cultură şi ridicarea de „lăcaşe culturale". Stau mărturie faptele, talentul, truda şi anii jertfiți de acest „medieval(ist) întârziat" la temelia Bibliotecii Centrale Universitare din Timişoara. Această „vocație a construirii" regăsindu-se împreună cu determinarea morală a cercetătorului şi Profesorului ataşat de credință (Biserică), de limba română şi istoria ei, de menținerea în spațiul academic a normelor de civism ce recomandau onestitatea, buna purtare, educarea, iluminarea nației şi fundamentarea „firii" trainice a „omului românesc". Toate acestea sunt moştenite memetic de la înaintaşi şi sunt puse în lumină cu

dreaptă credință, înțelepciune şi chibzuință de colegul nostru octogenar, omagiat şi evocat în paginile de față prin compararea lui cu Nestor, în a cărui cupă se află însă nectarul limbii româneşti.

Se subînțelege, mai sunt şi alte determinații, din care nu lipsesc: modestia, perseverența, omenia, cultul familiei şi, nu în ultimul rând, curajul de a opune găunoasei „limbi de lemn" şi deşănțatei educații comuniste, „limba vechilor cazanii", toaca şi cuvântul de învățătură creştină din bisericuțele pitite de prăpădul Istoriei pe după coline.

Miron logofătul ne aminteşte că „nu întotdeauna adevărul are nevoie de vorbire aleasă", pentru că „el se mulțumeşte [şi] cu cea mai simplă povestire". Ar fi multe de „povestit" despre Vasile D. Țâra, savantul care a învățat de la cei vechi arta de a fi simplu şi cumpătat în toate, temerar şi fără odihnă în sacrificiul de sine. Cărțile personale şi cele ale umanității rânduite în Biblioteca Universitară proiectată şi „zidită de Domnia Sa" nu vor tăcea niciodată spre a da mărturie că „nasc şi la Banat oameni".

BIBLIOGRAFIE

ANANIA, Bartolomeu Valeriu, Î.P.S, 2009: *„BIBLIA LUI ŞERBAN", monument de limbă teologică și literară românească*, in „Text și discurs religios", I, p. 25- 35.

CHIVU, Gheorghe, 2009: **Psaltirea** – *de la litera la spiritul textului sacru. Consideraţii asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, in „Text și discurs religios", I, p. 37-43.

IRIMIA, Dumitru, 2009: **Adevărul** *între* **cuvîntul biblic** *și* **cuvîntul poetic** *în viziunea lui Eminescu*, in „Text și discurs religios", I, p. 45-56.

SIMION, Eugen, 2018: *Prefaţă* la *ŞCOALA ARDELEANĂ I.* Antologie de texte alcătuită și coordonată de Eugen Pavel, Prefață de EUGEN SIMION, *SCRIERI ISTORICE*, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, București, p. VII-CXXVI.

ȚÂRA, Vasile D., 2009: *Discursul religios, model și normă de exprimare îngrijită în epoca veche*, in „Text și discurs religios", I, p. 57-64.

ȚÂRA, Vasile D., 2011: *Predicile lui Petru Maior, un moment de referinţă în evoluţia discursului omiletic românesc*, in „Text şi discurs religios", III, p. 211-220.

ȚÂRA, Vasile D., 2014: *Despre omiletica lui Samuil Micu*, in „Text și discurs religios", VI, p. 181-188.

VASILE D. ȚÂRA
OR
ABOUT BEING SIMPLE AND THRIFTY IN WORD, FEARLESS AND WITHOUT REST IN SELF-SACRIFICE

ABSTRACT: The paper *Vasile D. Ţâra or how to be simple and balanced in speech, daring and restless in self-sacrifice*, highlights the spirit of Vasile D. Țâra, professor and researcher from the West University of Timişoara. In the heights of Linguistics in Timişoara, Vasile D. Țâra plays a central role, alongside Gh. Ivănescu, Gheorghe Tohăneanu, Ştefan Munteanu, Vasile Frățilă, and others; together they improve old scripts, as well as dialectal and super-dialectal language phenomena.

The stress lies on professor Vasile D. Țâra's attending the National Conference entitled "Text and religious discourse", where he presented significant papers on the sermons of the scholars pertaining to the Şcoala Ardeleană. This cultural and linguistic segment was insufficiently researched, and, implicitly, tackled parsimoniously by linguists and historians specialized in national culture. The clerics' contribution is also circumstantial, in the sense that the attention attributed to the sermons was based on religious suggestions, without elaborating vast studies, relying on the core problems of religious Rhetoric and focused on language models influenced on normative level. By once again bringing forward the oratorical realm of sermons and the linguistic arsenal of old scripts, it is evident that Vasile Țâra is heading towards "the counter-current", eloquently and relentlessly dealing with linguistic values and humanist coordinates in the field of old culture, a fundamentally religious segment; in an era of atheism and obscurantism.

This daring option of re-adding significance to an abandoned and disliked cultural moment (even prohibited by the promoters of the ideology of the "new human being"!) is based on the sermon inspired by the Holy Scriptures, which were considered an example of Christian teaching and the norm of "neat language", as we find them in the genuine version of the Şcoala Ardeleană representatives, especially in the case of prelates such as Petru Maior and Samuil Micu. This passion for reactive cultural models is one of the reasons that brought me closer to the octogenarian professor Vasile Țâra, whom we honor such as they used to in the times of the wise Nestor.

Keywords: *sermon*, *homilies*, *general linguistics*, *religious literature*, *paleography*, *language history*.

Sibiu, Sfântul Ioan, 2022

VASILE ȚÂRA – SLUJITOR DEVOTAT AL LIMBII ROMÂNE

ION MEDOIA
Filiala Timiș „Valeriu Braniște”
a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România

De profesorul Vasile Țâra mă leagă o îndelungată și statornică prietenie, încă din anul 1963, când soarta ne-a dat întâlnire la Piatra Neamț, unde ne-am adunat la ultima Convocare militară a absolvenților de facultăți umaniste din țară.

După câte îmi amintesc, noi, filologii din Iași și Timișoara, la coborârea din tren, ne-am oprit la un restaurant din centrul urbei, să bem o bere și să servim... un tuns și ras pe cap, de pomină! Apoi am pornit în pas ostășesc spre cazarma militară de la marginea orașului, pentru a intra în pâinea de „cătane” disciplinate. Vârsta de 22-23 de ani ne-a fost piază-bună în acomodarea cu regimul de austeritate impus de comandanții noștri, care ne-au precizat de la început că ordinele lor se execută, nu se discută! De silă bucuroși, am replicat cu „am înțeles”, dar ne-am bucurat că cei mai mulți sunt ofițeri culți, iar nu niște „Moș Teacă”, și că au înclinații turistice, nu doar „pas de front”, plimbându-ne pe la mai toate mănăstirile moldave mai importante.

Popasul de la Văratec, la mormântul Veronicăi Micle, mă obsedează și astăzi. Ghid ne era o călugăriță de 102 ani, care îl cunoscuse personal pe Mihai Eminescu! În timp ce ne vorbea cu entuziasm despre marele poet, parcă a mai întinerit. În final a ținut să ne spună cu cine semăna domnul Eminescu, din grupul nostru. Eram numai ochi și urechi, inclusiv colegul nostru, actorul Alexandru Arșinel, pornit tot timpul pe șotii și bancuri. Măicuța, după ce ne măsurase din priviri, a pus mâna hotărâtă pe Vasile Țâra, absolvent al Facultății de Filologie din Iași. În urma acestui compliment nesperat, Vasile Țâra deveni cunoscut de către toți cei prezenți, iar de unii, poate, chiar invidiat! În realitate, el a rămas același ostaș modest și sârguincios, inclusiv când își curăța arma din dotare, năpădită de rugină, spre ghinionul lui și amuzamentul celorlalți.

Având asigurat postul de asistent universitar la Filologia timișoreană și locuind la nici o sută de pași unul de celălalt, pe Bd. Take Ionescu, prietenia și colaborarea noastră au dobândit noi atribute, să le numesc „bănățene”, mult mai consistente și relevante, amândoi simțind că suntem racordați la aceeași lungime de undă, la aceleași idealuri. Poate și pentru că mentorul nostru era regretatul prof. dr. docent Gheorghe Ivănescu, membru corespondent al Academiei Române, cel care ne-a călăuzit pașii pe tărâmul formării profesionale. Treptat m-am convins, o dată mai mult, că prietenul meu din armată are nu doar simțul datoriei, ci și un adevărat cult al respectului și loialității față de semeni, față de muncă, de cercetarea științifică și de catedra universitară. Doar așa îmi pot explica faptul că, în numai câțiva ani, a urcat „cu brio” treptele ierarhiei universitare, ajungând în anul 1990 profesor plin, cu doctorat și cu responsabilitățile aferente: prodecan, decan, director al Bibliotecii Centrale Universitare „Eugen Todoran”, președinte al Filialei din Timișoara a Societății de Științe Filologice (S.Ș.F.), autor a patru cărți „de căpătâi” pentru filologie, a unsprezece volume îngrijite și coordonate, participant cu zeci de comunicări științifice la diverse congrese și simpozioane etc.

Niciuna din aceste izbânzi, ce formează o panoplie greu de egalat, nu le-a primit plocon, pe „pile” și „proptele”, ci toate, absolut toate, au la bază doar propria trudă, osteneală de zi cu zi, nopți de nesomn transformate în momente prielnice de inspirație. În întreaga sa carieră nu a fost adeptul funcțiilor pompoase, de fațadă, care „fură timpul omului” de știință și-l țin conectat la îndeletniciri minore, străine muncii de cercetare. Ba chiar a fost primul care s-a bucurat la părăsirea funcției de decan al Facultății de Filologie, reușită destul de grea și doar prin demisie! Nu s-a lăsat ispitit de binefacerile „politikiei”, destul de la modă cândva, unicul lui partid fiind munca onestă, școala temeinică și continuă, singurele sale aliate împotriva diletantismului, imposturii, căpătuielii. A învățat această „lecție” de conduită din copilărie, practicată cu vârf și îndesat în casa părintească a tatălui său, un eminent dascăl de țară din satul Lunca (Bistrița Năsăud), cu oameni simpli, dar curați sufletește și cu neasemuită omenie.

O singură dată l-am văzut pe prietenul meu Vasile Țâra încruntat și abătut, în pofida ținutei lui senine, chiar când dialoga cu... ministrul învățământului de la vremea aceea, care l-a dezamăgit după ce i-a spus că

Biblioteca Centrală Universitară din Timișoara nu poate primi fonduri suplimentare, fiind o instituție... neproductivă! Vasile Țâra știa bine că noua clădire a bibliotecii riscă să fie compromisă, potrivit opticii dlui ministru, încă din faza de fundație, dacă nu va putea rezista greutății cărților pe care le va adăposti în final. În fața acestui moment stânjenitor, Vasile Țâra s-a abținut, cât a putut, dar a luat primul tren de București, pentru a bate la alte uși de miniștri, mai înțelegători față de soarta noii instituții timișorene, care urma să devină de talie națională, alături de bibliotecile similare din București, Cluj-Napoca și Iași. Spre satisfacția lui, strădania și perseverența au avut câștig de cauză, în beneficiul studenților și profesorilor timișoreni.

Cunoscând bine conduita sa ireproșabilă față de colegi, prof. Vasile Țâra m-a susținut și încurajat, cum a putut mai bine, când am avut nevoie, personal, de ajutorul său plin de altruism. În vara anului 1964, bunăoară, când am sărbătorit 200 de ani de la nașterea cărturarului Paul Iorgovici, s-a deplasat la Vărădia, jud. Caraș-Severin (comuna natală a sărbătoritului și a mea), alături de o întreagă suită de academicieni (Constantin Daicoviciu, Emil Petrovici, Coriolan Drăgulescu, Gheorghe Ivănescu) și alți reputați oameni de știință și cultură, scriitori, ziariști etc.

În anul 2008, când am lansat la Reșița cartea mea despre același mare filolog, Paul Iorgovici, la două secole de la dispariția sa, mi-a semnat o postfață de excepție, apreciată de filologii reșițeni, în frunte cu președintele Filialei din Reșița a S.Ș.F., prof. dr. Mihai Deleanu.

Multe alte amintiri personale, de neuitat, aș mai putea mărturisi despre prietenia noastră statornică și dezinteresată, care ne-a legat în cei 58 de ani de când ne cunoaștem! Aceeași imagine bună, de neșters, mi-a lăsat-o și soția sa, Elena Țâra, când eram amândoi profesori începători și colegi la fostul Liceu de Construcții din Timișoara. O impresie strălucită mi-a făcut fiul său, George Bogdan, care la rându-i a devenit un reputat filolog la Universitatea de Vest din Timișoara, cu două doctorate în lingvistică, obținute la Universitatea din București și la Universitatea „Sorbona” din Paris. Cu alte cuvinte, ștafeta a fost transmisă, fericit, în familie și se află în mâini sigure, propice continuității acestei nobile profesii de dascăl și de slujitor devotat al limbii române.

Așa că prietenul meu de-o viață, profesorul Vasile Țâra, are toate motivele să se declare mulțumit și satisfăcut, chiar să se mai liniștească, la cei 80 de ani ai săi. Vârsta-i înaintată și mai ales afurisita de pandemie îl

determină să zăbovească zile la rând în casă, dar neastâmpărul, neodihna îl caracterizează în continuare, nu doar ziua, ci adesea și ...după miezul nopții, până spre dimineață! Tot timpul mai are câte ceva de făcut, de finalizat, ba la o carte, ba la un studiu nou și se simte dator să-l termine. Recunoaștem că nu-i ușor să te lecuiești de acest „microb” al neodihnei, care, odată intrat în sânge, devine boală din fire...

Nu ne rămâne, dragă Vasile, decât să-ți dorim aceeași râvnă în tot ce-ți propui și, ca-n basme, dacă s-ar putea, aceeași „tinerețe fără bătrânețe”, în beneficiul limbii române, al filologiei românești, pe care le-ai slujit cu tot devotamentul întreaga viață!

PROFESORUL UNIVERSITAR VASILE D. ȚÂRA SAU CÂND FILOLOGIA „EVITĂ” INGINERIA

VASILE SARI
București

Mărturisesc faptul că întotdeauna am trăit sentimentul de adâncă mulțumire că fac parte din generația de absolvenți, anul 1963, ai Facultății de Filologie din Universitatea timișoreană, fiind învățat și educat de către profesori de înaltă clasă.

Numesc, cu respectul cuvenit, doar câțiva dintre ei: G.I. Tohăneanu, Ștefan Munteanu, Eugen Todoran, Vasile Șerban, Lucia Jucu Atanasiu, iar dintre colegi, pe Olimpia Berca, Rodica Bărbat, Sergiu Drincu, Mihai Marcu Deleanu, Ion Medoia.

Mă destăinui mai mult spunând că sunt *mândru* de acest lucru, slujindu-mă și de un alt termen din sfera acestuia – *fălos*. Îmi asum riscul zicerii. Profesorul universitar G.I. Tohăneanu împreună cu Teodor Bulza l-au discutat în cartea *O seamă de cuvinte românești* (1976), pornind de la credința, exprimată în *Prefață*, că „«[e]roii» acestei cărți sunt cuvintele [...] cu rezonanțe adânci în sensibilitate și conștiință”. Cu aceeași prețuire și cu simțirea-i poetică, colegul meu de grupă din facultate, Ion Zbârcot, și-a intitulat un volum *Cuvântul mândru* (1997), de unde mărturie ne stau versurile: „Ca să vânezi cuvinte/ și să le pui în tolbă/ trebuie să stai la pândă în desișuri/ zile și săptămâni întregi.”

Profesorul universitar Vasile D. Țâra, omagiat acum, având merite „cu asupra de măsură” – cum am reținut și eu măiestrita îmbinare de cuvinte –, se înscrie cu adevărat în școala filologică timișoreană, chiar dacă a venit format la Iași. Ca o primă dovadă sunt valoroasele idei cuprinse în lucrarea *Cultivarea limbii române în liceu* (1983), al cărei autor este, alături de Vasile Șerban și de doi excepționali profesori timișoreni de limba și literatura română – Mihai Gafencu și Dorina Mărgineanțu. Autorii își propuneau atunci să acționeze concret pentru „păstrarea neprețuitei comori lăsate din străbuni, [...] limba noastră românească”, îmbrățișând ideea importanței folosirii corecte a limbii române de către fiecare individ, întrucât a vorbi fără greșeli

nu mai este apanajul doar al oamenilor cu instrucție superioară. Cartea a devenit astfel un ghid util pentru elevi și profesori în vederea înțelegerii și aprofundării unora din „problemele pe care le ridică exprimarea cultă românească”.

Este neîndoios faptul că asemenea convingeri și principii călăuzitoare pentru profesorul de limba română se armonizează cu viziunea despre limba literară, exprimată de cele mai înalte spirite ale culturii noastre. De pildă, studiind limba poetică românească, profesorul universitar Gheorghe Ivănescu (1956: 206) aduce prețioase precizări în legătură cu limba și stilul lui Mihail Sadoveanu. Autorul ajunge la concluzia de necontestat că „[c]el puțin atunci când vorbește el însuși, Sadoveanu evită termenul urât, dur, vulgar sau neelegant; ba mai mult decât atât, el evită și termenul care nu e urât, dar e banal”. Este o observație care ar trebui să-l frământe pe fiecare individ și să-i fie pildă în folosirea limbii române! Dar, din păcate, savantul enciclopedist Gheorghe Ivănescu, despre care Iorgu Iordan spunea că „[n]u există aproape nicio ramură a lingvisticii care să nu-l fi atras și să nu-l fi determinat să abordeze una sau alta” (*Omagiu* 1983: 29-30), ar fi fost astăzi surprins și contrariat de starea limbii române.

Profesorul matematician Solomon Marcus, academician, se întreba și el: „Cum să facem față ofensivei vulgarului care se manifestă în practica lingvistică de fiecare zi, pe stradă și în mass-media (televiziunea și internetul sunt deopotrivă contaminate de acest flagel), ca urmare a propagării fenomenelor de incultură și semianalfabetism, consecință a eșecului educațional?” (2004).

*

În activitatea profesorului Vasile D. Țâra, poate cel mai important an, judecând după anvergura faimei dobândite în învățământul academic și în cercetarea filologică, în plan național, a fost 1978. Este anul în care, alături de profesorul Ștefan Munteanu, a publicat *Istoria limbii române literare. Privire generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București. Reeditarea cărții, în 1983, cu valoroase adăugiri, este o dovadă a importanței pe care comunitatea academică din România i-a recunoscut-o imediat lucrării.

Recunosc și acum că am fost cuprins de o nespusă bucurie și emoție pentru această izbândă a școlii filologice timișorene, în primul rând – așa gândeam atunci – pentru profesorul meu venerat, Ștefan Munteanu. Într-un articol de prezentare la TVR1, din 1984, în cadrul emisiunii „Viața culturală”,

am vorbit despre importanța cărții apărute, de noutățile aduse față de ediția din 1978, subliniind, îndeosebi, că este *prima istorie integrală a limbii române literare*.

M-aș întrista dacă scuzele mele de acum nu ar fi acceptate (v. Sari 2020). Din cauza timpului comprimat, nu am putut relata atunci, în emisiunea televizată, nimic despre volumul *Crestomație românească. Texte de limbă literară*, apărut în anul 1978, având ca autori pe Ștefan Munteanu, Doina David, Ileana Oancea, Vasile D. Țâra. S-ar fi cuvenit să atrag atenția că lucrarea filologilor timișoreni se înscria în anterioritatea *Crestomației de literatură română veche*, al cărei prim volum, coordonat de I.C. Chițimia și Stela Toma, tocmai vedea lumina tiparului la Editura Dacia, Cluj-Napoca. Faptul că această crestomație avea, poate, un model recunoscut în cartea din 1978 reiese din competenta apreciere a lui I.C. Chițimia (1984: 18): „*Cea mai nouă crestomație* îmbrățișează întreaga literatură română, de la *Scrisoarea lui Neacșu* la literatura contemporană, pe genuri de scrieri și stiluri, cu insistență asupra elementelor de limbă literară, în evoluția lor, în final cu o serie de texte paralele, în curgere istorică, elocvente din acest unghi de vedere”.

*

Într-un cunoscut proverb, poporul nostru și-a fixat o învățătură izvorâtă din înțelepciunea sa milenară: „Norocu-i după cum și-l face omul”. Filiația este evident latină: *Faber quisque fortunae suae propriae*. Se găsește și în câteva limbi romanice. Altfel spus, „Fiecare om este, în bună parte, fiul faptelor și activității sale, viitorul pregătindu-se în fiecare zi” (Gheorghe, 1986: 278). Vasile D. Țâra a știut *să-și făurească* destinul învățând și lucrând împreună cu uriașe personalități ale culturii și științei românești. *Unii oameni se pot lăuda/mândri cu părinții și dascălii lor!*

Vasile D. Țâra a dovedit că a trăit și trăiește într-o astfel de realitate, cinstind cu sfințenie atât părinții, cât și pe cei de care a fost alături în cariera sa universitară.

În anii de început, 1965, 1966, s-a aflat alături de George Giuglea în cercetări de teren care au avut drept rezultat publicarea articolului *Toponimice românești din Munții Apuseni*, apărut în AUT, seria Științe filologice, 1966, p. 197-219. Vasile D. Țâra se recunoaște, așadar, în descrierea activității desfășurate în bună măsură ca „cercetări pe teren ale eminentului lingvist împreună cu colaboratori mai tineri” („Forum”, 1989, nr. 5).

A știut mereu să-și onoreze mentorii – care, cu timpul, în virtutea valorii sale, l-au primit drept colaborator –, ceea ce denotă o exemplară noblețe sufletească. Bunăoară, despre viața și activitatea profesorului Ștefan Munteanu a scris cu deosebit devotament (2010: 5-11), îmbrățișând, ca o încheiere, părerea academicianului Marius Sala, care îl considera un „Domn al lingvisticii românești” (2010: 9). De asemenea, nu peste mult timp, într-o *Cronică*, și-a exprimat marele regret față de trecerea în veșnicie, în anul 2012, a profesorului Ștefan Munteanu, „marcantă personalitate a culturii și filologiei românești” (2013: 132).

Observând statura cărturărească a *discipolului* Vasile D. Țâra, a aduce aici un omagiu *treimii*, îndeosebi a personalităților care l-au marcat – profesorul Gheorghe Ivănescu, profesorul Ștefan Munteanu și profesorul George Giuglea –, este datoria și bucuria noastră.

*

Având o activitate didactică deosebită atât cu studenții, cât și cea de coordonare a colegilor, în funcțiile care i-au fost încredințate – dorite sau mai puțin dorite –, s-a achitat cu foarte bune rezultate în situațiile întâlnite.

Îmi vine în minte unul din sfaturile pe care le-am primit la festivitățile de absolvire a facultății. Prestigiosul rector de atunci, profesorul universitar Ion Curea, ne-a „atenționat” cu povața: „Să nu uitați niciodată că subalternul poate să-ți devină șef!”. M-am convins pe parcursul vieții de acest adevăr: cât este de necesar să dai dovadă de corectitudine, de cinste, de respect față de cei cu care îți desfășori activitatea! Și cât de nimerit este numele lui Vasile D. Țâra pentru a exemplifica o asemenea atitudine!

Profesorul universitar omagiat a fost în stare să ducă la bun sfârșit și alte „sarcini”, mai mult sau mai puțin complementare, anume cele de la Societatea de Științe Filologice, în județ și la nivel național, de la revista „Limbă și literatură”, publicație de real sprijin în pregătirea profesorilor din învățământul preuniversitar și nu numai.

Se detașează însă ce a înfăptuit prin strădania depusă, în nu puțini ani, pentru întemeierea și funcționarea în condiții moderne a Bibliotecii Centrale Universitare „Eugen Todoran”. Aș putea spune că tot ce a realizat în funcția de director general – izbândă cu care s-ar putea chiar lăuda – este în concordanță cu un crez al Domniei Sale despre rolul important al cărții. Îmi sprijin ideea și pe o reflecție a filozofului și psihologului german Johannes Erich Heyde, preocupat și de filozofia tehnologiei, formulată astfel:

„Deschide cartea ca să înveți ce au gândit alții; închide cartea ca să gândești tu însuți.” (*apud* Matei, 1998: 145).

Cu prilejul sărbătoririi Domniei Sale, la cea de-a 80-a aniversare, îi doresc, așa cum i se cuvine, *La mulți și fericiți ani!*

BIBLIOGRAFIE

CHIȚIMIA, I.C., 1984: *Crestomații și antologii, tipuri și varietăți*, in I.C. Chițimia și Stela Toma (coord.), *Crestomație de literatură română veche*, vol. I. Cuvânt înainte de prof. dr. doc. Zoe Dumitrescu Bușulenga, Editura Dacia, Cluj-Napoca.

„Forum”, 1989. Revista învățământului superior, XXXI, nr. 5.

GHEORGHE, Gabriel, 1986: *Proverbele românești și proverbele lumii romanice*, Editura Albatros, București.

IVĂNESCU, Gh., 1956: *Limba poetică românească*, in „Limbă și literatură”, II, p. 197-224.

MARCUS, Solomon, 2004: *Limba română – între infern și paradis*, Editura Spandugino, București.

MATEI, Virgil, 1998: *Dicționar de maxime, reflecții, expresii latine comentate*, Editura Scripta, București.

Omagiu 1983: Universitatea „Al.I. Cuza”, Iaşi, *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 ani. Omagiul elevilor şi colaboratorilor*, Iaşi, Centrul de multiplicare al Universității.

SALA, Marius, 2010: *Un domn al lingvisticii românești*, in „Philologica Banatica”, 1, p. 9-10.

SARI, Vasile, 2020: *Ștefan Munteanu, Vasile D. Țâra,* **Istoria limbii române literare. Privire generală**, *Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983*, 371p., in „Philologica Banatica”, 1, p. 126-128.

ȘERBAN, Vasile (coord.), 1983: *Cultivarea limbii române în liceu*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

TOHĂNEANU, G.I. și BULZA, Teodor, 1976: *O seamă de cuvinte românești*, Editura Facla, Timișoara.

ȚÂRA, Vasile D., 2010: *O personalitate a filologiei românești:* **Profesorul Ștefan Munteanu**, in *Ștefan Munteanu. Profesor la Universitatea de Vest din Timișoara. Bibliografia lucrărilor publicate în perioada 1940-2010*. Text îngrijit, indice de autori și redactare computerizată de Adina Chirilă și Vasile D. Țâra, Timișoara, Editura Universității de Vest, p. 5-11.

ȚÂRA, Vasile D., 2013: *Ștefan Munteanu (1920-2012)*, in „Limbă și literatură” vol. I-II, p. 132-135.

ZBÂRCOT, Ion, 1997: *Cuvântul mândru*, Editura Amphora, Timișoara.

STUDII

PREPOZIȚIA ÎN DICȚIONARELE DE LIMBĂ (II)[1]

MARIA ALDEA
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

REZUMAT: Autoarea discută statutul unor prepoziții, înregistrate într-o lucrare lexicografică din secolul al XIX-lea, *Vocabularu romano-francesu* (București, 1870), elaborat de Ion Costinescu. Bazată pe un corpus alcătuit din 43 de articole, în studiul de față se analizează tratamentul lexicografic al prepozițiilor, evidențiindu-se statutul lor lexical, funcțional și discursiv.

Cuvinte-cheie: *prepoziție*, *tratament lexicografic*, *Vocabularu romano-francesu*, *Ion Costinescu*, *statut lexical/ funcțional/ discursiv*, *secolul XIX.*

1. Lucrarea de față completează un studiu în curs de publicare consacrat tratamentului lexicografic al prepoziției în *Lexiconul de la Buda* (Aldea 2022: 28-41). Bazându-ne pe materialul lexical excerptat din *Vocabularu romano-francesu* (București, 1870), elaborat de Ion Costinescu (abreviat, în continuare, VRF), în expunerea noastră ne propunem, pe de o parte, să discutăm modul în care sunt descrise prepozițiile și, pe de altă parte, urmând modelul de analiză propus de Gabriela Pană Dindelegan (2003: 165-182; 2020a), să evidențiem ipostazele în care acestea apar: lexicală, funcțională și semilexicală.

2. Prepozițiile ce alcătuiesc corpusul nostru au fost selectate exclusiv pe baza indicației clasei lexico-gramaticale în corpul articolului. Reperată în 43 de articole, remarcăm că notația acesteia nu este unitară, fiind redată în mai multe feluri[2]: *preposiție* (vezi VRF, s.v. *Pe*), *preposițiune* (vezi VRF, s.v. *De*; *Din*; *Dintre*; *Dis*; *Eată*, *Eacă*; *Es*; *Ex*; *Extra*; *Fără*; *În*; *La*; *Pînă*, *Pîn*, *P'în*; *Spre*; *Stră*; *Sub*; *Subt*, *Subtŭ*; *Trans*), *prp*. (vezi VRF, s.v. *A*; *Apoi*; *Asupra*; *Către*; *Despre*; *Eacă*), *prep*. (vezi VRF, s.v. *Cu*; *Dedesub*; *Defață*; *Dinainte*; *Dupe* și *Dupre*; *Înainte*; *Între*; *Lîngă*; *Pă*; *Pentru*; *Peste* și *Preste*; *Pre* și *Pe*;

---

[1] O versiune simplificată a acestei lucrări a fost prezentată în cadrul întâlnirii *Atelier lingvistic online*, ediția a II-a, București, 29 septembrie – 1 octombrie 2021, organizat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române.

[2] Pentru o identificare facilă, redăm cuvintele-titlu în forma lor originală.

Preste; *Printre* și *Pr'între*), *prepos*. (vezi VRF, s.v. *Din-jos*; *P'între*, *P'ântre*, *P'intre*; *Prin*), respectiv *loc. prep*. (vezi VRF, s.v. *Mai-eată*, *Vis-a-vis*).[3]

2.1. Grupată împreună cu conjuncțiile și interjecțiile sub termenul generic *particulă*, adică o parte elementară „ce intră în compozițiunea zicerilor" (VRF, s.v. *Particulă*), *prepoziția* este definită în VRF (s.v. *Preposiţiune. Preposiţie*) ca o „[z]icere indeclinabilă ce se pune între substantive etc., spre a le lega între ele".

2.2. În cadrul articolului pe care-l consacră *prepoziției* (cf. VRF, s.v. *Preposiţiune*. *Preposiţie*), redactorul realizează o taxonomie a acesteia din punct de vedere formal, delimitând trei subclase: „preposițiuni simple" (de tipul: „*a*, *de*, *la*, *fără*, *pentru* etc."), „preposițiuni compuse" (de tipul: „*despre*, *de către*, *de la*, *pe la* etc.") și „preposițiuni inseparabili"[4], adică „acele care nu pot lipsi de lângă o zicere fără a-i scâmba înțelesul" (de tipul: „*înainte mergător, avant-post* etc."). O atenție aparte acordă și *locuțiunilor prepositive*, pe care le definește ca „mai multe ziceri sau particule împreunate şi luate cu înțeles de preposițiuni", ilustrându-le cu două exemple: „*fumul ieşia pe dedesubtul casei, norii se înălțau de dupe munţi* etc." (vezi VRF, s.v. *Prepositiv-ă*).

În schimb, exceptând patru articole în care tipologia prepoziției este precizată, și anume *prepoziție de loc* (vezi VRF, s.v. *Lîngă*; *P'între*, *P'ântre*, *P'intre*; *Spre*), respectiv *prepoziție de timp* (vezi VRF, s.v. *Pînă*, *Pîn*, *P'în*), nu am identificat alte articole în care prepoziția să beneficieze de o asemenea încadrare.

2.3. La nivelul microstructurii articolului de dicționar, notăm că, în afară de 8 articole în care pe poziția de cuvânt-titlu sunt consemnate dublete sau triplete lexicale și/sau grafice (vezi VRF, s.v. *Dupe* și *Dupre*; *Eată* și *Eacă*; *Peste* și *Preste*; *Pre* și *Pe*; *Pînă*, *Pîn*, *P'în*; *P'între*, *P'ântre*, *P'intre*; *Printre* și *Pr'între*; *Subt* și *Subtŭ*), toate celelalte 36 de articole din corpusul nostru înregistrează un singur cuvânt.

---

[3] Se cuvine să menționăm aici că în nomenclatura VRF-ului pot fi reperate și alte cuvinte cu statut de prepoziție, pe care însă nu le-am inclus în corpusul nostru și, implicit, nici în analiza noastră, întrucât acestea fie nu au un marcaj lexico-gramatical, fie sunt integrate altor clase gramaticale (i.e. adverb).

[4] Sau „particule prepositive" care se pun „înaintea sau în capul unei ziceri [...] părți elementarii care intră în composiția zicerilor" (de tipul: „*ad* în *adducere*, *in* în *infinit* etc.") (vezi VRF, s.v. *Prepositiv-ă*).

În ceea ce privește corpul articolului, observăm prezența informației de natură gramaticală (i.e. clasa lexico-gramaticală redată în caractere italice), a definiției, a corespondentului francez (redat fluctuant când în caractere drepte, când italice, atât pentru cuvântul-titlu, cât și pentru contextualizări), respectiv a informațiilor referitoare la întrebuințare (vezi *infra* **2.4.**, **2.5.**, **2.6.**, **2.7.**).

2.4. Exceptând 20 de articole în care unitățile lexicale tratate sunt încadrate exclusiv ca prepoziții – *a*; *către*; *cu*; *de*; *despre*; *din*; *dintre*; *dupe* și *dupre*; *fără*; *în*; *între*; *la*; *pă*; *pînă*, *pîn*, *p'în*; *p'între*, *p'ântre*, *p'intre*; *pre* și *pe*; *prin*; *printre*, *pr'între*; *sub*; *subt*, *subt* (vezi VRF, s.v.) –, constatăm că în 15 articole cuvintele definite sunt consemnate cu o dublă sau triplă valoare morfologică:

2.4.1. prepoziție (locuțiune prepozițională) și adverb (locuțiune adverbială): *apoi*; *asupra*; *defață*; *dinainte*; *din-jos*; *înainte*; *lîngă*; *peste* și *preste*; *preste*; *spre*; *vis-a-vis* (vezi VRF, s.v.)[5];

2.4.2. prepoziție, adverb și substantiv: *dedesub* (vezi VRF, s.v.);

2.4.3. prepoziție și particulă: *pe* (vezi VRF, s.v.);

2.4.4. prepoziție, conjuncție și substantiv: *pentru* (vezi VRF, s.v.).

Tot în clasa lexico-gramaticală a prepoziției sunt incluse și unitățile lexicale *dis*; *es*; *stră*, *trans* (vezi VRF, s.v.), cu bază latină, care se comportă în limba română actuală ca afixe lexicale. Cu același rol de afix lexical, deși la origine sunt prepoziții, fiind încadrate ca atare în VRF, i.e. „prepozițiune latină", funcționează și *ex* și *extra* (vezi VRF, s.v.). Mai mult, chiar dacă sunt etichetate ca prepoziții (locuțiuni prepoziționale), statutul actual al lui *eacă*; *eată, eacă*; *mai-eată* (vezi VRF, s.v.) este cel de interjecție.

Așadar, pe baza datelor expuse anterior, din cele 43 de articole în care cuvintele-titlu sunt încadrate în clasa prepoziției, doar în 31 de articole cuvintele-titlu înregistrate sunt efectiv prepoziții.[6] Pe acestea din urmă le discutăm în continuare.

---

[5] Deși sunt înregistrate cu o valoare morfologică dublă, notăm funcționarea în româna actuală exclusiv ca adverbe a lui *apoi*, *de față*, *vis-à-vis*.

[6] Nu sunt examinate articolele consacrate următoarelor cuvinte: *apoi*; *dis*; *eacă*; *eată, eacă*; *es*; *ex*; *extra*; *mai-eată*; *stră*; *trans*; *vis-a-vis*.

2.5. Examinând corpul articolelor, observăm că *definiens*-ul se realizează:

◊ exclusiv prin contextualizare/exemplu însoțit/ă de corespondentul francez (vezi VRF, s.v. *A*; *Pentru*; *Pînă, Pîn, P'în*);

◊ prin sinonimie, urmat sau nu de contextualizări/exemple însoțite de corespondentul francez (vezi VRF, s.v. *Asupra*; *Către*; *Cu*; *Dedesub*; *Dinainte*; *Din-jos*; *Dupe și Dupre*; *Înainte*; *Lîngă*; *Peste* și *Preste*; *Pre* și *Pe*; *Preste*);

◊ prin comentariu însoțit de exemple și de corespondentul francez (VRF, s.v. *De*; *Despre*; *Din*; *Dintre*; *Fără*; *În*; *Între*; *La*; *Pe*; *Spre*; *Sub*; *Subt*, *Subt*);

◊ prin trimitere (vezi VRF, s.v. *Pă*);

◊ exclusiv prin indicarea corespondentului francez (VRF, s.v. *P'între, P'ântre, P'intre*; *Prin*; *Printre*, *Pr'intre*).

2.6. În ceea ce privește informațiile de natură etimologică, remarcăm absența acestora din corpul articolelor.[7]

2.7. Notăm, în schimb, prezența informațiilor de natură gramaticală și de uz. De exemplu, despre prepoziția *a* se semnalează că „prin ajutoriul acestii prp. sustantivele şi adiectivele dau o mulțime de expresiuni adverbiale luând înainte preposițiunea *de*: *d-a bușile*, *d-a bună*, *d-a dreptul* etc.” (VRF, s.v. *A*). Sau, în cazul prepoziției *fără*, se notează că „[m]ulte substantive se iau cu înțeles de adiective când înaintea lor au *fără*. *Un om fără curagiu*: necuragios, *o casă fără proporţiune*, neproporționată; *o mâncare fără sare*, nesărată, *un june fără ruşine*, neruşinat etc. ” (VRF, s.v. *Fără*). Ori la întrebuințarea corectă a prepoziției *între*: „[a]ceastă preposițiune intră în compunerea numelor şi verbilor. Să nu se confunde însă cu *întru*” (VRF, s.v. *Între*), respectiv a lui *pre*: „[s]e întrebuințeasă mai mult în cărțile besericești în loc de *pe*” (VRF, s.v. *Pre* și *Pe*) etc.

3. Raportându-ne la modelul de analiză avansat de Gabriela Pană Dindelegan (2003: 165-182; 2020a) pe care l-am aplicat și în analiza prepozițiilor din *Lexiconul de la Buda*, în continuare vom trata doar prepozițiile care conțin în descrierea lor informații de natură lexico-semantică și gramaticală.

---

[7] În corpusul nostru inițial am identificat, în unele articole, și informații referitoare la origine, „preposițiune latină”, în cazul lui *ex* și *extra* (vezi VRF, s.v.), respectiv, informații ce țin de evoluția internă a cuvântului, în cazul lui *eată, eacă*; *stră*; *trans* (vezi VRF, s.v.).

3.1. *Dintre* (< DE + ÎNTRE)

Alcătuită prin compunere de la prepoziții moștenite din latină, *de* (< lat. DE) și *între* (< lat. INTER), *dintre* este o prepoziție lexicală „ce arată despărțire” (vezi *infra* Corpus, ex. 1). Introduce un atribut realizat printr-un pronume personal, formă de plural, ce detașează o valoare partitivă: „*Cei mai mulţi dintre ei*”.

3.2. *Pre* / *Pe* / *Pă* (< lat. PER)

Atât forma etimologică *pre*, ce „[s]e întrebuințeasă mai mult în cărțile bisericești în loc de *pe*”, cât și cea analogică *pe* sunt consemnate în nomenclatura VRF-ului în cadrul aceluiași articol pe poziția de cuvânt-titlu (vezi *infra* Corpus, ex. 2).

Echivalată semantic cu „peste, preste, asupra”, *pre* se comportă ca o prepoziție lexicală cu sens locativ. Complementul prepoziției este realizat atât printr-un grup nominal: „*Pre pat, pre masă*”, cât și printr-un grup adverbial: „*Pre aici, pre acolo*”.

Însă *pre* se manifestă și ca prepoziție semilexicală, cu sensul ‘după’, cerută de verb: „*A judeca pre aparinţe*” ‘a judeca superficial, a nu analiza în profunzime’ (vezi Pană Dindelegan 2003: 165-180).

Pe lângă articolul anterior semnalat, remarcăm înregistrarea, în intrări distincte, atât a formei analogice *pe* (vezi *infra* Corpus, ex. 3) al cărei dublu rol este clar precizat, și anume: atunci când contribuie la realizarea cazului acuzativ, este o „particulă” (citim, astăzi, flectiv), iar „când face alte casuri sau leagă diferite compliniri” se comportă ca o prepoziție, cât și a variantei lexicale învechite și populare *pă*, aceasta din urmă definită prin trimitere la *pe* (vezi *infra* Corpus, ex. 4).

Examenul conținutului articolului dedicat lui *pe* (vezi *infra* Corpus, ex. 3) evidențiază, cu precădere, statutul său de prepoziție lexicală:

(a) cu sens locativ: „*Pe pat, pe masă*”; „*Pe aici, p-aici, p-aci*”; „*p-acolo*”; „*pe din afară, p-afară*”;

(b) cu sens modal: „*A călători pe temp frumos*. *[...] pe apă*”;

(c) cu sens temporal: „*Pe an*”; „*Pe lună, pe zi*”.

Ca prepoziție semilexicală, *pe* este impus de verb/locuțiunea verbală: „*A avea un semn* (‘a însemna’) *pe obraz*”; „*A arunca pe fereastră*”.

De asemenea, am reperat și exemple în care *pe* nu are autonomie semantico-sintactică, deoarece apare în constructe cu sens modal, de tipul:

(a) *pe* + participiu/supin: „*P-ascuns*”; „*Pe negândite*”;

(b) *pe* + adverb: „*Pe furiş*”.[8]

3.3. *Spre* (< lat. SUPER)

Ca prepoziție lexicală, *spre* (vezi *infra* Corpus, ex. 5) este consemnată cu valoare locativă ce exprimă apropierea de un loc, „arată aproape de ceva, de un loc”. Complementul lui *spre* este un nominal (substantiv, pronume) căruia-i impune cazul acuzativ: „*spre orient, întoarce-te spre mine*”.

3.4. *Subt* / *Subtŭ* / *Sub* (< lat. SUBTUS)

Prepoziția lexicală *subt*, formă învechită (vezi *infra* Corpus, ex. 6), are un sens fundamental locativ, ce arată „situațiunea unui lucru în raport cu altul care stă mai sus”: „*subt un arbure*”.

Pe lângă sensul locativ, notăm și un sens modal, ce arată „subordinațiune şi dependință”: „*Are zece oameni subt comandamentul său.*”; „*A servi subt drapelurile unui suveran.*”, respectiv un sens cauzal: „*Subt pretext de caritate, de devoţiune*” ‘servindu-se cu aceste pretexte’.

Remarcăm că același sens modal este prezent și în întrebuințarea figurată a complementelor lui *subt*: „*Acest om este subt mâna altuia.*”; „*Aceasta s-a petrecut subt ochii mei.*”; „*a face un lucru pe subt mână*, în secret”.

Chiar dacă „această prepositiune intră în compunerea multor ziceri”, „pentru eufonie”, aceasta „este suplinită cu *sub*”.

Examenul articolului consacrat lui *sub* (vezi *infra* Corpus, ex. 7) aduce însă în prim-plan întrebuințarea acestuia ca element de compunere și nicidecum ca prepoziție:

(a) în primul rând, este o „prepositiune ce intră în compunerea multor vorbe şi însemnează *jos*, *de jos*, *subt*: *subjugare*, *subalternu*, *subliniare* etc.”;

(b) în al doilea rând, „[s]e întrebuințeasă uneori în loc de *subt*”: „*subcomisar*, *subînţelegere*, în loc de *subt-comisar*, *subt-înțelegere*”;

[8] Remarcăm statutul ambiguu al lui *pe* în „*pe d-asupra*”. În cazul în care complementul acestui grup ar fi fost exprimat, atunci rolul acestuia de element în structura grupului prepoziţional ar fi fost indiscutabil; însă, fără un complement exprimat, această structură funcționează adverbial (cf. Pană Dindelegan 2020a: 465).

(c) în al treilea rând, apreciază redactorul, întrebuințarea este abuzivă, deoarece „se exclude câteodată pentru eufonie litera *b*: *subarbă*, *subandă*, *supunere*, în loc de *subbarbă*, *subbandă*, *sub punere* sau *suppunere*”.

3.5. *De* (< lat. DE)

Moștenită din latină, din punct de vedere sintactic, prepoziția *de* (vezi *infra* Corpus, ex. 8) „leagă zicerile arătând diferite raporturi şi înțelesuri”, așezându-se „mai totd<e>auna înaintea sustantivelor şi infinitivelor complemente”.

Ca prepoziție lexicală, în funcție de semnificația cuvântului pe care-l introduce și a valorii morfologice a termenului regent, *de* apare consemnat de redactor cu următoarele sensuri:

(a) sens temporal: „*Va pleca de noapte*”;
(b) sens locativ: „*A se mişca de sus în jos*”[9];
(c) sens modal cantitativ (în structura numeralului adverbial): „*de câte ori? de cinci ori*”.

În grupul nominal, *de* este marcă a unui modificator. Astfel, în ex. „*o masă de marmoră, un pahar de apă*”, rolul lui *de* este, pe de o parte, relațional, subordonând substantivul pe care-l însoțește termenului regent (i.e. tot un substantiv) și, pe de altă parte, clarificator, pentru că substantivul pe care-l introduce vine să clarifice, să precizeze termenul regent, adică referentul (o masă de marmoră, nu de lemn; un pahar de apă, nu de vin), comportându-se ca un adjunct (cu funcție de atribut).

Ca prepoziție semilexicală, *de* însoțește substantivul, respectiv verbul la infinitiv: „*A scăpa pe cineva de închisore, a se sili de a trăi bine*”, în acest ultim exemplu având valoarea semantică a lui ‘la’. Subordonându-se unui verb, cuvântul introdus de prepoziție are funcție sintactică de complement prepozițional.

Semnalăm, de asemenea, consemnarea lui *de* cu statut de afix lexical, ce fie „intră în compunerea a mai multor ziceri fără a strica înțelesul lor, dar care strică pe al alteia de mai sus”: „*Denegare*: negarea a ceva zis mai dinainte. *Derâdere*: râdere de un râs făcut.”, fie „strică sau contrazice sensul zicerii ce o compune”: „*Demembrare*: desfacerea construcțiunei membrilor unui corp.”. În ultima situație, *de*, „[t]ot cu acest înțeles, de multe ori pentru

[9] Astăzi i-am atribui mai degrabă un sens modal.

eufonie primeşte în compunere un *s*. *Desaprobare*, *Desmoștenire*, *Desfăşurare* etc.”.

Mai notăm prezența unei informații de natură normativă referitoare la scrierea lui *de* atunci când este urmat de o vocală: „*De* apostrofă mai totd<e>auna *e*, când urmează o vocală şi mai cu osebire preposițiunea *a*. *D-a merge*, *d-a face* etc.”.

3.6. *Despre* (< DE + SPRE)

Creată intern din prepozițiile *de* (< lat. DE) și *spre* (< lat. SUPER), rolul cu care este consemnat *despre* (vezi *infra* Corpus, ex. 9) este doar acela de prepoziție lexicală, care arată:

(a) „*obiectu de vorbire*”, adică referirea: „*E vorba despre tine*.”; „*Am scris o carte despre folosul agriculturii.*”;
(b) „[l]ocul, partea unde cade sau vine ceva”: „*Despre resărit*”;
(c) „[p]rivință, relațiune”: „*Despre mine, puteţi face ce vă place*.”; „*N-ai nimic a-i împuta despre eruditiune*.”; „*Despre ce<e>a ce ziseşi*.”.

Complementul lui *despre* este un substantival (substantiv, pronume) și introduce un circumstanțial relațional, un circumstanțial de loc, un atribut și un complement prepozițional.

3.7. *Din* (< DE + ÎN)

Creată pe teren românesc de la prepozițiile *de* (< lat. DE) și *în* (< lat. IN), ca prepoziție lexicală, sensul de bază al lui *din* (vezi *infra* Corpus, ex. 10) este locativ, „care arată origine, punt de plecare”: „*Din apă* [...]. *Din ceriu* [...]. *Din înălţimea muntelui* [...].”, „*A ieși din casă* [...].”;

Pe lângă acesta, mai putem distinge:

(a) un sens cauzal: „Causă, motiv”: „*Din mândrie* [...]. *Din nebăgare de seamă* [...].”;
(b) un sens temporal: „*Din timp în timp* [...]. *Din zi în zi* [...]”;
(c) un sens modal: „*Din adins* [...]. *Cu din adins.* [...].”; *Din ce în ce mai mult,* [...]. *Din ce în ce mai bine,* [...]”; „*Din ce în ce.* [...]”.

Complementul lui *din* este un nominal (substantiv, locuțiune substantivală), respectiv un adverb și introduce diverse circumstanțiale (de loc, de cauză, de timp și de mod).

3.8. *Fără* (< lat. FORAS)

Ca prepoziție lexicală, *fără* (vezi *infra* Corpus, ex. 11) este o „[p]reposițiune care arată afară, exclusiune, negațiune”.

În structură cu un substantiv, prepoziția *fără* contribuie la schimbarea valorii gramaticale a grupului. Astfel, „[m]ulte substantive se iau cu înțeles de adiective când înaintea lor au *fără*. *Un om fără curagiu*: necuragios; *o casă fără proporţiune*, neproporționată; *o mâncare fără sare*, nesărată; *un june fără ruşine*, neruşinat etc.”, respectiv, adăugăm noi, au ori același comportament adjectival, ori unul adverbial: „*Fără parale, fără onoare*.[...] *Fără barbă.* [...] *Fără grijă.* [...]. *Fără gust*, neplăcut; [...]. – *Fără îndoială.* [...]. – *Fără greş*, negreşit. [...]. – *Fără împotrivire*. [...]. *Fără creeri* sau *fără cap*, nebun, capiu; [...]. – *Fără competenţă*, fără drept de amestec. [...]. – *Fără milă*. [...]. – *Fără plată*. Vezi franco. – *Fără pedeapsă*. [...]. – *Fără prihană*. [...]. – *Fără reservă* sau *fără sfieală*. [...]. – *Fără soț*. [...]. – *Fără şir* sau *fără legătură*, ori *fără unire*. [...]. – *Fără ceremonie*. [...]. – *Fără vătămare*. [...]. – *Fără veste*, iute, grabnic. [...]. – *Fără voie*. [...]. – *Fără timp*. [...]. *Fără zăbavă*. [...]. – *Fără soroc*. [...]”.

3.9. *În* (< lat. IN)

Moștenită din latină, *în* (vezi *infra* Corpus, ex. 12) este o prepoziție lexicală, consemnată cu mai multe sensuri:

(a) sens locativ: „*El este în Bucureşti*”; „*În casă, în lume, în sine, în străinătate*.”
(b) sens temporal: „*suntem în iarnă*”;
(c) sens modal, arătând o „ocupațiune”: „*este în funcţiune, în cuvântare*”, dar și detașat din concurența sinonimică cu prepoziția *după*: „*a vorbi în conştiinţă*”, respectiv cu prepoziția *cu*: „*a vorbi în curăţenie*”;
(d) sens final, „motiv, sfârșit”: „*în favorul acestui maritagiu*”; „*a da ceva în garda lui...*”;
(e) de asemenea, poate exprima o „stare, dispoziţiune”: „*este în viață, suntem în mânie*”.

După cum se poate observa, în grupul verbal, prepoziția *în* apare în structură cu un substantiv sau pronume reflexiv și introduce un circumstanțial de loc (a), de timp (b), de mod (c) și de scop (d), respectiv un nume predicativ realizat printr-o locuțiune adjectivală (e).

De asemenea, remarcăm rolul de convertor al prepoziției în cadrul grupurilor verbale (de tip expresie verbală), „multe substantive se iau de adverbi primind *în* înainte: *a sta în picioare*, *a şedea în față*, *merge în fugă*, *în deşert* etc.”.

3.10. *Între* (< lat. INTER)

Moștenită din lat. *inter*, sensul de bază al acestei prepoziții (vezi *infra* Corpus, ex. 13) este locativ: „[î]n mijloc a două lucruri, a două persoane, a două fapte, a două sau mai multe împregiurări”: „*Aceasta să se știe între noi* sau *numai între noi*, ori *între noi numai*.”. Cu același sens locativ, exprimat „în numerul, în rândul, în rangul, în felul altora”, *între* se află în concurență sinonimică cu prepoziția *printre*: „*Între oameni oneşti*”.

Ca prepoziție lexicală, complementul lui *între* este un pronume personal la plural (*noi*), ce poate fi precedat sau nu de adverbul focalizator restrictiv *numai*, respectiv un substantiv la plural (*oameni*), introducând un circumstanțial de loc.

De asemenea, sunt consemnate informații referitoare la întrebuințare cu caracter normativ, și anume: „De multe ori se compune cu prepos. *din*, *de*, şi face *dintre*”: „*Cea mai mare parte dintre noi*, în locu de: *din între*, *de între noi*.”, sau „Această preposițiune intră în compunerea numelor şi verbilor”, ori, mai mult, „Să nu se confunde însă cu *întru*”, trimițând prin formula „Vezi mai jos” la articolul consacrat lui *întru*.

3.11. *Întru* (< lat. INTRO)

Ca prepoziție, *întru* (vezi *infra* Corpus, ex. 14) este consemnat cu o singură întrebuințare, și anume „se pune câteodată în loc de preposițiunea *în*”: „*el este întru toate fericit*”, „*întru tine Doamne am sperat*”, „*întru cât se atinge de cestiune*”. Restul articolului tratează statutul adverbial, respectiv substantival al acestuia.

3.12. *La* (< lat. ILLAC)

Prima informație din articol (vezi *infra* Corpus, ex. 15) este de natură sintactică, funcțională, și anume *la* este o „[p]reposițiune ce dă pe dativul”.

Analiza structurilor consemnate arată că, exceptând trei exemple, „*A scrie la mumă-sa.*”; „*La oamenii mari patriea recunoscătore*.”; „*la Domnul, la Doamna*” (corespondentul francez ne ajută aici: „*À Monsieur, à Madame*”),

în care *la* are rol funcțional de marcă a dativului, în toate celelalte exemple *la* este o prepoziție lexicală ce selectează un substantival (pronume personal, pronume de politețe, ori un substantiv) întotdeauna în acuzativ, punând în circulație:

(a) un sens locativ ce exprimă direcția și punctul de contact: „La mine, la tine, la el și la dânsul, la D. cutare.”; „*A merge la Paris, la China, la Indii*.”;

(b) un sens temporal: „*La vederea inamicului*”; „*La începutul toamnei, la finele anului*”.

De asemenea, *la* „este precedat uneori de prepoșițiunile *de*, *pe*”, devenind astfel centru al grupului prepozițional și complement al prepoziției *de*: „*Ies* [GPrep *de* [GPrep *la dânsul*]].”, „[GPrep *de* [GPrep *la Paris la Viena*]]”, ori al prepoziției *pe*: „*Am trecut* [GPrep *pe* [GPrep *la dânsul*]]”[10].

Mai mult, prepoziția *la* este întrebuințată „[p]e tablele ce se pun în fața unei magasine, birt etc. *la Vulturul de Aur, la Cocoş* etc.”, având aici un rol pragmatic, de indicare precisă, exactă a referentului.

4. În loc de concluzii

În urma analizei corpusului nostru, constatăm:

4.1. Peste 30 de unități lexicale, moștenite din latină sau create intern, au încadrarea lexico-gramaticală corectă, anume prepoziție.

4.2. Tratamentul lexicografic nu este întotdeauna unitar, fapt datorat, în primul rând, percepției (abstractă sau concretă), înțelegerii valorii prepoziției, și, în al doilea rând, întrebuințării acesteia de către vorbitor.

4.3. În descrierea prepozițiilor, cu câteva excepții în care criteriul sintactic se împletește cu cel semantic, criteriul dominant aplicat este cel semantic.

4.4. Comparând analiza prezentă cu cea anterior realizată (Aldea 2022), observăm, în ciuda simplificării conținutului corpului articolului din punctul de vedere al definiției, o prezență mult mai mare a exemplelor/contextelor de întrebuințare, în numeroase situații sensul contextual fiind chiar precizat, ceea ce ajută la o însușire corectă a întrebuințării prepoziției.

---

[10] Personal nu-l percepem pe ca semiadverb aproximator.

CORPUS

(1) Dintre. Prepozițiune ce arată despărțire. *Cei mai mulţi dintre ei* [...].

(2) Pre *şi* **Pe**. *prep*. Peste, preste, asupra. [...]. – *Pre pat, pre measă*. [...]. – *A judeca pre aparinţe*. [...]. – *Pre aici, pre acolo*. [...]. Se întrebuințeasă mai mult în cărțile bisericești în loc de *pe*.

(3) Pe. *particulă*, când face casul acusativ, şi *preposiţie,* când face alte casuri sau leagă diferite compliniri. [...]. – *Pe pat, pe masă*. [...]. – *A avea un semn pe obraz* [...]. – *A călători pe temp frumos*. [...], *pe apă* [...]. – *A arunca pe fereastră* [...]. – *Pe an* [...]. *Pe d-asupra* [...]. – *Pe din afară, p-afară* [...]. – *Pe aici, p-aici, p-aci*. [...]. – *P-acolo* [...]. – *Pe lună, pe zi* [...]. – *P-ascuns*. [...]. –*Pe furiş*. [...]. – *Pe negândite* [...].

(4) Pă. *prep*. (vezi pe).

(5) Spre. Preposițiune de loc, care arată aproape de ceva, de un loc: *spre orient, întoarce-te spre mine*. [...]. – *Spre seară*. *adv*. [...].

(6) Subt, **Subtŭ**. preposițiune care însemneasă, I. situațiunea unui lucru în raport cu altul care stă mai sus: *subt un arbure*; II. subordinațiune şi dependință: *Are zece oameni subt comandamentul său*. – *A servi subt drapelurile unui suveran*. – *fig*. *Acest om este subt mâna altuia*. *Aceasta s-a petrecut subt ochii mei*. – *Subt pretext de caritate, de devoţiune*, servindu-se cu aceste pretexte. – *A face un lucru pe subt mână*, în secret. [...]. – Această preposițiune intră în compunerea multor ziceri, dar pentru eufonie este suplinită cu *sub*.

(7) Sub. preposițiune ce intră în compunerea multor vorbe şi însemnează *jos*, *de jos*, *subt*: *subjugare*, *subalternu*, *subliniare* etc. – Se întrebuințeasă uneori în loc de *subt*; *subcomisar*, *subînţelegere*, în loc de *subt-comisar*, *subt-înțelegere*. – Abusiv se exclude câteodată pentru eufonie litera *b*: *subarbă*, *subandă*, *supunere*, în loc de *subbarbă*, *subbandă*, *sub punere* sau *suppunere*.

(8) De. *preposiţiune*. Care leagă zicerile aretând diferite raporturi şi înțelesuri. *O masă de marmoră, un pahar de apă*: [...]. Această preposițiune se pune mai totd<e>auna înaintea sustantivelor şi infinitivelor complemente. *A scăpa pe cineva de închisore, a se sili de a trăi bine*: [...]. – Raporturi. *Timp*: *Va pleca de noapte*: [...]. *Loc*. *A se mişca de sus în jos*: [...]. *Cantitate*. *De câte ori? de cinci ori* etc. *De* intră în compunerea a mai multor ziceri fără a strica înțelesul lor, dar care strică pe al alteia de mai sus. *Denegare*: negarea a ceva zis mai dinainte. *Derâdere*: râdere de un râs făcut. *De* strică sau contrazice sensul zicerii ce o compune. *Demembrare*: desfacerea construcțiunei membrilor unui corp. Tot cu acest înțeles, de multe ori pentru eufonie, primește în compunere un *s*. *Desaprobare*, *Desmoștenire*, *Desfăşurare* etc. *De* dă o mulțime de expresiuni adverbiale. Vezi A. *prp*. – *De* apostrofă mai totd<e>auna *e*, când urmează o vocală şi mai cu osebire preposițiunea *a*. *D-a merge*, *d-a face* etc.

(9) Despre. *prp*. *ce arată obiectu de vorbire*. [...]. *E vorba despre tine*. [...]. *Am scris o carte despre folosul agriculturii.* [...]. – Locul, partea unde cade sau vine ceva. [...]. *Despre resărit*. [...]. – Privință, relațiune. [...]. *Despre mine, puteţi face ce vă place*. [...]. *N-ai nimic a-i împuta despre erudiţiune*. [...]. *Despre ce<e>a ce ziseşi*. [...].

(10) Din. Preposițiune care arată origine, punt de plecare. [...]. *Din apă* [...]. *Din ceriu* [...]. *A ieși din casă* [...]. *Din ce în ce mai mult* [...]. *Din ce în ce mai bine* [...]. *Din înălţimea*

muntelui. [...]. – Causă, motiv. *Din mândrie* [...]. *Din nebăgare de seamă* [...]. *Din timp în timp* [...]. *Din zi în zi* [...]. *Din ce în ce.* [...]. *Din adins* [...]. *Cu din adins.* [...].

(11) Fără. Prepoziţiune care arată afară, exclusiune, negaţiune. [...]. *Fără parale, fără onoare*. [...]. – *Fără barbă.* [...]. – *Fără grijă.* [...]. – *Fără gust*, neplăcut [...]. – *Fără îndoială.* [...]. – *Fără greş*, negreşit. [...]. – *Fără împotrivire*. [...]. – *Fără creeri* sau *fără cap*, nebun, capiu; [...]. – *Fără competenţă*, fără drept de amestec. [...]. – *Fără milă*. [...]. – *Fără plată*. Vezi franco. – *Fără pedeapsă*. [...]. – *Fără prihană*. [...]. – *Fără reservă* sau *fără sfieală*. [...]. – *Fără soţ*. [...]. – *Fără şir* sau *fără legătură*, ori *fără unire*. [...]. – *Fără ceremonie*. [...]. – *Fără vătămare*. [...]. – *Fără veste*, iute, grabnic. [...]. – *Fără voie*. [...]. – *Fără timp*. *Inoportun* [...]. *Fără zăbavă*. [...]. – *Fără soroc*. [...]. Multe substantive se iau cu înţeles de adiective când înaintea lor au *fără*. *Un om fără curagiu*: necuragios, *o casă fără proporţiune*, neproporţionată; *o mâncare fără sare*, nesărată, *un june fără ruşine*, neruşinat etc. Vezi zicerile compuse cu negativul *ne*.

(12) În. Prepoziţiune care arată 1. loc, timp: *El este în Bucureşti, suntem în iarnă*. – 2. Stare, dispoziţiune: *este în viaţă, suntem în mânie*. 3 motiv, sfârşit: *în favorul acestui maritagiu, a da ceva în garda lui* [...]. 4. ocupaţiune: *este în funcţiune, în cuvântare*. Mai însemnează *dupe*: *a vorbi în conştiinţă*; *cu*: *a vorbi în curăţenie*. În fine, multe substantive se iau de adverbi priimind *în* înainte: *a sta în picioare*, *a şedea în faţă*, *merge în fugă*, *în deşert* etc. – În franceză *En*, *Dans*, *À*, *Au*. *În casă, în lume, în sine, în străinătate*. [...].

(13) Între. *prep*. În mijloc a două lucruri, a două persoane, a două fapte, a două sau mai multe împregiurări. [...]. *Aceasta să se ştie între noi* sau *numai între noi*, ori *între noi numai*. [...]. De multe ori se compune cu prepos. *din*, *de* şi face *dintre*. *Cea mai mare parte dintre noi*, în locu de: *din între*, *de între noi*. [...]. – *între*, în numărul, în rândul, în rangul, în felul altora. [...]. *Între oameni oneşti*. [...]. – Această prepoziţiune intră în compunerea numelor şi verbilor. Să nu se confunde însă cu *întru*. Vezi mai jos.

(14) Întru. *adv*. În interior. [...]. – Este totd<e>auna însoţit de prepoziţiunile *în*, *din*, *pe din*: *în întru*, *din întru*, *pe din întru*. [...]. – Cu articolul *lu* ia formă şi semnificaţiune de substantiv: *întru-lu casei*. [...]. D-aci apoi, prin strămutarea articolului de la finâtul zicerii la început, s-a făcut *lu-întru* sau *lu-ntru* şi, abusivemente, *lăuntru*; această strămutare poate pentru eufonie când *întru-lu* ia înainte prepoziţiunile sus-zise; *în lu-întru*, *din lu-întru* etc., şi, abusivemente, *înlă-untru*, *din lă-untru* etc. Mulţi însă astăzi scriu şi pronunţiu *în întru,* iar nu *în lu-întru*. – *Întru* se pune câteodată în loc de prepoziţiunea *în*: *el este întru toate fericit, întru tine Doamne am sperat, întru cât se atinge de cestiune*. – Se ia de multe ori cu înţeles de adiectiv; *Ministru din întru, Elevi din întru*. Vezi interior, intern.

(15) La. Prepoziţiune ce dă pe dativul. [...]. La mine, la tine, la el şi la dânsul, la D. cutare. [...]. – *A merge la Paris, la China, la Indii*. [...]. – *A scrie la mumă-sa*. [...]. – *La oamenii mari patriea recunoscătore*. [...]. – *la Domnul, la Doamna*. *À Monsieur, à Madame*. – *La vederea inamicului* [...]. – Pe tablele ce se pun în faţa unei magasine, birt etc. *la Vulturul de Aur, la Cocoş* etc. – *La începutul toamnei, la finele anului*. [...]. – *La* este precedat uneori de prepoziţiunile *de*, *pe*: *Ies de la dânsul.* [...]: *Am trecut pe la dânsul*. [...]; *de la Paris la Viena*. [...].

SURSA

VRF = Ion Costinescu, *Vocabularu romano-francesu*, lucratu dupe *Dicționarulu Academiei Francese*, dupe alu lui Napoleone Landais și alte Dicționare latine, italiane, etc., Vol. I–II, Bucuresci, Tipographia Națională Antreprenor C.N. Rădulescu, 1870.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ALDEA, Maria, 2022: *Prepoziția în dicționarele de limbă (I)*, in „Dacoromania”, Serie nouă, XXVII, nr. 1, p. 28–41 (în curs de publicare).

AVRAM, Mioara, 1986: *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei R.S.R., București.

CHIVU, Gh. *et alii* (ed.), 2012: *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, Editura Academiei Române, București.

CIOBANU, Fulvia, 1957: *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale în limba română*, in *Studii de gramatică*, vol. al II-lea, Editura Academiei R.P.R., București, p. 91–104.

DRAȘOVEANU, D.D., 1997: *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.

GALR, 2008: Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. I. *Cuvântul*. Tiraj nou, revizuit, Editura Academiei Române, București.

GLR, 1963: Al. Graur (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. I. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Academiei R.P.R., București.

MANEA, Dana, 2012: *Prepoziția*, in Chivu *et alii* (ed.), p. 627–654.

MUNTEANU, Ștefan & ȚÂRA, Vasile D., 1983: *Istoria limbii române literare. Privire generală*, Ediție revizuită și adăugită, Editura Didactică și Pedagogică, București, p. 183–233.

NEAMȚU, G.G., 1999: *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și... distincții*, Editura Excelsior, Cluj-Napoca.

NEAMȚU, G.G., 2014a: *Studii și articole gramaticale*, Editura Nova, Cluj-Napoca.

NEAMȚU, G.G., 2014b: *Observații pe marginea grupării „prepoziție + adjectiv” în română*, in Neamțu, 2014a, p. 289–296.

NEDELCU, Isabela, 2012: *Prepoziția*, in Chivu *et alii* (ed.), p. 250–260.

NEDELCU, Isabela, 2021: *Prepoziția și grupul prepozițional*, in Pană Dindelegan (ed.), Maiden (ed. consultant), p. 403–413.

NICULA PARASCHIV, Irina, 2020: *Pe*, in Pană Dindelegan (coord.), 2020a, p. 463-471.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 2003: *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, Humanitas Educațional, București.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela (coord.), 2020a: *Dicționar de interpretări gramaticale. Cuvinte mici, dificultăți mari*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 2020b: *De*, in Pană Dindelegan (coord.), 2020a, p. 228–247.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela (ed.), MAIDEN, Martin (ed. consultant), 2021: *O gramatică a limbii române altfel*, Univers Enciclopedic Gold, București.

SMLRC, 1967: Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo și Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Științifică, București.
STAN, Camelia, 2013: *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, Editura Universității din București, București.
VASILIU, Laura, 1961: *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, in *Studii de gramatică*, vol. al III-lea, Editura Academiei R.P.R., [București], p. 11–42.

PREPOSITION IN LANGUAGE DICTIONARIES (II)

ABSTRACT: The author discusses the statute of some prepositions, recorded in a lexicographical work of the 19th century, namely *Vocabularu romano-francesu* [Romanian-French Vocabulary] (Bucharest, 1870), written by Ion Costinescu. Based on an inventory of 43 articles, the study discusses the treatment of preposition from a lexicographical perspective, highlighting their lexical, functional and discursive values.

Keywords: *preposition*, *lexicographical treatment*, *Romanian-French Vocabulary*, *Ion Costinescu, lexical/ functional/ discursive role*, *the 19th century.*

DESPRE EXPRESIA LINGVISTICĂ A MISTERULUI LĂUNTRIC ÎN POEZIA LUI TRAIAN DORZ

FLORINA-MARIA BĂCILĂ
Universitatea de Vest din Timișoara

REZUMAT: Lucrarea noastră își propune să ia în discuție conceptul de *egestas linguae*, așa cum apare el reflectat în câteva dintre creațiile lirice cu caracter confesiv ale lui Traian Dorz – un autor român contemporan a cărui operă reprezintă, indubitabil, rodul unor experiențe spirituale ce i-au marcat în mod decisiv traseul existențial. De altfel, relația sufletului cu Dumnezeu (în dimensiunea teluricului, dar și în perspectiva eternității) rămâne o temă constantă a acestei opere consacrate unicității Sale, sentimentului uluitor al inconfundabilei iubiri divine, în legătură cu care totul se situează, nu o dată, pe coordonatele indicibilului. În consecință, vom avea în vedere faptul că atari mărturisiri explicite despre „neajungerea limbii" în actul creației artistice se concretizează expresiv în diverse maniere, subliniind limitele „zicerii" obișnuite în încercarea de a puncta atributele excepționale ale Divinității, imposibil de transpus în cuvinte banale, însă mult mai uşor de conturat prin acea absență emblematică a cuvântului rostit sau scris, echivalentă cu tăcerea înălțătoare din starea de rugăciune, după modelul misticilor de totdeauna.

Cuvinte-cheie: *egestas linguae*, *poezie mistico-religioasă*, *Traian Dorz*, *gramatică*, *stilistică*.

În ansamblul ei, lirica lui Traian Dorz (Băcilă 2016: 15-26) ilustrează misterul comuniunii cu Divinitatea, mărturisirea fără ezitare a dorului de Dumnezeu – sentiment emblematic al sacralității –, încrederea (nu doar credința!) în El, adânc grefată pe frontispiciul forului lăuntric al eului auctorial, reliefând artistic nevoia permanentă a omului de a cunoaște și de a se (re)defini prin căutarea neîntreruptă a Ființei Supreme, prin cutezanța sfântă de integrare a sufletului în periplul căutării de sine și de Dumnezeu – un traseu unic, fundamental, dar, mai ales, indescriptibil.

Ca atare, neputința întrebuințării limbajului comun e strâns legată de căința sufletului adânc căzut sub apăsarea dureroasă și abisală a stării de păcat (care duce la prăbușire spirituală), dar ajuns la indefinibila (și inerenta) penitență necesară, justificabilă, din a cărei atmosferă se adresează Divinității, în umilință și evlavie: „Ce trist stai Tu la mine acuma, Drag Iisus,/ şi ştiu de

ce-i aceasta, deşi nimic n-ai spus./ Când ochii grei de lacrimi de ochii mei Ți-ascunzi,/ ştiu tot ce Te zdrobeşte, chiar dacă nu-mi răspunzi.// O, ştiu – şi nu pot, Doamne, nici tace, nici vorbi,/ nici pot să-mi las povara, nici nu mi-o pot iubi,/ nu pot nici sta, nici merge la locul meu dintâi,/ aripa-mi zice: Zboară!/ Iar lațul: Nu, rămâi!" (CCnț 95, *Ce iarnă grea!...*)[1]; „Durerea care geme-n mine/ nu pot s-o țin, nici s-o desprind,/ nici în tăceri, nici în cuvinte,/ ci numa-n lacrimi şiroind.// Credința şi nădejdea-s duse,/ nimic din ele n-a rămas,/ iubirea singură-nsoțească-mi/ amarul lacrimilor ceas." (CNem 146, *Lăsaţi-mă să plâng*). Însăși bucuria aleasă a împărtășirilor cerești, concretizată în cântarea de slavă la adresa lui Dumnezeu, în mărturisirea Cuvântului Său, în liniștea stărilor de intimitate cu El, își are originea în taina sacrificiului creator și a sfâșierii lăuntrice ziditoare ființial: „Eu nu-mi voi urî durerea, ci-o voi binecuvânta,/ căci ea m-a făcut, cu lacrimi, eu să pot acum cânta/ şi ea m-a-nvățat să aflu, să aleg şi să pătrund/ Adevărul şi Iubirea care-n Jertfă se ascund...// Eu binecuvânt durerea, căci în sfântul ei cuptor/ mi-am primit, trimis din ceruri, cântecul nemuritor/ şi numai arzând acolo mi-am împreunat divin/ inspirația cu harul şi furtuna cu senin.// [...]// Eu îi datorez durerii o recunoştință-n veac,/ că m-a învățat, cuvântul, cum să-l spun şi când să-l tac,/ că m-a dus să aflu taine care zac cel mai afund/ şi-adevărul care-n suflet cei mai mulți, viclean, l-ascund." (CCnț 179, *Eu nu-mi voi urî durerea*).

Egestas linguae („neajungerea limbii") vizează și imposibilitatea verbalizării trăirilor atunci când vine vorba despre taina nerostită, materializată în lacrimi, a comuniunii sfinte dintre cei credincioși ori a emoției sacre, transpuse în strigătul îndreptat spre Cer al sufletului îndurerat, dar, deopotrivă, profund încredințat de validitatea promisiunii ferme de a-L urma pe Hristos în zidirea propriului for lăuntric și, totodată, în manifestările exterioare ale ființării: „Să retrăim căldura frumosului sărut/ cu gene-nlăcrimate şi inimă fierbinte,/ când mai de preț ca frații nimic nu ne-a părut,/ când ne spuneam iubirea în lacrimi, nu-n cuvinte." (CVeșn 114, *Să retrăim minunea*); „Nu te mâhni, iubirea mea,/ ci suferă şi crezi mereu,/ sfințeşte-ți hotărârea grea,/ căci astăzi nici nu ştie ea/ ce-i ține Dumnezeu!" (CVeșn 185, *Chiar*

[1] Spre a nu îngreuna parcurgerea trimiterilor, am optat, în lucrarea de față, pentru notarea, în text, a referirilor (cu abrevieri) la volumele (aparținându-i lui Traian Dorz) din care au fost selectate secvențele lirice ilustrative, alături de numărul paginii/paginilor la care se află pasajul respectiv şi de titlul poeziei. Evidențierile grafice (cu caractere cursive și/sau aldine) realizate în versurile citate le aparțin autorului și editorilor.

încercată cel mai greu); „Lacrimi – mir sfințit în rugăciune/ jertfe scumpe, sfințitoare,/ pe-ale dragostei altare,// nu e grai să poată spune/ cât suspin şi rugăciune/ cu voi pot să mă-mpreune.” (CUit 35, *Lacrimi... (2)*); „Doamne, Tu-mi ştii taina sufletului meu,/ ştii ce legăminte veşnice-am pus eu;/ ține-mi-le-aprinse înaintea Ta/ şi mă ia în clipa când mi le-aş călca.” (CCnț 25, *Ține-mi ochii, Doamne*).

Diversitatea stărilor sufletești ale spiritului creator în relația cu Dumnezeu are adesea drept consecință imediată suprimarea rostirii și a oricărui alt tip de comunicare (vizuală ori interioară) în fața dragostei și a măreției Lui, contrastând cu limitările (și căderile) proprii condiției umane: „Vin şi-ndoieli adeseori,/ Iisuse, pe-a mea cale;/ atunci mă usturā-al lor spin/ şi simt ascunsul lor venin/ în contra voii Tale.// Atunci Te simt venind – că ai/ iubire pentru mine;/ doresc să vii, doresc să stai,/ dar n-am nici ochi, nici foc, nici grai,/ Iisuse, pentru Tine.” (CE 128, *Vin și-ndoieli*). El cunoaște însă cel mai bine toate neîmplinirile de ordin sufletesc și poverile nemărturisite, misterul dragostei și al durerii care nu se poate materializa în cuvinte, ci I se comunică doar Lui, într-o formă de expresie specială ce asigură, prin credință, dialogul cu Atotțiitorul, atât la nivel individual, cât și din perspectiva comunității, într-o revărsare indicibilă a grației divine, dincolo de limitele oricăror așteptări sau speranțe legitime: „Doamne, numai Tu ştii Singur/ sufletu-mi împovărat,/ tainele ce mi le-acopăr,/ rănile ce nu-mi arat,/ dorul care nu-l pot spune,/ gândul care mi-l ascund,/ – numai Singur Tu-mi vezi, Doamne,/ tot ce alții nu-mi pătrund!// Numai Ție Îți pot cere/ ce la nimeni nu mai cer/ şi să-Ți spun ce nu pot spune/ nici un altui sfânt din Cer,/ Numai Ție, – numai Singur/ Tu ştii ce nu pot să spun/ nici la mama mea cea dulce,/ nici la sfântul cel mai bun.” (CNoi 41, *Doamne, numai Tu*); „Doamne, doar Tu ştii ce sufăr/ şi nu pot să spui,/ taina mea n-o pot desface,/ Doamne, nimănui;/ focul inimii din mine,/ cel adânc şi greu,/ nimeni, Doamne, nu mi-l ştie,/ numai Tu şi eu.” (CCnț 15, *Doamne, doar Tu ştii*); „În cântecele noastre e-amara Ta durere,/ pe lacrimile noastre e dulcele-Ți sărut,/ când Tu ne dai întruna mai mult decât ştim cere/ şi noi Ți-ntoarcem Ție la fel ce ne-ai cerut,/ Iisuse, Iisuse, Iisuse – la fel ce ne-ai cerut,/ şi noi Ți-ntoarcem Ție la fel ce ne-ai cerut.” (CBir 77, *Frumoasă ni-e cu Tine*); „Doamne, nouă ne-ai purtat/ orice lipsă şi durere,/ că ne-ai dat şi tot ne-ai dat/ cu atâta har bogat/ cât nici n-am ştiut noi cere,/ *Te slăvim, căci Tu ne-ai dat/ cât nici n-am ştiut noi cere!*” (CVeșn 78, *Doamne, nouă ne-ai purtat*); „Doamne, Tu-i promiți credinței/ şi

mai mult decât şti' cere,/ răsplătiri şi biruințe/ pân' la-ntâia Înviere!// Doamne, Tu-i promiți nădejdii/ şi mai mult decât şti' spune,/ năzuința şi primirea/ celei mai de preț cunune.// Doamne, dar iubirii sfinte/ i-ai promis un strop din Tine,/ – şi-asta-i cât nu ştie nimeni/ pe toți vecii cât vor ține!" (CVeșn 173, *Doamne, Tu-i promiți*). Așa se explică și faptul că „vocea" lirică Îi cere ca orice cale de comunicare exterioară să rămână la adăpostul însoțirilor divine, care presupun, în mod consecvent și constructiv, „o iubire activă a Mântuitorului și un dor mistuitor de împărtășire mai deplină de viața dumnezeiască" (Ware 2003: 91): „O, Doamne, dar ce bine/ e că mă mustră tot,/ ca nicicând fără Tine/ un pas să nu mai pot,/ un grai să nu pot scoate,/ un gând să nu rostesc,/ – ci mustră-mă din toate/ atuncea când greşesc,/ Nu mă lăsa, Iisus, nu mă lăsa, Iisus,/ ci mustră-mă din toate atuncea când greşesc!" (CBir 42, *O, cum mă mustră toate*).

Așadar, în pofida tendințelor adecvate firescului ființial, rugăciunea rămâne – în ipostaza ei pură – o veritabilă taină a nerostirii în verb, a dorului (ne)mărturisit care alină prin cântec sau, dimpotrivă, mistuie sufletul înlăcrimat și, *ipso facto*, unicizează trăirea inimaginabil de intensă pe calea ascensiunii spirituale și pe care numai Cel ce o instituie permanent o poate cunoaște într-atât de bine, încât nici nu mai e nevoie să fie transpusă în rostire, ca element component al legăturii autentice cu Însuși Cuvântul Întrupat: ea se convertește într-o formă aparte a dialogului respectiv, alcătuit mai degrabă din singurătatea și tăcerea încărcate de sens și de adevăr decât din cuvinte propriu-zise ori din alte manifestări ale concretului. Mai mult, existența în sine se orânduiește definitoriu prin Dumnezeu – „**Izvorul a toată existența** [subl. aut.]" (Stăniloae 2003: 164): „Tu ştii cât vreau a-Ți spune,/ Iisuse, – ce nu pot,/ căci Tu-mi pătrunzi şi gândul,/ şi sufletul meu tot,/ Tu-mi ştii singurătatea/ şi lacrimile-mi ştii,/ cuprinde-mi-le toate,/ Tu singur să le ții;/ Iisuse-al meu, Iisuse Drag,/ Tu singur să le ții!// Tu ştii ce dor, Iisuse,/ îmi arde-adâncul meu,/ spre tot ce-mi ceri iubirii/ şi nu pot face eu,/ – dă-mi zi de zi putere/ să-mi sui iubirea mea/ spre tot ce mi se cere,/ dar nu pot cum aş vrea;/ Iisuse-al meu, Iisuse Drag,/ dar nu pot cum aş vrea.// Şi dacă nu pot spune/ nimic din câte-ascund,/ încredințează-mi duhul/ că-mi ştii al meu afund/ şi-adânc despăgubeşte-l/ de tot suspinul lui,/ să nu mai simt nevoie/ de-alinul nimănui;/ Iisuse-al meu, Iisuse Drag,/ – de-alinul nimănui." (CNoi 66-67, *Tu ştii cât vreau*); „La câte ți-am spus,/ o, Dulce Iisus,/ ce oare-aş mai spune,/ când Tu mi-ai făcut/ tot chinul trecut/ o dulce minune?" (CNoi 185,

O, Domnul meu Sfânt); „Tu nu mi-ai dat, Iisuse, daruri/ când sufletul zdrobit aveam,/ când eu de *Tine*-aveam nevoie/ şi după *Tine* aşteptam.// Nici nu mi-ai spus cântări frumoase/ şi să mă fi lăsat cu-atât/ când viața mea dorea de *Tine/* aşa cum numai *Tu* ştii cât!// Nici nu mi-ai spus numai cuvinte,/ chiar cât de scumpe s-ar putea,/ când inima arzând în mine/ doar după *Tine* suferea.// Nici nu mi-ai spus că-s prea departe,/ că sunt prea mulți vrăjmaşi pe drum,/ când Tu ştiai ce foc mă arde/ şi-n ce primejdie-s *acum*.// Nici n-ai trimis măcar vreun înger/ c-o rază în pustiul greu,/ – ştiai că *nimeni* nu-mi mai este/ ce *Tu*-mi erai, Iubitul meu.// O, binecuvântată fie/ iubirea-n care mi-ai răspuns;/ nimic din ce-ai Tu nu-mi ajunge,/ ci numai *Tu*-mi poți fi de-ajuns!" (CBir 164, *Tu nu mi-ai dat*); „Cât eşti de pretutindeni/ şi totuşi cât de-ascuns,/ cât eşti de fără margini/ şi totuşi ne-ndeajuns,/ fii slăvit, fii slăvit,/ Tu, Cel ne-n veci de-ajuns!" (CÎnv 179, *Iisuse, Dumnezeul*; de remarcat, în text, folosirea, cu intenții stilistice, a lui *ne-* ca marcă inedită a negației unui adverb și a unei locuțiuni adverbiale); „– O, n-ai ştiut Tu oare că şi eu sunt pământ,/ c-atunci când nu pot plânge/ sau nu mai pot să cânt,/ sau nu mai am cui spune povara care-o duc,/ nu ştiu s-aleg nici graiul,/ nici drumul ce-l apuc?/ Că prea multa durere şi dorul meu nebun/ mă duc în stări din care să nu mai ştiu ce spun?// [...]// – Când n-am să mai pot plânge,/ să tac ori să grăiesc,/ ce am să fac, Iisuse,/ – şi cum o să sfârşesc?// [...]// Am spus despre Iubire, cu harul ei ceresc,/ de flăcările care alină şi sfințesc,/ am spus despre durere cu imnul cel mai sfânt/ – că-n ele-i tot ce are ceresc acest pământ/ şi-n ele-i tot ce are pământ ce e din cer,/ doar ele sunt eterne – iar eu sunt fum ce pier...// Am spus doar despre ele, – că-n lumea asta nu-s/ comori şi adevăruri ***aşa*** să se fi spus;/ – am spus despre acestea cum ***altfel*** n-am ştiut,/ iar azi sunt singur-singur/ – mai mult ca la-nceput...// [...]// Azi toată tinerețea şi-avântul fericit/ mi-am mistuit-o-n slujba din care ies zdrobit,/ ci doar mai am puterea cât să mai pot striga/ suspinul care singur mai arde-n viața mea:/ – O, Vino, Vino, Vino.../ şi brațele în sus/ încremenesc în spasmul cuvântului ne-spus;/ şi-n dorul ce nici astăzi n-am cum să-l mai arat,/ cât mi-a rămas spre Tine de 'nalt şi de curat,/ n-am nici cântări,/ nici lacrimi,/ nici şoapte să mai spun.../ Iisuse, – iartă-mi plânsul,/ nu-l socoti nebun..." (CUit 109-111, *Iisuse, o, Iisuse...*).

Consecința directă a unor asemenea stări de fapt o reprezintă rugăciunea (cu ecouri scripturistice evidente) pentru necesara eliberare de „povara firii" (CDr 49, *Îmi place câteodată*), în dorința ardentă de a ajunge cât mai curând Dincolo, pe calea deschisă spre răsplătirea din veșnicia trăită împreună cu

Dumnezeu, biruind granițele lumii de aici, unde comunicarea prin cuvinte nu-și mai găsește rostul constructiv tocmai pentru că se izbește de singurătatea sinelui în mijlocul celor ce nu sunt receptivi la o astfel de chemare înaltă: „Acum slobozi în pace pe robul Tău, Stăpâne,/ spre-odihna cea de astăzi şi slava cea de Mâne/ c-ajung şi ura nopții, şi-a vânturilor ace,/ şi arşița vegherii – slobozi-mă în pace!// Tu ştii că n-am cui plânge şi nu mai am cui spune,/ aici zadarnic graiul ar fi să-mi mai răsune,/ s-au obosit de mine destui – şi nu le pasă,/ de-ajuns e-acum, Stăpâne – slobozi-mă acasă!” (CVeşn 135, *Acum slobozi în pace...*).

Din perspectiva expresiei artistice, fragmentele citate mai sus ilustrează, fără putință de tăgadă, o manieră aparte de configurare a semnificațiilor conceptului de *egestas linguae* – „neputință a zicerii” despre Dumnezeu, în complexitatea trăsăturilor Sale imuabile –, ca stare a unui (părut) imposibil și, concomitent, ca proces în continuă desfășurare, implicând o paletă largă de emoții și atitudini ce caracterizează, în același timp, misterul extatic al comuniunii, al iubirii de El și întru El, „acea experiență elevată și indicibilă care își creează propriul limbaj poetic” (Ioniță 2014: 207), chiar dacă nu dispune propriu-zis de o eventuală încadrare în tiparul comunicării obișnuite. Nu o dată, textul relevă, explicit sau indirect, faptul că, așa cum nemărginirea nu încape în limitele timpului și ale spațiului, la fel stau lucrurile și cu celelalte atribute ale infinitului divin și, cu atât mai mult, ale Creatorului.

Asemenea poeme de factură mistică – cum sunt și cele din care am selectat secvențele incluse în diverse volume de poezii – reflectă veritabile mărturisiri de credință, adevăruri dogmatice, orânduite într-o viziune poetică impregnată de evidențele revelației divine care transcend fără ezitare dimensiunile rațiunii umane. Căci, dacă „funcția principală a cuvântului e de a-și dărui reciproc viața, de a o întări, când suferă, prin iubire” (Stăniloae 2001: 150), atunci inclusiv demersul artistic devine o cale de acces spre misterul trăirii extatice, spre „năzuința de a re-crea [sic!] lumea prin cuvânt, iar acest gest își trage seva din cel întemeietor, al creației prin cuvântul rostit de Dumnezeu” (Varvara 2016: 316).

SURSE

CBir = DORZ, Traian, 2007: *Cântarea Biruinţei*, Editura „Oastea Domnului”, Sibiu.
CCnț = DORZ, Traian, 2008: *Cântările Căinţei*, Editura „Oastea Domnului”, Sibiu.
CDr = DORZ, Traian, 2006: *Cântări de Drum*, Editura „Oastea Domnului”, Sibiu.

CE = DORZ, Traian, 2008: *Cântările Eterne*, Editura „Oastea Domnului", Sibiu.
CÎnv = DORZ, Traian, 2007: *Cântarea Învierii*, Editura „Oastea Domnului", Sibiu.
CNem = DORZ, Traian, 2007: *Cântări Nemuritoare*, Editura „Oastea Domnului", Sibiu.
CNoi = DORZ, Traian, 2008: *Cântări Noi*, Editura „Oastea Domnului", Sibiu.
CUit = DORZ, Traian, 2008: *Cântări Uitate*, Editura „Oastea Domnului", Sibiu.
CVeșn = DORZ, Traian, 2007: *Cântarea Veşniciei*, Editura „Oastea Domnului", Sibiu.

BIBLIOGRAFIE

BĂCILĂ, Florina-Maria, 2016: ***Dorziana*** *– o (re)construcție a textului prin limbaj*, Editura Excelsior Art, Timișoara.
IONIȚĂ, Puiu, 2014: *Poezie mistică românească*, Institutul European, Iași.
STĂNILOAE, Dumitru, 2001: *Reflecţii despre spiritualitatea poporului român*, Editura Elion, Bucureşti.
STĂNILOAE, Dumitru, 2003: *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. I, ediția a III-a, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti.
VARVARA, Daniela, 2016: *Mituri și simboluri biblice în poezia românească neomodernistă*, Editura Eikon, București.
WARE, Kallistos, 2003: *Rugăciune şi tăcere în spiritualitatea ortodoxă. Puterea Numelui sau despre Rugăciunea lui Iisus. Isihia şi tăcerea în rugăciune*. Cu un cuvânt-înainte de Constantin Galeriu şi cu o postfață de Maxime Egger, Editura Christiana, Bucureşti.

ON THE LINGUISTIC EXPRESSION OF THE INNER MISTERY IN TRAIAN DORZ'S POETRY

ABSTRACT: The aim of our paper is to analyse the concept of *egestas linguae*, as it is reflected in some of the lyrical confessive creations of Traian Dorz – a Romanian contemporary author whose work represents the fruit of some spiritual experiences that decisively sealed his existence. Nonetheless, the soul's relationship with God (in the frame of Earth, but also in the perspective of eternity) remains a constant topic of this work dedicated to His uniqueness, to the amazing feeling of divine love, within which everything is, not once, wordless. As a result, we will have in view the fact that such unmediated confessions, about the weakness of language in the act of artistic creation, materialize to an expressive extent, in several ways, underlining the limits of the usual discourse in the act of trying to portray the exceptional characteristics of Divinity, impossible to convey through trivial words; nevertheless – easier to depict through that emblematic absence of a written or said word, equivalent to the uplifting quietness while praying, following the mystics of forever.

Keywords: *egestas linguae*, *mystical-religious poetry*, *Traian Dorz*, *grammar*, *stilistics*.

SĂ ÎNVĂȚĂM LIMBA ROMÂNĂ GREȘIND

DOINA BOGDAN-DASCĂLU
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

„Prin învățarea limbii române,
copilul nu învață numai a vorbi curat,
el învață a gândi și a simți românește”
(Mihai Eminescu)

În mai 1995, mă aflam, împreună cu soțul meu, unde fuseserăm invitați să participăm, la Festivalul „Lucian Blaga”, cu cadență anuală, dar care atunci fusese închinat sărbătoririi centenarului marelui om al culturii noastre. În cadrul ședinței inaugurale, ținută în frumoasa sală a Teatrului Național, a făcut senzație Eugen Coșeriu, care a vorbit, luxuriant și totuși meticulos, despre… filozofia lui Blaga și, mai ales, despre cum ar trebui ea asumată și fructificată de urmași.

Seara, la recepție, ne aflam alături de Adrian Marino, care s-a întreținut cu noi despre proiectele academice la care eram antrenați atunci, fapt oarecum surprinzător, căci știam despre insistența cu care refuzase să devină membru al acestui for. La un moment dat, lângă el se oprește Eugen Coșeriu, căci se știau din studenția ieșeană comună, pe care, mai degrabă din convingere decât din politețe, l-a lăudat pentru… *Lengua, norma y habla*!, căci preocupările lingvistice intrau în programul său intelectual de tip enciclopedic.

– Ai văzut ce i-am făcut genevezului? a sosit, promptă, replica lui Coșeriu.

Știam cu toții că se referă la multă vreme celebrul sistem, propus ori doar reactualizat de Ferdinand de Saussure, în centrul căruia se afla opoziția *limbă – vorbire*, dar căreia savantul român și, fără îndoială, unul dintre cei mai mari lingviști ai lumii i-a adăugat o verigă intermediară: *norma*, astfel că vorbirea nu mai apărea ca o simplă actualizare a limbii, ci ca rezultat al unui proces reglementat. *Norma* s-a dovedit a fi elementul esențial al triadei, recunoscut instantaneu de specialiștii de peste tot.

De peste tot, nu însă, din păcate, și din țara noastră, unde ideea de „normă” este privită cu nejustificată suspiciune, chiar de către cei (de fapt, doar de unii!) care sunt chemați să o impună.

Imediat după 1990, mulți intelectuali au protestat în fel și chip împotriva stricării limbii noastre, unul dintre cei mai aprigi apărători ai ei fiind Eugen Simion, care s-a ilustrat prin expresia: „Limba noastră s-a țigănit!”. Considerând că Subcomisia pentru cultivarea limbii române, pe care o înființasem imediat în cadrul Filialei timișorene a Academiei Române trebuie să-și asume rolul cuvenit în această privință, am organizat o dezbatere cu tema: „Limba noastră de cultură, un monument amenințat”, la care au fost invitați distinși profesori de la Litere și colegi din institut. Surpriza neplăcută a fost că unii dintre cei pe al căror prestigiu am mizat nu au venit, iar dintre cei care au fost de față, mulți au încercat să impună supremația uzului în fața normalității și a rigorii științifice. Am pus această atitudine pe seama excesului democratic din acei ani și probabil că nu am greșit prea mult. Constat însă că puncte de vedere similare pot fi semnalate și acum, ceea ce rămâne discutabil și chiar condamnabil, căci el eludează tocmai ideea de *normă*, adică de regulă *obligatorie* pentru cei care predau, învață și folosesc limba noastră.

Lipsurile privesc, înainte de toate, învățământul preuniversitar, căci el este dator să-l deprindă pe elev să vorbească *curat*, adică corect. Manualele de limba română sunt și ele lovite de iureșul diversificării, autorii unora dintre ele neezitând să-și manifeste excesul de personalitate într-un domeniu în care, totuși, legiferarea ar trebui să primeze.

În cazul celui universitar, lucrurile stau, desigur, altfel, căci aici profesorul poate avea un punct de vedere personal, aflat uneori în dezacord cu cel oficial, sau poate adera la unul dintre curentele care mai dăinuie în lingvistica mondială. De altfel, au și apărut nu puține scrieri remarcabile, în care sunt semnalate asemenea luări de poziție, dar în care autorul sau autorii își asumă explicit opiniile.

Ele nu se pot substitui, în niciun fel, *lucrărilor normative*, prin care cel mai înalt for științific *impune* pentru toți utilizatorii limbii noastre respectarea strictă a unor reguli clare, de la care orice abatere constituie o *greșeală.*

Dar prefer să nu revin asupra acestui mai mult decât neplăcut subiect. Am făcut-o în repetate rânduri, evident că fără succes, deși am recurs mereu la exemple pe care le-am considerat concludente și pe care le-am comentat

cât s-a putut mai simplu. Rămân la părerea că *o normă oscilantă este o contradicție în termeni* și că proclamarea ei oficială, departe de a fi o valorificare a *uzului*, este, în fapt, o cedare în fața *abuzului*. Cu efecte greu de anticipat asupra stării intelectuale a națiunii.

Am sentimentul că epoca de copilărie a democrației, aceea a contestărilor de tot soiul, a trecut și că ne aflăm în alta, a indiferenței generalizate și suverane. Adică, mai pe românește spus, a nesocotirii secolelor de eforturi ale înaintașilor „de a aduce limba noastră în stare mai bună”, și, implicit, de a ne ameliora propria gândire și simțire. Ei trebuie prețuiți și urmați, începând cu eroicii latiniști și până la contemporanii cei cu adevărat devotați, între care și sărbătoritul nostru octogenar.

PILDELE ÎN VERSURI ALE LUI EUGEN DORCESCU – UN DISCURS LIRIC ORIGINAL

MIRELA-IOANA BORCHIN-DORCESCU
Universitatea de Vest din Timișoara

Domnului Prof. Univ. Dr. Vasile D. Țâra – un simbol al Universității de Vest din Timișoara: ***Profesorul-Bibliotecă***

REZUMAT: Prezentul articol subliniază originalitatea discursului liric generat de versificarea *Proverbelor/Pildelor lui Solomon* – celebru text biblic. *Pildele în versuri* ale lui Eugen Dorcescu sunt raportate la textul sursă, cu finalități diverse. Lecturile multiple (cultural-biblică, sociologică, pragmatică, simbolică, stilistică și estetică) arată atât fidelitatea față de mesajul biblic, cât și îndepărtarea formală și semantică de acesta, ca manifestare a libertății de creație. Originalitatea versurilor este abordată cu instrumente introduse de Eugen Dorcescu în poetica românească: inducția metaforică și secțiunea de aur în poezie. Respectarea mesajului biblic este un principiu director. Distanța față de textul sursă se observă mai ales la nivel lexical (v. utilizarea neologismelor în stihuire) și stilistic (v. proliferarea metaforică și simbolică). Am aplicat o analiză la mai multe niveluri versificării *Pildei 18, 10*, pe care noi am intitulat-o *Puternic turn...*, transcriind prima secvență din versul incipient. Dezvoltarea originală impresionează prin forța creativă. Acest text este simptomatic pentru altitudinea expresiei estetice, măsurată de numărul de aur – certitudinea valorii. *Nec plus ultra...* Rezultatele cercetării așază *Pildele în versuri* alături de *Psalmii în versuri* și *Ecclesiastul în versuri*, volume ce poartă semnătura lui Eugen Dorcescu și sunt considerate de acesta „cărți ale Paradisului său sufletesc”. Aceste texte, ce apar în cea mai recentă antologie de poezie spirituală, intitulată *Biblice* (2021), confirmă ipoteza noastră de lucru, și anume aceea că Eugen Dorcescu nu prelucrează în versuri texte ale *Bibliei*, ci creează poezie originală, mistico-religioasă, inspirată de acestea.

Cuvinte-cheie: *text biblic*, *vers*, *dezvoltare poetică*, *metaforă*, *proliferare metaforică*, *simbol*, *secțiune de aur.*

Introducere

Istoria *Pildelor în versuri* diferă, parțial, de cea a *Psalmilor în versuri* și a *Ecclesiastului în versuri.* Acestea din urmă s-au ivit dintr-un imbold interior de a realiza un proiect spiritual de altitudine. În schimb, stihuirea *Pildelor* i-a

fost sugerată lui Eugen Dorcescu, aflat în căutarea unui nou text sacru (*Iov*, spre exemplu), de către Părintele Dr. Nicolae Neaga. Poetul l-a ascultat, având încredere în judecata și bunele intenții ale apreciatului Profesor teolog, dar și fiindcă a simțit că, în acel moment, acesta putea fi foarte bine, pentru el, un mesager divin.

Carte sapiențială cu accente lirice, *Proverbele* (sau *Pildele*) *lui Solomon* se plasează în proximitatea cărții *Ecclesiastului*, dar se distinge, în multe privințe, de aceasta. După experiența versificării *Ecclesiastului*, Eugen Dorcescu aderă fără rezerve la filosofia de viață a lui Solomon, împărtășește concluziile sale de natură existențială.

Solomon – fiu al lui David și al frumoasei Bathsheba, fosta soție a lui Urie – moștenește, de la ilustrul său tată, tronul regal al Israelului. Este atât de iubit de Dumnezeu, încât este îndemnat de Cel Veșnic să-I „ceară orice". Tânărul rege se roagă pentru înțelepciune, ca să poată conduce cum se cuvine poporul ales. Și rugăciunea aceasta Îi este atât de plăcută Domnului, încât îi dăruiește lui Solomon nu doar înțelepciune, ci, din abundență, și ceea ce acesta nu s-a încumetat să ceară.

Solomon este menționat de Iisus Hristos în două rânduri. Prima oară, cu aluzie la avuția lui fără seamăn, atunci când îi învață pe oameni să nu se mai preocupe de veșmintele lor:

> „Iar de îmbrăcăminte de ce să vă îngrijiți? Luați seama la crinii câmpului cum cresc: nu se ostenesc, nici nu torc.
> Și vă spun vouă că nici Solomon, în toată mărirea lui, nu s-a îmbrăcat ca unul dintre aceștia" (*Matei* 6, 28-29).

A doua oară, atunci când îi mustră pe cei ce-L ascultă pentru lipsa de prețuire, de încredere în Fiul Omului, invocând înțelepciunea pentru care regele era vestit în lume:

> „Regina de la miazăzi se va scula la judecată cu neamul acesta și-l va osândi, căci a venit de la marginea pământului ca să asculte înțelepciunea lui Solomon, și iată aici este mai mult decât Solomon" (*Matei* 12, 42).

„Toată mărirea lui Solomon", ce se leagă de demnitatea de rege, de averi nemăsurate, de soții și țiitoare nenumărate, de fapte colosale, precum

ridicarea Templului din Ierusalim[1], dar, mai cu seamă, de o înțelepciune ieșită din comun, la care s-a referit până și Iisus Hristos, a fost, din unghi strict personal, în van.

Zadarnic a ajuns Solomon pe asemenea culmi. Va pierde totul, se va închina la alți dumnezei, cu mintea slăbită, sucită de femei. Atât faptul că era fiul lui David, ajuns rege în Israel/Ierusalim, cât, poate mai ales, faptul că nutrea și exprima din adâncul sinelui un devastator sentiment al eșecului îndreptățesc ipoteza că autorul *Pildelor* și al *Ecclesiastului* sunt una și aceeași persoană. În orice caz, Eugen Dorcescu se axează pe această supoziție, după cum reiese din fragmentele incipiente ale celor două stihuiri:

> „Proverbele lui Solomon, vestitul
> Fiu al lui David, rege-n Israel" (*Pildele în versuri*).
> *Cf.*
> „Așa grăit-a vechiul Qoheleth,
> Fiul lui David, regele poet,
> El însuși rege în Ierusalim" (*Ecclesiastul în versuri*).

De altfel, această informație privind autorul identic al *Ecclesiastului* și al *Pildelor* apare și în *Mărturia stihuitorului*, sub semnătura aceluiași Eugen Dorcescu (2021: 285):

> „*Ecclesiastul* este atribuit regelui Solomon, fiul lui David și urmașul lui pe tron, pentru încă 40 de ani, până la dezbinarea regatului. Solomon [...] a mai întocmit *Cântarea Cântărilor*, *Pildele* (capitolele 1-29; 30 îi aparține lui Agar și 31 lui Lemuel), precum și *Cartea înțelepciunii lui Solomon*, înscrisă în corpusul deuterocanonic al *Bibliei*".

În *Proverbe/Pilde…*, roadele înțelepciunii lui Solomon, dobândite prin grație divină, dar și printr-o inteligentă scrutare a lumii, sunt scoase la lumină,

[1] Elisabeta Bogățan, analizând poemul *Templierul* din seria *Poemelor originale*, incluse de Eugen Dorcescu în *Biblice* (2021), preciza legătura dintre templieri și Templul lui Solomon: „Ordinul Templierilor, care datează din 1119, un ordin călugăresc-militar creștin, catolic, înființat la Ierusalim, avea scopul declarat de a apăra călătorii creștini în Țara Sfântă. Numele lor în latină era *Pauperes commilitones Christi Templique Solomonici*, în traducere: Sărmanii soldați ai lui Hristos și ai Templului lui Solomon. La această denumire latină face trimitere poetul în poemul său: «Pe drum, eu, brav oștean al lui Hristos,/ Eu, lângă Crucea Domnului, străjer»" (v. Bogățan 2021: 69).

pentru eternitate, în discursuri foarte concentrate, de tip constatativ sau hortativ, prezentate într-o formă distinctivă, preponderent în structuri antitetice, fixate în tiparul paralelismului antinomic din poezia tradițională iudaică.

După știința noastră, prima versificare a *Proverbelor/Pildelor lui Solomon* în limba română datează din ultimii ani ai secolului trecut și îi aparține lui Eugen Dorcescu. Într-o primă variantă, această stihuire a fost publicată la Editura Marineasa din Timișoara în 1998, sub titlul *Pildele în versuri*, titlu care s-a menținut și în reeditările ulterioare, prilejuite de publicarea unei antologii, intitulată *Biblice*, în două ediții (prima, la Editura Marineasa, în 2003; a doua, revizuită și adăugită, la Editura Eurostampa, în 2021[2]).

Realizare artistică în *Pildele în versuri*

Transpunerea textului biblic originar în text versificat nu implică abateri de la mesajele biblice, ale căror conținuturi sunt garantate, ci intervenții de altă natură în ordinea textuală, determinând schimbări de tectonică, vocabular, prozodie, stil etc., promovare a unei imagistici spirituale, sinteze sau explicitări, orientare pragmatică spre receptor etc.

Eugen Dorcescu își asumă principiul fidelității față de semantica mesajelor biblice în toate stihuirile, fiindcă textele sacre sunt de inspirație divină și transmit adevăruri peremptorii, o filosofie existențială infailibilă. Acestea trebuie să ajungă integral la destinatarul de astăzi al cărților biblice versificate, adică lui trebuie să i se transmită clar, cu onestitate, în modul în care au fost înțelese de stihuitorul-Poet, adânc implicat în „tălmăcirea pre versuri”, cu știința sa de carte și de poezie, cu experiența de viață, cu inteligența, simțirea și, nu în ultimul rând, cu propensiunea sa metafizică:

> „… din unghiul ascultătorului, al cititorului, e vorba de a vedea, de a afla cum a fost transferat, în trei împrejurări (*Psalmii*, *Ecclesiastul*, *Pildele*), limbajul (textul) *Scripturii* în vers clasic, fără a-și pierde (fără a-și diminua, necum a-și altera) mesajul. Este o experiență culturală, cuprinzătoare, deoarece ea implică, în demersul său, știința limbii, dar și psihologia creației, fenomenologia esteticului și, evident, raportul subtil dintre înțelegere, imaginație, emoție, suflet și duh” (p. 282).

[2] Din această ediție vom cita.

Am insistat, în lucrări anterioare (v. cele despre *Psalmii* și *Ecclesiastul în versuri*[3]), asupra aportului de creativitate dorcescian în versificarea cărților biblice, la care s-a raportat esențialmente ca Poet, recurgând la tehnici de expresivitate similare sau identice acelora din lirica sa originală. Creativitatea se manifestă elocvent și în *Pildele în versuri.* În acest volum, Poetul pare a se fi folosit cel mai mult de libertatea scriitorului, de subiectivitate în interpretare, de ecartul față de textul originar[4].

Un procedeu ce reflectă distanțarea stihuitorului de textele-sursă constă în comasarea unor pilde, de regulă cu semnificații și lexic similare, dar care fac parte din mai multe capitole. Iată unul dintre corpusurile ce reprezintă baza semantică a unei sinteze lirice:

> 2: [16]*Atunci tu vei scăpa de femeia care este a altuia, de străina ale cărei cuvinte sunt ademenitoare.*
> 5: [3]*Nu te uita la femeia lingușitoare, căci buzele celei străine picură miere și cerul gurii sale e mai alunecător decât untdelemnul.*
> 7: [5]*Ca ea să te păzească de femeia străină, de femeia altuia, ale cărei cuvinte sunt ademenitoare.*
> 22: [14]*O groapă fără fund este gura femeilor străine: cel ce este lovit de mania Domnului cade în ea.*
> 23: [27]*Căci femeia desfrânată este o groapă adâncă și cea străină un puț strâmt.*

Iată și soluția poetică (p. 192):

> „O grotă e femeia desfrânată.
> Şi cea străină, iarăşi, un tunel
> Îngust şi-ntunecat. De cazi în el,
> Cu mare chin vei mai ieşi vreodată.
> Acolo-şi află cazna şi canonul
> Cel pedepsit, pe drept lovit de Domnul” (2, 16; 5, 3; 7, 5; 22, 14; 23, 27).

De data aceasta, sextina exprimă esența nucleelor semantice ale pildelor, mulțumită unor metafore dense (marcate de noi în text), plasate în poziții privilegiate (la început și la sfârșit de vers), toate sub accent frastic. Valoarea estetică este de netăgăduit.

---

[3] Vezi M.I. Dorcescu 2021c și 2021d.

[4] Pildele sunt extrase din *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, 1994, ediția după care a lucrat Eugen Dorcescu la stihuirea lor.

Însă, de cele mai multe ori, corespondența pildă - text versificat este de 1:1. Fidelitatea față de pilda biblică se conjugă, totuși, cu ecartul ce și-l rezervă Poetul într-un veritabil puseu liric, suscitat de conținutul acesteia. Într-una dintre stihuiri, pilda este, pur și simplu, reprodusă în debut (a se vedea partea subliniată), iar apoi, este dezvoltată prin imagini vizuale și dinamice rare, figuri sonore, dislocări, suplimentări de accent etc., care dau măsura talentului stihuitorului (a se vedea partea scrisă cu italice):

„Certarea-nrâureşte mai adânc
Pe omul înțelept decât o sută
De lovituri *de joardă sau de bâtă,*
Decât cadenţa cnutului, urâtă,
Peste spinarea insului nătâng” (17, 10; p. 212).
Cf.
Certarea înrâurește mai adânc pe omul înțelept, decât o sută de lovituri pe cel nebun (17, 10).

În acelaşi spațiu de inserție a creativității personale, identificăm, într-un context tensionat, un portret al „nebunului”, în speță al „nebuniei”. În acest pasaj, de mici dimensiuni, se recunosc, printre altele: tonul pamfletar, ce pigmentează portretele atâtor contemporani ai scriitorului în *Îngerul Adâncului* și în *Adam*[5], dar și calitatea sa de a mânui ca expert registrul expresiv, în special pentru redarea, prin epitete spectaculoase, în tempo rapid, a dezlănțuirii manifestărilor demente, incontrolabile:

„Mai bine e, în drumurile tale,
Să dai peste-o ursoaică fără pui,
Decât să-ți iasă un nebun în cale,
Cu părul fluturând, cu ochii şui,
Scoţând din gură strigăte şi bale,
Învâlvorat de nebunia lui” (17, 12; p. 213).
Cf.
Mai degrabă să întâlnești o ursoaică lipsită de puii ei, decât un nebun în nebunia lui.

[5] Primele două volume din Jurnalul dorcescian, *Îngerul Adâncului. Pagini de jurnal (1991-1998)* și *Adam. Pagini de jurnal* (2000-2010), au fost publicate în 2020, la Editura Mirton din Timișoara.

În alt loc, sugestiile textuale ocazionează introducerea unui pastel. „Hotarul străvechi” îl duce pe stihuitor cu gândul la repere naturale din ambianța copilăriei sale, dintr-o mitologie personală ivită într-un sat înconjurat de livezi, păduri și munți. Cu tot firescul ei, amplificarea lirică, răscolitoare, nu își prea găsește referent în mediul ambient al autorului *Pildelor*:

„Să-ți intre bine-n minte şi-n urechi:
Nu clătina cumva hotarul vechi!
Să nu clinteşti străvechii bolovani,
Plini de *licheni*, de *ierburi* şi de *ani*,
Care-au *hotărnicit câmpii*, *păduri*,
Fâneţe, şi livezi, şi arături,
Care despart şi-mbină munţi şi văi
– Aşa cum au dorit părinții tăi” (22, 28; p. 222).
Cf.
Nu muta hotarul străvechi pe care l-au însemnat părinții tăi.

Și exemplele pot continua, pentru a ilustra, din diverse unghiuri, numeroasele efecte estetice și perlocuționare ale extensiei creative a *Pildelor* în stihuirile dorcesciene. Vom mai oferi doar unul:

„**Puternic turn e Numele divin,**
Spre care drepții şi-nțelepții vin.
Primeşte-ne, *sub ziduri*, şi pe **noi,**
Căutătorii vremii de apoi,
Pe noi, robiți celestelor comori,
Ai slovei fantomatici slujitori;
Primeşte-ne, *să ne adăpostim*,
S-agonizăm, **noi, bieții sopherim,**
Sub *scutul* Tău *etern*, Yah Elohim!” (18, 10; p. 238).
Cf.
Turn puternic este numele Domnului; cel drept la el își află scăparea și este la adăpost.

Vom intitula *Puternic turn...*, din motive operaționale, acest text liric și îl vom comenta din perspectiva lecturilor multiple, care, în interrelație, îi reliefează profunzimile, deschiderile, valoarea.

Lectura cultural-religioasă

Puternic turn… are caracteristicile unui psalm de implorare. În esență, acesta reprezintă o rugăminte de ocrotire adresată Atotputernicului, al Cărui nume (Hashem) – „puternic turn” – cutremură ființa eului liric, prin tăria şi taina sa. Numele divin este pronunțat o singură dată, fiind dezvăluit abia în final, într-o poziție forte, într-un context revelatoriu.

Lectura socială

Eul liric își declară, implicit, apartenența la un grup de slujitori ai lui Dumnezeu, cel al scribilor (*sopherim*), pătrunși de fiorul Cuvântului divin, inițiați, având, de aceea, un rol decisiv în transmiterea Acestuia.

Lectura pragmatică

Se deduce din acest text calitatea de Poet creștin, mistico-religios, a enunțiatorului.

Enunțarea se caracterizează prin sobrietate discursivă, demnitate a rostirii, dar și printr-o doză mare de subiectivitate (a se vedea marca eului liric, inclus într-un grup social, în numele căruia comunică cu Dumnezeu – *noi*, cu trei ocurențe, toate în structura paralelismului sintactic, factor major de coeziune discursivă). Modalitatea de adresare este o mostră de comunicare de jos în sus, ținta fiind Autoritatea supremă. Textul începe cu un enunț asertiv și se continuă cu enunțuri directive, de tip rogativ. Aserțiunea corespunde părții inițiale a oricărui psalm de implorare, secvență destinată preamăririi Domnului. Urmează un șir de enunțuri rogative – implorările propriu-zise. Lipsesc enunțurile emotive, specifice pocăinței. Enunțiatorul este din clasa „drepților” și-a „înțelepților” ce se îndreaptă, ca într-o procesiune, spre „puternicul turn” sacru, prin urmare, nu are, acum, clipa sa de pocăință. Eventual de tânguire. Căci trudesc neîncetat „*bieții* **sopherim**”.

Există un destinatar intradiegetic al mesajului, numit în final (*Yah Elohim*), cu înfricoșare, cu îndrăzneală, fiindcă doar Marele Preot are căderea de a rosti acest nume, iar enunțiatorul nu se identifică acestuia. El rămâne scrib. Însă destinatarul extradiegetic, implicat de natura operei literare (cititorul ce sunt, bunăoară), îl percepe ca Poet, iar argumentele vor apărea în celelalte tipuri de lectură.

Lectura simbolică

La intersecția planului celest cu cel teluric se creează un simbol: *turnul*, subliniind puterea Numelui divin, în fapt, a Divinității semnalate de Nume.

Acest simbol este generat de metafora inițială, iar semnificațiile lui sunt aprofundate pe parcurs, într-o admirabilă trecere de la *turn* la *Divinitatea* pe care acesta o reprezintă pe Pământ. Prin urmărirea procesului de semioză, se observă că simbolul *turnului* nu își epuizează sensurile în contextul de ocurență (ca un cuvânt polisemantic obișnuit), ci se dovedește plurivalent, precum simbolurile arhetipale.

Ca simbol arhetipal al verticalității, turnul se asociază simbolurilor din categoria *axis mundi*, făcând legătura dintre pământ și cer (v. pomul/ arborele/ copacul; stâlpul/ coloana; turla/ zidul etc.), dar și celor din categoria puterii (zeul/ conducătorul/ regele/ împăratul/ sacerdotal/ războinicul/ vânătorul; leul/ zimbrul/ taurul etc.), aparține unui regim diurn al imaginarului, funcționează sub incidența principiului (axiologic) masculin, în structura sa de sens puterea fiind corelată cu ascensiunea și autoritatea. Caracterul mixt al simbolului în contextul poetic la care ne referim (unde turnul poate fi privit ca produs excepțional al omului, dar și ca semn al existenței Divinității atotputernice printre oameni) este probat de întreaga derulare a discursului liric. Referința simbolică se extinde prin corelația *zidire – Creator.* Umanitatea beneficiază de această zidire (*turnul*), numele divin este invocat drept garant al trăiniciei sale. În această calitate este apelată Divinitatea de către eul liric. De aceea, Divinității I se imploră protecție (adăpostire și ocrotire) în proliferarea metaforică, unde se aduc în discuție simboluri asociate, precum *adăpostul* și *scutul*, care sunt la voia Divinității, al cărei Nume este invocat ritualic. Pletora semiotică a Numelui divin rămâne învăluită în mister. Se clarifică doar ideea de tărie a Acestuia, concentrată în imaginea telurică a „puternicului turn”.

Lectura stilistică

Poemul debutează cu o metaforă coalescentă, în care comparantul ocupă primul loc în discurs: *puternic turn.* Întreaga sintagmă trebuie luată în calcul, fiindcă, pe de o parte, aliterația grupului consonantic /rn/, secondată de cea a consoanei /t/, sudează cele două lexeme într-o unitate sonoră, simbolizând puterea de neclintit a referentului; pe de alta, epitetul ce precedă centrul nominal este inerent semantic pentru redarea caracterului unic, metafizic, al entității apte să semnaleze forța supremă în plan teluric. Această imagine declanșează discursul poetic. Și îl va susține, prin impactul asupra memoriei, până la finalul său apoteotic. Inversiunile operate în structura metaforei *in praesentia* reflectă modul în care eul liric dorcescian percepe și parcurge calea

spre Dumnezeu. Spre deosebire de Arghezi, Dorcescu are parte de nenumărate experiențe ale concretitudinii divine: *urma Lui, un porumbel,* „Lumina-substanță a eternității”, „Gustați și-o să vedeți ce bun e Domnul”, „Gustul trupului Tău nesfârșit”, „Ce viu și ce concret e Dumnezeu”, „Și-acea treaptă de piatră-n văzduh,/ unde, la răstimpuri, Îți sprijini piciorul” etc., dar și de revelație, de teofanii („când te-ntâlneai cu Domnul în pridvor”, „Aseară am vorbit cu Dumnezeu”)[6]. Și de astă dată, traseul logic în relația cu Divinitatea are ca punct de plecare o imagine concretă a proximității divine: „Puternic turn e Numele divin”.

În pilda solomoniană întâlnim aceeași structură a metaforei. Atâta doar că accentul contextual îl poartă substantivul *turn* – element inițial al comunicării. Ca de atâtea ori, fidelitatea față de mesajul biblic primează. Eugen Dorcescu se axează pe suflul incomparabil al acestuia: „Puternic turn e Numele divin,/ Spre care drepții și-nțelepții vin”. Grafierea cu majusculă a substantivului Numele este o manevră simbolică, prin care se postulează forța și misterul atotputerniciei concentrate în numele sfânt și se exprimă reverența față valorile eterne încifrate în Nume.

În *Puternic turn…*, creativitatea Poetului se va revărsa în cascade, asigurând continuitatea emoției atotcuprinzătoare într-un text nou, foarte surprinzător, foarte spectaculos. Poeticitatea pildei este augmentată de poeticitatea adăugirilor, care convertesc discursul sapiențial într-unul psalmic, răceala celui dintâi în căldura celui de-al doilea.

Metafora coalescentă este tipul dominant în sfera tropilor. Principalul motiv pare a fi acela că stihuitorul se întâlnește cu autorul pildelor, vădind amândoi o gândire analogică, transpusă în acest tipar edificator. A se vedea:

> 14: [30]***O inimă fără patimă este viața trupului****, pe când* ***pornirea pătimașă este ca un cariu în oase.***
>
> În varianta versificată: „**O inimă** senină, liniştită,/ **E chezăşia** vieții sănătoase./ **Invidia**, în schimb, dacă te-agită,/ Cu seva ei amară şi-otrăvită,/ Întreaga **țesătură** ți-o *descoase*/ (Cum perforează scoarța o termită)./ *E* **putregai** în trup şi **cariu**-n oase” (p. 206);

[6] „Risc să afirm că și divinul devine «perceptibil» prin trăirea lui intensă. E tocmai exemplul lui Eugen Dorcescu” (Bercea 2021: 89).

16: [10]*Cuvintele frumoase sunt un fagure de miere, dulceață pentru suflet și tămăduire pentru oase.*

În varianta versificată: „Un **fagure** *cu aurită miere/* Sunt vorbele alese şi frumoase:/ **Dulceaţă** pentru suflet, **mângâiere**;/ **Balsam**, **tămăduire** pentru oase" (16, 24, p. 210) etc.

Dezvoltarea metaforei, al cărei mecanism l-a analizat Eugen Dorcescu însuși (1975, 1978, 2009), va fi tratată cu instrumentele semanticii metaforice. Vom evidenția rolul inducțiilor (concept introdus în poetica românească de Eugen Dorcescu) și al grefelor (în accepțiunea lui Tudor Vianu) în reverberarea sensului metaforic, în proliferarea acestuia, ce poate fi descrisă drept asalt textual. În viziunea lui Eugen Dorcescu, baza metaforei este întotdeauna substanța. În funcție de categoria substanței, se modelează, prin inducții sau grefe, atât acțiunea, cât și calitatea, care iau expresia unor metafore verbale, adjectivale sau adverbiale.

În textul analizat, termenul comparant din structura metaforei *in praesentia*, adică *puternic turn*, proliferează prin grefă: *sub ziduri* („Primește-ne, *sub ziduri*, și pe noi"); substantivul-grefă induce metafora verbală *să adăpostim*: „Primește-ne, să ne adăpostim". Verbul *a adăposti* poate fi indus și de utilizarea metaforică a substantivului *scut*, cu sens legat de ideea de luptă crâncenă, al cărui sens induce (și) metafora verbală *s-agonizăm* („S-agonizăm noi, bieții **sopherim**,/ Sub scutul Tău etern, Yah Elohim!"). Metafora inițială se propagă din aproape în aproape, de la primul la ultimul vers. Ea se prezintă ca o metaforă umbrelă, ce acoperă tot discursul, găzduind și un set de alte trei metafore coalescente, cu funcție de identificare și portretizare. Acest șir de metafore se instalează într-un paralelism sintactic, axat pe trei ocurențe ale pronumelui personal de persoana I, *noi*: „… noi/ Căutătorii vremii de apoi", „… noi,/ […] Ai slovei fantomatici slujitori"; „… noi, bieții **sopherim**".

Metafore de amploare identificăm frecvent în *Pildele în versuri.* Vom ilustra doar câteva, din cauza lipsei de spațiu, pentru a atrage atenția asupra expresivității acestor figuri filate, realizate *prin inducție* („Averea, casa, țarina, hotarul/ Sunt de la mama ta şi tatăl tău./ Dar **o soție înțeleaptă-i darul/** Ce-ți *dăruieşte* Însuşi Dumnezeu" – 18, 22, 19, 14: p. 216; „Nu fi între aceia ce dau mâna/ Punându-se chezaşi pentru străini,/ Pentru vecini sau pentru nevecini,/ Uitând că **datoria** e **stăpâna/** La care vor *sluji*. **E-un domn haín**" […] – 6, 1; 11, 15; 20, 16; 22, 26, p. 194; „Fii-ncredințat că, într-o bună zi,/ Oricât ar fi de mari şi de-ntărite,/ Palatele nedrepților vor fi/ Culcate la pământ

pe negândite./ Iar **cortul** celor drepți *va înflori*" – 14, 11, p. 205 etc.); ori *prin grefe* („O grotă e femeia desfrânată./ Şi **cea străină**, iarăşi, **un tunel/** *Îngust* şi-*ntunecat*. De cazi în el,/ Cu mare chin vei mai ieşi vreodată./ Acolo-şi află cazna şi canonul/ Cel pedepsit, pe drept lovit de Domnul" – 2, 16; 5, 3; 7, 5; 22, 14; 23, 27, p. 192; „O prea îndelungată aşteptare/ Îmbolnăveşte inima. Pe când/ **Dorința** care-şi află dezlegare/ La vreme, nici târziu, nici prea curând,/ E-**un pom** al vieții, *plin de frupt* şi *floare*" – 13, 12, p. 203; „Săracul are numai zile-amare./ E trist, şi oropsit, şi-ngrijorat./ Dar **inima** ce calmul şi-a aflat,/ Indiferent de timp şi-mprejurare,/ **E un festin** *bogat* şi *necurmat* – 15, 15, p. 207 etc.) sau *și prin inducție, și prin grefă* („**Lumină este sufletul**. **Un sfeşnic/** Cu *flacăra nestinsă*, pururi *trează*./ Da, **duhul tău e lampa Celui Veşnic**./ El *pâlpâie* pe-al inimii *jertfelnic*/ Şi trupu-ntreg atent îl cercetează" – 20, 27, p. 219; „În suflet, **ca-ntr-un iezer**, sub o stâncă,/ E-o **apă-***nfricoşată* şi adâncă./ Acolo-i **sfatul inimii**. *Nu poate*/ Decât cel iscusit, deprins cu toate/ *Vâltorile* nestrăbătute încă,/ *Din taina lui*, în plină zi, *a-l scoate*" – 20, 5, p. 217 etc.).

Atât metaforele, ca puncte de pornire, cât și inducțiile și grefele, ca indici ai expansiunii semantice de natură metaforică sunt elemente cheie în dinamica figurativă – particularitate de căpătâi a stilului poetic dorcescian.

Neologismele folosite pentru actualizarea limbajului didactic al *Pildelor*, dar și pentru a obține o mai mare precizie în redarea sensului perceput de stihuitor, au o distribuție notabilă în lexicul stihuirilor. Ele apar cu naturalețe în contexte remarcate de experți pentru „echilibrarea deplină a cuvântului arhaic cu cel neologistic" (Pop 2021: 519). Ca și Profesorul G.I. Tohăneanu (1999), Eugen Dorcescu este fascinat de neologismul romanic. În *Puternic turn…*, cele patru neologisme, grupate în a doua parte, sunt împrumuturi din franceză, limbă în care au provenit din latină (v. *celestelor, fantomatici, agonizăm, etern*). Ca și în celelalte stihuiri, Eugen Dorcescu mânuiește abil neologismele, exploatând, îndeosebi, precizia referențială a acestora. A se vedea: *a sonda* („Să se scufunde, dar, în manuscrisul/ Străvechi, să se scufunde în abisul/ Pe care l-a **sondat**, cândva, şi el", p. 187), *garant* („... Dacă n-ai bani, de ce te învoieşti/ A fi **garant** la datorii străine?/ Făcând aceste gesturi nebuneşti,/ Vei pierde şi-aşternutul de sub tine" – 6, 1; 11, 15; 20, 16; 22, 26, p. 194); perechea antonimică *a seconda – a preceda* („Ai să-ntâlneşti două perechi bizare,/ Ce izvorăsc din chiar a noastră fire:/ Orgoliul **secondat** de prăbuşire,/ Căderea **precedată** de-ngâmfare […] – 11,

2; 15, 33; 16, 18; 18, 2, p. 199); *instinctiv*, *ermetic*, *simetrie*, *glorie* („Nepoții sunt cununa şi mândria/ Bătrânilor. Preînchipuiri de sfinți,/ Cei mici ştiu, **instinctiv**, ce-i veşnicia./ Şi, spre-a păstra, **ermetic**, **simetria**,/ Copiii-şi află **gloria**-n părinți” – 17, 6, p. 212) etc.

Neologismele selectate de Eugen Dorcescu nu împrospătează doar expresia, ci o conectează la limba unei mari culturi, de talia celei franceze. Precum predilecta metaforizare, uzul neologismelor caracterizează lirica dorcesciană în ansamblu, ambele putând fi privite drept mărci stilistice, amprente ale limbii artistice a lui Eugen Dorcescu.

Lectura prozodică

Versificarea și dezvoltarea, întru accentuare tematică și elaborare lirică, a *Pildei 18, 10* se realizează în nouă versuri decasilabice, cu rimă împerecheată și ritm dominant iambic, cu variații, transformat adesea, mai cu seamă în secțiunea finală a versurilor, dar, uneori, și la mijloc, în peon 4. Fiecare vers începe cu o silabă neaccentuată și se încheie cu una accentuată, aceasta din urmă suplimentând sonoritatea rimelor, dintre care cel puțin una, doctă, este memorabilă, și anume cea din versurile ultime, ***sopherim*** – ***Yah Elohim***, în care cuplul rimic este format din cuvinte ebraice, la plural (-*im* este o desinență de plural), primul referindu-se la scribi, al doilea constituind unul dintre Numele divine.

De altfel, acest cuplu rimic se găsește, în ordine inversă, și în poezia originală a lui Eugen Dorcescu, printre „rimele dulci” înșirate de un „bătrân scrib”, aflat pe drum, în *Cântec miezonoptic*, poem foarte interesant ca limbaj, ce figurează pentru prima oară în *Drumul spre Tenerife* (2009: 66) și apare în toate antologiile ulterioare (2015, 2017, 2021):

„béni sois-Tu **Yah Elohim**
noi eremitici **sopherim**
the happy few călătorim
către-un celest Ierusalim
către-un sublim Ierusalim
acceptă-ne to sleep to dream”.

Descoperim, în acest fragment, aceeași configurație psalmică, opțiunea de modernizare a expresiei, prin lexic neologic, dar și prin curajoasa inserție de cuvinte și expresii ebraice, franțuzești și englezești, crearea unor rime

(extrem de) rare și, nu în ultimul rând, introducerea unui concept foarte prețios, mult îndrăgit și cultivat de Eugen Dorcescu – shakespearianul *happy few*, sub noblețea căruia se așază scribii.

Subtilitățile prozodice, care impactează vocabularul, sintaxa și semantica textuală, ne-au determinat să înaintăm spre o lectură estetică.

Lectura estetică

Pentru a releva excelența estetică, am fost nevoiți să apelăm la un alt instrument interpretativ introdus de Eugen Dorcescu în poetica românească: aplicarea *secțiunii de aur în poezie* (1978). Aceasta se verifică prin stabilirea ritmului real (dominant și secundar, conform teoriei substituției ritmice a lui G.I. Tohăneanu, 1976: 225-244) și a raportului dintre unitățile ce dictează ritmul rostirii poetice: silabele neaccentuate – segmentul material mai pregnant din punct de vedere cantitativ, și silabele accentuate, segmentul material mai pregnant din punct de vedere acustic. Dacă acest raport corespunde numărului de aur *Phi*, 1,6… (număr irațional), creația este o capodoperă („bună pentru eternitate”, conform grecilor).

În cazul de față, schema metrică a *Puternicului turn…*, alcătuită în funcție de accentele uzuale, dar și frastice, presupuse de semantica textuală, este:

```
_ / _ / _ /_ _ _ /
_ / _ / _ _ _ / _ /
_ / _ _ _ / _ / _ /
_ _ / _ / _ _ _ /
_ / _ / _ / _ _ _ /
_ / _ _ _ / _ _ _ /
_ / _ _ _ / _ _ _ /
_ _ _ / / / _ _ _ /
_ / _ / _ / / _ _ /
```

Numărul silabelor neaccentuate: 55. Numărul celor accentuate: 34. Raportul lor: 1,6176… Q.U.O.D.

Așadar, toate aspectele punctate (și altele, încă) ne conduc spre constatarea că *Puternic turn…* este o poezie de sine-stătătoare, inspirată de *Pilda 18, 10*, dar trecând mult dincolo de simpla ei versificare, prin ingeniozitatea figurativă și imagistică, prin virilitate și maiestuozitate, prin virtuozitate prozodică și, mai ales, prin întemeierea sa pe secțiunea de aur, pe

proporția divină, exprimată matematic de *Phi*, numărul irațional al perfecțiunii. Îndrăznim să o considerăm o culme estetică în versificarea *Proverbelor/ Pildelor lui Solomon,* o poezie reprezentativă pentru lirica mistico-religioasă dorcesciană și pentru acest gen de poezie românească, în general.

Concluzii

Precum David, despre care Eugen Dorcescu a afirmat că este „regele regilor și poetul poeților”, Solomon a exercitat vădite influențe asupra gândirii artistice dorcesciene. Poetul a recunoscut, în repetate rânduri, această înrâurire, atât în ***Jurnalul*** său, cât și în interviuri. O relevă, discret, dar elocvent, și opera sa de inspirație biblică sau numeroase poeme originale adiacente (*Psalm*, *Ecclesiast*, *Templierul* îndeosebi).

Ce anume a însemnat versificarea acestei cărți biblice pentru Eugen Dorcescu, însuși mărturisește (2020a: 511):

> „... Mă bucur că Dumnezeu mi-a dat har și putere să stihuiesc *Psalmii (Tehillim)*, *Ecclesiastul (Qohelet)* și *Pildele (Mishle).* Mi-am împlinit, astfel, rostul și i-am dat vieții mele sens, zbor, țel, lumină, duh și conținut ...” […] „Ce spun prin *Pilde*? Ele sunt dreptarul meu în această vale, în acest provizorat, acceptabil adesea, frumos uneori, insuportabil mai totdeauna.”

Aspecte ale meșteșugului poetic din stihuirea *Proverbelor/ Pildelor lui Solomon*, coroborate cu lirismul și figuralitatea *Psalmilor* și a *Ecclesiastului în versuri* probează teza mea diriguitoare: anume aceea că nu există diferențe stilistice și estetice între stihuiri și creația originală a lui Eugen Dorcescu. Dinspre textul sursă spre cel versificat intervine Poetul, care își valorifică potențialul creativ și expresiv la nivelul cel mai de sus posibil, astfel încât stihuirile sale sunt, de-a dreptul, poezii originale, de inspirație biblică, precum *Puternic turn...*

Prin *Pildele în versuri,* ca și prin celelalte stihuiri, Poetul mistico-religios român, ce amintește adeseori de misticii occidentali[7], realizează, în cele din urmă, chiar mai mult decât poezii: el reușește, cum observa Mariana

[7] Robayna 2012: 10: „Una honda exploración del sentido de la trascendencia – a veces inseparablemente unido a las lecciones de la mística occidental – se da la mano, en esta poesía con una poderosa búsqueda metafísica («metafísica, no filosófica», insistía Juan Ramón Jiménez) cuyo centro o eje es el ser frente a la eternidad”.

Anghel (2021: 115), „să mărturisească despre Cuvânt, să spună adevărul”. Ca un veritabil *sopher*, am adăuga noi. Poetul, servant al Divinității, slujește, cu abnegația unui scrib-cavaler (ioanit sau templier), și *Biblia* – Cartea Cărților, a Adevărului absolut.

În privința impactului stihuirilor, se cuvine să evidențiem recunoașterea osârdiei Poetului de către preoți importanți. Între aceștia, Părintele dr. Ionel Popescu, vicar administrativ, se încumetă să afirme că, prin stihuirile sale excepționale, Eugen Dorcescu îmbogățește „tezaurul spiritual și cultural al Bisericii noastre”, numele său „așezându-se la loc de cinste în rândul ierarhilor, părinților, oamenilor de cultură de la noi și de pretutindeni, care, într-un fel sau altul, au tălmăcit, au tradus și au versificat cărțile didactico-poetice ale *Vechiului Testament*, de la *Psaltirile scheiană*, *voronețeană*, *Hurmuzachi* și până la Grigorie de Nissa, diaconul Coresi, mitropolitul Dosoftei, Paul Claudel, Petru Creția, Ioan Alexandru, Șerban Foarță, Dumitru Stăniloaie” (Popescu 2021: 244-245).

SURSE

Biblia, 1994: sau *Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române, Cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București.

DORCESCU, Eugen, 2009: *Drumul spre Tenerife*, Editura Eubeea, Timișoara.

DORCESCU, Eugen, 2015: *Nirvana. Cea mai frumoasă poezie*. Antologie ne-varietur. Ediție critică de Mirela-Ioana Borchin, Editura Eurostampa, Timișoara.

DORCESCU, Eugen, 2017: *Sub cerul Genezei*, Editura Mirton, Timișoara.

DORCESCU, Eugen, 2020a: *Îngerul Adâncului. Pagini de jurnal (1991-1998*). Ediție critică de Mirela-Ioana Dorcescu, Editura Mirton, Timișoara.

DORCESCU, Eugen, 2020b: *Adam. Pagini de jurnal (2000-2010)*. Ediție critică de Mirela-Ioana Dorcescu, Editura Mirton, Timișoara.

DORCESCU, Eugen, 2021: *Biblice*. Ediție critică de Mirela-Ioana Dorcescu, Editura Eurostampa, Timișoara.

BIBLIOGRAFIE

ANGHEL, Mariana, 2021: *Marginalii la* **Pildele în versuri** *ale poetului Eugen Dorcescu*, in „Timișoara”, 23 iulie 2021, p. 11.

BERCEA, L. P., 2021: *Repere ale unei (po)etici biblice*, in „Tabor”, nr. 4, aprilie 2021, p. 87-91.

BOGĂȚAN, Elisabeta, 2021: *Cronici paralele la Eugen Dorcescu* – **Biblice**, in „Semne Emia”, An XXIII, nr. 1-4, p. 65-72.
DORCESCU, Eugen, 1975: *Metafora poetică*, Editura Cartea Românească, București.
DORCESCU, Eugen, 1978: *Embleme ale realității*, Editura Cartea Românească, București.
DORCESCU, Eugen, 2009: *Poetica non-imanenței*, Editura Palimpsest, București.
DORCESCU, Mirela-Ioana (coord.), 2021a: *Despre opera lui Eugen Dorcescu*, Editura Mirton, Timișoara.
DORCESCU, Mirela-Ioana (coord.), 2021b: *Eugen Dorcescu în „Timișoara”*, Editura Mirton, Timișoara.
DORCESCU, Mirela-Ioana, 2021c: **Psalmul I** *în stihuirea interpretativă și artistică a lui Eugen Dorcescu. Abordare contrastivă*, in Dorcescu, M.-I. (coord.), 2021a, p. 184-204.
DORCESCU, Mirela-Ioana, 2021d: *Poetizarea unui text sapiențial celebru:* **Ecclesiastul** *în stihuirea lui Eugen Dorcescu*, in Dorcescu, M.-I. (coord.), 2021a, p. 204-215.
POPESCU, I., 2021: *Eugen Dorcescu – „un meșteșugar al stihului învățat să zboare”*, in „Timișoara”, 23 aprilie, p. 10.
ROBAYNA, A.S., 2012: *Prólogo*, in Eugen Dorcescu, *Poemas del Viejo*, Traducción del rumano: Rosa Lentini y Eugen Dorcescu, Editiones Igitur, Montblanc (Tarragona).
TOHĂNEANU, G.I., 1976: *Ritm dominant, substituiri ritmice, ritm „secund”*, in *Dincolo de cuvânt*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, p. 225-244.
TOHĂNEANU, G.I., 1999: *Dicționar de imagini pierdute*, Editura Amarcord, Timișoara.

EUGEN DORCESCU'S PARABLES IN VERSE – *AN ORIGINAL LYRICAL DISCOURSE*

ABSTRACT: This article emphasizes the originality of the lyrical discourse generated by the transposition in Romanian verses of *Solomon's Proverbs/Parables* - a famous biblical text. The *Parables in Verse* by Eugen Dorcescu are related to the source text, with various purposes. Multiple readings (cultural-biblical, sociological, pragmatic, symbolic, stylistic and aesthetic) show both fidelity to the biblical message and the formal and semantic departure from it, as a manifestation of creative freedom. The originality of the lyrics is approached with instruments introduced by Eugen Dorcescu in Romanian poetics: the metaphorical induction and the golden section in poetry. Observance of the biblical message is a guiding principle. The distance from the source text is noticed mainly at the lexical level (see the use of neologisms in the verse) and in the stylistic register (see the metaphorical and symbolic proliferation). We applied a multi-level analysis to the versification of *Parable 18, 10*, which we called *The Mighty Tower...*, transcribing the first sequence from the incipient verse. The original development impresses with its creative force. This text is symptomatic of the altitude of the aesthetic expression, measured by the golden number - the certainty of the value. *Nec plus ultra* ... The results of the research place the *Parables in verse*, together

with the *Psalms in verse* and *Ecclesiastes in verse*, volumes that bear the signature of Eugen Dorcescu and are considered by him "books of his soul Paradise". These texts, which appear in the latest anthology of spiritual poetry, entitled *Biblical texts* (2021), confirm our working hypothesis, namely that Eugen Dorcescu does not process in verse texts of the Bible, but creates original poetry, mystical-religious poetry, inspired of these.

Keywords: *biblical text*, *vers*, *poetic development*, *metaphor*, *metaphoric proliferation*, *symbol*, *golden section*.

OBSERVAȚII ASUPRA ECHIVALĂRII SUBSTANTIVELOR ABSTRACTE LATINEŞTI ÎN *-NTIA*, *-TIA* ȘI *-ITIA* ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE (*DICTIONES LATINÆ CUM VALACHICA INTERPRETATIONE*)

ADRIAN CHIRCU
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca

REZUMAT: În articolul său, autorul îşi propune să analizeze modalitățile de echivalare la care apelează învățatul ardelean Teodor Corbea, cărturar de la finele secolului al XVII-lea şi de la începutul celui de-al XVIII-lea, spre a transpune în limba română, în coloanele dicționarului său intitulat *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, substantivele abstracte latineşti, derivate cu afixele *-ntia*, *-itia* şi *-tia*, cuvinte care au circulat în Antichitatea romană sau ce se întrebuințau încă în epoca sa, în mediile aflate sub înrâurirea culturii de expresie latină.

Lucrări lexicografice de aceeaşi factură au mai fost publicate la noi în Evul Mediu, însă, prin dimensiunea sa, dicționarul amintit rămâne cea mai amplă din cultura românească medievală. Analiza atentă a cuvintelor incluse în corpusul întocmit *ad-hoc* ne ajută să identificăm acele constante la care a recurs eruditul transilvan pentru oferi cele mai bune soluții de redare în limba română a abstractelor menționate.

În studiul realizat, este prioritizată perspectiva lexicală, însă nu sunt excluse, în situații punctuale, şi alte interpretări ale faptelor de limbă, cum sunt cele de ordin gramatical. În afara demersului analitic esențial propus, autorul doreşte să evidențieze anumite particularități de ordin structural sau lexico-semantic şi să ilustreze bogăția sinonimică a limbii române, care, în perioada vechiului scris românesc, a cunoscut o evidentă înflorire, datorată, în principal, feluritelor influențe externe.

Cuvinte-cheie: *limba română*, *Ev Mediu*, *dicţionar*, *limba latină*, *diacronie*, *vocabular*, *derivare nominală*, *echivalenţă lexicală.*

Textele laice au avut totuşi un larg ecou în epoca veche, contribuind astfel la înavuţirea limbii române cu elemente lexicale… (Țâra 1983: 98)

1. Editarea susținută de scrieri ori de documente datând din perioada Evului Mediu românesc, adăpostite în biblioteci publice sau particulare, a cunoscut un reviriment important în ultima perioadă, ceea ce a stârnit nu

numai interesul istoricilor ori al filologilor, ci şi pe cel al lingviştilor, preocupați de identificarea unor fapte de limbă necunoscute odinioară sau mai puțin clare, care ar putea facilita înțelegerea adecvată a dinamicii interne a limbii române de ieri ori chiar a celei de azi.

Astfel, asistăm la o întoarcere evidentă înspre studiile diacronice, care, la un moment dat, au intrat într-un con de umbră, specialiştii prioritizând mai cu seamă aspectele sesizabile în contemporaneitate. Această repoziționare a cercetărilor lingvistice a dus la publicarea de tratate, de monografii şi de articole, în care sunt evidențiate particularitățile limbii vechi prin raportare, cel mai adesea, la aspecte care privesc limba literară din zilele noastre sau varietățile dialectale actuale, caracterizate printr-un conservatorism mai mult sau mai puțin accentuat.

2. Având ca punct de referință această tendință investigativă, ne propunem să continuăm o serie de studii, începută în urmă cu doi ani (Chircu 2019a; Chircu 2019b; Chircu 2021), prin intermediul cărora am făcut cunoscute unele dintre modalitățile de echivalare a substantivelor abstracte latineşti prezente în coloanele *Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*[1], cel mai amplu dicționar din Evul Mediu românesc, elaborat sub impulsul Reformei, la finele veacului al XVII-lea, de către una dintre figurile de seamă ale umanismului românesc transilvan, braşoveanul Teodor Corbea (Gherman 2010: 5; Gherman 2004b: 68-70). În perspectiva continuării cercetărilor anterioare, de această dată dorim să relevăm care sunt mijloacele prin care acest cărturar redă în limba română numele abstracte latineşti în -*ntia*, -*itia* şi -*tia*.

2.1. Dicționarul asupra căruia ne aplecăm are caracter enciclopedic şi este de tip bilingv (latin-român), precum alte lucrări izvodite în perioada medievalității la noi, cu o structură asemănătoare, bilingve (DVL, LCLV) sau chiar trilingve (LM), de dimensiuni medii sau reduse, în ale căror coloane sunt echivalate ori traduse felurite cuvinte, mai mult sau mai puțin importante în comunicarea cotidiană sau pentru înțelegerea unor înscrisuri. De asemenea, se poate constata că, pe măsura trecerii anilor, „se perfecționează lucrările cu caracter lexicografic" (Țâra 1983: 84).

---

[1] Pentru discuții pe marginea altor două dicționare, oarecum contemporane cu acesta, a se vedea Timotin (2013). În privința începuturilor lexicografiei româneşti, a se consulta, de asemenea, studiile sintetice ale lui Kelemen (1962), Strungaru (1966) şi Pricop (2017).

2.2. Elaborarea unor asemenea lexicoane „constituie un capitol distinct în cultura umanistă românească de sorginte științifică din Transilvania secolului al XVII-lea” (Mureşan 2012: 929), iar

> „realizările în plan lexicografic împlinesc şi, în egală măsură, talonează o activitate de traducere, de scriere şi de transcriere a limbii române cu litere latine, fapt ce reprezintă un fenomen cultural de mare importanță şi care instalează o nouă perspectivă asupra culturii premoderne şi asupra începuturilor culturii moderne româneşti” (Radosav 2008: 326).

Se poate constata că, prin demersurile lor culturale, „cărturarii laici din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea […] se folosesc de limba națională în virtutea unor idei şi convingeri umaniste general europene” (Țâra 1983: 79).

2.3. Prin conținutul său (peste 37250 de cuvinte, DLVI 2001: ix), *vorbarul* lui Teodor Corbea se detaşează de celelalte din epocă, care nu acoperă întotdeauna latura enciclopedică.

Chiar dacă nu avem informații privitoare la modalitățile de selecție a cuvintelor, considerăm că trebuie să fi primat criteriul uzului, în epocă acesta fiind esențial. Cât despre scopul întocmirii dicționarului, presupunem că a fost destinat, în principal, oamenilor cu dragoste de carte, dornici să pătrundă în atmosfera textelor (religioase sau laice: științifice, pedagogice sau de altă factură) scrise în latină şi care, în bună măsură, circulau în Occident şi care ajungeau pe diverse căi şi în Principatele Române (mai ales în Transilvania), în special la curțile domneşti, la cele nobiliare, la şcolile bisericeşti ori la aşezămintele mănăstireşti.

2.4. Exegeții manuscrisului (Crețu 1905; Seche 1966) sau, ulterior publicării, ai ediției critice (Gherman 2000-2001, 2004a, 2004b, 2010, 2014; Chivu 2019) au remarcat cu toții atât însemnătatea dicționarului în epocă, cât şi importanța sa pentru studiile lingvistice diacronice şi lexicografice de astăzi. Astfel, în ciuda unor neajunsuri evidente, oarecum fireşti, Grigore Crețu ține să precizeze că „totuşi lexiconul este important prin aceea că, dintre cărțile noastre mai vechi, e cea mai bogată în cuvinte diferite, unele fireşte obscene” (Crețu 1905: 2), iar Mircea Seche consideră că Teodor Corbea „este, după toate probabilitățile, primul dintre lexicografii creatori de cuvinte, nu însă în spirit latinist” (Seche 1966: 11).

2.4.1. Cea mai complexă descriere a dicționarului o datorăm lui Alin Mihai Gherman care, în urma analizei atente a acestuia, susține că ne aflăm în prezența unei lucrări

> „care depăşeşte cu mult nivelul lexicografiei din cultura noastră veche, anticipând, nu numai ca bogăție a materialului lingvistic, ci şi în concepție, lexicografia Şcolii Ardelene. Cunoştințele sale largi de limbă fac ca această lucrare să fie interesantă şi din punctul de vedere al istoriei lingvisticii româneşti" (Gherman 2000-2001: 164).

Editorul remarcă şi că dicționarul „depăşeşte cu mult nivelul lexicografiei româneşti contemporane lui" (Gherman 2004a: 96), fiind „prima lucrare lexicografică ştiințifică din cultura noastră" (Gherman 2004b: 54).

Reluând unele idei din studiile anterioare în monografia dedicată lui Teodor Corbea, acelaşi filolog subliniază că dicționarul nu este „numai un instrument de echivalare lingvistică, ci şi unul de raportare culturală. De aceea, are un foarte bogat bagaj de elemente enciclopedice" (Gherman 2010: 48), opinie pe care o împărtăşeşte şi într-un articol redactat în limba franceză, considerând că avem a face cu cea mai însemnată lucrare lexicografică a culturii noastre vechi, „operă care denotă un important nivel de cunoştințe savante comparabil cu cele ale contemporanilor săi Constantin Cantacuzino şi Dimitrie Cantemir" (Gherman 2014: 51).[2]

2.4.2. La rândul său, Gheorghe Chivu, remarcabil cunoscător al textelor vechi româneşti şi, implicit, al lexicoanelor elaborate în Evul Mediu, observă că în dicționar se vădeşte „dorința lui Teodor Corbea de a utiliza posibilitățile oferite de sistemul limbii noastre spre a obține corespondente fidele pentru multe dintre cuvintele-titlu latineşti" (Chivu 2019: 89).

2.5. Pe lângă aprecierile juste ale operei capitale a lui Teodor Corbea, interesează şi sursa esențială a acestui *lexicon* bilingv, care nu este alta decât *Dictionarivm latinovngaricvm opus novum et hactenvus nvsqvam editvum*; *Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo prœter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam* (DLU), apărut în 1604, la Nürenberg, şi alcătuit de episcopul reformat maghiar de Cluj Albert Szenci Molnár (Benkö 1984: 24). Este posibil însă ca Teodor Corbea să fi consultat o ediție ulterioară celei princeps, mai precis cea din 1611 (Nagy 2000-2001: 252).

---

[2] Traducerea citatelor din limba franceză din acest studiu ne aparține.

2.5.1. Această evidentă sursă nu poate fi pusă la îndoială, întrucât, în dicționar, sunt unele informații (autobiografice) ale lui Albert Szenci Molnár, pe care Teodor Corbea omite să le îndepărteze şi care facilitează aflarea izvoarelor tezaurului său lexical:

> „**Argentina**[3] et **Argentoratum**: tare oraş al Țărei Nemțeşti lângă apa Rhenus, în țânutul Alsației. Acolo ca acela înalt turn iaste şi bisearică îmfrâmşețată, cât în Europa altă bisearică sau turn aseamine acestora nu iaste. Iaste iarăş acolo o academie vestită, în care de demult mulți înțelepți s-au învățat, unde şi eu, care această carte am scris (adecă *Albertus Molnaru*) trei ani şi jumătate am lăcuit în vreamea copilăriei." (DLVI 2001: 53); **Altorsium**, g.n. orășăl în țânutul domnilor norimbergheani, în care acest noriberghean svat cinsteș bogată academie au zidit în numărul anilor 1575, unde acest Lixicon l-au scris *Albertus Molnar* în numărul anilor 1603 (DLVI 2001: 33).

2.5.2. Aceeaşi „greşeală" (voită) poate fi sesizată şi la Teodor Corbea, care introduce în dicționar câteva date privitoare la osteneala sa de a elaborara dicționarul: „**Theodorus, g.m.** nume de bărbați de obște; **item**: numele acestui de pă urmă, care această carte de pă letenie și ungurie o au tălmăcit rumânească" (DLVI 2001: 513) sau „La tălmăcirea acestui lixicon ostenitu-s-au din plata părintelui Mitrofan, episcopul de Buzău, Todor Corbea sân iermonah Ioasaf din Brașov" (DLVI 2001: 557).

2.6. Chiar dacă s-a ghidat în realizarea lucrării după dicționarul lui Albert Szenci Molnár, Teodor Corbea a ştiut să se detaşeze de model, reorganizând informația, îmbogățind-o ori nuanțând-o. Această atitudine creatoare este dovedită atât prin „eliminarea unor articole, cât şi prin selectarea unor valori semantice care să fie echivalate în româneşte" (Gherman 2010: 67). La toate aceste particularități evidente, se adaugă şi nevoia resimțită de către cărturar de a calchia şi de a crea „într-o limbă ce s-a dorit a fi bogată şi nuanțată, un echivalent cât mai bun al părții latineşti, nu o copie literală a componentei maghiare din *Dictionarium Latino-Ungaricum*" (Chivu 2019: 89-90).

3. Toate aceste prime informații privitoare la elaborarea şi la apariția dicționarului în context cultural românesc şi european au avut rolul de a ne

---

[3] Este vorba despre Strasbourg (azi în Franța). Glosarea acestui toponim este printre cele mai ample din dicționar. De fapt, Teodor Corbea preia informația oferită de către Molnár, pentru a explica acest toponim.

face să înțelegem modul în care predecesorii noştri şi, în special, Teodor Corbea au contribuit la luminarea poporului prin activitățile desfăşurate în centrele cărturăreşti.

3.1. După cum anticipam în titlu şi în partea de început a studiului, ne propunem să urmărim îndeaproape care au fost modalitățile de echivalare lexico-semantică la care a făcut apel Teodor Corbea spre a reda cât mai bine în limba română semnificațiile substantivelor abstracte latineşti[4] în *-ntia*, *-itia* şi *-tia*, întrucât acestea erau dificil de circumscris.

3.2. Îndreptarea atenției noastre înspre acestea se explică şi prin faptul că, din punct de vedere cantitativ, sunt destul de numeroase în coloanele dicționarului elaborat de cărturarul ardelean, cum, de altfel, erau şi în limba latină, după cum lasă să se întrevadă unul dintre clasiciştii specializați în formarea cuvintelor (Daude 1984; Daude 2002: 225-305).

3.3. Înainte însă de a analiza modalitățile de echivalare alese de către Corbea pentru limba română, vom discuta, chiar dacă succint, despre sufixele latineşti anterior precizate.

În latină, derivatele în *-ntia* se situează în sfera realizării şi a duratei, formându-se „de la o bază participială şi au ca punct de referință implicit agentul unui proces a cărui activitate o definesc [… prezentând] faptul ca o caracteristică constantă şi obişnuită a agentului” (Daude 2002: 298), intrând adesea şi în concurență cu sufixul *-tio* (*vacantia – vacatio* ‘dispensă, scutire’), care defineşte aşa-numitele *nomina actionis*, dar şi cu *-iēs* (*scabritia – scabritiēs* ‘asprime, gloduroşenie’), abstract la rândul său, sau chiar cu *-tās* (*differentia – differitās* ‘diferență’).

După o analiză atentă şi detaliată, Jean Daude observă că

> „abstractele de calitate nu constituie o categorie omogenă şi univocă. Pentru a desemna «caracterul propriu, calitatea, noțiunea», latina recurge la sufixe variate, specifice (*-mōnia*, *-itia*, *-tūdō*, *-tas*) sau nonspecifice (*-ia*). Ultimul sufix, foarte general încă din indo-europeană, a rămas polivalent în latină unde serveşte de asemenea la crearea de nume de instrumente, de plante, de agent… Această multiplicitate de întrebuințări explică că limba, fără să renunțe complet să utilizeze *-ia* ca semnificant al *nomen qualititas*, preferă fie formele complexe (*-tia*, *-mōnia*…), fie alte sufixe neechivoce (*-tūdō*, *-tās*, în special)” (Daude 2002: 289).

[4] Pentru mai multe detalii privitoare la sufixele abstracte latineşti, a se vedea teza lui Daude (1984).

3.4. La aceste derivate cu valori semantice apropiate bine reprezentate în latină, se adaugă şi o serie de derivate în *-ia* care constituie „o masă importantă de formaţiuni eterogene, incluzând termeni desemnând realităţi concrete (animale, vegetale), ca, de altfel, şi noţiuni abstracte" (Daude 2002: 229), sufixul cunoscând, alături de *-io-* diferite lărgiri, printre care şi substantivizarea abstracţiunilor (de pildă, *amicitia* ʻprietenieʼ sau *laetitia* ʻveselie, bucurieʼ) (Dinu 2008: 116).

3.5. Sufixul *-itia* este mai apropiat însă de *-itiēs* şi de *-iēs*, care sunt denominale şi cu care are numeroase asemănări în varii contexte. Se pare că derivatele în *-itia* sunt vechi (destul de puţin întrebuinţate) şi sunt concurate, ca multe abstracte, de cele în *-ntia*, care au cunoscut o răspândire semnificativă în prima jumătate a mileniului I (Daude 2002: 236). Probabil că, în latina clasică, e preferat sufixul *-itia*, cu care „se formează substantive ce arată diverse stări sufleteşti: *amicitia*, *auaritia*, *blanditia*, *pigritia*, *pudicitia*; *-ities* arată mai ales stări obiective: *durities*, *muntidies*, *uastities*" (Slave 1965: 77).

3.6. Cu mult înaintea lui Daude, A. Chanselle observă că derivatele cu sufixul *-tia* (*-ti-ēs*, *-ti-um*) se adaugă radicalului adjectivelor, substantivelor şi al verbelor, spre a forma substantive abstracte care exprimă calitatea corespondentă: *amicitia* 'prietenie', *avaritia* 'avariţie', *justitia* 'justiţie' etc. (Chanselle 1843: 54).

3.7. Reflexele acestor afixe latineşti nu au ajuns în română pe cale directă decât cu mici excepţii, ci indirectă, prin intermediul împrumuturilor (în general, avem a face cu derivate latino-romanice), care au pătruns în perioada premodernităţii şi a modernităţii limbii române. Astfel, în secolul al XVIII-lea, lat. *-entia* cunoaşte forma *-enţie*, iniţial, şi apoi -(*a*/*e*)*nţă*: *audienţie*, *benevolenţie*, *conferenţie*, *corespondenţie*, *esenţie* (Moraru 2000: 218).

3.8. Specialiştii care au analizat afixul -(*a*/*e*)*nţă* au sesizat că, în română, acesta este de dată relativ recentă şi puţin productiv, fiind reperabil în trei situaţii: în cazul unor cuvinte neanalizabile (*cadenţă*, *creanţă*, *chintesenţă*, *chitanţă*), al unor cuvinte neanalizabile, care pot fi puse în relaţie cu unele cuvinte din română (*apetenţă* – *apetit*, *arborescenţă* – *arbore*) şi al unor cuvinte analizabile, în a căror structură poate fi delimitată rădăcina de afix, respectiv cuvinte analizabile în română ce au corespondente în alte limbi (*ambianţă* – fr. *ambiance*, *exuberanţă* – fr. *exubérance*) şi cuvinte formate pe teren românesc (*cutezanţă* – *cuteza*, *siguranţă* – *sigur*) (Seche 1960: 114).

3.9. Unele informații similare se găsesc şi la autorii volumului IV al lucrării academice *Formarea cuvintelor în limba română*, relativ recent apărut şi în ale cărui pagini sunt descrise sufixele nominale şi cele adverbiale (FCLR 2015: 233-245). Se consideră că „sufixele *-anţă*, *-enţă* şi *-inţă* formează o serie datorită asemănării formale (variază numai prin vocala inițială) şi originii comune (reprezintă sufixele latineşti *-antia* şi *-entia*)" (FCLR 2015: 233).

3.10. Dintre acestea din urmă, s-a moştenit în română *-inţă* (< lat. *-entia*) sau *-ânţă* (lat. *sementia* > *sămânţă*), care este productiv în perioada vechiului scris românesc (secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea). Sufixul poate fi identificat în cuvinte analizabile precum *credinţă* (< lat. *credentia*) sau *putinţă* (< lat. *potentia*) sau în cuvinte formate în limba română de la baze morfologice de proveniență diferită (verbe: *făgăduinţă*, *îngăduinţă*; numerale: *întâinţă*; pronume: *câtinţă*), exprimându-se, astfel, *calitatea* (*adeverinţă*), starea (*îndoinţă*), acțiunea (*măntuinţă*), rezultatul acțiunii (*biruinţă*), concretizarea însuşirii (*necuviinţă*) (FCLRV 2007: 140-141).

Acest afix are corespondenţi romanici (fr. *-ance*/ fr. *-ence*: *indépendance*/ *audience*[5], it. *-enza*/ it. *-anza*: *differenza*/ *eleganza*, sp. *-ancia*/ *-encia*: *concordancia*/ *magnificiencia*, port. *-ença*, *-ância*, *-ência: indiferença*/ *concordância*/ *inexperência*), care cunosc o largă întrebuințare, mai ales în limbile literare.

3.11. Din succinta trecere în revistă a sufixelor ce exprimă calitatea abstractă, reiese că acestea erau foarte diverse, însă cu valori semantice asemănătoare, similitudine care a dus la o apropiere funcțională a unora dintre substantive, ceea ce explică diminuarea numărului lor la un moment dat şi moştenirea acestora într-un număr limitat în limbile romanice.

4. În ceea ce priveşte corpusul investigativ, într-o primă etapă, am parcurs integral dicționarul lui Corbea (DLVI), reținând toate unitățile lexicale derivate cu unul dintre sufixele *-tia*, *-itia* şi *-antia* care exprimă, în principal, calitatea abstractă. Apoi, în următoarea etapă, am realizat, pe baza acestora, un microcorpus pe care l-am supus analizei, încercând să relevăm acele constante identificate în coloanele lexiconului, considerate ca soluții de echivalare lexicală sau de calchiere lexicală a derivatelor abstracte latineşti.

4.1. Întocmirea microcorpusului a permis şi identificarea unui număr semnificativ de derivate abstracte avute în vedere în acest studiu (în jur de

[5] A se vedea, de pildă, pentru limba franceză, Bouffartigue, Delrieu 2013: 66-67.

250), cele mai numeroase fiind cele în -*ntia*, urmate de cele în -*tia* şi cele în -*ia*, ceea ce reprezintă circa 0,67 % din numărul total al cuvintelor incluse de către Teodor Corbea în coloanele dicționarului (37254 unități lexicale), un procent redus, dar totuşi important, mai ales că este vorba despre substantive abstracte.

4.2. Dat fiind numărul relativ important de derivate latineşti în -*tia*, -*itia* şi -*antia*, identificate în filele dicționarului, ne-am fi aşteptat ca Teodor Corbea să facă o echivalare sufixală prin intermediul sufixului moştenit -*inţă*, însă această soluție nu a fost prioritizată decât în câteva situații, autorul preferând să facă apel la alte sufixe prezente în română, probabil şi pentru că sufixul moştenit nu era într-atât de des folosit, încât să-l considere reprezentativ.

Dintre cuvintele care au fost echivalate ori calchiate prin -*inţă* (-*ânţă*) integrate în dicționar (unele cu câteva ocurențe), deseori alături de alte cuvinte sau (integrate în) sintagme sinonime, amintim: **absentia**, *ființă*, iastere dăpărtată; **competentia**, g.f. *cuviință*; **concordantia, g.f.** *unință*, unințire; **condecentia, g.f.** cuvenire, *cuviință*; **distantia, g.f.** nestare de față, *ființă* depărtată; **efficatia, g.f.** puteare spre făcut, *putânță*; **essentia, g.f.** *ființă*, iastere; **ignorantia, g.f.** *neștiință*; **immodestia, g.f.** neomenie, *ființă* fără de mod, obrăznicie; **imperitia, g.f.** *neștiință*, neînvățare; **inconvenientia, g.f.** *necuviință*, necuvenire; **indiligentia, g.f.** neosârdie, *nenevoință*; **ineptia, g.f.** neașezare, *necuviință*; **inscientia, g.f.** *neștiință*; **instantia, g.f.** *ființă* pă ceva, cu osârdie, umblare sau stare pă ceva sau în ceva; **malevolentia, g.f.** rea *voință*; **negantia, g.f.** *tăgăduință*; **obedientia, g.f.** priimire de cuvânt, *îngăduință*; **obsequentia, g.f.** *îngăduință*, priiminţă de cuvânt; **observantia, g.f.** cinste, *socotință*, țâneare spre mare; **omnipotentia, g.f.** întrutot puteare (*putință*); **parentia, g.f.** *îngăduință*, obicnire, priimire de cuvânt; **peritia, g.f.** *știință*, învățătură; **præscientia, g.f.** mai dinainte *știința* gâcitorilor, *știință* de gâcit; **præsentia, g.f.** *ființă* de față; **præstantia, g.f.** căpetenie, *ființă* vestită; **profluentia, g.f**. biușug, *prisosânță*, bogățâie; **redundantia, g.f.** biușug, *prisosânță*; **scientia, g.f.** *știință*, învățătură; **substantia, g.f.** jivină, stare, fire, *ființă*; **vehementia, g.f.** *ființă* cu asupră, purceadere vârtoasă, prea-cu-asuprință.

4.3. În schimb, sufixele latineşti au fost echivalate şi cu alte afixe sufixale moştenite tot din latină, abstracte şi ele, însă de proveniență verbală, preluate din sfera verbalului (de la aşa-numitele infinitive lungi) şi ataşate şi

altor baze derivative decât cele latineşti. Se pare că, în limba română, există o preferință în adaptarea neologismelor derivate abstracte de origine latino-romanică prin recurgerea la sufixele *-are*, *-eare*, *-ere*, *-ire*, *-âre*, după cum lasă să se întrevadă autorii unor (micro)monografii afixale, precum Luiza Seche, care constată că, în româna modernă, sufixul -(*a/e*)*nţă* este concurat de sufixul *-aţie* (*dominanţă* – *dominaţie*, *emigranţă* – *emigraţie*) care s-a impus în numeroase situații, însă,

> „alteori, sufixul -(*a/e*)*nţă* este în concurență cu sufixele *-are*, *-ere*, *-ire* (adică cu sufixele infinitivelor lungi ale verbelor de conjugarea I, II, III, IV) *absolvenţă* – *absolvire*; *alternanţă* – *alternare*; *culminanţă* – *culminare*; *cutezanţă* – *cutezare*; *decadenţă* – *decădere* [...]. Între aceste sufixe, în privința sensului, există totuşi o uşoară diferență, şi anume: în vreme ce abstractele verbale terminate în *-are*, *-ere*, *-ire* au mai mult sensul 'acțiunea de a...', adică indică un proces în desfăşurare, arătând de cele mai multe ori şi rezultatul acestei acțiuni, derivatele în -(*a/e*)*nţă* arată mai degrabă 'faptul de a...', adică rezultatul acțiunii" (Seche 1960: 115).

Derivatele latineşti echivalate prin derivate româneşti sau infinitive lungi în *-are*, *-ere*, *-ire*, *-âre*, reperate în dicționar, sunt următoarele: **abstinentia,-æ, g.f.** înfrânare, oprire; **accidentia, g.f.** *întâmplare*; **æquipollentia, g.f.** *puteare* întocma; **amentia, g.f.** *fără-de-mintere*, nebunie; **angustia, g.f.** *strâmtare*, mișălie; **appetentia, g.f.** *pohtire* de bucate; **arrogantia, g.f.** *mândrie*, *înflare*; **asotia, g.f.** *răsâpire*, *neînfrânare*; **audentia, g.f**. *cutezare*; **audientia, g.f.** *auzâre*; **beneficentia, g.f.** *bunăfacere*, credincioșie; **blandiloquentia, g.f.** *slovesnicire*, adecă *vorovire* blândă, dulce; **candicantia, g.f.** *lucire*, *înălbire*; **clementia, g.f.** *milostivire*; **cleromantia, g.f.** *gâcire* cu aruncarea sorților; **cohærentia, g.f.** dempreună *îmbinare*; **condecentia, g.f.** *cuvenire*, cuviință; **confidentia, g.f.** *îndrăznire*, obrăznicie; **congruentia, g.f.** *cuvenire*; **conniventia, g.f.** *ascultare*, *îngăduire*; **considerantia, g.f.** *gândirea*, *băgarea* de samă, *înțelepțire*; **continentia, g.f.** *măsurare*, *țâneare*, adecă *înfrânare*, *oprire*; **convenientia, g.f.** *unire*; **corpulentia, g.f.** *întrupare*; **curantia, g.f.** *purtare* de grijă; iarăș: *vindecare*, *tămăduire*; **decentia, g.f.** *cuvenire*; **desipientia, g.f.** *piiardere* de minte, nebunie; **despicientia, g.f.** *urâre*; **devergentia, g.f.** *plecare* în jos; **differentia, g.f.** *usebire*, când nu iaste un lucru cu alt aseamine; **diffidentia,**

g.f. *necredințire*; **diligentia, g.f.** *strădănire*, *nevoințâre*; **discordantia, g.f.** *neunire*, *tragere* îndărăt, *turburare*; **discordantia, g.f.** *chilinire*, *usebire*; **dispicientia, g.f.** *ochire*, *privire* bine; **displicentia, g.f.** *neplăceare*; **dissidentia, g.f.** *răzvrătire*, *tragere* îndărăt, *usebire*; **dissimulantia, g.f.** *tăinuire*; **dissonantia, g.f.** *vorovire* usebițeaște (într-alt chip), *glăsuire*; **distantia, g.f.** *nestare* de față, ființă depărtată; **dolentia, g.f.** *dureare*; **dynastia** *puteare*, a sa *biruire*; **efficatia, g.f.** puteare spre făcut, putânță; **efficientia, g.f.** *puteare* spre facere; **effluentia, g.f.** *curgere* afară; **elegantia, g.f**. *împodobire*, *înfrâmșețare*; **eloquentia, g.f.** *grăire* împodobită; **eminentia, g.f.** *ivire* afară, înălțime, vrednicie; **evidentia, g.f.** *vedeare* la aiave; **excandescentia, g.f.** *aprindere* în sus, *mâniiare*, *înălbire* pentru mânie; **experientia, g.f.** *ispitirea* și *probăluirea* a feali de feali de lucruri, *ispitire*; **extantia, g.f.** *stare* afară; **exuberantia, g.f.** *prisosâre*; **exultantia, g.f.** veselie, bucurie, *săltare*; **exuperantia, g.f.** *biruire*; **festinatia, g.f.** *sârguire*; **fidentia, g.f.** *îndrăznire*, *nădăjduire*, *bizuire*; **flagrantia, g.f.** *ardere*, *văpăiare*; **fragrantia, g.f.** *mirosâre* frumoasă, bună; **frequentia, g.f.** desime, *desire*, mulțime; **geomantia, g.f.** *gâcire*, *vrăjire* din pământ; **grandiloquentia, g.f.** *grăire* sus, înaltă; **graveolentia, g.f.** *mirosâre* grea; **habentia, g.f.** *aveare*, bogățâie, moșie; **hæsitantia, g.f.** *șuvăire*, *îndoire* (cu firea), *acățare*; **honorificentia, g.f.** *cinstire*; **hydromantia, g.f.** *gâcire* sau prorocire den apă; **jactantia,** g.f. trufășie, *mărire*; **ignoscentia, g.f.** *iertare*, iertăciune; **impatientia, g.f.** *nepătimire*; **imperitia, g.f.** neștiință, *neînvățare*; **impolitia, g.f.** *lenevire*, *negrijire*; **impotentia, g.f.** slăbiciune, *neputeare*; **impudentia, g.f.** obrăznicie, *nerușinare*; **impudicitia, g.f.** *nerușinare*; **inclementia, g.f.** *nemilostivire*; **incogitantia, g.f.** *negândirea* sa; **inconsequentia, g.f.** *urmarea* vorbei cea necuvioasă; **inconsiderantia, g.f.** budulăcie, fără-de-mințime, nebunie, *nesocotire*, *negrijire*, *negândire* de sine; **inconstantia, g.f.** *nestare*; **incontinentia, g.f.** *neoprire*, *neînfrânare*; **inconvenientia, g.f.** necuviință, *necuvenire*; **indifferentia, g.f.** *neusebire*, *asămănare*; **indolentia, g.f.** *nedureare*; **indulgentia, g.f.** *neîngăduire*, *părtinire*; **ineptia, g.f.** *neașezare*, *necuviință*; **inertia, g.f.** *neînvățare*, *lenevire*; **innocentia, g.f.** *nevinovare*; **inobedientia, g.f.** *neîngăduire*, *nepriimire* de cuvânt; **insolentia, g.f.** *neobicinuire*, mândrie; **intelligentia, g.f.** *înțeleagere*; **intemperantia, g.f.** *neoprire*, *neînfrânare*; **intollerantia** *nepătimire*; **invidentia, g.f.** *pizmuire*; **lebenomantia, g.f.** *prorocire* din lighinuri; **licentia, g.f.** slobozâre;

loquentia, g.f. *grăire*; **lubentia, g.f.** *plăceare*, veselie; **magniloquentia, g.f.** *grăire* mare, sus; **maledicentia, g.f.** *suduire*, *blăstămare*; **maleficentia, g.f.** *facere* rea sau rău, pagubă; **minutia, g.f.** *mărunțâșire*, sfărâmitură (căzătură); **mœstitia, g.f.** amărăciune, *întristare*; **necyromantia, g.f.** *gâcire* din privirea morților; **negligentia, g.f.** *îndeletnicire*, *lenevire*; **nequitia, g.f.** *răutate*, *lotrie*; **obedientia, g.f.** *priimire* de cuvânt, îngăduință; **obticentia, g.f.** tăceare; **omnipotentia, g.f.** întrutot *puteare* (*putință*); **pæderastia, g.f.** *iubire* cumplită; **parentia, g.f.** îngăduință, *obicnire*, *priimire* de cuvânt; **patientia, g.f.** *răbdare*, *pătimire*; **peripetia, g.f.** *învârtejirea* neadevărată a norocului; **perseverantia, g.f.** *rămâneare* până în svârșit; **perspicientia, g.f.** *prevedeare*, *vedeare* de ceaea parte; **procidentia, g.f.** *răsturnare* jos, *cădeare* jos; **prodigentia, g.f.** *răsâpire*, chieltuială, fără de folos; **properantia, g.f.** *curândzâre*, pripă, *sârguire*; **prophetia, g.f.** *spunere* de ceale viitoare, *prorocire*; **reminiscentia, g.f.** *pomenire* de dâns, *aducere* aminte; **repugnantia, g.f.** *împotrivire*, stare împotrivă; **resipiscentia, g.f.** *întoarcere* spre minte; **retiscentia, g.f.** *tăceare*, *tăinuire*; **sævitia, g.f.** *nemilostivire*; **sciomantia, g.f.** gâcitură sau *supunere* de ceale viitoare din umbră; **sententia, g.f.** *înțeleagere*, zâsă înțelegăcioasă, pildă; iarăș: *spunere* afară de leage, sentenție; **significantia g.f.** *însămnare*, *vestire*; **solertia, g.f.** isteție, *chibzuire*, *chitire*, minte bună; **subsistentia, g.f.** *așezarea*, *starea* cuiva; **substantia, g.f.** jivină, stare, *fire*, ființă; **superbiloquentia, g.f.** *grăire* cu mândreațe, grai mândru; **sycophantia, g.f.** năpaste, minciună; **syssitia, g.f.** *mâncare* împreună, ospătare; **temperantia, g.f.** *măsurare*, *cumpănire*, *oprire*, *trăire* cu măsura; **temulentia, g.f.** beție, *îmbătare*; **titubantia, g.f.** *șuvăire*, *împiedicare*; **tolerantia, g.f.** *răbdare*, *pătimire*, *suferire*; **tolutiloquentia, g.f.** *grăire* cu rând; **Valentia, g.f.** *tărie*, puteare; **item**: un munte în Țara Șpaniolească; **vaniloquentia, g.f.** *grăire* în zădar, în hăiabă; **vehementia, g.f.** ființă cu asupră, *purceadere* vârtoasă, prea-cu-asuprință; **vyigilantia, g.f.** *preveghiiare*, *pândire*, *străjuire*; **virulentia, g.f.** *veninare*, miros, jmac greu; **volentia, g.f.** voie, *voire*.

4.4. În unele cazuri (destul de numeroase, de altfel), Corbea echivalează sufixele latineşti precizate în secțiunea anterioară cu sufixe cu o semnificație apropiată, reperabile în structura unor nume abstracte, cu bază derivativă diversă.

În acest sens, menționăm afixe precum *-(ăr)ie* (**pueritia, g.f.** *copilărie*, *copilie*; **vinolentia, g.f.** *vinărie*, *beție*; **inimicitia, g.f.** *neprietenie*, *dușmănie*), -(*i/e*)*ală* (**abundantia, g.f.** *prisoseală*, destulie; **affluentia, g.f.** *prisoseală*; **pudicitia, g.f.** feciurie, curăție, rușine, adecă *stideală*; **duritia, g.f.** vârtute, *vârtoșală*), -(*i*/*u*)*ciune* (**consonantia, g.f.** *uniciunea* glasului; **constantia, g.f.** *stătăciune*, stare; **impotentia, g.f.** *slăbiciune*, neputeare; **imprudentia, s.f.** fără-de-minterie, *neînțelepciune*), *-(t)ate*, *-ătate*, *-etate* (**avaritia, g.f.** *scumpătatea* omului; **injustitia, g.f.** *nedereptate*; **invalentia, g.f.** *nesănătate*), *-i/âme* (**consyderantia, g.f.** chitire, *mințime*, înțelepție; **frequentia, g.f.** *desime*, desire, *mulțime*; **indigentia, g.f.** *meserime*, lipsă; **mollitia, g.f.** *moime*; **purulentia, g.f.** *puroime*), *-şug* (**profluentia, g.f**. *biușug*, prisosânță, bogățâie; **redundantia, g.f.** *biușug*, prisosânță), *-eaţă*/*-eaţe* (**adolescentia, g.f.** tinerie, *tinereațe*; **nigritia, g.f.** *negreață*), *-tura* (**axinomnatia, g.f.** *gâcitură* sau vrăjire prin topoară și struguri, cu care strujescu; **botanomantia, g.f.** *gâcitură* cu ierburi, *vrăjitură*; **jurisprudentia, g.f.** *învățătură* de leage; **peritia, g.f.** știință, *învățătură*), altele decât *-inţă*.

4.5. Derivatele cu afixe latineşti cu o semnificație apropiată de cele investigate în studiul nostru sunt păstrate de către Teodor Corbea în coloanele dicționarului, acesta încercând să nuanțeze glosările (echivalările) din dicționar, în ciuda unei sinonimii evidente, adesea limitându-se la marcarea prin **idem**: **astus,-us, g.m.** tălpizie, marghiolie – **astutia, g.f. idem**; **avaritia, g.f.** scumpătatea omului – **avarities, g.f. idem; breviloquentia, g.f.** vorbă scurtă –**breviloquium, idem g.n.**; **curantia, g.f.** purtare de grijă; iarăș: vindecare, tămăduire – **curatio, g.f. idem** – **curatio, g.f. idem** – **curatoria, g.f.** purtare de grije sau grijirea a omului cuminte –**curatura, g.f.** grijire, purtare de grije; **differentia, g.f.** usebire, când nu iaste un lucru cu alt aseamine – **differitas, g.f. idem**; **duritas, g.f.** vârtoșire – **duritia, g.f.** vârtute, vârtoșală –**durities, g.f. idem**; **experientia, g.f.** ispitirea și probăluirea a feali de feali de lucruri, ispitire – **experimentum, g.n. idem**.

4.6. Dacă echivalarea printr-un cuvânt este firească pentru un dicționar de factura celui pe care l-a elaborat învățătul ardelean (**accidentia, g.f.** *întâmplare*; **affluentia, g.f.** *prisoseală*; **audentia, g.f**. *cutezare*; **audientia, g.f.** *auzâre*; **blanditia, g.f.** *slovesnicie*; **competentia**, g.f. *cuviință*; **decentia, g.f.** *cuvenire*; **exuberantia, g.f.** *prisosâre* etc.) sau printr-o pereche de cuvinte (**abstinentia,-æ, g.f.** *înfrânare*, *oprire*; **abundantia, g.f.** *prisoseală*, *destulie*; **adolescentia, g.f.** *tinerie*, *tinereațe*; **candicantia, g.f.** *lucire*, *înălbire*;

conniventia, g.f. *ascultare*, *îngăduire*; **diligentia, g.f.** *strădănire*, *nevoințâre* etc.), în unele cazuri, în glosări, putem observa că Teodor Corbea realizează serii sinonimice[6], alcătuite din cel puțin trei elemente constitutive derivate cu sufixe de acelaşi tip sau tipuri diferite sau nederivate (mai rar), însă toate cu aceeaşi semnificație, scopul fiind acela de a reda cât mai bine înțelesul cuvântului latinesc (**considerantia, g.f.** *gândirea*, *băgarea de samă*, *înțelepțire*; **consyderantia, g.f.** *chitire*, *mințime*, *înțelepție*; **discordantia, g.f.** *neunire*, *tragere îndărăt*, *turburare*; **fidentia, g.f.** *îndrăznire*, *nădăjduire*, *bizuire*; **profluentia, g.f**. *biușug*, *prisosânță*, *bogățâie*; **properantia, g.f.** *curândzâre*, *pripă*, *sârguire*. Seriile sinonimice constituite din patru membri nu sunt însă la fel de frecvente (**continentia, g.f.** *măsurare*, *țâneare*, adecă *înfrânare*, *oprire*; **reverentia, g.f.** *biciuluială*, *cinste*, *cinstire*, *plecăciune*[7]; **solertia, g.f.** *isteție*, *chibzuire*, *chitire*, *minte bună*; **temperantia, g.f.** *măsurare*, *cumpănire*, *oprire*, *trăire cu măsura* etc.).

4.7. În corpusul constituit, am putut remarca şi faptul că rareori eruditul transilvan apelează la echivalări prin cuvinte româneşti nederivate, acest fapt trădând eforturile autorului de a face apel la derivare, specificitate observabilă în exemplele din paragrafele anterioare (**concordia, g.f.** unire, *pace*; **gratia, g.f.** *voie*, *milă*, *har*; **properantia, g.f.** curândzâre, *pripă*, sârguire; **volentia, g.f.** *voie*, voire; **sycophantia, g.f.** *năpaste*, minciună etc.).

4.8. Nu lipsite de interes în perspectivă gramaticală sunt glosările prin sintagme constituite dintr-un centru de grup nominal urmat de un adjunct substantival, adjectival sau chiar adverbial în cadrul unor grupuri nominale (GALR 2008 I: 166, SLRV 2019: 328-336) ori în cel al unor grupuri prepoziționale (GALR 2008 II: 124, SLRV 2019: 391-411), care, uneori, „detaliază”, reconstruiesc ori calchiază structura sau semnificația conținută în cuvântul latinesc (**absentia** ființă, *iastere dăpărtată*; **adulescentia, g.f.** *crescătoare tinerie*; **æquipollentia, g.f.** *puteare întocma*; **amentia, g.f.** *fără-de-mintere*, nebunie; **appetentia, g.f.** *pohtire de bucate*; **botanomantia, g.f.** *gâcitură cu ierburi*, vrăjitură; **charistia, g.f.** ospeție cu îndrăzneală; **cheiromantia, g.f**. *gâcitură de pă palmă și de pă mână*; **circumstantia, g.f.** *împrejur-stare*; **cleromantia, g.f.** gâcire cu aruncarea sorților; **cohærentia, g.f.**

[6] Urmărind sinonimia limbii române de-a lungul secolelor, Florica Dimitrescu constată că avem a face cu „o bogăție sinonimică rar întâlnită” (Dimitrescu 1995: 291). A se vedea, în acest sens, şi ILRLV (1997: 392-393).

[7] Adăugat ulterior de către altcineva (un alt cărturar).

dempreună îmbinare; **comitia, g.n.pl.** *ghilișul țărei*; **compitalitia, g.n.pl.** *în căi încrucișate*, *în locuri cu multe căi svințite sărbători* au fost; **curantia, g.f.** *purtare de grijă*; iarăș: vindecare, tămăduire; **democratia, g.f.** *domnia năroadelor dempreună*, *domnire dempreună*; **dispicientia, g.f.** ochire, *privire bine*; **distantia, g.f.** *nestare de față*, *ființă depărtată*; **efficientia, g.f.** *puteare spre facere*; **experientia, g.f.** *ispitirea și probăluirea a feali de feali de lucruri*, ispitire; **imprudentia, s.f.** *fără-de-minterie*, neînțelepciune; **inconsequentia, g.f.** *urmarea vorbei cea necuvioasă*; **prospicientia, g.f.** *înainte bine privire*, *purtare de grije*, *gândire mai dincolo* etc.).

4.9. În comparaţie cu alte glosări ale substantivelor latineşti, abstractele în *-ntia*, *-itia* şi *-tia* nu sunt decât rareori glosate prin propoziții relative (cu sau fără antecent) cu rol de modificator, având ca regent un nominal cu funcție de centru de grup (GALR II 2008: 640, SLRV 2019: 438-451), prezența acestora în economia dicționarului explicându-se prin necesitatea de a reda într-o manieră apropriată sensul cuvântului (**phiditia, g.n.pl.** ospăț de obște au fost la lațedemoneani, *în care s-au ospătat prea cu buna măsură*; **charistia,-orum, g.n.pl.** ca aceaea sărbătoare au fost *în care fieștecine dempreună chiemând pre al său bun priiatin l-au dăruit*; **aristocratia, g.f.n** *unde ceale mai de sus* (*mai-mari*) *feațe* (*persone*) *poartă grija țărei*.

4.10. Din punct de vedere semantic, majoritatea derivatelor în *-ntia*, *-itia* şi *-tia* au un înțeles abstract (**temulentia, g.f.** *beție*, *îmbătare*; **titubantia, g.f.** *șuvăire*, *împiedicare*; **tolerantia, g.f.** *răbdare*, *pătimire*, *suferire*; **properantia, g.f.** *curândzâre, pripă, sârguire*; **prophetia, g.f.** *spunere de ceale viitoare, prorocire*), însă nu rare sunt situațiile în care, precum în latină, avem şi substantive concrete (**confluentia, g.f.** *dempreună curgerea a doaor ape*; **nutritia, g.n.pl.** *simbriia doicei*; **purulentia, g.f.** *puroime*).

5. Particularitățile de ordin lexical prezente în coloanele dicționarului supus investigaţiei şi relevate în studiul nostru s-au dovedit unele dintre cele mai interesante. Analiza atentă a echivalărilor pe care le face Teodor Corbea substantivelor abstracte latineşti în *-ntia*, *-itia* şi *-tia* ne-a arătat că eruditul transilvan nu numai că stăpânea foarte bine limba latină, ci şi limba română şi dialectele sale.

5.1. În aproape toate cazurile, soluțiile sale de tălmăcire, atât în ceea ce priveşte baza derivativă, cât şi afixele derivative ori celelalte tipuri de echivalări reperate de noi în corpus, au fost făcute ținând cont de sistemul limbii române, neremarcându-se opțiuni inadecvate. Caracteristicile

evidențiate ne dovedesc că autorul avea ample cunoştinţe de ordin enciclopedic, iar, în momentul în care întâmpina dificultăți, apela la explicații complementare ori la parafrază.

5.2. Prin prisma bogatului inventar lexical conținut, dicționarul rămâne o apariție singulară până în veacul modernității culturii române (al XIX-lea), când, odată cu intensificarea relațiilor cu Apusul şi simultan cu asimilarea susținută a valorilor culturale occidentale, apar şi se inițiază şi alte lucrări lexicografice de aceeaşi amploare.

SURSA

DLVI = CORBEA, Teodor, 2001: *Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*, ediție de Alin-Mihai Gherman, vol. I. *Studiu introductiv, note şi text*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.

BIBLIOGRAFIE

a) *tratate, studii, articole*:

BENKÖ, Samu, 1984: *Permanenţă şi devenire. Studii de istoria culturii*, în româneşte de T. Z. Paskuy, Editura Kriterion, Bucureşti.

BOUFFARTIGUE, Jean, DELRIEU, Anne-Marie, 2013: *Trésors des racines latines*, Éditions Belin, Paris.

CHANSELLE, André, 1843: *Traité de la formation des mots dans la langue latine*, Librairie Classique Hachette, Paris.

CHIRCU, Adrian, 2021: *Substantivele latineşti în –**tūra** şi echivalarea lor în limba română veche. Observaţii asupra **Dictiones latinæ cum valachica interpretatione***, in „Dacoromania", serie nouă, XXVI, 2, p. 132-144.

CHIRCU, Adrian, 2019a: *Echivalarea derivatelor latineşti în **−mentum** în limba româna veche. Observaţii asupra **Dictiones latinæ cum valachica interpretatione***, in „Studii şi cercetări de onomastică şi lexicologie", XII, nr. 1−2, p. 165-176.

CHIRCU, Adrian, 2019b: *Echivalare şi variaţie afixală în limba română veche. Corespondentele româneşti ale sufixului latinesc –**tio, −tionis**, în **Dictiones latinæ cum valachica interpretatione***, in „Limba română", LXVIII, nr. 2, p. 185-199.

CHIVU, Gh., 2019: *Terminologie lingvistică într-un lexicon de la sfârşitul veacului al XVII-lea*, in Idem, *Limbă şi cultură. Studii de istorie a limbii române literare*, Editura Academiei Române, Bucureşti, p. 88-93.

CREȚU, Gr., 1905, *Cel mai vechiu dicţionar latino-românesc de Todor Corbea* (*Manuscript de pe la 1700*), in „Voința Națională", XXII, nr. 6135, p. 2.

DAUDE, Jean, 2002: *Les substantifs abstraits de qualité*, in Kircher-Durand Chantal (coord..), Grammaire fondamentale du latin, tome IX (*Création lexicale: la formation des noms par dérivation suffixale*), Éditions Peeters, Louvain – Paris – Dudley, p. 225-305.
DAUDE, Jean, 1984: *Les dérivés abstraits de qualité en latin. Étude lexicographique, morphologique et sémantique* (*suffixes* ***–ia*** et ***–ies***, ***–itia*** et ***–ities***, ***–monia*** et ***–monium***, ***–ntia***, ***–tus*** (gen. ***–tutis***), ***–tudo*** et ***–tas***), thèse de doctorat, Université Sorbonne Nouvelle, Paris.
DIMITRESCU, Florica, 1995: *Dinamica lexicului românesc. Ieri şi azi*, Editurile Clusium & Logos, Cluj-Napoca-Bucureşti.
DINU, Dana, 2008: *Lexicologia limbii latine*, Editura Universitaria, Craiova.
FCLR = RĂDULESCU-SALA, Marina (coord.), 2015: *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al IV-lea (*Sufixele. Derivarea nominală şi adverbială*), partea 1, Editura Academiei Române, Bucureşti.
FCLRV = POPESCU-MARIN, Magdalena (coord.), 2007: *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea*, Editura Academiei Române, Bucureşti.
GALR = GUȚU ROMALO, Valeria (coord.), 2008: *Gramatica limbii române*, vol. I (*Cuvântul*) – II (*Enunţul*), tiraj nou, revizuit, Editura Academiei Române, Bucureşti.
GHERMAN, Mihai Alin, 2014: *Repères culturels et linguistiques en marge du dictionnaire latin-roumain de Teodor Corbea*, in „Dacoromania”, XIX, nr. 1, p. 48-59.
GHERMAN, A.-M., 2010: *Un umanist român: Teodor Corbea*, Casa Cărții de Ştiință, Cluj-Napoca.
GHERMAN, Mihai Alin, 2004a: *Aspecte umaniste în cultura românească veche*, Editura Enciclopedică, Bucureşti.
GHERMAN, Alin-Mihai, 2004b: *Literatura română din Transilvania între preiluminism şi preromantism*, Casa Cărții de Ştiință, Cluj-Napoca.
GHERMAN, Mihai, 2000-2001: *Lexicografie şi gramatică în dicţionarul lui Teodor Corbea*, in „Dacoromania”, V-VI, p. 161-164.
ILRLV = GHEȚIE, Ion (coord.), 1997: *Istoria limbii române literare. Epoca veche* (1532-1780), Editura Academiei Române, Bucureşti.
KELEMEN, B., 1962: *Cu privire la începuturile lexicografiei româneşti*, in „Cercetări de lingvistică”, VII, nr. 1, p. 89-92.
MORARU, Alexandra, 2000: *Influenţa occidentală latino-romanică*, in Ion Gheție, Gheorghe Chivu (coord.), *Contribuţii la studiul limbii române literare* (*secolul al XVIII-lea*), Editura Clusium, Cluj-Napoca, p. 190-226.
MUREŞAN, Ovidiu, 2012: *Cultura în Transilvania. Cultura românilor*, in Virgil Cândea, Constantin Rezachevici, Nicolae Edroiu (coord.), 2012: *Istoria românilor*, vol. V (*O epocă de înnoiri în spirit european* (*1601–1711/1716*), ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, p. 923-935.
NAGY, Levente, 2000-2001: *Confluenţe lexicografice româno-maghiare din secolul al XVII-lea* (*Lexicon Marsilianum şi contele Miklós Bethlen*), in „Dacoromania”, V-VI, p. 251-262.

PRICOP, Alina-Mihaela (coord.), 2017: *Lexicografia poliglotă în secolele al XVII-lea – al XX-lea. Liste, glosare, vocabulare, dicţionare, lexicoane, tezaure care conţin limba română. Bibliografie*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi.

RADOSAV, Doru, 2008: *Cultura românească din Transilvania în secolul al XVII-lea*, in Ioan-Aurel Pop *et alii* (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. II (*De la 1541 până la 1711*), Academia Română & Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, p. 311-328.

SECHE, Luiza, 1960: *Sufixele –**(a/e)nt**; -**(a/e)nţă***, in Al. Graur, Jacques Byck (coord.), *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea, Editura Academiei Române, Bucureşti, p. 107-116.

SECHE, Mircea, 1996: *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. I (*De la origini până la 1880*), Editura Ştiinţifică, Bucureşti.

SLAVE, Elena, 1965: *Derivarea cu sufixe*, in Al. Rosetti (coord.), *Istoria limbii române*, vol. I (*Limba latină*), Editura Academiei Române, Bucureşti, p. 73-97.

SLRV = PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 2019: *Sintaxa limbii române vechi*, editor consultant Martin Maiden, Editura Univers Enciclopedic Gold, Bucureşti.

STRUNGARU, Diomid, 1966: *Începuturile lexicografiei române*, in „Romanoslavica”, XIII, p. 141-158.

ȚÂRA, Vasile, 1983: *Problemele şi evoluţia limbii române literare în perioada 1640-1780*, in Ştefan Munteanu, Vasile Țâra, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.

TIMOTIN, Emanuela, 2013: *Le roumain en deux miroirs: Les mots roumains dans deux dictionnaires bilingues du XVII[e] siècle*, in Emili Casanova, Cesáreo Calvo (eds), *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románica* – Valencia 2010, volumen VII (*Sección 11*: *Filología y lingüística de los textos y de los diccionarios de las lenguas románicas. Variaciones diasistemáticas en época antigua*; *Sección 16*: *Historia de la lingüística y de la filología románicas*), Walter de Gruyter GmbH, Berlin-Boston, p. 4351-4359.

b) *dicţionare*:

DLU = SZENCI MOLNÁR, Albert, 1990 [1604]: *Dictionarivm latinovngaricvm opus novum et hactenvus nvsqvam editvum; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam*, Procurante Elia Hvterro Germano, Noribergae; (ediție anastatică ulterioară, Akadémiai Kiadó, Budapest).

DVL = ***, 2008: *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicţionar al limbii române*, studiu introductiv, ediție, indici şi glosar de Gh. Chivu, Editura Academiei Române, Bucureşti.

LCLV = MAIOR, Grigore, 2001: *Institutiones Linguae Valachicae – Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum*, ediție de Alin-Mihai Gherman, vol. I-II, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia.

LM = ***, 1930: *Il „Lexicon Marsilianum”, dizionario latino-romeno-ungherese del sec. XVII*, ediție de Carlo Tagliavini, Editura Cultura Națională, Bucureşti.

OBSERVATIONS ON TRANSLATING ABSTRACT LATIN NOUNS ENDING IN *-NTIA*, *-TIA* AND *-ITIA* IN THE OLD ROMANIAN LANGUAGE *(DICTIONES LATINÆ CUM VALACHICA INTERPRETATIONE)*

ABSTRACT: In his article, the author aims to analyze the manner of translating abstract Latin nouns, derived with the help of the affixes -*ntia*, -*itia* and -*tia*, words used in Roman Antiquity and also during the time of Transylvanian scholar Teodor Corbea, in places influenced by Latin culture. The scholar Teodor Corbea, who lived between the seventeenth and eighteenth century, translated such words into Romanian in the dictionary he compiled, titled *Dictiones latinae cum valahica interpretatione*.

Such works had previously been published in the Romanian principalities since the Middle Ages, however the above-mentioned dictionary remains the amplest work of the Romanian Medieval culture. The minute analysis of the words included in the ad-hoc corpus helps us identify those methods which the Transylvanian scholar used to translate the respective abstract nouns into Romanian as best as possible.

In this particular study the lexical perspective is prioritized, however other language phenomena are not excluded, for example the grammatical analysis. Besides the analytical study, the author also wishes to highlight certain structural or lexical-semantic traits and to prove the richness of synonyms of the Romanian language, which knew a great development in the old Romanian language, a fact which is primarily due to various foreign influences.
Keywords: *Romanian*, *Middle Ages*, *dictionary*, *Latin language*, *diachronic analysis*, *vocabulary*, *nominal derivation*, *lexical equivalence.*

Notă: Publicarea acestei contribuții științifice a fost posibilă şi datorită implicării în cadrul proiectului PN-III-P1-1.2.PCCDI-2017-0326 (*Enciclopedia imaginariilor din România. Patrimoniu lingvistic şi identități cultural lingvistice*, derulat la Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu susținerea financiară a programului PCCDI 2017.

TEXTELE MISIONARILOR ITALIENI DIN MOLDOVA. ARGUMENTE PENTRU O NECESARĂ REPUBLICARE

GH. CHIVU
Universitatea din București
Academia Română

REZUMAT: Textele datorate misionarilor italieni care au activat în Moldova în cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, scrieri cu conținut religios (catehisme, predici, rugăciuni, fragmente privitoare la activitatea cotidiană a unui preot misionar) sau texte de tip lingvistic (glosare bilingve, un ghid de conversație italo-român), au o relevanță multiplă pentru cultura noastră veche, deopotrivă religioasă, literară și lingvistică. Ele aduc dovezi privitoare la contactul dintre două sisteme lingvistice, italian, respectiv românesc, şi argumentează utilizarea unor surse, a unor modele culturale sau a unor structuri retorice diferite de cele curente în scrisul literar al epocii. Consemnând, alături de forme specifice uzului lingvistic elevat, numeroase fenomene ce caracterizau vorbirea oamenilor simpli, acestea din urmă evitate constant în textele datorate autorilor sau traducătorilor români contemporani, scrierile alcătuite de misionarii italieni sunt de aceea documente de limbă extrem de valoroase. Cunoașterea caracteristicilor lingvistice, stilistice și textuale ale acestor scrieri și, implicit, utilizarea acestor particularități în studiile consacrate istoriei limbii noastre literare și dialectologiei diacronice vor fi facilitate de publicarea textelor datorate misionarilor italieni în transcriere interpretativă. În felul acesta va fi eliminată dificultatea de înțelegere a sistemului ortografic compozit și cu totul inconsecvent utilizat de către misionari. (Textele lor, scrise cu litere latine, reflectă un amestec de norme ortografice specifice preponderent scrisului maghiar, cu norme preluate din scrisul latinesc sau din cel italienesc.)

Cuvinte-cheie: *misionari italieni*, *scris vechi românesc*, *editare de text*, *istoria limbii române literare*, *dialectologie diacronică*.

1. Mai mulți misionari originari din Italia, care și-au desfășurat activitatea confesională în Moldova, în subordinea Congregației De Propaganda Fide, au alcătuit în cursul secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea, traducând, adaptând sau chiar redactând, mai multe scrieri, în limba română, cu text paralel italienesc și românesc sau latinesc şi românesc[1].

---

[1]Pentru identificarea și pentru prezentarea acestor scrieri, selectate exclusiv din perioada premergătoare anului 1780, vezi privirea sintetică dată în Ferro 2005: 106-124, respectiv articolul, de asemenea sintetic, *Misionarii italieni*, cuprins în Mazilu, Chivu, Pavel, Bădescu

Potrivit informațiilor reținute de specialiști și documentelor cunoscute, Bartolomeo Basetti a notat, în 1643, *întrebările la botez*, o serie de *formule rituale* şi câteva *rugăciuni* în limba română, pe care le-a trimis la Roma, alături, se pare, de un *catehism* românesc, dar urma textelor s-a pierdut în arhivele Congregației. Despre lucrul la un *Catehism* românesc le scria superiorilor, în 1644, şi Gaspare di Noto, dar realizarea propriu-zisă a textului nu a fost încă dovedită. Vito Piluzio din Vignanello, ajuns prefect al misiunii catolice din Moldova, inspirându-se din *Catehismul* bănățeanului Gheorghe Buitul, a adaptat şi apoi a tipărit la Roma, în 1677, un text integral românesc intitulat *Dottrina Christiana.* Antonio Zauli a trimis și el Congregației, în 1716, un *catehism* şi câteva *predici*, astăzi pierdute. (Pentru corectarea formei acestora în vederea imprimării era căutat, în 1717, un „specialist în limba română”.) Doi ani mai târziu, în 1719, Silvestro Amelio, personalitate importantă a misiunii catolice din Iaşi, a reluat *Catehismul* lui Vito Piluzio, transformându-l în text italo-român, a alcătuit un *glosar italo-român*, a transcris câteva *rugăciuni* și mai multe *formule sacramentale.* Tot el a alcătuit, în 1725, traducând selectiv din opera unor predicatori apuseni (Nicolae 2021: 50-59), o culegere de *predici* manuscrise, precedate fiecare de câte un scurt fragment evanghelic ce urma să fie comentat, intitulată *Conciones Latinae Muldavo*, culegere bilingvă, copiată și revăzută câțiva ani mai târziu pe pământ italienesc. În 1742, Francesco Maria Madrelli avea redactate, după cum reiese din scrisorile trimise superiorilor din Roma, o *gramatică româno-latină* şi un *dicţionar* bilingv, dar urma celor două texte s-a pierdut, foarte probabil în Transilvania (unde misionarul s-a stins, bolnav fiind, în drum spre Italia). Anton Maria Mauro a scris, în jurul anului 1760, mai multe fragmente în limba română cu conținut edificator pentru activitatea cotidiană a unui preot misionar, fragmente traduse interlinear în italiană și grupate sub numele *Diverse materie in lingua Moldava.* Iar zece ani mai târziu, un anonim, identificat de unii cercetători (Piccillo 1987: 19-20) cu acelaşi Anton Maria Mauro, a alcătuit la Iași un autentic *ghid de conversaţie* italo-român, cunoscut astăzi, după locul de păstrare a textului, sub numele *Manuscrisul de la Göttingen.* Iar Francantonio Minotto, căruia i-a fost atribuită multă vreme alcătuirea manuscrisului anterior menționat (Pașca 1935: 119-136), promitea,

2018: 655-657. A se vedea, pentru fragmente din textele cunoscute ale misionarilor și pentru bibliografia esențială privitoare la scrierile selectate, Piccillo 1991: 38-44, 73-88.

în scrisori trimise Congregației în anii 1775-1777, o *gramatică* a limbii române și un *dicționar*, desigur bilingv.

Alcătuite pentru a-i ajuta pe misionarii care activau în bisericile catolice din Moldova să oficieze slujba în limba română (avem în vedere omiliile, fragmentele evanghelice, rugăciunile, respectiv diverse formule rituale), pentru a facilita instruirea credincioșilor din zonă și pentru propagandă religioasă (ca în cazul catehismelor), scrierile datorate misionarilor italieni au avut constant ca finalitate și deprinderea de către trimișii bisericii apusene a limbii vorbite de enoriașii moldoveni. (Ne gândim la glosarele bilingve, formate din cuvinte ce aparțineau fondului uzual al limbii noastre, la îndrumarul de practică religioasă și îndeosebi la ghidul de conversație italo-român, în care sunt incluse noțiuni elementare de morfosintaxă românească și sunt ilustrate mai multe modele de conversație curentă.) Diferențiate astfel prin scopul pentru care au fost alcătuite și prin destinatarii lor potențiali (preoți catolici aflați în misiune și credincioși moldoveni, respectiv misionari care se pregăteau în Italia pentru a activa în biserici din Moldova), ambele cu evidente consecințe asupra cuprinsului, asupra structurii scrierilor cunoscute și chiar asupra limbii consemnate în cadrul lor, manuscrisele și tipăritura ajunse până la noi sunt însă surprinzător de „unitare" în privința ortografiei. O ortografie cu litere latine caracterizată de norme cu totul oscilante, cu grafeme având realizări multiple, ortografie în mare parte diferită de aceea specifică scrisului italia[2]. Pentru că, în textele românești datorate misionarilor italieni, cunoscute în primul rând (dacă nu chiar exclusiv) prin ediții de referință datorate lui Carlo Tagliavini (Tagliavini 1929-1930: 71-74) și lui Giuseppe Piccillo (Piccillo 1982: 131-169; Piccillo 1987: 89-126; Piccillo 1992/1993: 431-538), alături de grafeme specifice scrisului din peninsulă (între care semnificative sunt *ce*, *ci*, respectiv *ge*, *gi*, folosite pentru notarea africatelor /ĉ/ și /ĝ/, *sc*, pentru notarea lui /ș/, *gn*, pentru notarea lui /ń/, sau *z*, pentru notarea lui /ț/) sau de norme ortografice uzuale în scrisul latinesc (între acestea în primul rând *c*, pentru notarea velarei /k/, *g*, urmat de *e* sau *i*, pentru notarea palatalei /ǵ/, sau diverse litere duble, între ele frecvente fiind *ff* și *pp*), în toate textele acum prezentate apar numeroase grafeme care îndreaptă în

---

[2] Cf. Boerescu 2014: 238-244, care consideră că ortografia utilizată de misionarii italieni reflectă, ca și în cazul unor autori români din perioada veche, „influența modelului ortografic latino-romanic".

mod evident atenția cercetătorilor spre scrisul maghiar al vremii[3] (între acestea *a*, *e* şi *ë* pentru /ă/, *i* şi *y* pentru /î/, *k* pentru /k/, *cs* pentru /ĉ/, *sz* pentru /s/, *s*, *sz* şi *ss* pentru /ş/, *sz* sau *z* pentru /j/, *c*, *cz* şi *tz* pentru /ț/)[4]. În *Catechismul criştinesc* al lui Vito Piluzio, prima scriere din seria avută acum în vedere, influența scrisului maghiar se va fi datorat desigur modelului oferit de sursa utilizată (*Catehismul* bănățeanului Gheorghe Buitul). În cazul celorlalte scrieri datorate misionarilor italieni, această ortografie compozită, cu totul oscilantă și, de aceea, deloc unitară, va fi fost însă o modalitate de adaptare la obişnuințele ortografice ale destinatarilor potențiali ai textelor, credincioşi veniți, în sate din centrul și din estul Moldovei, din Transilvania sau chiar din Crișana și din Banat[5]. Pentru că acești „ungureni", adepți ai religiei apusene, utilizaseră în localitățile de proveniență, pentru a se diferenția de ortodocşi, scrisul cu litere latine după model ortografic maghiar[6].

2. Scrierile alcătuite de către misionarii italieni care au activat în Moldova în cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, texte integral românești, italo-române, româno-italiene sau latino-române, au, prin conținut, prin formă și prin destinație, o relevanță multiplă în cadrul scrisului nostru vechi: religioasă, în primul rând, dar deopotrivă literară și lingvistică.

Au în primul rând relevanță religioasă, pentru că aceste texte, în multe privințe singulare, fac dovada modului de utilizare a limbii române în biserici de rit apusean, existente, în cursul celor două secole amintite în localități aflate în zona centrală și central-vestică a Moldovei. Utilizare a limbii române ca limbă de cult nu de către preoți români, ci de către misionari apuseni, trimiși aici să mențină și chiar să consolideze apartenența unor credincioși

[3] Vezi sinteza făcută în Chivu 1999: 9-18.

[4] În înserierea precedentă, întocmită doar pentru ilustrare, facem abstracție de o serie de grafeme particulare, specifice unui singur autor (în textele datorate/atribuite lui Anton Maria Mauro apar, spre exemplu, grafemele *cs*, pentru notarea lui /ĉ/, respectiv *bs* și *gs*, pentru notarea lui /b′/, respectiv /ĝ/). Nu am luat în considerare, în această prezentare generală, nici grafemele rezultate prin copierea mai puțin atentă a sursei/modelului (precum *ck*, utilizat frecvent pentru notarea lui /k/ în *Catehismul* lui Vito Piluzio, grafemul fiind foarte probabil rezultatul reproducerii neatente a lui *ch*).

[5] De văzut datele sintetizate în Meteș 1971: 96-258 și de corelat cu lista localităților moldovenești în care trăiau, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, credincioși catolici. Pentru aceste din urmă localități, vezi deopotrivă sinteza făcută în Dumea 2006: 108-125, 144-145, 150-153 și în Coșa 2007.

[6] Vezi, pentru pentru utilizarea alfabetului cu litere latine, respectiv a celui chirilic în Transilvania vremii, Chivu 2018: 9-19.

catolici românofoni, veniți cu siguranță de dincolo de munți, la Biserica apuseană.

Totodată, scrierile în discuție constituie probe de traducere în limba română a unor texte de slujbă sau a unora dintre cărțile biblice utilizate în bisericile catolice, probe ce nu au fost încă evaluate din punct de vedere literar, pentru identificarea mijloacelor de construcție discursivă sau prozodică, și nici nu au fost comparate cu forma avută în epocă de scrierile corespunzătoare utilizate în cadrul bisericilor românești de rit răsăritean, pentru a se identifica deopotrivă similitudinile și diferențele, inclusiv în ceea ce privește terminologia religioasă specifică.

În plus, aceste scrieri, traduceri, adaptări, dar uneori chiar alcătuiri originale (cum sunt glosarele întocmite de Vito Piluzio și de Silvestro Amelio, ghidul de conversație, respectiv îndrumarul de practică religioasă, ambele atribuite lui Anton Maria Mauro), dovedesc existența unui sistem de deprindere organizată a limbii române de către misionarii apuseni și probează creșterea interesului acestora deopotrivă pentru varianta elevată, literară, a limbii noastre și pentru româna vorbită pe plan local. Aceste scrieri atestă totodată nivelul de cunoaștere și de utilizare, nu doar în cadrul serviciului religios, a unei limbi vernaculare abia acceptate oficial în cadrul serviciului religios. Pentru că, atenți fiind la scopul misiunii lor și căutând mijloacele cele mai eficiente de atingere a acestui scop, misionarii italieni utilizau și, astfel, consemnau în scris forma pe care o dădeau limbii noastre în cadrul slujbei, dar și în cadrul activităților zilnice.

Limba textelor datorate misionarilor italieni se transformă în felul acesta într-un document lingvistic de mare valoare: amestec de norme literare (caracteristice pentru așa-numita „limbă a cărților", obligatoriu de utilizat în cadrul slujbei religioase sau în situații de comunicare oficială), și de norme locale, în primul rând cuvinte sau rostiri, specifice vorbirii credincioșilor, utilizate de misionari pentru facilitarea contactului cu membrii de rând ai comunităților românești; amestec de norme cerute de sistemul limbii române, cu fapte (cuvinte, forme sau structuri) datorate influenței sistemului limbii italiene sau aceleia exercitate de sistemul originar, latinesc; combinare de forme reperabile în limba română și de creații lingvistice, uneori posibil de asimilat calcurilor, alteori dovedind simțul lingvistic al misionarilor și dorința lor de a găsi soluții particulare de echivalare lingvistică a unor cuvinte sau construcții existente în modelele sau în sursele utilizate.

3. Sub influența limbii italiene, respectiv a limbii latine, utilizată în anumite momente ale slujbei sau prezentă în unele izvoare folosite, misionarii activi în Moldova introduc în textele lor românești o serie de neologisme, care, după cum se poate constata prin parcurgerea studiilor privind înnoirea lexicului nostru literar[7], nu erau prezente de regulă în scrieri chirilice contemporane. În *Catehismul* lui Vito Piluzio apar astfel *limbo* „limb” (6), *publicanus* „publican, funcționar roman, însărcinat cu strângerea dărilor” (12) și *sacrament* (8, 22). În textul similar datorat lui Silvestro Amelio sunt folosite, tot ca elemente ale unei terminologii religioase incipiente, specifice bisericilor românești de rit apusean, *cardinale* „fundamental” (32^{r}), *padron* „stăpân” (9^{r}), *Purgatoriu(m)* (26^{v}, 48^{r}) şi din nou *sacrament* (32^{r}). În *Glosarul italo-român* al aceluiași misionar se înregistrează *icie* „viciu” (73^{r}), iar în *Conciones Latinae Muldavo*, culegere de predici de mare întindere, sunt folosite *affect* (120^{r}), *banchet* „petrecere, chef” (6^{r}), *capitul* „capitol” (45^{r}), *coronui* „a încorona” (28^{r}, 146^{r}), *efect* (443^{r}), *epistomie* (formă greșită pentru *epistolie*; 135^{r}, 450^{v}), *formă* (39^{v}, 382^{r}), *(i)dropic* „persoană bolnavă de hidropizie” (306^{r}, 313^{r}), *iciu* „viciu, păcat” (32^{r}, 168^{v}, 233^{r}); vezi și *icios* „vicios, păcătos” (156^{v}, 201^{v}), *icioasă* „vicioasă, păcătoasă” (156^{v}), *lancie* (432^{v}), *logos* (35^{r}), *materie* „substanță; subiect, temă” (10^{v}, 40^{r}, 367^{v}), *papă* (120^{r}, 156^{v}), *patron* (375^{v}, 419^{r}), *poetic* „poet” (53^{v}), *processie* „procesiune” (440^{v}), *psalmista* (252^{v}), *publican* „funcționar roman, însărcinat cu strângerea dărilor” (224^{v}, 276^{v}), *regulă* (441^{r}), *sacrament* (212^{v}, 326^{v}, 360^{v}), *sentenție* „decizie, hotărâre; maximă” (435^{v}, 436^{r}, 444^{r}), *sumă* (și *somă*) „rezumat al conținutului unei evanghelii; sumă” (196^{r}, 200^{r}, 454^{r}) sau *testament* „act juridic; fiecare dintre cele două părți ale Bibliei” (5^{r}, 115^{r}). *Diverse materie in lingua Moldava* atestă neologismele *canalie* (84), *cerimonie* „ceremonie” (89), *prefet* „prefect” (104), *rituale* „carte bisericească, ritual” (96) şi *stola* „etolă” (96). Iar în *Manuscrisul de la Göttingen* sunt consemnate *avantier* „alaltăieri” (14^{v}), *biliard* (13^{v}), *cicolată* „ciocolată” (16^{v}) și *oficier* „ofițer” (19^{v}), alături de mai cunoscutele *cafe* (19^{v}) şi de împrumutul rusesc, strict circumstanțiat cultural, *tractir* (19^{v}).

Iar influența limbii vorbite în localitățile moldovenești, acceptată deliberat de către misionari, a dus la pătrunderea în textele pe care le-au alcătuit aceștia a unui mare număr de cuvinte cu circulație regională. Astfel,

---

[7] Pentru acest subiect, vezi în primul rând Chivu 1994: 19-29 și Chivu, Buză, Roman Moraru 1992.

în *Catehismul* lui Silvestro Amelio apar *opăcitură* „înşelăciune” (11^{r}), *povoaţă* „mediator” (37^{v}) şi *rocoşit* „răsculat, rebel” (56^{v}). În *Glosarul* aceluiaşi misionar întâlnim *bicinitură* „pedeapsă prin flagelare” (70^{r}), *dudi* „papagal” (71^{r}), *feredeu* „baie” (72^{r}), *harbuz* „pepene verde” (72^{v}), *hudiţă* „uliţă” (72^{v}), *hulub* „porumbel” (72^{v}), *iermaroc* (73^{r}), *le<i>că* „pâlnie”[8] (74^{v}), *maruli* „lăptucă” (75^{r}), *maiu* „ficat” (75^{r}), *mamcă* „doică” (75^{r}), *şip* „ţeavă” (78^{v}), *ştiubei* (78^{r}) sau *ţinterim* (80^{r}). Îar în predicile cuprinse în *Conciones*, Silvestro Amelio foloseşte, justificat de întinderea mare a textului, multe regionalisme, unele având aici prime atestări cunoscute sau sensuri anterior neînregistrate: *aplica* „a apleca, a hrăni, a alăpta” (212^{r}, 366^{r}), *aplecătoriu* „cel care hrăneşte (un copil)” (53^{r}), *ascultoi* „ascultător, supus” (242^{r}), *barcă* „arcă” (42^{r}), *bicinit* „persoană biciuită, pedepsită” (126^{r}), *bicinitură* „pedepsire, biciuire” (46^{v}, 299^{v}), *chitit, -ă* „prudent, -ă, socotit, -ă” (109^{r}, 441^{v}), *cocie* „trăsură” (255^{r}), *dubas* „luntre mare” (229^{v}), *feredeu* „baie” (17^{r}, 224^{v}), *gazdă* „persoană bogată; locuinţă închiriată” (281^{r}, 388^{r}), *hudiţă* „uliţă” (283^{r}), *hultur* „vultur” (451^{v}), *lencă* „adăpost, loc de refugiu” (271^{v}), *maştihă* „mamă vitregă” (135^{r}, 135^{v}), *megieş* „vecin” (23^{r}, 293^{r}, 357^{r}), *mierţă* „unitate de măsură pentru cereale” (267^{r}), *morcoti* „a murmura, a crâcni” *(*223^{v}, 224^{v}), *număra* „a numi” (6^{r}), *olat* „ţinut, regiune” (26^{v}), *pilotă* „saltea de puf” (231^{v}), *rocoşit* „răsculat, rebel” (375^{v}), *şanţ* „dig, construcţie din pământ făcută pentru apărare” (262^{r}, 270^{r}), *şifariu* „şafar, intendent (necinstit)” (148^{r}, 223^{v}), *tină* „noroi” (314^{v}) şi *ultuit, -ă* „altoit, -ă” (116^{r}). În sfârşit, în cele două scrieri atribuite lui Anton Maria Mauro, aşa-numitul *Manuscris de la Göttingen* şi *Diverse materie în lingua Moldava*, sunt consemnate *armaroc* „iarmaroc” (12^{r}), *balircă* „balercă, butoiaş” (12^{r}), *mai* „ficat” (18^{r}), *nene* „tată” (13^{r}), *şugui* „a glumi” (8^{r}), respectiv *arbuz* „harbuz, pepene verde” (80), *baboană* „farmec, vrajă” (80), *ciocalău* „ştiulete de porumb” (80), *megiaş* „vecin” (81), *morgoi* „a murmura protestând, a cârti” (86), *nene* „tată” (80), *olircă* „holercă” (103), *orbanţ* „erizipel” (79), *popoşoi* „porumb” (80) şi *sudui* „a ocărî, a insulta” (86).

Alături de regionalismele lexicale înseriate, în scrierile acum în discuţie

---

[8] Prezenţa cuvântului *leică* în *Lexiconul* lui Silvestro Amelio şi, desigur, forma acum transcrisă, au putut fi stabilite, în condiţiile absenţei formei echivalente *motello* din dicţionarele curente ale limbii italiene, doar în urma unor investigaţii întreprinse de către mai mulţi filologi şi dialectologi italieni, Alfonso Germani, Roberto Merlo şi Giovanni Ronco. Le mulţumesc tuturor pentru sprijin şi pentru informaţiile lămuritoare furnizate.

au pătruns, sub influența vorbirii credincioșilor, acceptată deliberat de către misionari, și numeroase fonetisme dialectale, ce caracterizau graiul locuitorilor din unele sate moldoveneşti. Nu ne referim, desigur, la transformările fonetice care individualizau varianta moldovenească a românei literare vechi [9] , chiar dacă frecvența unora dintre variantele fonetice consemnate este diferită în scrierile misionarilor de aceea cunoscută din textele datorate autorilor români ai vremii. Avem în schimb în vedere unele transformări mai puțin sau deloc înregistrate în scrierile chirilice alcătuite în epocă în Moldova, forme datorate palatalizării labialelor și fricativelor, mai puțin înregistrate în scrisul chirilic, în mare parte normalizant[10].

Textele alcătuite de preoții catolici italieni notează astfel în mod constant transformarea bilabialei /p/ în /k'/. În *Glosarul* lui Silvestro Amelio apar: *chilota* „pilotă” (458), *chieptul* (476), *chiper* (454), *chiperniţ* „piperniță” (458), *lichie* „lipie” (603) şi *schiţierul* „spițerul” (1140), iar în *Catehismul* datorat aceluiaşi misionar întâlnim: *chiscopul* „episcopul” (65^{v}, 66^{r}). În *Diverse materie in lingua Moldava* sunt consemnate: *chieptul* (91), *chierduş* „pierduş” (81), *au chipuit* „au pipăit” (80), *cupchil(ul)* (71, 72, 73, 74), *închiedicare* (75, 90). Iar în *Manuscrisul de la Göttingen* apar*: chiele* „piele” (10^{v}), *chieptin* (18^{r}), *chiersic(i)* (11^{v}), *cupchilul* (10^{r}) și *scheţier* „spițer” (13^{r}).

Consemnări relativ numeroase, dar nu la fel de răspândite, are şi palatalizarea bilabialei /b/, în *Glosarul italo-român* din 1719 fiind notate fonetismele *tringhiţi* „trâmbițe” (1207) şi *tringhiţieri* „trâmbițeri” (1225), iar în *Manuscrisul de la Göttingen* fiind atestat *ghine* „bine” (9^{r}).

Transformarea lui /v/ în /g'/ şi apoi în /y/ sau în /ž/ are atestări în *Catehismul* lui Vito Piluzio: *ine* „vine” (2), *inu* „vin” (23) și în două dintre scrierile lui Silvestro Amelio, în *Glosarul italo-român*: *hisatu* „visat” (159), *iţel* „vițel” (399), *murcoi* „morcovi” (641), *şteiie* „ştevie” (1111), respectiv în *Conciones Latinae Muldavo*: *ierme* „vierme” (27'). Fenomenul este însă consemnat şi în *Diverse materie in lingua Moldava*: *isat* „visat” (103), *ghin* „vin” (96).

În ceea ce priveşte palatalizarea lui /f/, textele misionarilor catolici atestă, în afară de forme cu /f/ trecut la /h'/, înregistrate şi în scrierile chirilice

[9] Trăsăturile fonetice fundamentale ale variantei literare moldovenești, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, sunt ilustrate în Gheție 1975: 287-296.

[10] Formele consemnate în rândurile următoare sunt, ca și acelea inserate în paginile anterioare, rezultatul transcrierii interpretative date grafiilor existente în scrierile cercetate.

contemporane, forme în care fricativa s-a transformat în /ŝ/ sau, accidental, în /ĉ/. Astfel de forme sunt notate rar în *Glosarul* lui Silvestro Amelio: *şinici* „finic" (1123) și în *Diverse materie in lingua Moldava: şier* „fier" (96, 97). Ele apar însă frecvent în *Manuscrisul de la Göttingen: a şi* „a fi" (2^{v}, 3^{r}, 6^{v}), *şert* „fiert" (18^{r}), *şerbentală* „fierbințeală" (11^{v}), *şier* „fier" (10^{v}), autorul acestui prim ghid de conversație italo-român constatând chiar că formele cu /ŝ/ erau specifice vorbirii oamenilor neinstruiți, în vreme ce vorbirea elegantă trebuia să le evite („nota che in luogo del *sci* si dice più elegante *fi*, ma li rustici si servono per la più del *sci*" 7^{r}). Accidental, în *Conciones Latinae Muldavo*, /ŝ/ provenit din /h'/ este înlocuit, prin hipercorectitudine, cu /ĉ/ provenit din /ŝ/: *să cie* „să fie" (53^{v}, 155^{r}).

În ultimul manuscris menționat este consemnată, de asemenea, în corelație normală cu fonetismul precedent menționat, transformarea africatei /ĉ/ în /ŝ/ în cuvintele *papuşele* „papucii" (11^{V}), respectiv *şerga* „cerga" (11^{v}).

Iar prin transformarea lui /b′/ în /d′/ se poate explica forma *diet* „biet"[11], specifică nu graiurilor moldovenești, ci unora vorbite în vestul Transilvaniei[12]. Exemplele ilustrative pentru acest fonetism sunt consemnate în două manuscrise atribuite lui Anton Maria Mauro. Un exemplu este extras din *Manuscrisul de la Göttingen*, redactat foarte probabil în Iași[13]: „Îm pare reu de *dieții* leși" (18^{v}), iar alte trei apar în *Diverse materie in lingua Moldava*, text alcătuit anterior de Anton Maria Mauro foarte probabil în Răchiteni, sat din apropierea Bacăului, locuit de „ungureni": „*Dietul* Anton a morit" (95), „*Dietul* Ianoș a morit" (99), „*Diata* Barbara a dat sufletul" (95).

4. Datele prezentate în paginile precedente argumentează cu prisosință ideea că scrierile misionarilor italieni care au activat în Moldova în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea sunt adevărate repertorii de cuvinte și de pronunții dialectale, documente extrem de valoroase pentru istoria limbii noastre literare (scrierile misionarilor italieni ilustrează în principiu forma elevată a românei vorbite în epocă), dar îndeosebi pentru dialectologia diacronică

[11] Cf. Tagliavini 1929-1930: 63-64, unde se afirmă că *di* din *diet(ul)* este o simplă grafie pentru palatala /g′/, corespunzând grafemului maghiar *dy*.

[12] Vezi pentru comentarii privind cele patru forme și poziția lor între fenomenele dialectale moldovenești Chivu 2011: 199-203.

[13] Localitatea este indicată expres în titlul scris pe prima filă de un posesor al manuscrisului, foarte probabil Georg Thomas von Asch: *Petit recueil des mots moldaves écrit par un italien a Yassi, l'an 1770.*

românească. Cunoscute aproape toate prin ediții filologice de referință (singur manuscrisul intitulat *Conciones Latinae Muldavo* nu a fost încă editat[14]), ediții realizate de reputați specialiști italieni, precum Carlo Tagliavini și Giuseppe Piccillo, aceste scrieri nu s-au bucurat însă de atenția cuvenită în spațiul românesc. Pentru că, în ciuda numeroaselor fapte de limbă interesante și a informațiilor remarcabile pe care le conțin, textele misionarilor italieni nu au fost utilizate nici pentru documentarea studiilor referitoare la istoria lexicului nostru literar, respectiv a aceluia dialectal, nici în lucrările de sinteză care privesc evoluția românei literare sau dialectologia noastră istorică[15].

Se poate explica faptul că autorii respectivelor scrieri nu au fost luați în considerare pentru că nu erau români? Un răspuns afirmativ ni se pare cu totul improbabil, de vreme ce aceste texte reflectă fără dubiu fenomene, forme și structuri ce au aparținut limbii române vechi, ele ilustrând uneori mai fidel decât vechile noastre scrieri literare forma vie a limbii române. Credem însă că ignorarea datelor și informațiilor furnizate de aceste importante surse își găsește explicația în forma lor grafică, dificil de receptat și mai ales de interpretat chiar de către specialiști, în ciuda (sau tocmai din cauza) faptului că utilizează alfabetul latin (considerat, în principiu, mai accesibil decât scrisul chirilic). Iar această formă (orto)grafică, marcată de un amestec greu de controlat de grafeme, cu variante numeroase și având origini (sau modele) diverse, a fost perpetuată (prin respectarea strictă a regulilor edițiilor diplomatice) în publicațiile la care avem acum acces. Referindu-se la această formă particulară a scrierilor misionarilor italieni, Giuseppe Piccillo nota: „Questa varietà della rappresentazione grafica costituisce un grave impedimento per l’esame dei fenomeni fonetici presenti nell’opera.” (Piccillo 1980: 127). Iar, cum grafia are implicații majore în stabilirea formei reale a unui cuvânt, pentru a-l putea identifica apoi în inventarul de lexeme al limbii, este ușor de înțeles de ce „citirea” textelor misionarilor italieni s-a făcut aproape exclusiv prin intermediul comentariilor și cu ajutorul exemplelor (în mod firesc selective) oferite de editorii lor.

[14] Semnalăm totuși încercarea unui grup de preoți și specialiști în studiul limbii latine din Iași, *Conciones latinae-muldavo. Predici latine <în grai> moldav* (Ferro *et alii* 2017), considerată chiar de autori probă pentru o dorită ediție propriu-zisă a scrierii lui Silvestro Amelio, aflată de mai mult timp în lucru.

[15] Avem în vedere în primul rând cele mai importante istorii ale limbii române literare vechi și principala lucrare de dialectologie istorică tipărită: Ivănescu 1944-1945: 1-412; Rosetti, Cazacu, Onu 1971; Munteanu, Țâra 1983; Gheție 1997; Gheție 1994.

În aceste condiții, singura soluție care poate facilita punerea în valoare a bogăției de informații (în primul rând lexicale și fonetice) cuprinse în textele traduse, compilate sau redactate de Vito Piluzio, de Silvestro Anelio și de Anton Maria Mauro este, în opinia noastră, reeditarea critică a scrierilor românești, italo-române sau latino-române care le sunt datorate, cu republicarea părților românești în transcriere interpretativă. Transcriere care presupune stabilirea valorii fonologice contextuale a grafemelor utilizate de către fiecare misionar și identificarea formei fonologice, respectiv morfologice celei mai probabile a cuvintelor prin raportare la normele limbii române din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Acest punct de reper obligatoriu va trebui însă corelat în mod permanent cu normele sugerate de sistemul lingvistic specific fiecărui text transcris, pentru a nu elimina rostirile, formele sau structurile neromânești, datorate contactului (firesc la vorbitori italieni de limbă română) dintre sistemul limbii noastre și sistemul limbii lor materne. (Erorile de copiere sau confuziile de forme nejustificate de sistemul ilustrat de un anumit text vor trebui menționate în note.) Prin noua editare va fi făcută și reevaluarea segmentărilor formale date de autorul, de traducătorul sau de copistul textului unor lexeme sau chiar unor fragmente de text (segmentări reproduse fidel în edițiile cunoscute). Va fi restabilită de asemenea structura reală a unor texte, întrucât în unele ediții pasajele românești și corespondentele lor italienești sau latinești, aflate în surse în succesiune, au fost plasate de editori în coloane distincte. Se impune de asemenea o reinterpretare a punctuației existente în textele misionarilor pe baza logicii textului și a relației acestuia cu sursele, respectiv cu modelele identificate prin studiu filologic. Fără o astfel de reinterpretare a punctuației, utilă pentru stabilirea corectă a relațiilor sintactice, morfosintaxa acestor scrieri, nu o dată influențată de modul de traducere (fidelă sau liberă) sau de sursele, respectiv de modelele utilizate, nu va putea fi corect interpretată.

5. Ca ilustrare și, totodată, ca argument final pentru utilitatea, respectiv pentru necesitatea republicării scrierilor alcătuite de misionarii italieni care au activat în Moldova în cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea prin transcriere interpretativă, potrivit principiilor mai sus enunțate, reproducem mai jos câteva pasaje extrase din *Conciones Latinae Muldavo*, din *Diverse*

materie in lingua Moldava și din *Manuscrisul de la Göttingen*[16]. Fragmentele, selectate pentru a ilustra tipuri de text structural diferite (o pericopă evanghelică, o parte dintr-o spovedanie și un extras dintr-o discuție purtată de o gazdă cu un invitat la masa de prânz, ultimele două cu certitudine redactări originale), sunt reproduse întâi în (orto)grafia specifică sursei și apoi, pentru confruntare, în transcriere interpretativă. Din motive tehnice, în această editare demonstrativă nu vom consemna în note de subsol erorile de scriere sau de copiere identificate în manuscrisele-sursă, ci le vom corecta tacit. Pentru economie de spațiu, nu vom indica în note nici alte interpretări posibil de dat grafiilor pe care le-am echivalat prin forma considerată a fi cea mai probabilă. Iar în transcrierea ultimului fragment, din același motiv (economie de spațiu), replicile dialogului sunt puse în succesiune, nu ordonate în rânduri distincte.

Evangelÿe sfyntae pusae la sfaety Ioan kap al szaesyle.

Entracieië vremë: Dukaendusae Isus preste mare Galilelui karië ieste ä Tiberiaey. Szy merge dupä densü mulzymae mare kaecie vydë saemne cië faecie cielor karië ierä bolnavy szy luyndusae en munte Isus, szy szadzä kü vcynicy saei äkolö. Ierä ensae ä propë Pastyle saerbaetore zydovylor raedykaendusz okÿ Isus, szy vydzaend kä arfi vynit glotae prë marë la densü dzysae katrä filip: Deunde vom kompaerä pyne sae maenuncie acieste? Szy aciasta dzycie ispitendul pre densul kae iel stÿe cië sae fakae. Raespunsae lui Filip dë doae osutae dë bani nü lë aciuncie lor pyne kae fÿeste / karele kaete puzyn sae ië. Dzysae lui vnul dentrü ucynicy lui: Andeë Fratele Simione Petre. Ieste vn kopil aycz, karele arae cyncie pyne dë ordzü, szy doi peste darae acieste cië synt la atyzae. Dzysae Darae Isus faciez prë omeny sae sadzae. Szy ierä ierba multa entra cielä lokul sae aszaedzarae darae omeny prë numer kala vrö cyncie mÿ: Szy luö Isus pynele dzykaend ar fi mulzaemytae empaerzy cielor cië szaedë ä szysdere, szy den peste kaet vrë. Iarae dakae saü saturatü, dzysae vcynicylor saei strynciedzy faeraemuszyuryle cia Aü praesosyt sae nü pÿë; dzecy strynzere szy emplura doispresdzecie kosznyzae dë faerae muszuryle den cyncie pyne dë ordzü cië prysosaesy della cieië cië mynkasaerae: vydzynd omeny acieië cië faekus Isus saemnul dzycie kae aciesta ieste adevaerat Prorok karië ieste vÿtoriü en lume. Dë cieië kü naeskurel Isus kae ar vyni sael apucy pre densü, szy sael fak kraiü aü fugyt, iaresz en munte syngur.

Atytae synt kuvyntele sfynzÿ Evangelÿ dë astaedzy.

[16] Pentru ultimele două fragmente, pentru care nu am avut deocamdată acces la originalele păstrate în Italia, respectiv în Germania, am preluat formele publicate în Tagliavini 1929-1930: 79-80, respectiv în Piccillo 1987: 124-125.

Evanghelie sfântă pusă la Sfeti Ioan, cap al șăsile

Într-aceie vreme: Ducându-să Isus preste mare Galile<u>lui, carie este a Tiberiei, și merge după Dânsu mulțime mare, căce vide sămne ce făce celor carie era bolnavi. Și suindu-să în munte Isus și șădzu cu ucinicii Săi scolo. Era însă aproape Paștile, sărbătoare jidovilor. Rădicându-ș ochii Isus și vidzând ca ar fi vinit gloată pre mare la Dânsu, dzisă catra Filip: „De unde vom compăra pâne să mănunce acește?” Și aceasta dzice, ispitându-l pre dânsul, că El știe ce să facă. Răspunsă Lui Filip: „De două o sută de bani nu le agiunge lor pâne, că fiește/carele câte puțin să ie.” Dzisă Lui unul dentru ucinicii Lui, And<r>eie, fratele Simione Petre: „Este un copil aici, carele are cince pâne de ordzu și doi pește, dară aceste ce sânt la atâțe?” Dzisă dară Isus: „Faceț pre oameni să șadză.” Și era ierba multa într-acela locul. Să așădzară dară oamenii pre numer ca la vro cince mii. Și luo Isus pânele, dzicând ar fi mulțămită, împărți celor ce șăde așijdere și den pește cât vre. Iară, dacă s-au saturatu, dzisă ucinicilor Săi: „Strângeți fărămușurile ce-au presosit, să nu pie.” Deci strânsere și împlură doisspredzece coșniță de fărămușurile den cince pâne de ordzu, ce prisosăsi de la ceie ce mâncasără. Vidzând oamenii aceie ce făcus Isus sămnul, dzice că „acesta este adevărat proroc, carie este viitoriu în lume”. De ceie, cunăscure-L Isus că ar vini să-L apuci pre Dânsu și să-L fac craiu, au fugit iareș în munte singur.

Atâte sânt cuvintele sfinții evanghelii de astădzi.

(*Conciones Latinae Muldavo* – ms. rom. BAR, f. 112^{v}-113^{r})

*

Spone akù peccatele tale kare ai fakut de chend t’ai spoveduit pena akmù.

Parinte ii un an de chend nu m’am spoveduit – la Sfent Antón m’am spoveduit – la Bobotáza, la Cracion, la Chislegele, sent doo lun de zile, jeste giumetate d’an.

Parinte am luat numele a lui Damnuzeu endescert sci am zis *zeu* en minciona ka de zece ori, dar fere págoba altora, sci fere de minciona ka de cincsprezece ori.

Parinte m’am giurat zichend pre sufletul mieu, pe lege me, pe credinza me. Am zis che nu ieste Dumnezeu che d’ar fi s’ar aduce aminte sci de mine. Am deschentát de orbánz, de adochiat, de scerpe, de dragoste sci am crezut la deschentici che folosesk. Am crezut la babone. Am farmekat pe un Uom &. Am potut se popresk Babonele, sci deskentici sci nu le am poprit ense am sfatuit pe alzi la deschentici, la Babonele.

Parinte am fust la giok sci am giokat, ku flekei, ku fietele sci m’au sarutat, sci au bagat mena en sen, m’au chipuit zizele peste camescia, pe dinuntru. Am avut genduri rele, dar le am gonit endates, nu le am primit, sci m’am libovit, sci le am primit ghendid la nevestele, la fietele. N’am ascoltat pe parinzi miei pe tatul mieu *overo* pe nene, pe mama am zis: *ba jeu*, sci jei s’au moniat pe mine sci m’au batút, pe bade, pe lele. Am culcát sara fer de oscenascele, sci diminaza n’am fakut

oscenascele, numai cruce. Am furat chet un arbus chet un ciocalei de poposcioi verde sarcina de feun la drum, che n'avèm unde se cumper cu bani.

– Spune acu pecatele tale care ai facut de când ti-ai spoveduit pâna acmu.

– Parinte, îi un an de chend nu m-am spoveduit. La Sfânt Anton m-am spoveduit, la Bobotiaza, la Cracion, la Chișlegile. Sânt douo luni de zile. Este giumetate di-an.

Parinte, am luat numele a lui Dumnezeu în deșert și am zis *Zeu!* în minciuna ca de zece ori. Dar fere pagoba altora și fere de minciona ca de cincisprezece ori.

Parinte, m-am giurat, zicând *Pre sufletul mieu! Pre lege me! Pre credința me!* Am zis che nu este Dumnezeu, che d-ar fi, ș-ar aduce aminte și de mine. Am deschentat de orbanț, de adochiat, de șerpe, de dragoste și am crezut la deschentici che folosesc. Am crezut la baboane. Am farmecat pe un om &. Am potut se popresc baboanele și deschenticii, și nu le-am poprit. Înse am sfatuit pe alții la deschentici, la baboanele.

Parinte, am fust la gioc și am giucat cu flecheii, cu fetele. Și m-am sarutat, și am bagat mâna în sân, m-am chipuit țițele peste cameșa, pe dinuntru. Am avut gânduri rele, dar le-am gonit îndateș, nu le-am primit. Și m-am libovit și le-am primit, ghendind la nevestele, la fietele. N-am ascoltat pe parinții miei, pe tatul mieu *overo* pe nene, pe mama. Am zis *Ba, eu!* Și ei s-au muniat pe mine și m-au batut, pe bade, pe lele. Am culcat sara fer de ocenașele, și diminața n-am facut ocenașele, numai cruce. Am furat chet-un arbuz, chet-un ciocalei de popoșoi verde, sarcina de fân la drum, che n-avem unde se cumper cu bani.

(*Diverse materie in lingua Moldava*, p. 79-80)

*

Iate en scòrt ciè zice lume despre vrémile ajeste de rosboi. dar alzi vorbesch de fómete, ciuma szi de bólele. fieste care vorbeste com ar vre se fie dupa voróva aciè, carele zice prelesne se crede szi s'ar vrè ciè pofteste fiestecare.

dar Domnatà de mult ieste che ai venit en tergul ajesta. ieste o septimàna, ieste o luna de zile, ieste un an, sent trei zile avant'ier d'unde ai venit? dela Baccof tocma, sci ievu trebuje se m'aduch acolò, chete ciasuri sent d'aice acolò Se vedèm dela Iasc pena a Tergo formòs sent opto ciasuri, dela Tergo formòs pena a Romana alte opto, szi da Romana pena a Bacò iar opto.

Sent pe dróm crisme, fèn, gréunza vin, pita? Nu se gheseste nimica, ierà crisme carele avè de tote, dar de réu a turcilor au fugit Omini la padur, szi au lasat crismele posti. trebuje rebdáre, voi duce tote ciele cu mine se ghesesch macar sáturi? bà nù, nu ieste nici un sát – nomái sent omini la tergurile. Vor fi dar satúrile stricate ascià ieste. Omini, carii ierà en vreme de pace pe dromul ciel mare au fugit la padur, au ajurile, szi acolò au facút casa, szi acolò trajesch com puòt.

En Baccòf ieste vin? cum se vinde ocha? dar ont ghesestese acolò? au bà, am ausit che se face tergh gioè. ciè adùch szarani de vendut? adùch ont, brenza, ciàpa, ostóroi, olle, iin, chénepa, caii, váccie, boi vizeii, oele szi alte ciele. em pare bine. Voi potè dar comprà ciè m'à trebui ca se trajésch

aide se ne scolém dela massa se bém caffè, apói vom grei ciè se facem acù, giocha vóm, au vom merge la preambuláre Se mergem dar szi duppa ciè vom fi preambulàt, vom merge la cotáre Tractir szi acolò vom gesi pe officieri giochend cine la chérzele, cine la biliard

– Iate, în scurt, ce zice lume despre vremile aieste de rozboi. – Dar alții vorbesc de foamete, <de> ciuma și de boalele. – Fieștecare vorbește com ar vre se fie, dupa voroava acie, carele zice *Pre lesne se crede și s-ar vre ce poftește fieștecare.*

– Dar domniata de mult este che ai venit în tergul aiesta? – Este o septimana. Este o luna de zile. Este un an. Sânt trei zile avantier. – Di-unde ai venit? – De la Bacof. – Tocma și eu trebuie se ma duc acolo. Chete ceasuri sânt d-aice acolo? – Se vedem: de la Iaș pâna a Tergo Formos sânt opto ceasuri; de la Tergo Formos pena a Romana, alte opto, și da Romana pena a Baco, iar opto.

– Sânt pe drom crișme, fân, greunța, vin, pita? – Nu se ghesește nimica. Era crișme, carele ave de toate, dar de reu a turcilor au fugit oaminii la padur și au lasat crișmele postii. – Trebuie rebdare. Voi duce toate cele cu mine. Se ghesesc macar saturi? – Ba nu. Nu este nici un sat. Nu mai sânt oamini la tergurile. – Vor fi dar saturile stricate? – Așa este. Oaminii, carii era în vreme de pace pe dromul cel mare, au fugit la padur au aiurile, și acolo au facut casa, și acolo traiesc com pot.

– En Baccof este vin? Cum se vinde oca? Dar ont ghesește-se acolo, au ba? Am auzit che se face terg gioie. Ce aduc țaranii de vândut? – Aduc ont, brânza, ceapa, ostoroi, oale, iin, chenepa, caii, vace, boii, vițeii, oaiele și alte cele. – Îm pare bine. Voi pote dar compra ce mi-a trebui ca se traiesc.

– Aide se ne scolem de la masa, se bem cafe. Apoi vom grei ce se facem acu. Gioca-vom, au vom merge la preambulare? – Se mergem dar, și dupa ce vom fi preambulat, vom merge la cotare tractir și acolo vom ghesi pe oficieri giochend cine la cherțele, cine la biliard.

(*Manuscrisul de la Göttingen*, f. 19^r-19^v)

BIBLIOGRAFIE

CHIVU, Gh., 1994: *Influenţa italiană în limba română veche*, in „Studii și cercetări lingvistice", XLV, nr. 1-2, p. 19-29.

CHIVU, Gh., 1999: *Influenţe maghiare asupra ortografiei scrierilor misionarilor italieni din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea,* in *Conferinţa naţională de bilingvism*, coord. Olga Murvai, Editura Kriterion, Bucureşti, p. 9-18.

CHIVU, Gh., 2011: *Un fonetism dialectal „atipic” în scrieri româneşti datorate misionarilor italieni*, in *Studia linguistica et philologica. Omagiu profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani,* Editura Universității din Bucureşti, [București], p. 199-203.
CHIVU, Gh., 2018: *Alfabetele vechilor noastre scrieri bisericești*, in „Text și discurs religios”, nr. 8, p. 9-19.
CHIVU, Gh., BUZĂ, Emanuela, ROMAN MORARU, Alexandra, 1992: *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, Editura Ştiințifică, Bucureşti.
COȘA, Anton, 2007: *Comunitățile catolice din județul Bacău*, Editura Magic Print, Bacău.
DUMEA, Emil, 2006: *Istoria bisericii catolice din Moldova*, Editura Sapientia, Iași.
FERRO, Teresa, 2005: *I Missionari cattolici in Moldavia*, Editura Clusium, [Cluj-Napoca].
FERRO, Teresa *et alii*, 2017: *Conciones latinae-muldavo. Predici latine <în grai> moldav*, transcrieri de Teresa Ferro, Constantin Răchită, Claudia Tărnăuceanu, Dionisie Constantin Pârvuloiu, Constantin Răchită și Laura Enache. Editura Sapientia, Iași.
GHEȚIE, Ion, 1975: *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei Române, București.
GHEȚIE, Ion, 1994: *Introducere în dialectologia istorică românească*, Editura Academiei Române, București.
GHEȚIE, Ion (coord.), 1997: *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Editura Academiei Române, București.
IVĂNESCU, G., 1944-1945: *Problemele capitale ale vechii române literare*, in „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, XI-XII, p. 1-412.
MAZILU, Dan Horia, CHIVU, Gh., PAVEL, Eugen, BĂDESCU, Laura (coord.), 2018: *Enciclopedia literaturii române vechi*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București.
METEȘ, Ștefan, 1971: *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, Editura Științifică, București.
MUNTEANU, Ștefan, ȚÂRA, Vasile, 1983: *Istoria limbii române literare. Privire generală*, ediție revăzută și adăugită, Editura Didactică și Pedagogică, București.
NICOLAE, Florentina, 2021: *Orațiile latino-române ale lui Silvestro Amelio*, in „Caiete critice”, nr. 6-7 (404-405), p. 50-59.
PAȘCA, Ștefan, 1935: *Manuscrisul italo-român din Göttingen*, in „Studii italiene”, II, p. 119-136.
PICCILLO, Giuseppe, 1980: *Il glossario italiano-moldavo di Silvestro Amelio (1719). Studio filologico-linguistico e testo,* C.U.E.C.M., Catania.
PICCILLO, Giuseppe, 1987: *Il Ms. romeno Asch 223 di Göttingen (sec XVIII),* in „Travaux de linguistique et de littérature”, Strasbourg, XXV, nr. 1, p. 7-147.
PICCILLO, Giuseppe, 1992/1993: *Il „Katekismu krestinescu*” *di Silvestro Amelio (1719)* (AGO Conv. Ms. S / XX-A-3), Parte prima. *Testo*, in „Balkan-Archiv”, N.F., p. 431-538.
PICCILLO, Giuseppe, 1994/1995: *Il „Katekismu krestinescu” di Silvestro Amelio (1719)* (AGO Conv. Ms. S / XX-A-3), Parte seconda. *Commento*, in „Balkan-Archiv”, N.F. 19/20, p. 9-132.

PICCILLO, Giuseppe (ed.), 1991: *Testi romeni in alfabeto latino (secoli XVI-XVIII)*, C.U.E.C.M., [Catania].
ROSETTI, Al., CAZACU, B., ONU, Liviu, 1971: *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Minerva, București.
TAGLIAVINI, Carlo, 1929-1930: *Alcuni manoscritti rumeni sconosciuti di missionari catolici italiani in Moldavia (sec. XVIII),* in „Studi rumeni”, IV, p. 41-104.

THE TEXTS OF THE ITALIAN MISSIONARIES IN MOLDAVIA.
Arguments for a necessary republication

ABSTRACT: The texts written by the Italian missionaries who worked in Moldavia during the 17th and 18th centuries, writings with religious content (catechisms, sermons, prayers, fragments regarding the daily activity of a missionary priest) or linguistic texts (bilingual glossaries, an Italo-Romanian conversation guide) have a multiple – religious, literary and linguistic – relevance for our old culture. They provide evidence of the contact between two linguistic systems, Italian and Romanian respectively, and argue the use of sources, cultural models or rhetorical structures different from those current in the literary writing of the era. Along with forms specific to the elevated linguistic use, these texts also record numerous phenomena that characterized the speech of simple people, constantly avoided in the texts owed to contemporary Romanian authors or translators; therefore, the writings made up by the Italian missionaries are extremely valuable language documents. The knowledge of the linguistic, stylistic and textual peculiarities of these writings and, implicitly, the use of these peculiarities in the studies dedicated to the history of our literary language and to the diachronic dialectology would be facilitated by the publication of the texts written by the Italian missionaries, in interpretive transcription. In this way, the difficulty of understanding the composite and totally inconsistent spelling system used by missionaries would be eliminated. (Their texts, written in Latin letters, reflect a mixture of orthographic norms specific mainly to Hungarian writing, with norms taken from Latin or Italian writing.)

Keywords: *Italian missionaries*, *old Romanian writing*, *text editing*, *history of the Romanian literary language*, *diachronic dialectology*.

HABENT SUA FATA VERBA! ARABIC WORDS WITH GEOFFREY CHAUCES

SORIN CIUTACU
West University of Timișoara

ABSTRACT: The study sets out to discuss several words of Arabic origin found in Geoffrey Chaucer's works and other Arabic loanwords and to spell out the possible ways in which these Arabic words came to be used by Chaucer. We endeavour to sketch out a cultural backdrop that favoured the contact of Europeans with Arab culture and science. We also display discussions of other etymological hypotheses set forth by various scholars for Arabic words known to have entered the Middle English lexicon.

Some scholars further have found that between 1150 and 1350, Arabic made up two percent of the loanwords which entered the English language. Chaucer was the first to use twenty-four new loanwords from Arabic (borrowed mainly through French).

According to Cannon's Historical Dictionary (1994), no other British author of the Medieval or Renaissance period (including Shakespeare) employed an Arabic loanword for the first time. Arabic loanwords first recorded in Chaucer's works include loanwords from the domains of astronomy, chemistry, clothing, games and the military etc. Chaucer must have found inspiration in the Latin translation of Arabic texts.

The loanwords from Arabic entered European languages through language contact. Europe enriched its knowledge through the Crusades and as the Islam spread in Spain and elsewhere, many Arabic words were taken over by the European languages along cultural corridors.

Keywords: *Chaucer*, *Arabic loanwords in English*, *Middle English lexicon*, *language contact*, *cultural corridors*.

1. Reasons for Borrowing and Statistics

The study sets out to discuss several words of Arabic origin found in Geoffrey Chaucer's works and other Arabic loanwords from the Middle English period and to spell out the possible ways in which these Arabic words came to be used by Chaucer. We endeavour to sketch out a cultural backdrop that favoured the contact of Europeans with Arab culture and science. We also display discussions of other etymological hypotheses set forth by various scholars for Arabic words known to have entered the Middle English lexicon.

Many linguists claim that a frequent condition for borrowing words from other languages is a transfer of words that occurs during the contact

period of languages. It can be seen as a regular phenomenon that the users of the English language take and adapt the words of other languages on purpose or even almost unwittingly while speaking with other people.

We agree with the linguists saying that borrowing words is important especially when the donor language brings in new terms and concepts or morphemes to the other language. The pronunciation of the borrowed lexeme is often changed so as to blend in with the phonological system of the borrowing language. The borrowed word, of course, stays in the source language and is more or less adapted to the host language. We believe that speakers sometimes set about borrowing words from a certain language so that they can utter an idea or a concept in a more efficient or convincing way. To boot, the speakers of English in our case borrow a word that lends them prestige even though they have equivalent words in the English language. (see also Fromkin *et al*. 2011)

It is believed that the main reason of borrowing is the need to fill a gap in the network of new things and concepts. Many linguists claim that the import of ready made lexemes from another language seems to be closer at hand than making new words. The cultural influence is a decisive factor when one sets about explaining the motivational springs of loan words import.

Jespersen (1978) is right to claim that English has a leaning towards the assimilation of foreign words that outdoes the rate of coinage or word-formation so that most of the contemporary English vocabulary is made up of loanwords rather than native words.

Speaking of Contemporary English, some Arab linguists are of the opinion that there could be about a thousand words of Arabic origin in the English now, of which two-thirds are out of use. Some further have found that between 1150 and 1350, Arabic made up two percent of the loanwords which entered the English language.

On the one hand, within the time span between 1350 and 1400, the period of Chaucer in which he wrote his works, the Arabic loanwords are said to have risen to eight percent. In his *Canterbury Tales,* Chaucer used seventy-nine Arabic loan words, most of which were borrowed through intermediate languages like French, Spanish or Italian, according to Daher (2003).

On the other hand, Darwish (2015: 107) finds that another researcher, "Abdul Latif (2008) traces the Arabic lexemes to Chaucer's works; he finds out that these loans are more than nine hundred, not 24 as it was believed".

Darwish considers that Abdul Latif managed to bring all Chaucer's works under scrutiny. We believe that different measurement standards and criteria spell out these discrepancies.

2. Chaucer's Sources. Moot Points

We agree with Wilson (2001) and Canon (1994), who maintain that in the Medieval or Renaissance period, Chaucer was the first one to employ loanwords from Arabic, mainly through French. Metlitzki (1977) rightfully claims that Geofrey Chaucer showed genuine interest in medieval philosophy and science and indeed came to introduce such lexemes in his literary works, including his *Treatise on the Astrolabe*, which he penned in 1391 (see also Ciutacu 2015).

We believe that Daher (2003) is right when he claims that during the Middle and the Renaissance Ages, English speakers came in touch with the intellectually glamourous science hubs of the Arab world. This fertile event led to a flow tide of loanwords from Arabic into English, enriching the terminology of medicine, philosophy, mathematics, chemistry, astronomy, physics, biology, religion, arts, architecture, geography, trade, shipping, and government.

Most scholars believe that the process of borrowing from Arabic may have started in the 11th and 12th century, the period of Middle English, when the Arabic civilisation had fully spread to Spain. In addition, Crusades and merchant trade brought Arabic and Western European cultures into close contact, and are considered the main source of indirect borrowing from Arabic. Middle English borrowed most of Arabic words through French since the latter was the language of the educated class in England. Therefore, many military terms borrowed by Middle English are derived from French words that are borrowed from Arabic.

It is now known that Chaucer drew on Arabic sources and this has long been admitted by Chaucer scholars, but there has been little scholarly focus on Chaucer's springs of inspiration, especially regarding the highly aesthetic and alchemical concept of *fin' amors* in the Canon's Yeoman's Tale. The study of Shazia Jagot demonstrates that Chaucer's description of *fin'amors* is informed by Arabic learning in the kindred fields of natural philosophy, astrology, alchemy and medicine spreading through Latin translations from the Iberian Peninsula in particular. Shazia Jagot claims that although Chaucer

shows the utmost respect for the scholarly achievements of the Islamic world, he blames the religion that gave birth to these achievements, grounded in the contemporary context of the later crusades as he deems Islam to be an Abrahamic faith that strays from the right path.

On the contrary, Sheila Delany (1994) claims that Chaucer's vision of the East was not informed by scholarly writings: "Chaucer did not write political treatises but poems – not even political treatises in verse, but poems. The rational-scholarly approach to the Orient is far less useful poetically than the mythic one". No matter what Delany believes, we cannot overlook the array of scholarship that underpins Chaucer's creation, which he drew upon when reading Latin translations of Arabic works.

3. The Cultural Corridors and the Cultural Backdrop

"Loanwords from Arabic entered European languages through language contact", Millward (1996: 2002) claims in his turn. "As Europe increased its knowledge through the Crusades and the spread of Islam, many Arabic and Persian words were borrowed into European languages" Millward (1996: 202). It is true that Middle English was explicitly or implicitly under the spell of sundry Arabic loanwords.

We agree with Smith (2007) that Arabic learning was widespread in medieval England from the 11th to the 13th century, and it certainly spilled over into the ensuing centuries. It is known that, for example, Adelard of Bath, an enlightened mind of the European Middle Ages, translated the astronomical tables of Al-Khwarizmi (the name itself is the very etymology of *algorithm*) from Arabic into Latin at the beginning of the 12th century. Thus two mathematical terms made their way into the European languages: *algebra* and *algorithm*.

Burnett (2003) speaks of Adelard of Bath, the English scholar who used to study at Salerno, had first headed for Antioch where he took up *studium Arabum*, which was eventually besieged and conquered by the crusaders. Burnett (2003) highlights the importance of Antioch as a *de facto* hub of translation and dissemination of Arabic scholarship. Antioch must have been a hub of cultural exchange even if there is no proof of an institutional school of translation as it was there where the crusaders came in touch with the Arabic learning. That is why Burnett rightfully believes, there was a link between the Europeans, and namely the Pisa inhabitants, the carriers of the crusaders to the Holy Land and the Arabs along a cultural corridor.

This connection between Antioch and Pisa along the cultural corridor lingered on into the 13th century. Burnett (2003) goes on to say that:

> "The Pisans with their ships helped the Crusaders to conquer the Holy Land. In recognition of their services in 1108 Tancred, in addition to giving them a large part of the important seaport of Laodicea (Latakia) presented them with a quarter in Antioch itself: it included the parish of Saint-Saviour and was in the centre of the city. This 'provided a route for Arabic texts', exemplified by the translations of Stephen of Pisa, or Stephen of Antioch, as he is sometimes known."

Burnett informs us that in spite of the fact Stephen of Antioch had studied at Salerno, it was Pisa that stood at the centre of translation work during the twelfth century, with "John the Saracen working with Rusticius Pisanus on completing Book nine of Constantine's Practica Pantegni" (Burnett 2003).

Burnett (2003) remarks that "the scientific works of Abraham ibn Ezra, Stephen of Pisa, and their collaborators, were known, if not composed there". It is remarkable that the Arabic works on astronomy should have reached Spain via the Antioch and Pisa cultural corridor. Burnett tells us that apart from Stephen of Pisa, one knew another translator, Philip of Tripoli, who found himself "under the patronage of the Bishop of Tripoli, Guy de Vere of Valence, and who "translated the pseudo-Aristotelian *Secreta secretorum* into Latin" (see also Runciman 1951, and Riley-Smith 1997).

4. Chaucer's Arabic Loanwords

Wilson (2001) said Chaucer was the first to use twenty-four new loanwords from Arabic (borrowed mainly through French). According to Cannon's Historical Dictionary (1994), no other British author of the Medieval or Renaissance period (including Shakespeare) employed an Arabic loanword for the first time. Arabic loanwords first recorded in Chaucer's works include:

- (from astronomy) *Almagest*, *almanac*, *almucantar*, *almury*, *Alnath*, *nadir*;
- (from chemistry) *alkali*, *azimuth*, *borax*, *tartar*, *amalgam* (as a verb);
- (from the clothing domain): *satin*, *gipon*;
- (from the military) *lancegay*, *jupon*;

- (from the games domain) *fers*, *checkmate*;
- (miscellaneous) *Damask*, *Sarsenish*, *fen*, *ribibe*, *carrack*, *dulcarnon*.

A word which Chaucer must have cherished, *alchemy*, which came into English in the 14th century, hails from the Arabic *al-kimya*, which itself stems from Greek. *Alkali*, *algorithm*, *alembic* and *almanac* made their way into the English vocabulary in the selfsame 14th century. Smith (2009) rightfully remarks that:

> "we owe the decimal system of computation to Arab mathematicians, based as it is on the Indian concept of 'zero' – a word that, like its synonym *cipher*, comes from the Arabic *sifr* meaning "empty"; moreover, hundreds of stars' names derive from Arabic: *Altair*, *Aldebaran*, *Betelgeuse*, *Vega*, *Rigel* and *Algol*, to name a few. Beyond star names, many astronomical terms, among them *zenith*, *nadir* and *azimuth*, also derive from Arabic."

Here are some examples of how masterfully Chaucer entwined these Arabic words into the complex weft of the his English poetic diction:

lute OF *lut* from Arabic *al-ud*
"For sorwe of which he brak his minstralcye, Bothe harpe, and
lute, and giterne, and sautrye." From Manciple's Tale, *Canterbury Tales*, Geoffrey Chaucer, anno 1386

elixir Medieval Latin elixir from Arabic *al-iksir*
"The philosophre stoon, *Elixir* clept, we sechen fast
echoon." From Canon's Yeoman's Tale, *Canterbury Tales*, Geoffrey Chaucer, anno 1386

almanac Medieval Latin *almanac* from Arabic *al-manakh*
"A table of the verray Moeuyng of the Mone from howre to howre, every day and in every signe, after thin *Almenak*." From *A Treatise on the Astrolabe*, Geoffrey Chaucer, anno 1391

5. More Arabic into Middle English. Conclusions

We shall now resume the discussion of a series of loanwords that entered the Middle English vocabulary and that must have been known to Chaucer. We again agree with Smith that then French was the gateway

through which Arabic words entered the English language. Smith (2007) remarks that the word *alcohol* is derived from *al-kohol*, the fine black powder which was employed in the Middle East as a kind of pharmakon for the eye shadow. The word *admiral* appeared in 1205, probably borrowed out from the Old French *amiral* stemming from Arabic *amir al*, meaning "commander of". The already mentioned word *lute* (13^{th} century) is derived from Old French *lut* which harks back to the Arabic *al-ud* (the oud). This the 'oud' is made over into a 'lute' thanks to the inclusion of the Arabic article.

The definite article *al-*, which means "the" in English, was preserved in the Middle English borrowing *albatross* which sounds as *al-ghattas* (the diver). In words such as *elixir*, the *al* in the Arabic word *al-iksir* becomes *el* and is included in the lexeme's meaning. It is true that many loans from originally Arabic words begin with *al-* or *el-*, including the Arabic definite article *al-* (the). *camphor* OF *camfre* < Medieval Latin *camphora* < Arabic *kafur*.

Cannon (1994) adduces other examples. *Barbican* is borrowed by English through Old French *barbicane* which comes from Arabic *barbakhanah* ("a house or guard on the wall"). Further medieval examples of loanwords are spice names imported through Northern Italy such as *cumin*, from Greek *kuminon*, which is from Arabic *kammun*; *saffron*, coming from Old French *safran*, is also from Arabic *za'faran*.

Serjeantson (1961) reviews an array of Chaucer's Arabic words and chooses *checkmate* and *fers* from "The Book of the Duchess" informing us how much the game was played in that period. She explains that the interjection *checkmate* hails from the Arabic and Persian *shah mat*, meaning "the king died", and the lexeme *fers*, as the name for the queen chess piece, is derived ultimately from the Arabic word *firzan*, meaning "wise man or advisor". Chaucer's use of words like *fers* and *checkmate* is indicative of the rising Arabic influence, apparent in both culture and language, within the framework of Middle English.

It is only natural that a number of Arabic loanwords should have undergone semantic shifts after being borrowed. The word *hazard* is a case in point as it describes the semantic shift while this word enriched several European languages. The Arabic *az-zahr* "the dice": the word came to mean "unlucky throw of the dice" as Old Spanish *azar*, and it is this meaning that trickled down into Old French. (Smith 2007). Zahoor and Haq (1997) claim

that in English from about the year 1300, *hazard* was at first a specialised word referring to dice throwing, golf and billiards, but by 1618, it had acquired a generalized meaning shade of "risk".

And last, but not least, the medieval loanword *magazine*, from French *magasin*, actually hails from Arabic *al-maxzen* ("storeroom"), has now come to possess three related English meanings: "a storehouse for arms", "part of a gun that stores cartridges", and "a print periodical" ("storehouse for information") (Zahoor and Haq 1997).

Seeing the wax and wane of the fate of Arabic loanwords enriching the English language in the time of Chaucer and beyond, we can truthfully remark: *Habent sua fata verba!*

REFERENCES

ABDUL Rahman, Wajid, 1989: *A Critical Linguistical Study of Lexical Borrowing from Arabic to English,* in "King Saud University" Volume 3 Art (1), pp 33-66, Riyadh.

ABU Ghoush, S., 1977: *10000 English Word from Arabic*. Printing Agency: Kuwait City.

BURNETT, Charles, 2003: '*The Transmission of Arabic Astronomy via Antioch and Pisa in the Second half of the Twelfth Century*', in J.P. Hogendyk and A.I.Sabra (ed.) *Enterprise of Science in Islam: New Perspectives*, CUP: Cambridge.

CANNON, G**.**, 1994: *The Arabic Contributions to the English Language: A Historical Dictionary.* Harrassowitz Verlag: Wiesbaden.

CHAUCER, Geoffrey, 2018: *A Treatise on the Astrolabe*, Lightning Source Inc.

CHAUCER, Geoffrey, 1986: *The Canterbury Tales*, Oxford: OUP.

CIUTACU, Sorin, 2015: *Geoffrey Chaucer-the Astrolabe and the Arab Connection* in Teodor Mateoc (coord.) *Cultural Texts and Contexts in the English Speaking World*,. Editura Universității din Oradea, Oradea, pp. 139-146.

DAHER, J., 2013: *Lexical Borrowing in Arabic and English*. New York University, Study Paper, at http://www.vocabula.com

DARWISH, H. M., 2015: *Arabic Loanwords in English* in "IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)" Volume 20, Issue 7, Ver. VII (July 2015), pp. 105-109.

DELANY, Sheila, 1994: *Chaucer's House of Fame: The Poetics of Skeptical Fideism*. University of Florida Press: Gainesville.

FROMKIN, Victoria *et al.*, 2011: *An Introduction to Language*. Boston: Cengage Learning Inc.

JESPERSEN, Otto, 1978: *Growth and Structure of the English Language*, Oxford: OUP.

JAGOT, Shazia, 2013: *Fin' amors, Arabic Learning and the Islamic World in the Work of Geoffrey Chaucer*, Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy at the University of Leicester, unpublished thesis.

METLITZKI, Dorothee, 1977: *The Matter of Araby in Medieval England*. Yale University Press: New Haven.
MILLWARD C.M., 1996: *A Biography of the English Language*. Fort Worth, TX: Harcourt Brace.
RUNCIMAN, Steven, 1951: *A History of the Crusades, I: The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*, CUP: Cambridge.
RILEY-SMITH J., 1997: *The First Crusaders 1095-1131*, CUP: Cambridge.
SERJEANTSON, Mary, 1961: *A History of Foreign Words in English.* Barnes & Noble: New York.
SMITH, A., 2007: *From Arabic to English* in "Saudi Aramco World Journal" Volume 58, No. 2.
TAYLOR, W., 1933: *Arabic Words in English,* London: Clarendon.
WILSON, J., 2001: "*Arabic in Middle English*", at http://homes.chass.utoronto.ca/~cpercy/courses/6361Wilson.htm
ZAHOOR, A. and HAQ, Z., 1997: "*Latinized and English names of Arabic origin*", at http://www.cyberistan.org/islamic/Introl2.html

HABENT SUA FATA VERBA!
CUVINTE ARABE LA GEOFFREY CHAUCES

REZUMAT: Studiul de față își propune să discute câteva cuvinte de origine arabă aflate în operele lui Geoffrey Chaucer, dar și alte cuvinte împrumutate în perioada medievală și să explice câteva posibile căi prin care aceste împrumuturi arabe au ajuns să fie utilizate de Chaucer. De asemenea, ne propunem să schițăm un fundal cultural care a favorizat contactul europenilor cu arabii și știința și cultura arabă. În plus, prezentăm alte ipoteze etimologice lansate de diverși erudiți privind cuvintele care au intrat în engleza medie.

Anumiți cercetători au calculat că, între 1150 și 1350, împrumuturile arabe reprezentau cam două procente din totalul de cuvinte împrumutate de limba engleză. Chaucer a fost primul autor care a utilizat 24 de cuvinte noi din arabă (majoritatea intrate prin intermediul francezei).

Conform dicționarului istoric al lui Cannon, niciun alt autor medieval sau renascentist nu a ajuns să utilizeze un împrumut arab în premieră. Cuvintele arabe care figurează în repertoriul lui Chaucer provin din domeniul astronomiei, chimiei, vestimentației, jocurilor, militar și din alte varii domenii. Chaucer trebuie să fi fost inspirat de lecturile textelor arabe în traducere latină.

Împrumuturile din arabă au intrat în limbile europene ca urmare a unor contacte lingvistice. Europa și-a augmentat bagajul de cunoștințe grație cruciadelor și, pe măsură ce islamul a cuprins Spania și alte teritorii, multe cuvinte de origine arabă au fost preluate de limbile europene, inclusiv de engleză prin intermediul unor coridoare culturale.

Cuvinte cheie: *Chaucer*, *împrumuturi arabe în engleză*, *lexic englez medieval*, *contact lingvistic*, *coridoare culturale*.

ANTIQVA SVMMARIA

IOANA COSTA
Universitatea din Bucureşti

REZUMAT: Sumarul (*summarium*, în latină) este o componentă esențială a unei cărți, care are rostul de a dezvălui deopotrivă conținutul lucrării şi maniera de abordare. Două exemple semnificative de *summaria* antice se găsesc în *De agri cultura* a lui Cato Censorius şi *Naturalis historia* a lui Plinius Maior. Ambele *summaria* sunt plasate la început, ca deschidere şi îndemn de lectură şi frecventă utilizare. Deşi Cato este una dintre sursele majore ale enciclopediei *Naturalis historia*, Plinius îl elogiază explicit ca inventator al sumarului pe Soranus, care se născuse cam la un deceniu după moartea lui Cato. Această cronologie poate fi exploatată de critica de text pentru a susține că sumarul cuprins în cele mai bune manuscrise ale tratatului *De agri cultura* este opera unui copist meticulos.

Cuvinte-cheie: *summarium*, *critica de text*, *Plinius Maior*, *Cato Censorius*, *Valerius Soranus.*

Sumarul (*summarium*) este o componentă utilă a cărții, pentru că oferă o imagine concentrată şi ordonată a ansamblului şi permite găsirea sau regăsirea rapidă a unor pasaje care prezintă la un moment dat un interes aparte. Dintr-o altă perspectivă, această variantă *in nuce* a lucrării respective se dovedeşte a fi benefică în cazul cărților din Antichitate, a căror mânuire era adesea anevoioasă pentru cititor şi riscantă pentru conservarea codicelor şi, mai cu seamă, a sulurilor de papirus, a căror fragilitate materială (alături de formatul incomod) le făcea improprii pentru o lectură non-lineară, o lectură „filologică”, aflată sub semnul identificării unor pasaje anume, verificării de citate sau trimiteri.

Sunt puține textele antice ajunse până la noi cu armătura unei table de materii. Puținătatea lor se poate datora în parte dificultății de copiere a unor astfel de segmente, care solicită intens atenția scribilor şi puterea lor de concentrare. Ne vom referi la două texte antice de acest tip: primul text în proză al literaturii latine, tratatul despre cultivarea pământului (*De agri cultura*) al lui Cato Censorius, şi enciclopedia cunoştințelor din Antichitate a lui Plinius Maior (*Naturalis historia*). Dacă pentru cel dintâi putem lua în calcul o reelaborare datorată unui copist scrupulos, pentru enciclopedia pliniană situația este certă: *summarium* i se datorează lui Plinius însuşi, care

rezervă primul din cele 37 de capitole ale uriaşei sale lucrări unei prezentări a conținutului, paragraf cu paragraf.

Sumarul tratatului despre cultivarea pământului ni s-a păstrat în manuscrisele de bună calitate ale tradiției catoniene, în primul rând în *Parisinus 6842 A*, datat în secolul al XII-lea sau începutul secolului al XIII-lea; acesta include şi *Res rusticae* a lui Varro. I se adaugă un alt manuscris, a cărui faimă este pe măsura istoriei sale: *Marcianus* (florentin), conservat doar ca tradiție indirectă (*obliqua traditio*), *id est* colaționări, dar într-o dublă descendență. Din 1482 datează însemnările lui Agnolo (*Angelus*) Ambrogini, mai bine cunoscut sub numele care aminteşte de localitatea natală, Montepulciano (*Mons Politianus*): Poliziano (*Politianus*). Umanistul a confruntat cu manuscrisul *Marcianus* ediția *princeps*, din 1472, a lui Giorgio Merula (Giorgio Merlani di Negro, *Georgius Merula Alexandrinus*). Aceste *lectiones ab Angelo Politiano in principe editione adnotatae* par să fie de o fidelitate remarcabilă, de vreme ce Poliziano a înregistrat chiar şi lecțiunile pe care le considera corupte. Şaizeci de ani mai târziu, în 1542, Pietro Vettori (*Petrus Victorius*) a publicat *Explicationes suarum in Catonem et Varronem castigationum*, ultimele indicii ale manuscrisului *Marcianus*. La vremea când Vettori, cel din urmă, a folosit acest manuscris, el nu mai conținea decât *De agri cultura* în întregime, în vreme ce *Res rusticae* a lui Varro pierduse ultimele şase paragrafe, iar celelalte două lucrări cu subiect agricol (ale lui Columella şi Gargilius Martialis) pe care le conținuse *Marcianus* dispăruseră. Însemnările lui Vettori par mai puțin fidele decât ale lui Poliziano. În privința sumarului, diferența constă în numerotarea paragrafelor: Poliziano a barat sau subliniat numerele din ediția *princeps*, iar Vettori – care le păstrează în general – nu a adoptat în *summarium* numerotarea din ediția *princeps*.

Titlurile înregistrate în *De agri cultura* se regăsesc în cea mai mare parte identic în *summarium*: diferențele sunt, în consecință, cu atât mai relevante ca probabile alunecări intervenite în tradiția manuscrisă. Semnificativ în interpretarea lor din punctul de vedere al criticii de text este jocul preponderenței dintre titlul din cuprins *uersus* titlul din corpul propriu-zis al tratatului, altfel spus înclinarea balanței autenticității, preexistenței, corectitudinii spre unul sau altul dintre titluri. Această înclinare a balanței poate avea drept consecință emendarea unui titlu prin preluarea lecțiunii celuilalt, tot aşa cum permite păstrarea ambelor variante, considerate descendente fidele ale unui model. Diferențele dintre atestările paralele ale

titlurilor în *De agri cultura* lui Cato au o relevanță redusă la nivelul conținutului: ele rămân semnificative numai din punctul de vedere al transmiterii textului, transformându-se în instrumente de ajustare a aparatului critic, utilizate nuanțat de editori.

Cealaltă atestare antică a unui *summarium*, în enciclopedia lui Plinius Maior, este de un tip diferit, nu numai din perspectivă cantitativă: dimensiunile impresionante ale tablei de materii corespund proporțional volumului de informații din cele 36 de cărți ale lucrării *Naturalis historia* (fiecare având în linii mari întinderea tratatului lui Cato). Acest *summarium* gigantic reprezintă a 37-a parte din enciclopedie, precedând cele 36 de cărți (dedicate cosmologiei, geografiei, antropologiei, zoologiei, botanicii, remediilor vegetale, medicinei şi farmacologiei, mineralogiei şi istoriei artei) sub forma Cărții I, *Liber primus*. Întreprinderea este anunțată de autor în par. 33 al „Dedicației către Titus Flavius Vespasianus"; mai mult decât un simplu anunț, paragraful acesta justifică existența indicelui analitic general al enciclopediei ca anexă a scrisorii dedicatorii: conceput ca instrument util de consultare a vastului opus de către o personalitate cu timpul extrem de drămuit, care îşi dăruieşte cea mai mare parte a energiei zilnice binelui obştesc, cuprinsul se transformă într-un succedaneu al enciclopediei înseşi. Prin *summarium*, împăratul află conținutul complet al operei, pe care în felul acesta o poate parcurge rapid – atât la nivelul informațiilor, cât şi la nivelul suportului fizic al textului. Recurgerea la ansamblul celor 36 de cărți (2-37) urmează a fi punctuală, prin consultarea pasajelor ce suscită interesul odată cu descoperirea lor în prima carte, a sumarului.

Deosebirile față de tabla de materii a tratatului lui Cato sunt vizibile. În primul rând, titlurile înregistrate aici nu se regăsesc în cuprinsul cărților. Există însă o corespondență precisă între titlurile înseriate în *Liber primus* şi paragrafele celor 36 de cărți (cu observația că s-a fixat prin tradiție o dublă numerotare a paragrafelor, conservată în toate edițiile moderne: paragrafe ample, care corespund titlurilor din sumar, şi paragrafe mai restrânse, de dimensiunile obişnuite ale acestei unități, sub 100 de cuvinte în general; aceste două numerotări apar simultan în trimiteri, cu toate că nu sunt necesare, ele nefiind dependente una de alta, altfel spus un paragraf, fie el restrâns sau amplu, este reperabil prin propriul său număr, nu ca parte subordonată sau supraordonată a altui paragraf; aceasta este însă o realitate care nu priveşte

intențiile auctoriale, ci ține strict de cutuma edițiilor, aşa cum s-a aşezat ea în timp, fără o reevaluare a utilității).

O calitate cu totul aparte a acestui instrument de utilizare a enciclopediei creat de Pliniu este bibliografia sumară care încheie fiecare indice al unei cărți, bibliografie care înregistrează sursele într-o manieră personală: sunt indicate numele autorilor folosiți (probabil fişați pentru acumularea informațiilor, fişe pe care ulterior Pliniu le prelucrează în lucrarea sa), însoțiți doar arareori de indicarea aproximativă a lucrării folosite. Autorii sunt grupați în două segmente, autori latini şi autori străini. Aceste trimiteri globale sunt precedate de o statistică pe care o putem înțelege ca demonstrație, pas cu pas, carte cu carte, a afirmației orgolioase din „Dedicație" (*Praefatio* 17), unde vorbeşte despre cele douăzeci de mii de fapte semnificative incluse în cele treizeci şi şase de cărți ale enciclopediei: aceste „fapte" (*res dignae cura*) le extrăsese din vreo două mii de volume, aparținând unui număr de o sută de autori importanți.

Destinat strict împăratului, acest *summarium* urmează să le fie de folos tuturor, ca gest de bunăvoință al augustului personaj, de vreme ce autorul îşi transferă asupra dedicatarului rodul muncii sale. Printr-o elegantă întorsătură stilistică, gestul pe care îl face Plinius față de împărat, cu intenția declarată de a-i cruța timpul, se multiplică, prin transformarea lui într-o deschidere către toți cititorii operei. Rămâne şi mai surprinzătoare argumentarea câştigului, atât pentru împărat, cât şi pentru toți ceilalți utilizatori ai enciclopediei: sumarul îi ajută să nu mai citească în întregime (*ne perlegant*). Percepută brut, formularea este deopotrivă uimitoare (scriitorul îşi ajută cititorii să nu îi citească opera), implicită (să nu citească ce nu îi interesează la un moment dat), complementară (să citească rapid ce îi interesează la un moment dat).

„Dedicația" se încheie cu o trimitere bibliografică, în stilul propriu plinian: *hoc ante me fecit in litteris nostris Valerius Soranus in libris quos* ἐποπτίδων *inscripsit*.

Personajul numit aici de enciclopedist, Quintus Valerius Soranus, este pentru noi doar puțin mai mult decât un simplu nume. Ştim sigur că a fost executat în 82 î.H., în timpul lui Sylla, sub pretextul încălcării interdicției de a rosti numele tainic al Romei. Probabil execuția a avut temeiuri politice, dar neştiința noastră este prea întinsă. Este definit ca poet şi gramatician, fără ca din opera lui să fi ajuns până în vremea noastră altceva decât un distih, a cărui

completitudine sintactică este îndoielnică. Nu ştim, de altfel, dacă acest distih provine din opera al cărui titlu îl menționează Plinius: *Epoptides*. Versurile supraviețuitoare, adresate lui Iuppiter, slăvit ca atotputernic, deopotrivă bărbat şi femeie, sunt citate de Sf. Augustin în *De ciuitate Dei* (7.9) pentru a demonstra că divinitatea tutelară a Romei era Iuppiter Capitolinul: *Iuppiter omnipotens regum rerumque deumque /progenitor genetrixque deum, deus unus et omnes…*

Cealaltă informație despre Soranus ajunsă până la noi vine probabil dinspre definirea lui filologică, de gramatician: este tocmai ce ne spune Plinius în încheierea „Dedicației”, ca justificare a inserării unui sumar în *Naturalis historia*: Soranus ar fi fost sursa unei inovații în literatura antică, inovație preluată cu succes crescând în secolele şi mileniile următoare, şi anume tabla de materii, probabil în varianta *capita rerum* (titluri de capitole).

Menționarea clară a lui Valerius Soranus are reverberații dincolo de citirea ei ca un semn de onestitate auctorială, pentru că rămâne tulburătoare întrebarea legată de Cato, una dintre sursele constante ale lui Pliniu: menționarea ca prim autor de *summarium* a lui Soranus, care se născuse cam la un deceniu după moartea lui Cato Censorius, se poate transforma în interpretarea tablei de materii a tratatului *De agri cultura* ca o creație a copiştilor, care au înțeles să le furnizeze cititorilor un instrument eficient de utilizare a acestui manual al agricultorului.

BIBLIOGRAFIE

CATO, 2010: *De agri cultura. Cartea despre cultivarea pământului*, Ioana Costa (ed., trad.), Editura Universității din Bucureşti, Bucureşti.

CATON, 1975: *De l'agriculture*, Raoul Goujard (ed.), Les Belles Lettres, Paris.

PLINIO SECONDO, 1982-1988: *Storia naturale*, 5 vol., Gian Biagio Conte (ed.), Einaudi, Torino.

PLINIVS, 2001-2004: *Naturalis historia. Enciclopedia cunoştinţelor din Antichitate*, 6 vol., Ioana Costa (ed.), traducere din limba latină de Vladimir Agrigoroaei, Ştefan Colceriu, Ioana Costa, Anca Dan, Ioana-Rucsandra Dascălu, Tudor Dinu, Vichi-Eugenia Dumitru, Ştefania Ferchedău, Octavian Gordon, Iulia Huiu, Cătălina Popescu, Polirom, Iaşi.

ANTIQVA SVMMARIA

ABSTRACT: The table of contents (*summarium*, in Latin) is a vital component of a book, intended to reveal both the topic and the approach. Two major examples of ancient *summaria* are to be found in Pliny the Elder's *Naturalis historia* and Cato the Elder's *De agri cultura*. Both *summaria* are placed before the actual work, as perfect opening and plea for being read and frequently used. Although Cato is one of the major sources of *Naturalis historia*, Pliny explicitly praised for inventing the *summarium* Soranus, who was born about a decade after Cato the Elder's death. This chronology might be used by textual criticism to assert that the *summarium* included in the best manuscripts of *De agri cultura* is the work of a meticulous copyist.

Keywords: *summarium*, *textual criticism*, *Pliny the Elder*, *Cato the Elder*, *Valerius Soranus*.

INDEX VERBORUM PROHIBITORUM?

CRIȘU DASCĂLU
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

„Libertatea omului nu înseamnă că poate face ce vrea,
ci că nu trebuie să facă ce nu vrea.”
(J. J. Rousseau)

Legătura dintre cuvinte și realitățile pe care le denumesc este necontenit consolidată prin întrebuințare. Există și situații în care această simetrie devine ezitantă sau chiar se destramă. Mai de mult cunoscuta teorie *Wőrter und Sachen* explică doar cum pătrund unele cuvinte în limbă odată cu lucrurile pe care le denumesc, dar, pe când necontenita evoluție a civilizației face ca multe lucruri să se perimeze și să iasă din uz, limba păstrează pe mai departe cuvintele însoțitoare, care câștigă astfel un fel de independență față de realitățile respective. Căci ceea ce se învechește și dispare este referentul, adevăratul *arhaism*!, pe când cuvântul continuă să existe. Azi nu mai circulă nici birje, nici calești, nici diligențe, însă cuvintele corespunzătoare sunt oricând la dispoziția vorbitorului.

Uneori suntem reticenți în privința folosirii unor cuvinte sau chiar refuzăm să le folosim. De pildă, ne este oarecum neplăcut să spunem despre cineva (mai ales apropiat) că *a murit*, ci preferăm sinonimele *a decedat*, *a pierit*, *a plecat dintre noi*, *ne-a părăsit*, *s-a prăpădit*, *s-a stins*, *a adormit*, *s-a sfârșit*, atunci când alți mânuitori ai limbii recurg la exprimarea argotică: *a trage pe dreapta*, *a mirosi busuiocul la rădăcină*, *a îmbrăca pardesiu de scânduri* etc. Încercăm să evităm astfel, fie și numai pe cale lingvistică, întâlnirea cu un fenomen firesc.

Alteori, refuzăm să pronunțăm cuvinte ce indică realități și personaje malefice, din teama de a nu le atrage atenția asupra noastră: în locul uzualului *drac* (conservat totuși în imprecații), se aleg cuvinte și expresii echivalente semantic, dar sterilizate afectiv, precum *aghiuță*, *sarsailă*, *încornoratul*, *necuratul*, *scaraoțchi*, *împielițatul*, *cel cu coarne*, *cel din baltă*, *ucigă-l crucea* și așa mai departe.

Fenomenul s-a numit, oarecum impropriu, *interdicție de vocabular*, deși este o interdicție liber asumată, iar nu impusă. Vorbitorul are deplina libertate să aleagă oricare dintre cuvintele existente în limbă, fie ele vechi ori recente.

Sunt și împrejurări în care vorbitorul consideră că este nepotrivit să recurgă la cuvinte care îl pot dezavantaja social. Am observat că mai recent s-a instalat o mefiență în privința cuvintelor referitoare la *ruralitate*. Difuzând un chestionar în care solicitam să se treacă și îndeletnicirea părinților, am avut surpriza să aflu că aceștia nu mai erau *țărani*, ci *agricultori* și chiar *fermieri*, tot astfel cum în ziua de azi nimeni nu mai locuiește la *sat* sau la *țară*, ci *în mediul rural*. Este un fel de *snobism* lingvistic, căruia îi aparțin și privilegierea unor variante din alt registru stilistic, ca, de pildă, *a lectura* în loc de *a citi*, *a viziona* în loc de *a vedea/privi*, *a audia* în loc de *a asculta* etc., spre a rămâne în zona senzorialului, unde profitul social (cât există) este anulat de dezavantajul căderii în clișeu: azi nimeni nu mai *face* nimic, ci *execută*, *realizează*, dar mai ales *efectuează*.

Deloc rare sunt eforturile, mai mult ori mai puțin vizibile, de *manipulare* a destinatarului, prin selectarea atentă a cuvintelor menite să amelioreze realități dezagreabile sau chiar amenințătoare. De data aceasta, sursa nu este vorbitorul obișnuit, care încearcă să-și regleze cât mai convenabil comportamentul lingvistic, ci oficialitățile care doresc să apară într-o lumină cât mai inocentă. În consecință, se va spune *teatru de operațiuni* în loc de *front*, *campanie* sau *intervenție* în loc de *război*, *angajator* în loc de *patron*, *profit* în loc de *câștig*, *recesiune* în loc de *criză*, *om al străzii* în loc de *vagabond* etc.

O variantă a tehnicii de manipulare este și transferul responsabilității de la cauză la efect. Astfel, chiar oficialități din cele ce conduc învățământul nostru se arată consternate de numărul considerabil al *analfabeților funcționali*, ca și când vina ar aparține exclusiv elevilor care nu înțeleg ce citesc, și nu sistemului educativ. Sau, pentru a rămâne în aceeași actualitate, se aude tot mai des că *din păcate, pacientul nu a răspuns la manevrele de resuscitare și a murit*, decesul căzând în sarcina nefericitei victime, și nu în cea a sistemului medical.

Un caz special este cel al *etnonimelor*, pentru aproape fiecare dintre ele existând mai multe variante: cele date de propriile popoare (*endonime*), cele date de alte popoare (*exonime*) și cea propusă/impusă pe cale administrativ-juridică. Astfel, noi spunem *german/neamț*, dar ei spun *der Deutsche*, noi

zicem *ungur*, iar ei spun *magyar*, noi îl avem pe *polonez*, însă ei zic *polsky* etc., la fel cum și *românul* este numit când *valah*, când *olah*, când *vlah*. Aceste diferențe își au rădăcini istorice, ceea ce le conferă vechime și, deci, durabilitate. Mai mult, în limba noastră (dar nu numai!) s-au creat microsisteme rezistente la timp:

român	***românesc***	***românește***	***România***,	dar
valah	-	-	*Valahia*	
ungur	***unguresc***	***ungurește***	***Ungaria***,	dar
maghiar	-	-	-	
german	-	-	*Germania*,	dar
neamț	*nemțesc*	*nemțește*	-	

Asimetria este un semn sigur că structura respectivă s-a constituit ulterior și ea este în general rectificată prin adoptarea unei forme din sistemul simetric.

Este evident că vorbitorul va evita variantele lacunare ale acestor microsisteme și se va îndrepta spre cele care îi permit să se exprime cât mai exact.

Situațiile evocate și exemplele însoțitoare explică de ce cuvintele pot fi evitate, ignorate, uitate, însă niciodată izgonite din limbă.

Aud că europarlamentarii au propus, cu toată seriozitatea, să se întocmească o listă a cuvintelor indezirabile politic, ceea ce ar transforma Parlamentul de la Strasbourg într-o adevărată *poliție lingvistică*. Țin să le spun că în secolul al XVII-lea savantul german Lichtenberg (*Nomen est omen*!) scria că singura carte care ar trebui interzisă este *Index librorum prohibitorum*! Apărută în anul 1559, această tristă listă a fost oprită abia în anul 1948, adică după patru secole. Fac precizarea bucuroasă că toate cele șase mii de cărți pe care le-a conținut au apărut și au continuat să existe. De-acum se știe prea bine la ce temperatură ard cărțile. Inspirându-mă din istorie, scriu și eu că singura listă ce ar trebui interzisă (presupunând prin absurd că ar apărea!) este *Index verborum prohibitorum.* Cuvintele nu pot fi arse în piața publică. Nu ar dispărea din limbi, dar ar deveni cuvinte-martir.

NOTE LA O METAFORĂ BIBLICĂ

EUGEN DORCESCU
Uniunea Scriitorilor din România

REZUMAT: Autorul confruntă un model metaforic personal cu structura metaforei (formală și semantică) a Psalmului biblic 79 (80), constatând excelența realizării celebrului trop, în ambele planuri, de la structurile metaforice simple, la cele complexe și, traversând elocvente personificări și de-personificări, până la ipostazierea simbolului (în viziunea autorului, simbolul artistic fiind „expresia lingvistică a unei realități antropocosmice”).

Cuvinte-cheie: *Psalm*, *metaforă*, *structură formală*, *structură semantică*, *simbol*.

Pentru început, reamintim, foarte pe scurt, componentele, configurația și dinamica unui *model metaforic* (structură formală, structură semantică), pe care ne-am străduit a-l elabora de-a lungul multor ani, care s-a clarificat, s-a consolidat, s-a rotunjit treptat și care poate fi găsit, într-o formă stabilă (ca să nu zicem definitivă) în capitolul I, intitulat *Metafora poetică*, din lucrarea noastră relativ recentă *Poetica non-imanenței*, Editura Palimpsest, București, 2009, p. 11-55. Așadar, dacă cineva este interesat, poate recurge la această carte, accesibilă și pe Internet.

După opinia noastră, *metafora* este *expresia lingvistică a unei identificări ontologice.* Structurile ei formale elementare, *întotdeauna substantivale*, sunt fie *coalescente*, fie *implicate* (*structuri metaforice simple*). Deseori însă, structurile substantivale *contaminează* verbul și adjectivul, construind (ca urmare a unei viziuni artistice coerente) *o structură metaforică complexă*. Aceasta reproduce „figura”, „forma” a ceea ce numim, curent, realitate; altfel spus, reproduce „alcătuirea”, „structura” imanenței (contingenței): acord activ, neliniștit, viu între *substanță*, *acțiune*, *calitate*. Fenomenul contaminării verbului și adjectivului de către substantiv (acord sintactico-stilistic) l-am numit *inducție*. Uneori, verbelor și adjectivelor induse li se adaugă un substantiv *grefat*, ori mai multe (care, la rându-le, pot induce verbe și adjective). Grefa e *o prelungire* (*o extensie*) a metaforizării inițiale, o *acumulare* semantică (nu o contaminare).

Aceasta ni se pare a fi schema ideală a metaforei, în ce priveşte structurile formale. Analiza relevă, fireşte, o seamă de abateri de la acest tipar,

abateri care, până la un punct, pot fi, ele însele, ordonate: coalescențe difuze, serii sinonimice, constelații metaforice, metafore implicate cu termenul figurat eliptic.

Cât priveşte *structura semantică*, ne oprim la trei mari capitole: *personificarea* (nonuman – uman), *de-personificarea* (uman – nonuman) şi *transferul ontologic* (nonuman – nonuman). Toate trei derivă din releul tutelar *identitate – alteritate*, particularizându-l în diverse chipuri, aşa cum probează, în desfăşurările ei concrete, analiza componențială.

Avem de consemnat, în plus, *sinteza personificare – de-personificare*. În această sinteză vedem mecanismul profund al *simbolului* artistic. Altfel spus, în definirea noastră, *simbolul* este *expresia lingvistică a unei realități antropo-cosmice*, a unui *Anthropos-ergon*.

Tabloul metaforic propus de noi, în întregul său, ni se pare logic, întemeiat conceptual, suficient de bine argumentat, disociativ (desparte inducția de grefă), precum şi conform cu alcătuirea şi devenirea lumii create, cu alcătuirea şi devenirea, în timp şi spațiu, a făpturii. De aceea, îndrăznim a-l crede mai operațional, mai eficient în plan hermeneutic decât cel derivat din viziunea lineară a „metaforei filate”, în raport cu care este citat, mecanic, M. Riffaterre (1969). Să se vadă, în acest sens, şi Ricoeur (1975).

Modelul a fost dedus, extras, prin analiză, din creația unor mari autori români: Mihai Eminescu. Al. Macedonski, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, George Bacovia, Al. Philippide, B. Fundoianu, Mircea Ciobanu etc. Procesul fiind bidirecțional, reversibil, acelaşi model metaforic a fost, ulterior, verificat şi validat, în confruntarea lui cu opera altor şi altor poeți, aparținând fie literaturii române, fie altor literaturi, îndeosebi celei franceze şi celei spaniole.

*

În cele ce urmează, îi vom ilustra înfățișarea şi mecanismul apelând la poezia sublimă a *Psalmilor* biblici – a unuia dintre ei, cel cu numărul 79 (80).

Iată textul, după *Biblia* (1994), într-o limbă românească perfectă, încărcată de cutremur metafizic şi de o indicibilă savoare:

Psalmul 79
„1Cel ce paști pe Israel, ia aminte!
Cel ce povățuiești ca pe o oaie pe Iosif,
2Cel ce şezi pe heruvimi, arată-Te
înaintea lui Efraim şi Veniamin şi
Manase.

3 Deşteaptă puterea Ta şi vino să ne
mîntuieşti pe noi.
4 Dumnezeule, întoarce-ne pe noi
şi arată faţa Ta, şi ne vom mîntui!
5 Doamne, Dumnezeul puterilor, pî-
nă cînd Te vei mînia pe ruga robilor Tăi?
6 Ne vei hrăni pe noi cu pîine de
lacrimi şi ne vei adăpa cu lacrimi, pes-
te măsură?
7 Pusu-ne-ai în ceartă cu vecinii
noştri şi vrăjmaşii noştri ne-au batjo-
corit pe noi.
8 Doamne, Dumnezeul puterilor, în-
toarce-ne pe noi şi arată faţa Ta şi ne
vom mîntui.
9 **Via** din Egipt *ai mutat-o*; izgo-
nit-ai neamuri şi *ai răsădit-o* pe ea.
10 Cale ai făcut înaintea ei şi *ai răsă-*
dit rădăcinile ei şi s-a umplut pămîntul.
11 Umbra ei şi mlădiţele ei *au aco-*
perit cedrii lui Dumnezeu.
12 *Întins-a* viţele ei pînă la mare
şi pînă la rîu lăstarele ei.
13 Pentru ce *ai dărîmat* gardul ei şi
o *culeg* pe ea toţi cei ce trec pe cale?
14 *A stricat*-o pe ea mistreţul din pă-
dure şi porcul sălbatic *a păscut*-o pe ea.
15 Dumnezeul puterilor, întoar-
ce-Te dar, caută din cer şi vezi şi *cer-*
cetează **via** aceasta,
16 Şi o ***desăvîrşeşte*** pe ea, pe care
a sădit-o dreapta Ta, şi pe **fiul omului**
pe care l-ai întărit Ţie.
17 *Arsă* a fost în foc şi *smulsă*, dar
de cercetarea feţei Tale ei vor pieri.
18 Să fie mîna Ta peste **bărbatul**
dreptei Tale şi peste **fiul omului** pe
care l-ai întărit Ţie.
19 Şi nu ne vom depărta de Tine; ne

vei da viaţă şi numele Tău vom chema.
[20]Doamne, Dumnezeul puterilor,
Întoarce-ne pe noi şi arată faţa Ta şi
ne vom mîntui."

Consemnăm un prim nucleu metaforic în cel dintâi verset:

„[1]**Cel ce paşti** pe **Israel**, ia aminte!
Cel ce povăţuieşti ca pe o *oaie* pe **Iosif**".

În unele ediţii, în locul secvenţei **Cel ce paşti** apare *Păstorul* (*lui Israel*) (*Pasteur d'Israël*, *Berger d'Israël*, *Pastor de Israel*, *Shepherd of Israel*). Termenul propriu, subînţeles, este, desigur, **Yahvé**. Iar *oaie* (în alte traduceri, *turmă*, *troupeau*, *rebaño*, *flock*) este o grefă (inclusă într-o comparaţie) pe metafora primă (*Cel ce paşti – Păstor*). Cursivitatea sensului figurat e ambiguizată de *povăţuieşti*, verb ce se acordă semantic cu termenul propriu corespunzător grefei: *Iosif*. Pe de altă parte, *Israel* este depersonalizat de verbul *a paşte*. Echivalenţa *Yahvé – Păstor* este frecventă în *Biblie*. Exemplificăm cu celebrul *Psalm al Păstorului* (22/ 23) (să se vadă şi *Ieremia* 23, 3; *Iezechiel* 34, 12; *1 Petru* 2, 25 ş.a.).

Acest prim segment metaforic are, cum se vede, o puternică rotire semantică, o ezitare între personificare și depersonificare ce ne fac a întrezări amplele orizonturi metafizice ale textului sacru.

Absolut clasică, de manual, este suita metaforică ce se deschide odată cu versetul 9. Termenul figurat **vie** („La vigne, allégorie familière aux prophètes, ***Is*. 5, 1 +**", BJ, p. 1002, notă infrapaginală) are aparenţa unei metafore implicate (poate fi interpretată şi astfel), dar ea este, de fapt, o metaforă coalescentă cu termenul propriu subînţeles (prezent la distanţă: fie înainte de termenul figurat – *Israel*; fie după acesta: *fiul omului*, *bărbatul dreptei tale*). **Vie** dezvoltă o extinsă ramificaţie de inducţii şi grefe, logic închegate, perfect îndreptăţite din punctul de vedere al înţelesului, o arborescenţă pe care am marcat-o pe text astfel: metafora iniţială – bold; la fel – termenul propriu, plasat, imediat, la final, sau, departe, la începutul psalmului; inducţiile (prime sau secunde, verbale sau adjectivale – italic: grefele – subliniere). Aspectul formal este susţinut de mişcarea continuă a sensurilor, lansată, la debut, pe direcţia semică *uman – vegetal*.

Secvenţa are următoarea înfăţişare:

(**Israel**, **Iosif**, **Efraim**, **Veniamin, Manase**)
....
[9]**Via** din Egipt *ai mutat-o*; izgo-
nit-ai neamuri şi *ai răsădit-o* pe ea.
[10]Cale ai făcut înaintea ei şi *ai răsă-*
dit rădăcinile ei şi s-a umplut pămîntul.
[11]Umbra ei şi mlădițele ei *au aco-*
perit cedrii lui Dumnezeu.
[12]*Întins-a* vițele ei pînă la mare
şi pînă la rîu lăstarele ei.
[13]Pentru ce *ai dărîmat* gardul ei şi
o *culeg* pe ea toți cei ce trec pe cale?
[14]*A stricat*-o pe ea mistrețul din pă-
dure şi porcul sălbatic *a păscut*-o pe ea.
[15]Dumnezeul puterilor, întoarce-Te dar, caută din cer și vezi
și *cercetează* **via** aceasta,
[16]Și o ***desăvîrșește*** pe ea, pe care
a sădit-o dreapta Ta, şi pe **fiul omului**
pe care l-ai întărit Ție.
[17]*Arsă* a fost în foc şi *smulsă*, dar
de cercetarea feței Tale ei vor pieri.
[18]Să fie mîna Ta peste **bărbatul**
dreptei Tale şi peste **fiul omului** pe
care l-ai întărit Ție.

Momentul de vârf al evoluției semantice este generat de verbul *a desăvîrşi*, în forma (o) ***desăvîrşeşte*** (pe ea). („**Şi o săvîrşaşte pre ea...”**, în inegalabila tălmăcire din 1688 a *Sfintei Scripturi*). Acest verb (pe care l-am diferențiat grafic de celelalte) nu se mai adresează strict **viei** (logica nu îngăduie, decât cu oarecare dificultate, o asemenea asociere), ci, deopotrivă, **viei – om** (şi **omului – vie**), adică uneşte, până la indistincție, personificarea şi depersonificarea. Este o probă clară de geneză a simbolului, în accepțiunea dată de noi acestei noțiuni. De altfel, textele profetice însele, şi nu doar ele, îi conferă **viei** un atare rol (*Isaia* 5, 7; *Ieremia* 2, 21; *Iezechiel* 19, 10; *Osea* 10, 1; *Matei* 20, 1; *Ioan* 15, 1; *Apocalipsa* 14, 18 etc.). Nu ne-am propus să aprofundăm, însă, acum şi aici, acest vast domeniu. Ne-am limitat la a semnala contribuția enunțurilor metaforice la edificarea şi la potențarea mesajului vehiculat de psalm.

Pe de altă parte, toate cele spuse mai sus, în modestul nostru eseu, şi altele, multe, care, fără nici o îndoială, s-ar mai putea spune, şi, probabil, se vor mai spune cândva, constituie încă o dovadă peremptorie, în cazul de față chiar strălucită, că metafora este doritoare şi capabilă de autoreproducere şi de autometamorfoză. În plus, scrutarea metaforelor şi aprofundarea simbolurilor biblice, cu mijloace profesioniste din unghi stilistic şi lingvistic, nu doar reactivează, ci dau tărie, consistență unor întrebări fundamentale privind relația dintre materie şi spirit, dintre spirit şi conştiință, privind, cu alte cuvinte, misterul insondabil ce-i leagă pe actanții marii drame cosmice: Lume – Dumnezeu – Ființă umană.

SURSA

Biblia 1994: *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti.

BIBLIOGRAFIE

B 1688: *Biblia 1688*, I-II. Text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte şi Ioan Caproşu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2001, 2002.

BJ: *La Bible de Jérusalem*. Éditions du Cerf. Traduite en français sous la direction de L'école Biblique de Jérusalem, troisième édition, 1998.

DORCESCU, Eugen, 2009: *Poetica non-imanenței*, Editura Palimpsest, București.

RICOEUR, Paul, 1975: *La métaphore vive*, Ėditions du Seuil, Paris.

RIFFATERRE, M., 1969: *La métaphore filée dans la poésie surréaliste*, in „Langue française”, **3**, p. 46-60.

NOTES ON A BIBLICAL METAPHOR

ABSTRACT: The author confronts a personal metaphorical model with the formal and semantic structure of metaphor found in the Biblical Psalm 79 (80). He notices the excellence of the metaphor in both plans, starting from simple metaphorical structures to complex ones, crossing eloquent personifications and de-personifications, and reaching to the hypostasis of the symbol (in the author's vision, the artistic symbol being “the linguistic expression of an anthropocosmic reality”).

Keywords: *Psalm*, *metaphor*, *formal structure*, *semantic structure*, *symbol*.

PRODUCTIVITATE ȘI *PERFORMANȚĂ* ÎN FORMAREA CUVINTELOR. PUNCTE DE VEDERE

SERGIU DRINCU
Universitatea „Tibiscus”, Timișoara

REZUMAT: Articolul trece în revistă o serie de argumente pro și contra asupra conceptului de *productivitate*, în vederea stabilirii statusului formelor lexicale în sistemul derivativ al limbii naturale. Autorul adoptă direcția generativistă, sugerând existența unei distincții între două fenomene specifice ale derivării: *performanța*, prin care identitatea este circumscrisă formei lexicale, și *productivitatea*, prin care este urmărită frecvența cu care sunt folosite unele derivate, în relație cu factorii lingvistici și/sau extralingvistici. În primul caz, este luată în considerare doar prima apariție a derivatului, în timp ce în cazul productivității se impune tocmai urmărirea numărului de ocurențe ale aceluiași derivat. *Performanța* reprezintă o apreciere calitativă, iar *productivitatea*, una cantitativă.

Cuvinte-cheie: *teoria formării cuvintelor*, *derivare*, *productivitate*, *performanță*.

Productivitatea este un concept specific economiei industriale, de unde a pătruns în diferite domenii ale științelor umaniste, inclusiv în lingvistică, mai cu seamă în *teoria formării cuvintelor*. Cele două domenii sunt reliefate clar în diferitele definiții, precum cele din **DEX:** „PRODUCTIV adj. 1. Care produce (mult), care dă randament [...]. 2. (Despre sufixe, prefixe, elemente de compunere, cuvinte etc.) Care formează, are numeroase derivate, compuse etc. (Despre conjugări) Care se îmbogățește mereu. Din fr. *productif*”. PRODUCTIVITATE s.f. „Capacitatea sau însușirea de a fi productiv, capacitatea de a produce (mult); randament. Capacitatea unor sufixe, prefixe elemente de compunere etc. de a forma (numeroase) derivate, compuse etc. Capacitatea unor cuvinte de a forma (multe) sensuri sau derivate noi. Capacitatea unor conjugări de a se îmbogăți mereu. Din fr. *productivité*”. Sau, ceva mai detaliat: „***Productiv* – *neproductiv***. Aprecierea ~ poate fi făcută în mod absolut, în afara oricărei comparații, pe baza unor criterii strict statistice (inventarul unei clase, frecvența unei forme, numărul de apariții în cadrul formațiunilor neologice etc.), dar și în mod relativ, prin comparație, în interiorul unei limbi sau între mai multe limbi, ajungându-se în acest caz la

constatarea *gradelor de productivitate* [...]. Aprecierea ~ variază în timp, un procedeu, o formă putând să înceteze, la un moment dat, de a fi productiv(ă) sau, dimpotrivă, să-și sporească gradul de productivitate" (DȘL: 409).

Aplicat cu entuziasmul specific noilor metode de cercetare, conceptul a produs o serie de controverse care au pus semnul întrebării asupra eficienței sale, unele dintre acestea vizând chiar componenta de bază: *frecvența în raport cu numărul formațiilor.* Vom invoca, în acest sens, un caz din lingvistica românească. Într-o suită de trei recenzii polemice privind ediția a doua a cărții lui Al. Graur, *Fondul principal al limbii române*, 1957, I. Fischer considera, în prima dintre ele (1958a), *frecvența* drept factor determinant „al *derivării bogate*".

În replică, I. Coteanu (1958) susține că problema frecvenței este neesențială, *stabilitatea* fiind „un fenomen mai obiectiv și mai ușor controlabil decât frecvența. Ea reprezintă o realitate incontestabilă care arată că un mare număr de cuvinte se păstrează sute de mii de ani "(p. 401). Mai mult,

> „Frecvența unui cuvânt în procesul comunicării este determinată de împrejurări istorice, de răspândirea teritorială a cuvântului, de domeniile de activitate în care este întrebuințat etc.
>
> În perioada influenței neogrecești, de exemplu, cuvintele împrumutate din neogreacă, se foloseau des sau foarte des. Au fost importante? Desigur că nu, de vreme ce, în împrejurări istorice noi, ele nu au mai fost utilizate decât rareori. Într-un caz ca acesta – și nu este singurul – *frecvența vine în contradicție cu stabilitatea* (s.n., S.D.). Pentru a ajunge la o imagine clară a importanței cuvintelor în vocabular, ar trebui ca frecvența să fie controlată cronologic și să se declare importante numai cuvintele a căror frecvență a rezistat un timp oarecare, ceea ce revine, în ultimă analiză, la *considerarea* ***stabilității*** *drept criteriu fundamental*" (s.n., S.D.; p. 401).

În planul lingvisticii generale,

> „Încercările de a preciza importanța cuvintelor prin frecvența lor nu au dus lingvistica la o asemenea înțelegere. Este destul ca să avem dreptul să socotim infructuos acest principiu de cercetare, deși el ar putea duce ici-colo corectări de detaliu diverselor liste de cuvinte [...]" (Coteanu 1958: 404).

Pentru I. Fischer (1958b), problema se prezintă în termeni, pur și simplu, opuși, pe care-i enumeră în finalul recenziei sale, cea mai tranșantă fiind afirmația: „... *considerăm* ***frecvența*** *drept factor esențial, determinant al* ***stabilității,*** *derivării bogate, polisemiei etc.*” (s.n., S.D.; p. 410). Aceasta, pentru că prin această metodă „se elimină arbitrarul și aproximația” (p. 410)[1].

Și un alt criteriu, tradițional, anume cel *noțional*, are limitele sale, care-l pot face inoperant. Anumite aspecte au fost invocate, între alții, de lingvistul danez Kristoffer Nyrop (1908):

> „Pour qu'un suffixe soit **vivant et productif** (s.n., S.D.) il faut surtout qu'il présente une idée nette à l'esprit. Mais, comme nous verrons, cette condition ne suffit pas. Un suffixe peut être parfaitement reconnaissable sans être productif”.
>
> De exemplu, în *discutable* < *discut(er)* + *-able*: „La terminaison ajouté au radical provoque l'idée d'une possibilité passive [...]; donc *-able* est senti comme un élément essentiel et significatif du mot; c'est un suffixe vivant” (p. 36). „Un suffixe peut très bien être vivant **dans un mot sans être productif** (s.n., S.D.).”
>
> În *feuillage* și *plumage* oricine recunoaște sufixul *-age*, ca în *passage*, *lavage*, *tirage*: „cependant le *-age* des premiers mots, qui a un sens collectif, n'est plus productif: on ne forme plus de mots nouveaux en ajoutant *-age* à des substantifs; il ne s'ajoute dans la langue moderne qu'à des verbes. Donc le type de dérivation représenté par *feuille – feuillage* est mort (il serait absolument impossible de tirer un *fleurage* de *fleur*), mais celui de *passer – passage* est resté vivant et productif: *boycotter – boycottage, lyncher – lynchage*” (Nyrop 1908: 37).
>
> Un sufix poate prezenta „une idée nette à l'esprit” fără a fi productiv. De exemplu, *-ain* în cuvinte ca *romain*, *avignonain*, *toulousain*. Cu toate că el este detașabil și analizabil, el este mort, întrucât a fost înlocuit prin *-ien (-ais, -nis)*: de la *Transvaal* s-a format *transvaalien*. Un sufix poate fi mort într-un cuvânt, dar viu în altul: în *renardeau*, *serpenteau*, *éléphanteau* sufixul diminutival

---

[1] Au fost și alte voci care au contestat presupusa „infailibilitate” a acestui concept. De pildă, Florica Dimitrescu (1962: 398): „Trebuie observat că nu totdeauna dominația numerică a creațiilor cu ajutorul unui procedeu formativ poate fi criteriul decisiv pentru determinarea liniei de evoluție viitoare, dar factorul *cantitativ* căruia trebuie să-i adăugăm *extinderea utilizării* poate constitui temeiul dezvoltării ulterioare a formării de noi cuvinte”.

-*eau* este ușor recognoscibil; în *corbeau*, *taureau* el nu mai poate fi recunoscut, deoarece primitivele *corp*, *tor* au dispărut (Nyrop 1908: 37).

Cu totul alta e abordarea în cazul generativiștilor, unde accentul se pune pe interferențe și restricții combinatorii (fonetice, morfologice ș.a.). Ne vom referi, în acest sens, la doi lingviști italieni, anume Sergio Scalise și Maurizio Dardano.

În opinia primului,

„La nozione di produttività è connessa alla facoltatività delle RFP: se una regola fosse obligatoria non vi sarebbe questione di (maggiore o minore) produttività. La questione della produttività si pone, infatti, perché le RFP «possono» applicarsi a determinate basi (...). La produttività di una RFP non è però identificabile con la frequenza con cui essa si applica né, di conseguenza, con il numero di parole che essa forma: è necessario invece tener conto delle restrizioni (morfologiche, fonologiche, ecc.) imposte sui tipi di parole che possono essere usate come basi per tale regola. Per esempio, in italiano i suffissi *-mento* e *-zione* formano entrambi nomi da verbi, ma mentre una base din -*eggiare* favorisce la suffissazione in *-mento* e sfavorisce la suffissazione in *-zione*, una base in *-izzare* favorisce, all'inverso, la suffissazione in *-zione* e sfavorisce la suffissazione in *-mento* (...).

Non si può quindi parlare di produttività in senso assoluto, ma piuttosto della produttività di una regola relativamente a una classe di basi. Le regole non possono perciò essere semplicemente classificate come produttive o non produttive: vi sono, piuttosto, gradi diversi di produttività” (Scalise 1994: 106).

„Infine, si può parlare di produttività solo per quelle regole che si aggiungono ad un ampio numero di classi di basi. Per esempio, volendo studiare la produttività dei suffissi che formano nomi da aggettivi, è necessario prima individuare le classi di aggettivi che sono basi possibili per tali suffissi. Si scoprirà così che -*ezza* è produttivo con aggettivi che terminano in *-evole, -ido* (...); *-ità* per contro si aggiunge ad aggettivi che terminano in *-icoi -ace* (...) (Scalise 1994: 106-107).

Din punctul de vedere al lui Dadano,

„Il sistema dei paradigmi produttivi condiziona la produzione dei derivati, ma esiste soltanto in funzione di questi ultimi e in funzione delle realizzazioni

linguistiche dei parlanti: dunque serve soltanto alla produttività della lingua di oggi. Per il parlante *pigrizia* deriva da *pigro, fragilità* da *fragile, creatura* da *creare (*tramite *creato*); la storia invece c'insegna che questi N derivano da *pigritia* (m). *fragilitate(m)*, *creatura(m)*. Si tratta (...) di due punti di vista diversi e normalmente non sovrapponibili" (Dardano 1978: 10).

În lingvistica românească, o primă abordare a problemei productivității apare la Iorgu Iordan (1943, 1956). El are în vedere „[...] *marea mulțime a cuvintelor nouă* formate cu ajutorul prefixelor și al pseudo-prefixelor", acestea din urmă fiind mult mai numeroase decât primele.

> „Faptul – spune el – se explică ușor. Pseudoprefixele servesc, de regulă, la crearea terminilor tehnici, al căror număr, grație invențiilor și descoperirilor de tot felul, depășește orice închipuire. Se înțelege că, tot din aceeași cauză, ele sunt exclusiv de origine străină, chiar atunci când inventatorul sau descoperitorul este Român. La prefixe, unde avem elemente și vechi și nouă, predomină acestea din urmă, pentru motivul care face, după cum am văzut, că și la formațiile sufixale [...] tot împrumuturile sunt în majoritate: civilizația modernă creează enorm nu numai în domeniul activității practice, ci și în lumea spiritului, ceea ce impune apariția atâtor termini mai mult sau mai puțin abstracți, printre ei foarte mulți formați cu prefixe".

Încercând o clasificare semantică a derivatelor nou apărute, Iorgu Iordan este șocat de

> „marele număr de cuvinte care arată o atitudine (în sens larg). Am constatat ceva asemănător și la sufixe (cazul lui *-ist*, de pildă). Situația se datorește adâncilor prefaceri sufletești, cu repercusiuni în toate ramurile vieții spirituale, care-și au izvorul în războiul mondial și s-au accentuat mereu cu cât ne apropiem de zilele noastre. De aceea prefixele ***anti-***, ***contra-*** și cele înrudite cu ele ne întâmpină la tot pasul. Iar dintre cele vechi, ***ne-*** se dovedește, pentru același motiv, extrem de productiv (vine în concurență cu sinonimul neologism ***in-***). La fel de răspândite sunt neologismele care exprimă o idee superlativă, un maximum calitativ sau cantitativ: ***hiper-***, ***super-***, ***supra***, ***ultra-*** (Nota 2: cf. și pseudo-prefixele ***arhi-***, ***omni-***, ***poli-***, ***pluri-*** etc.). Aici trebuie invocată o cauză veche ca și omenirea însăși, dar care intervine, se pare, mai des și mai viguros astăzi: afectul, adică impresionabilitatea umană [...]".

La cauzele indicate până aici se adaugă una de ordin pur lingvistic:

„Formațiile prefixale (întocmai ca și cele sufixale) prezintă avantajul că «scurtează» vorba: exprimă printr-un singur cuvânt ceea ce ar trebui exprimat printr-o perifrază. În chipul acesta economisim timpul, atât de prețios astăzi, [...] şi totodată câştigăm în expresivitate. Un exemplu elocvent ni-l oferă prefixul ***re-*** (neologism), care se bucură de o răspândire neobișnuită.”(Iordan 1956: 190).

În ce privește productivitatea, Iorgu Iordan constată că deși

„numărul pseudoprefixelor este enorm și are tendința să devie tot mai mare [...], **pseudoprefixele nu sunt productive (**s.n., S.D.). Limba noastră nu poate forma ea însăși compuse cu ajutorul lor, ci le împrumută de aiurea. De altfel chiar invențiile și descoperirile, adică obiectele respective, vin la noi din altă parte și aduc, așa zicând, cu ele denumirile date de autorii lor. Dar și în ipoteza că am avea a face cu o inovație românească lucrurile s-ar petrece la fel, în sensul că inventatorul ar recurge la un nume de factură internațională, alcătuit în conformitate cu tradiția consacrată în acest domeniu [...]”.

În ce privește temele la care se atașează pseudoprefixele, acestea

„sunt în marea majoritate a cazurilor, dacă nu totdeauna, de origine greco-latină, aparțin, deci, celor două mari limbi de civilizație europeană moarte de multă vreme. De aici caracterul oarecum artificial pe care-l au, din punctul de vedere al idioamelor moderne, formațiile în discuție. *Neproductivitatea pseudoprefixelor nu-i exclusiv românească* (s.n., S.D.). O constatăm și în limbile occidentale, în sensul că, pentru crearea unui cuvânt menit să denumească o invenție nouă se face apel direct tot la greacă și latină, chiar atunci când pseudoprefixul sau tema, eventual amândouă, există deja în alte compuse, anterioare. Prin aceasta se deosebesc esențial pseudoprefixele de prefixele propriu-zise, care sunt adesea și ele de origine antică, împrumutate relativ recent (de pe la Renaștere încoace) din grecește și, mai ales, din latinește, dar s-au adaptat la sistemul limbilor împrumutătoare, devenind productive și comportându-se întocmai ca elementele vechi” (Iordan 1956: 213)[2].

[2] Cf. și Drincu 1999: 33-40.

O analiză extinsă asupra *productivității* a realizat Mioara Avram (1978: 5-31, mai ales 25-29), de unde reproducem ideile principale. După prodigioasa lingvistă,

> „Poziția unui prefix în limbă este dată atât de *numărul formațiilor* în care poate fi identificat (ceea ce se poate numi *reprezentarea* sa), cât mai ales de *productivitatea* sa, *demonstrată prin posibilitatea de a fi format derivate pe teren românesc*. Ambele caracteristici sunt *variabile în timp, în spațiu și după stilurile limbii*; de aceea pentru poziția unui prefix într-o anumită etapă, varietatea teritorială sau stilistică, de exemplu pentru poziția lui în limba literară contemporană, contează și poziția pe care o au formațiile sale, indicată concret prin *frecvența* lor" (Avram 1978: 25)[3]. Productivitatea prezintă diverse *grade*, ceea ce se răsfrânge și asupra clasificării prefixelor. Astfel, „între prefixele *total neproductive* (fără niciun derivat sigur pe teren românesc) și cele cu *productivitate propriu-zisă* există categoria intermediară a prefixelor cu productivitate limitată la semicalcuri și adaptări (cu calchierea sau adaptarea bazei dintr-un model străin" (Avram 1978: 25)[4]. La prefixele *neproductive* intră și anumite „situații concrete" în care sunt considerate „neconcludente unele derivate cu corespondent străin neidentificat", precum în cazul lui ***ecto-****: ectocornee, ectosferă,* ***exo-****: exencefal, exometru* etc. sau ***dia-****: diamalț, diaspor* (p. 25). Pe de altă parte, „se consideră **slab productive** (subl.n.) prefixele împrumutate care au derivate cu *calchierea* sau *adaptarea* (subl.n.) bazei: vezi ***apo-*** *(apojupiter),* ***par-*** $_1$ *(parcurge, parveni),* nu însă și cele la care adaptarea se reduce la refacerea *formei interne*: vezi la ***in-*** $_2$ formații ca *inamic* sau *inechitate*" (Avram 1978: 25). „În categoria prefixelor productive se includ atât prefixele cu **productivitate activă** (subl.n.) în etapa actuală a limbii (*des-, ne-* $_2$*, în-* $_1$*, re-* $_2$ etc.), cât și unele prefixe cu **productivitatea încheiată** (subl.n.), care au fost productive în trecut, dar nu mai funcționează ca elemente active de formare a unor noi cuvinte (vezi *a-* $_1$*, cu-*)" (Avram 1978: 25)[5]. În cazul „prefixelor cu *productivitate activă* „interesează distincția între productivitatea dovedită prin *formații de tip stabil* (s.n., S.D.) și cea limitată la creații ocazionale, libere sau contextuale. Deși mai puțin importante decât formațiile stabile, formațiile ocazionale demonstrează în mod direct productivitatea activă a unui prefix, caracterul

[3] În fragment, toate instanțele de punere în evidență ne aparțin.
[4] *Idem*.
[5] Autoarea trimite la articolul nostru (Drincu 1973) referitor la microsistemele derivative deschise și închise, corespunzând prefixelor cu productivitate activă, respectiv încheiată.

deschis al inventarului său de formații” (Avram 1978: 25)[6]. Ca și *gradul de reprezentare* (s.n., S.D.), productivitatea aceluiași prefix poate fi diferită de la o *valoare* (s.n., S.D.) la alta sau de la o *valență combinatorie* (s.n., S.D.) la alta”. Se dă ca exemplu prefixul *răs-* care, cu valoare *negativă*, a produs derivate stabile, dar și-a încetat productivitatea, în timp ce cu valoare intensivă și iterativă prezintă o „productivitate activă, dar limitată în general la *formații contextuale*. Cele ocazionale nu sunt înregistrate în general de dicționare și se dă ca ex. faptul că din cele 22 de derivate cu *răs-* relevate de Densusianu din descântece, în «Grai și suflet» (GR. S. IV 365-367), numai 7 figurează în DLR. Prefixul *pro-*$_2$ a fost productiv în limba veche cu valoarea de anterioritate, așa cum apare în semicalcuri de tipul *procuvântare, propăși*, pe când astăzi este productiv doar cu valoarea de substituire (*prodecan, prorector)* și de adeziune (*proafrican*, *prodadaist*). La prefixul *pre-*, care e polisemantic, se constată o diferență netă de productivitate, în sensul că dintre toate valorile semantice azi mai este productivă doar cea care indică anterioritatea temporală și spațială: *preambalat*, *prefiltru* etc. [dacă nu cumva și aici s-a produs o stagnare]” (Avram 1978: 26). „Între *gradul de reprezentare* al unui prefix și productivitatea sa nu există un raport direct proporțional. Este adevărat că marea majoritate a prefixelor total neproductive (sau cu productivitate nesigură) sunt și slab reprezentate” autoarea dând cifre de reprezentare pentru 17 prefixe neproductive sau cu productivitatea nesigură: cel mai mare grad îl are *epi-* (22). Dar printre aceste prefixe figurează și *in-*$_2$ [negativ-privativ]*,* cu un grad mare de reprezentare: 194 de formații. Dar *in-* negativ-privativ este un prefix productiv și chiar foarte productiv în limba actuală, înlocuindu-l pe *ne-*. Apoi, dintre cele 13 prefixe cu productivitate slabă, „limitată la semicalcuri”, numai 3 sunt bine sau foarte bine reprezentate: *a-*$_3$ [negativ-privativ] (135) *meta-* (79) [astăzi poate dublu!], *per-* (31), ceea ce ni se pare normal. Dar, în mod neașteptat, „Între cele 52 de prefixe cu productivitate propriu-zisă figurează nu numai cele mai multe prefixe foarte bine reprezentate: *în-*$_1$ (570), *ne-*$_2$ (449), *des-* (395), *re-*$_2$ (338), *anti-* (281) etc., ci și câteva dintre prefixele cel mai slab reprezentate: *poi-* și *tă-* (câte 2), *întru-* și *spre-* (câte 6), *o-*$_1$ (8)” (Avram 1978: 26). În legătură cu productivitatea se aduc în discuție și „situațiile în care un prefix e folosit cu statut de cuvânt independent (*mălai*

[6] Mioara Avram ne reproșează, referindu-se la articolul al nostru de mai sus, faptul că am „limitat” conceptul de productivitate la „capacitatea unui prefix de a crea derivate **stabile** în limbă”. Fără îndoială că aceste derivate stabile arată productivitatea, cele ocazionale semnalând doar frecvența de întrebuințare a prefixului. De ex. *ne-* a ajuns să aibă o productivitate limitată, dacă nu chiar încheiată, dar apare în tot felul de formații ocazionale, multe din ele nepreluate de dicționare.

> *extra*, *a bea ex*, *un retro* etc.) sau ca bază de derivare *(antum*, *ultr(a)ist*)" (Avram 1978: 26).

Pentru Mioara Avram este limpede, finalmente,

> „că numărul total de formații nu este indicele determinant al poziției unui prefix în limbă. Cu cele șapte formații ale sale, prefixul *cu-*, lipsit de productivitate [cu productivitatea încheiată], este mai important decât multe alte prefixe cu derivate numeroase, dar *limitate la un aspect al limbii* (s.n., S.D.) (de exemplu *hipo-*, *meta-*, *peri-*), pentru că cel puțin șase dintre formațiile lui sunt generale în limbă" (Avram 1978: 28).

Afirmația nu face decât să relativizeze poziția *productivității* în ansamblul derivării, în general.

Elaborarea unei monografii dedicate prefixului *ne-* a constituit un bun prilej de a reitera și completa punctul nostru de vedere asupra noțiunii „productivitate". Precizarea este importantă pentru explicarea folosirii acestui prefix în exemplificările de rigoare din cuprinsul articolului[7].

Prefixul ***ne-*** „a fost foarte **productiv** în toate epocile de dezvoltare a limbii române" (FCLR II: 167). Constatarea se poate face și empiric, dacă luăm în considerare poziția privilegiată a prefixului negativ ca marcă a opoziției ontologice *pozitiv – negativ*, ceea ce-i conferă, teoretic, o productivitate nelimitată. Noțiunea de „productivitate" nu a fost însă definită în mod corespunzător. Din punctul nostru de vedere, expus, într-o anumită variantă, cu ani în urmă[8], *productivitatea* unui element derivativ constă în capacitatea lui de a forma cuvinte noi în funcție de semantica sa raportată la spectrul semantic al compartimentelor vocabularului. Avem în vedere, de exemplu, la verb, clasa *verbelor de stare*, *de mișcare*, *incoative*, *factitive* etc. Există apoi mult mai numeroase și diversificate compartimentări ale vocabularului unei limbi pe domenii de activitate. Productivitatea indică așadar măsura în care elementul derivativ epuizează combinațiile posibile dintr-un compartiment sau altul al vocabularului. Practic, productivitatea se stabilește prin reperarea o singură dată a unei formații derivate sau compuse,

[7] Părți din această monografie au apărut în revista „Philologica Banatica": *Prefixul **ne-** în „Codicele Voronețean"* , 2010, nr. 1; *Calcurile prefixale în limba română în secolul al XIX-lea*, 2017, nr. 1; *Prefixul **ne-** în limba română veche*, 2020, nr. 1.

[8] Vezi Drincu 1973 și 1999.

chiar dacă este vorba de *happax legomenon*. Modalitatea aceasta de abordare este una *calitativă* și *funcțională*, în cadrul căreia calculul productivității se realizează realmente *absolut*. Probabil că termenul mai adecvat ar fi *performanță*, luat din gramatica generativă, cu același conținut, dar cu o funcționalitate adecvată domeniului formării cuvintelor. Vom folosi în continuare termenul *productivitate*, obligați de larga lui răspândire în lucrările de specialitate.

În determinarea „productivității" nu se ia deci în considerare *ocurența* mai mică sau mai mare a derivatului respectiv, căci numărul de apariții (atestări) nu reprezintă o derivare nouă și nu e determinat de *formantul lexical*, ci de „utilitatea" cuvântului de bază în cadrul lexicului delimitat, mai cu seamă că există situații în care derivatul prezintă o frecvență mai mare în raport cu baza lui: *neisprăvit – isprăvit*, *nelegiuire – legiuire*, *neputincios – putincios*, *netrebnic – trebnic*, *nevolnic – volnic* etc. (FCLR II: 168)[9]. Avem a face, în realitate, în cazul *ocurențelor*, cu un fapt de *recurență (frecvență de întrebuințare)* ce ține de *dinamica vocabularului*. Ocurența ajută la determinarea *indicelui de frecvență* al diferitelor formații luate în considerare. Acesta este o entitate „cantitativă" și se determină *prin comparație*, spre deosebire de *productivitate*, care, cum am văzut, se determină *absolut.* Prin el se poate constata dacă o formație sau alta este *stabilă* (fapt ce probează productivitatea reală) sau *ocazională* (deviantă de la funcționalitatea semantică specifică a formantului) în lexicul general sau în vocabularele pe domenii, la un moment dat. Astfel, dacă ne păstrăm în sfera limbii române vechi și ne referim, spre exemplu, la prefixul ***ne-*** din *Indicele lexical paralel. Secolul al XVI-lea*, alcătuit de Florica Dimitrescu *et al.* (1973), în care s-a urmărit **ocurența** a 5000 de cuvinte din nouă texte (*Psaltirea Scheiană*; *Codicele Voronețean*; *Evangheliarul slavo-român*; Coresi: *Tetraevanghelul*, *Liturghierul*, *Psaltirea*, *Cazania a doua*; *Palia de la Orăștie*; *Pravila Ritorului Lucaci*), și dacă considerăm, *teoretic*, că cele 5000 de cuvinte acoperă întregul segment lexico-semantic al limbii bisericești din româna secolului al XVI-lea, vom admite că cele 130 de derivate cu prefixul ***ne-*** reprezintă doar 2,6% din respectivul fond lexico-semantic, ceea ce ar indica

[9] „Întărirea poziției prefixului *ne-*$_2$ în limbă se datorește uneori și frecvenței mai mari a derivatului prefixat în comparație cu baza lui. Cauzele acestui fenomen sunt multiple: importanța mai mare a sensului negativ al unei anumite noțiuni, caracterul învechit al cuvântului de bază" (FCLR II: 168).

o productivitate destul de scăzută. Nici *recurența (frecvența de întrebuințare)* nu este semnificativă. Astfel, din cele 130 de derivate cu ***ne-*** doar 25 prezintă o ocurență de luat în seamă, pentru restul, marja de frecvență nedepășind 5 ocurențe. Dar și dintre cele 25 doar 8 prezintă peste 50 de ocurențe, ceea ce relevă importanța cuvintelor-bază respective în ansamblul lexicului religios din acea perioadă: *nevoie* s.f. „necaz, durere, chin" cu 212 ocurențe, dintre care 151 în *Cazania a doua*; *nevoi* vb. „a sârgui, a se grăbi, a îndemna, a sili" cu 199 ocurențe, dintre care 183 în *Cazania a doua*; *necurat* adj. cu 127 ocurențe, dintre care 57 în *Cazania a doua*; *nedreptate* s.f. cu 111 ocurențe, cu 45 în *Cazania a doua; nedrept* adj., s.m., adv. cu 98 de ocurențe, cu 57 în *Cazania a doua*; *neputință* s.f. cu 87 ocurențe, cu 79 ocurențe în *Cazania a doua*; *neștine* pron. „cineva" cu 85 de ocurențe; *nevinovat* s.m., adj. cu 70 de ocurențe. Se observă, în plus, o distribuție inegală în sursele cercetate a derivatelor cu cele mai multe ocurențe. În cazul derivatelor cu ocurență slabă, distribuția este mai omogenă (Dimitrescu 1973: *passim*). Interpretarea propusă de noi este deci una *calitativă*, vizând *funcționalitatea* exclusiv a elementului formativ.

Productivitatea poate fi influențată de conjuncturi favorabile, lingvistice sau extralingvistice. Astfel, productivitatea prefixului ***ne-*** este favorizată de fenomenul gramaticalizării sale în raport cu gerunziul, participiul și supinul, situație în care poate realiza, funcțional, predicația negativă. Aceasta în contextul în care se admite „că structura unei propoziții negative diferă de cea a unei propoziții afirmative, lucru care devine evident în transformarea uneia în alta", propoziția putându-se astfel „clasifica gramatical și după criteriul opoziției negativ-pozitiv", iar „elementele care realizează această opoziție, printre care și prefixele de negare", dobândind „nu numai funcție semantică, ci și funcție gramaticală" (Florea 1968: 64-65).

Productivitatea este însoțită aproape întotdeauna de diferite restricții: în cazul substantivului, de pildă, distincția *concret – abstract*, întrucât negarea noțiunilor concrete este mult mai restrictivă decât a celor abstracte: cf. formații ca *nepământ*, *neglob*, *nevăzduh* etc. față de *neexistent(ul)*, *nenatural(ul)*, *nematerialnic* (în limba veche) etc., etc. Există apoi o seamă de *condiționări fonetice* în raport cu alte prefixe de negare. Astfel,

> „[...] *inegal* este preferat lui *neegal*, cu hiatus, *anistoric* este preferat lui *inistoric* sau *neistoric*; în general, cuvintele românești cu inițiala *în-*, *in-* nu

> sunt derivate cu *in*-negativ (de ex.: nu *inindicat*, ci *neindicat).* Prefixele cu corp sonor mai mare sunt mai rezistente în concurență (de ex.: *nonconformist* față de *neconformist* ş. a.)” (Florea 1968: 66).

La formanții sinonimi, cum sunt prefixele negative, apare fenomenul *concurenței*. Un tip specific de concurență vizează raporturile, specifice, disjunctive dintre aceste prefixe, ceea ce face ca

> „Înlocuirea unuia prin altul în derivate și preferința manifestată pentru unul sau altul în concurență sunt condiționate de următoarele criterii: 1. Criteriul semantic, 2. Concurența sporește cu cât prefixele sunt mai apropiate în cele cinci clase funcționale, 3. Intenția stilistică rezolvă concurența. Prefixele se pot afla, rar, și în relații copulative, cu condiția să aparțină unor clase funcționale cât mai depărtate între ele. Singurul tip este rederivarea cu *ne-* (adjectival) a unor derivate cu *des-* (verbal): *nedesfăcut*, *nedescompus*)” (Florea 1968: 66).

Coeficientul de productivitate este influențat uneori și de cauze extralingvistice, sociale, de mentalitate etc. Toate acestea pot perturba în mod semnificativ realizarea unei productivități ideale de 100%. De obicei aceste restricții sunt explicit formulate în scrierile de specialitate sau în unele lucrări lexicografice, dar dacă ele sunt respectate în limba literară, aplicarea lor în limba populară sau familiară se dovedește a fi aleatorie. Exemplul cel mai elocvent este chiar al prefixului *ne-*, care, cum am mai spus, poate nega orice cuvânt, producând așa-numitele *formații ocazionale*, cum sunt cele menționate în FCLR II: 168, după Iordan 1943: 214 etc.: *albastru – nealbastru*, *amin – neamin*, *care – necare*, *ce – nece, cine – necine*, *de ce – de nece*, *mersi – nemersi*, *tată – netată*, *unde – neunde* etc.; sau: *ins – neins*, *țărani – nețărani*, *cetățeni – necetățeni* etc. În unele „construcții sintactice spontane”, se ajunge la situația în care derivatul negativ să revină la sensul etimologic, precum în cazul cuplurilor *voie – nevoie*, *tot – netot*, situație în care, pentru dezambiguizarea sensului este necesară folosirea cratimei: - *Am avut voie să ies: - **Voie, ne-voie,** te voi pedepsi. A făcut tot ce i-ați cerut. **Tot, ne-tot,** sunt nemulțumit de dânsul* (Iordan 1943: 205; FCLR II: 168). Situația e echivalentă cu cea a derivatelor cu ***des-***, unde cuvântul simplu este pus față în față cu cel derivat: *învățul* și *dezvățul*.

Dar forța productivă a lui ***ne-*** se manifestă și dincolo de limba populară și familiară, anume în limba poetică. În mod special, folosirea unor construcții antonimice cu el se constată în poezia lui Nichita Stănescu, fără ca acest exemplu să fie singular. Un volum al poetului amintit se intitulează *Necuvintele*, iar în textele poetice din cadrul lui apar derivate precum *nefoc*, *nefum*, *nemare*, *nepește*, *nepiatră* etc., alături de adjective negative ca *neîntreg*, *nefrumos*, *nedivin*, *netreaz* etc. (FCLR II: 168)[10].

O aprofundare și o detaliere a acestei idei și o justificare a termenului *performanță* necesită, fără îndoială, o cercetare mai amplă, a cărei realizare se va face, probabil, cândva.

BIBLIOGRAFIE

AVRAM, Mioara, 1978: *Introducere* la FCLR II.

COTEANU, Ion, 1958: *Realitatea obiectivă a fondului principal*, in SCL, IX, nr. 3, p. 399-404.

DARDANO, Maurizio, 1978: *La formazione delle parole nell'italiano di oggi. Primi materiali e proposte*, Editore Bulzoni, Roma.

DIMITRESCU, Florica, 1962: *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală* (II), LR, XI, nr. 4, p. 387-399.

DIMITRESCU, Florica, 1973: *Contribuții la istoria limbii române vechi*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

DRINCU, Sergiu, 1973: *Probleme teoretice ale derivării cu prefixe în limba română*, în vol. *Studii de limbă și stil*, Editura Facla, Timișoara, p. 151-159.

DRINCU, Sergiu, 1999: *Concepția lui Iorgu Iordan privitoare la derivarea cu prefixe în limba română*, în vol. *Compunerea și prefixarea. Repere teoretice în lingvistica românească*, Editura Amphora, Timișoara.

DȘL: *Dicționar de științe ale limbii*, Ediția a II-a, Editura Nemira, București, 2005.

FCLR II: *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul al II-lea: *Prefixele*. Redactori responsabili Acad. Al. Graur și Mioara Avram, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1978.

FISCHER, Iancu, 1958a : [Rec.] Al. Graur, *Fondul principal al limbii romîne*, Bucureşti, Editura ştiinţifică (Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R.), 1957, 121 p., in SCL, IX, nr.1, p. 127-133

FISCHER, Iancu, 1958b: *Din nou despre fondul principal lexical*, SCL, 1958, nr. 3, p. 405-410.

[10] „Depășirea normei semantice a derivatelor cu *ne-*$_2$ se realizează în limbajul poetic actual și prin formare frecventă a negativelor de la adjective primare: *neîntreg, nefrumos, nedivin, netreaz* (Nichita Stănescu …)” (FCLR II: 168).

FLOREA, Ion, 1968: *Sistemul prefixelor de negare în limba română literară*, in ALIL („Anuar de lingvistică și istorie literară”), Iași, tomul XIX, p. 61-70.
IORDAN, Iorgu, 1943: *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, București (Ediția a II-a, Editura Socec & Co, București, 1947).
IORDAN, Iorgu, 1956: *Limba română contemporană*, Editura Ministerului Învățământului, București.
NYROP, K., 1908: *Grammaire historique de la langue française*. Volumul III, Copenhague – Leipzig – New York – Paris.
SCALISE, Sergio, 1994: *Le strutture del linguaggio. Morfologia,* il Mulino, Bologna.

PRODUCTIVITY AND *PERFORMANCE* IN WORD FORMATION PERSPECTIVES

ABSTRACT: Within the article there is a series of pro and against opinions regarding the concept of productivity in view of establishing the status of lexical forms in the derivation system of the natural language The author follows the generative direction, suggesting a distinction between two specific phenomena of derivation: *performance*, by means of which identity is ascribed to lexical format, and *productivity*, by means of which the frequency with which some derivations are used is followed, in relation to the linguistic factors or/and extralinguistic. In the first case, only the first occurrence of a derivation is taken into account, whereas in the case of productivity – its relevance consists of the number of occurrences of one and the same derivation. *Peformance* represents a qualitative appreciation, while *productivity* represents a quantitative one.

Keywords: *the theory of word formation*, *derivation*, *productivity*, *performance*.

TESTAMENT, DE TUDOR ARGHEZI. O POSIBILĂ RECEPTARE

DAIANA FELECAN
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord, Baia Mare

REZUMAT: În general se consideră că studiul unei opere literare se rezumă la observații care vin dinspre domeniul criticii literare, privând, astfel, dramatic, posibilitățile de interpretare multiple la care un text ar putea fi supus și, în consecință, condamnându-l la producerea unui sens reducționist. Cercetarea stilului unui scriitor – deziderat major între cerințele obligatorii ale investigării textului – nu ține exclusiv de analiza conținutului; altfel spus, nu în interiorul acesteia vom afla date despre cum se creează o individualitate artistică. Este necesar, pesemne, să diversificăm metodologia de cercetare prin apel la discipline care pot oferi un tablou cât mai complet al semnificației de ansamblu a operei. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, se impune diluarea graniței imaginare care separă științele limbii de cele ale literaturii. De o privire corectă și de un rezultat just, textul poate beneficia numai dacă, în „disecția" lui, se îmbină instrumentarul lingvistic cu cel literar. Faptele care țin de conținut pot fi scoase la iveală doar forând în stratul de adâncime al operei. Utilajele pentru această muncă le dețin disciplinele lingvistice. Altfel spus, la sensul literar al unui edificiu textual se poate ajunge doar descriindu-i în amănunt structura de rezistență.

În articolul nostru vom avea în vedere poezia *Testament*, de Tudor Arghezi, căreia vom încerca să-i oferim o interpretare din perspectiva stilisticii (disciplina umbrelă sub care se întâlnesc limba și literatura) și a teoriei literare. Numeroaselor analize de care s-a bucurat textul arghezian le vom adăuga una pe care o intenționăm preocupată în special de statutul lexico-semantic și teoretic literar al cuvintelor. Întreprinderea noastră va fi cu atât mai ofertantă cu cât autorul este și promotor de vocabule până la el situate la periferia limbajului literaturii. Ca un *artifex* ce se găsește, el le promovează în operă și le conferă cetățenie literară. Vom urmări și explicita mijloacele de expresie pe baza cărora se consolidează principalele idei artistice: testamentul spiritual, realitatea istorică și socială a înaintașilor poetului siliți de împrejurări să ducă blestemul răbdării și al umilinței, atitudinea vindicativă nobilă a autorului – care nu răspunde altfel batjocurii decât cu puterea vindecătoare a cuvântului bine potrivit (*tò prépon*), gata să mântuie și să ierte deopotrivă –, lectura bovarică, superficială, singura de care sunt capabili urmașii stăpâni („huzurpatorii") și în care rămân blocați la citirea versurilor poetului; ba mai mult, aceștia se schimonosesc în dansuri hilare („Pe care ascultând-o a jucat/ Stăpânul, ca un țap înjunghiat") etc. Am anunțat câteva dintre temele poeziei, pe care dorim să le sondăm trecând prin formă – descojindu-le de aceasta – spre Sens.

Cuvinte-cheie: *testament*, *artă poetică*, *poet meșteșugar*, *estetica urâtului*, *lectură bovarică*.

Atunci când titlul unui articol anunță drept obiect de studiu o operă literară, prejudecata care îi succedă se referă la investigarea ei unilaterală (această unilateralitate nefiind, din păcate, decât arareori una stilistică), adică la cheia de lectură univocă, în care se decide a fi descifrată. În cele ce urmează, constatările noastre privesc textul literar. Considerăm o pre-concepție faptul că, în general, acesta se supune unei interpretări revendicate exclusiv de critica literară[1], atâta timp cât materia de construcție utilizată pentru transmiterea ideilor o constituie limbajul. Acesta este luat în folosință pentru consolidarea oricărei afirmații care pornește de la text. Nu se poate face abstracție de „coaja" cuvintelor, de „învelișul lor sonor" atunci când ne propunem să accedem la nivelul text-discursului unei opere literare. Limba și literatura sunt puse în slujba livrării exacte a sensului, a ținerii lui la adăpost de afirmații impresioniste și locuri comune[2]. Ni se pare periculos să vorbim despre analiza literară a textului, a oricărui text literar, atâta timp cât acesta nu beneficiază, în „disecția" lui, și de instrumente care provin din zona lingvisticii gramaticale și textuale. Ba mai mult, am spune că ele îl apără de devieri în inexactități și platitudini, ușurându-i repunerea în echivalențele interpretative primare. Cu alte cuvinte, nu se poate valida o analiză de text ca fiind complexă și unitară în afara apelului permanent la datele revendicate deopotrivă de limbă și literatură. Socotim că, pentru scopul nostru, cele două domenii nu sunt separabile, ci conlucrează fericit sub egida prismatică a stilisticii[3]. „În analiza stilistică se iau în considerare anumite fapte sau procedee situate, în general, în afara normei uzuale și opuse ei; în acest caz, ele se comportă ca abateri de la un sistem de norme și au un caracter mai mult

[1] „Metodologia cercetării științifice se deosebește […] de aceea a criticii literare, deoarece critica literară pornește de la conținut și rămâne, în general, în limitele sferei conținutului" (Munteanu 2019: 23).

[2] „Analiza stilistică nu trebuie confundată cu o simplă explicație de text. Ea nu se confundă nici cu un comentariu subiectiv, rezultat de pe urma unor aprecieri impresioniste asupra câtorva trăsături de expresie ale operei literare. Există anumite principii pe care se întemeiază interpretarea stilistică și care pornesc de la faptul că opera literară este, în aceeași măsură, creație și limbaj. […] În aprecierea operei literare este indispensabil să se aibă în vedere formele de expresie specifice pe care le ia limba pentru a transmite un mesaj poetic" (*Ibidem*: 23).

[3] „Analiza stilistică nu ignoră și nu poate ignora conținutul, dar ea ajunge la conținut coborând până la țesătura filologică a textului, dat fiind că ideea poetică este un fapt de comunicare, că ea există în și prin limbaj: conținutul trece în limbă, care este forma lui de expresie, de manifestare […]. Stilistica este, așadar, un compartiment al științei filologice, unde se întâlnesc și interferează știința limbii și știința literaturii" (*Ibidem*: 24).

sau mai puțin imprevizibil pentru cititor" (Munteanu 2019: 23). Prin intermediul acestei discipline, se poate observa, pe de o parte, în ce fel mijloacele de expresie caracteristice artei unui scriitor traduc trăirea internă a acestuia, iar pe de altă parte, cum evidențiază ele individualitatea artei sale literare.

În funcție de dicțiune, producătorul real al textului poate sau nu să fie confundat cu ființa discursivă, centrul deictic al lumii textuale. În cazul poeziei de tip artă poetică – căci de acest tip de discurs ne ocupăm –, eul poetic se suprapune peste persoana empirică. Aceasta face parte din „lumea citată" prin raportări autoreferențiale, prin abolirea ficțiunii și înscrierea textului în registrul autenticității. În cazul artei poetice, există un „pact autobiografic" între emițătorul concret și cel discursiv (silueta lirică, ce vorbește la persoana I sg., creatoarea „lumii reprezentate"). Eul liric este poetul, devenit „Ich-origo" al manifestului distribuit în versuri. Dacă emițătorul este o personalitate fixă în epocă, receptorul se schimbă odată cu fiecare nouă lectură. (Fie același receptor sau receptori diferiți. Fiecare citire încarcă lectura cu noi înțelesuri.)

Testamentul arghezian este mijlocul prin care autorul face cunoscut urmașilor săi bunul „material" care urmează a fi încredințat lor după moartea acestuia. Poezia este o *ars poetica* aflată la granița dintre tradiție și inovație, iar Arghezi este *poeta artifex*, meșteșugar al limbajului modern, al cărui manifest este ca trecutul să nu cadă în uitare. El este un făuritor de limbă, care nu sacrifică o intenție pentru o spusă frumoasă, metamorfozând graiul zilnic în artă[4]. Măiestria lui stă în priceperea cu care selectează și combină semne lingvistice noi și arhaice[5], făcându-le să consune. În poezia lui, cititorul nu se simte confortabil pentru că nu i se oferă un acces lesnicios. Acesta din urmă trebuie să iasă din comoditățile pe care le deprinsese în romantism, de exemplu, și să coparticipe la naturalismul creației monahului de la Cernica.

[4] În poezia modernă, „materialul lexical curent îmbracă semnificații neobișnuite. Cuvinte provenind din cele mai îndepărtate domenii de specialitate sunt electrizate liric. Sintaxa se dezarticulează sau se reduce la predicate nominale voit primitive. Cele mai vechi instrumente ale poeziei, comparația și metafora, sunt mânuite într-o manieră nouă" (Friedrich 1998: 15).

[5] De asemenea, în poemul liric modern, „trăsături de proveniență arhaică, mistică, ocultă contrastează cu o tăioasă intelectualitate, modul simplu de expresie cu complexitatea exprimatului" (*Ibidem* 1998: 13).

Deconcertarea pare a fi atitudinea caracteristică a receptorului. Neliniștea îl domină într-o mai mare măsură decât repausul.

Poemul arghezian, asemenea oricărui alt tip de creație lirică modernă, „se vrea o alcătuire suficientă sieși, cu multiple iradieri de semnificație" (Friedrich 1998: 13). Poezia lui Arghezi poate fi caracterizată mai degrabă prin categorii negative decât prin cele pozitive. El este promotorul esteticii urâtului în lirica românească[6], cultivând stilul anticalofil.

Titlul poeziei funcționează la două niveluri de semnificație: la nivel denotativ, *testament* desemnează un act cu valoare juridică, în care sunt enumerate bunurile – îndeobște materiale – lăsate moștenire urmașilor de către o anumită persoană. La nivelul conotativ dezvoltat în textul nostru, *testament* reprezintă un bun intelectual – o carte –, pe care eul poetic intenționează să o dăruiască fiilor spirituali.

Maniera în care debutează textul este neobișnuită pentru ochiul cititorului deprins cu consumul de universuri lirice finite (decodabile) ca semnificație: negația *nu* și adverbul restrictiv *decât* limitează drastic o eventuală înșiruire a obiectelor pe care beneficiarul unui testament se așteaptă să le regăsească enumerate. Bunul lăsat după moarte este o carte, al cărei autor presupunem că își declină identitatea: „Nu-ți voi lăsa drept bunuri, după moarte,/ Decât un nume adunat pe-o carte" (Arghezi 1966: 7). Deja primul vers oferă o informație morfologică, ce va conduce la constituirea – sumară – a prosopografiei interlocutorului: *-ți* (clitic de pron. personal, pers. a II-a sg.). Așadar, un cititor-destinatar avid de moșteniri de alt ordin decât cel anunțat în primul vers și-ar putea pierde interesul pentru ulterioara descompunere în „constituenți" lirici „imediați" la care vocea textuală dorește să aibă cât mai mulți părtași. Odată cu cel de-al treilea vers se insinuează dimensiunea temporală, „seara răzvrătită", care surprinde un moment intermediar (ziua se îngână cu noaptea), dar și de revoltă; nu este o seară tihnitoare (vezi „sara" pe deal, din lirica eminesciană), ci una în care liniștea este „spartă" de neajunsurile care au marcat viața înaintașilor poetului. Se realizează un arc peste timp: străbunii – eul poetic – urmașii. Instanța lirică este exponenta neîmplinirilor din existența celor trecuți, ale căror glasuri le preia și le acordează în cartea-testament. Dimensiunea spațială este constituită din două coordonate: „râpi" și „gropi adânci", deci una sinuoasă, deloc prielnică unui

[6] „Cuvintele izgonite până la Arghezi din templul artei își cer cu violență dreptul de cetățenie literară" (Munteanu 2019: 26).

mers nefamiliarizat cu greutăți aflate la tot pasul. Ceea ce contează este faptul că bătrânii le-au biruit, le-au netezit, astfel încât să poată fi urcate cu ușurință de generația viitoare: „În seara răzvrătită care vine/ de la străbunii mei până la tine,/ Prin râpi și gropi adânci,/ Suite de bătrânii mei pe brânci,/ Și care, tânăr, să le urci te-așteaptă,/ Cartea mea-i, fiule, o treaptă” (Arghezi 1966: 7). Cartea poetului este o treaptă de la care se așterne înapoi un lung șir de ani de trudă și suferință: „Față de această istorie a durerii multiseculare, creația poetică reprezintă clipa așteptată a împlinirii. Ea este sublimarea prin artă a muncii și a umilinței îndurate de generațiile de țărani care l-au precedat” (Munteanu 2019: 24).

Prima strofă este și cea în care se conturează portretul destinatarului moștenirii la nivelul următoarelor semne lexico-gramaticale: clitic de pronume personal de persoana a II-a sg. în D (*ți-*), nonclitic de pronume personal de persoana a II-a sg. în Ac (*la tine*), substantiv în V (*tânăr*), clitic de pronume personal de persoana a II-a sg. în Ac (*te*), substantiv în V („fiule”). Genericitatea pronumelui personal de persoana a II-a este atenuată pe măsură ce se ajunge la substantivul relațional *fiule*, nefiind vorba, desigur, de fiul biologic al poetului, ci de o întreagă pleiadă de tineri dornici să-și cunoască predecesorii, surprinși metonimic în text prin apelativul de rudenie (spirituală) anunțat.

Tonalitatea discursivă este una imperativă: poetul nu roagă, ci el cere imperios respectarea tradiției spirituale: „Așaz-o cu credință căpătâi./ Ea e hrisovul vostru cel dintâi” (Arghezi 1966: 7). Cartea evocată de poet trimite cu gândul la volumul *Cuvinte potrivite* – care este un îndrumar de cunoaștere a trecutului prin intermediul cuvântului adecvat atât în ceea ce privește conținutul, cât și forma –, dar și la *Biblie* („hrisovul vostru cel dintâi”). Oricare ar fi, acesta se constituie într-o primă treaptă de familiarizare livrescă a cititorului cu trecutul încercat al „robilor cu saricile pline”, al blestemului muncii și al răbdării. „Osemintele vărsate-n mine” sunt simboluri ale unor deziderate rămase neîmplinite la timpul cuvenit, dar care acum își cer înfăptuirea prin slova poetului, slovă pe care o cântă, pentru aceiași înaintași întrupați celest, în *Psalmi*.

Imaginea generației precedente este reluată și în strofa a treia, prilej cu care poetul îl face pe receptor martor la alchimia *brazdei* în *călimară*. Folosindu-se de niște lexeme ale primenirii („întâia oară”, „am ivit”, „am prefăcut”, „am preschimbat”), eul liric este cel care transformă lucrul la câmp

în lucrul la masa de scris. Pentru îndeplinirea acestei năzuințe a fost necesară jertfa celor mulți și obidiți, sacrificiul lor secular. Simbolurile spirituale iau locul caznei reale: *condei*, *călimară* vs *sapă*, *brazdă*. Cumva, poetul face o muncă de pionierat: „acum, întâia oară”, arogându-și statutul de *primus inter pares* prin aducerea în discuție a trecutului deloc confortabil pentru trăitorii acelor vremi: „Ca să schimbăm, acum, întâia oară,/ Sapa-n condei și brazda-n călimară,/ Bătrânii-au adunat, printre plăvani,/ Sudoarea muncii sutelor de ani” (Arghezi 1966: 7).

Sursa de inspirație pentru lexicul arghezian este limbajul frust, neprelucrat, ocolit până la el, anticalofil și plin de categorii negative al graiului „cu-ndemnuri pentru vite”. Ca un adevărat *artifex*, din acesta el a creat, pe de o parte, „cuvinte potrivite” (v. titlul volumului, dar și *omne opus* argheziană, în general) și pe de altă parte, „leagăne urmașilor stăpâni”; este vorba despre opera neînțeleasă în litera ei autentică de către stăpânii ahtiați după bunuri materiale mai degrabă decât după valori spirituale. Este creionat aici portretul celui incapabil să treacă dincolo de forme în sensuri, rămânând blocat în stratul de suprafață, superficial al lecturii: „Din graiul lor cu-ndemnuri pentru vite/ Eu am ivit cuvinte potrivite/ Și leagăne urmașilor stăpâni” (Arghezi 1966: 7).

Participiul *frământate* arată osteneala inerentă a poetului care trece textul prin succesive variante spre a obține varianta mulțumitoare. „Mii de săptămâni” este unitatea de timp necesară creației viabile. Arghezi a fost un *artifex* care a așezat mai presus decât talentul truda. „Versurile” și „icoanele” reprezintă cele două laturi ale scriiturii argheziene: poezia nonreligioasă („a jocului, boabei și a fărâmei”) și *Psalmii*.

Din cuvintele ocolite în general în opera literară, aflate la periferia limbajului pentru că nu sună estetic („zdrențe”), poetul scoate la iveală versuri proaspete („muguri și coroane”). Este necesar să fii deținătorul unei competențe de mare artizan ca să „faci”, din materie nefolosibilă, declarat irecuperabilă, („zdrențe”), început de viață și însemne ale esteticului („muguri și coroane”): „Și, frământate mii de săptămâni,/ Le-am prefăcut în versuri și-n icoane./ Făcui din zdrențe muguri și coroane” (Arghezi 1966: 8).

Neîmplinirea sufletească acumulată de-a lungul timpului din cauza stăpânitorilor nelegiuiți nu s-a pietrificat, nu s-a transformat în răzbunare, ci, dimpotrivă, a prins forma dulce a versului, însă validat de realitate, netrecut prin prisma vreunei (auto)cenzuri: „Veninul strâns l-am preschimbat în

miere,/ Lăsând întreagă dulcea lui putere” (Arghezi 1966: 8). Atitudinea poetică este mai explicită în versurile: „Am luat ocara și torcând ușure/ Am pus-o când să-mbie, când să-njure” (Arghezi 1966: 8). Apare aici, la modul fățiș, procesul devenirii poeziei: autorul toarce pe fusul cuvintelor versuri; le toarce ușor, fără grabă, când îmbietoare, când usturătoare. Creația sa este ca o oglindă în care cititorul își poate privi chipul.

În vatra satului nu s-a așternut o cenușă oarecare, ci aceea a înaintașilor. Într-un gest de pietate și umilință, poetul o ridică după tiparul antropomorfizat al Dumnezeului său. Am spune că Arghezi comite și aici – ca într-o bună parte din *Psalmi* – păcatul întrupării Creatorului, al nevoii lui pământești de a-L putea atinge prin dovada pipăită a mâinilor. Eroarea lui stă în faptul că Îl „pietrifică” pe Dumnezeu, Îl închipuie într-o materie din care nu se poate plia nicidecum pe măsura așteptărilor sale. Bunăoară, strigătul său „Este!” rămâne în continuare fără ecou. Dumnezeu nu se prezintă ca un „hotar înalt”; El se află la dimensiunea fiecăruia dintre noi cu latura sa umană, iar cu cea celestă crește, tot pentru noi, în cer. „Piscul datoriei tale” descrie singura poziționare posibilă a omului față de Dumnezeu: primul este păzitorul hotarului de jos, al celui pământesc, al doilea este Stăpânul – atât în memoria colectivă orală, cât și în reprezentările iconografice – al hotarului de Sus; chiar și când este urcat pe cruce (vezi sensul ascendent), tot Stăpânul hotarului de Sus rămâne. „Am luat cenușa morților din vatră/ Și am făcut-o Dumnezeu de piatră,/ Hotar înalt, cu două lumi pe poale,/ Păzind în piscul datoriei tale” (Arghezi 1966: 8).

Adjectivul pronominal posesiv *noastră* sugerează identificarea vocii lirice cu aceea a străbunilor săi: durerea acestora a preschimbat-o în armonia poeziei. Este de subliniat demnitatea cu care înaintașii au îndurat oprimările: „Durerea noastră surdă și amară / O grămădii pe-o singură vioară” (Arghezi 1966: 8). Este reluată imaginea stăpânului – de data aceasta una grotescă, hilară –, rămas ancorat în gradul zero al lecturii, adică în povestea care pentru nivelul său de înțelegere doar sună frumos, însă fără a conține motive de manifestare întru dans: „Pe care ascultând-o a jucat/ Stăpânul, ca un țap înjunghiat”.

Cea mai potrivită definiție a poeziei argheziene o dă poetul însuși în versurile: „Din bube, mucegaiuri și noroi/ Iscat-am frumuseți și prețuri noi” (Arghezi 1966: 8). Bubele sunt excrescența malignă în care s-au metamorfozat stăpânii înaintașilor și ai celor recenți; „mucegaiul” face trimitere la derizoriu și poate crea o antiteză cu „cenușa” din versul de mai sus, iar

„noroiul” implică ideea de noncreație: omul a fost creat din lut, nu din noroi. Ca un destoinic meșteșugar, poetul a avut știința de a preface „euharistic” increatul poetic în creație. El reface, la scara corespunzătoare, gestul primordial. Și tot ca un veritabil lord al cuvântului, Arghezi „se răzbună” printr-un gest înălțător: „Biciul răbdat se-ntoarce în cuvinte/ Și izbăvește-ncet pedepsitor/ Odrasla vie-a crimei tuturor” (Arghezi 1966: 8). El știe că doar cuvântul bine potrivit, impecabil mânuit și strunit este cea mai puternică armă vindicativă. Odată trimis în lume, el are putere să mustre și apoi să ierte: „Biciul răbdat se-ntoarce în cuvinte/ Și izbăvește-ncet pedepsitor/ Odrasla vie-a crimei tuturor” (Arghezi 1966: 8).

Poetul, mesager al străbunilor săi, dă glas suferințelor îndurate de aceștia și se simte îndreptățit să le popularizeze neajunsurile. „Ramura obscură” este o metaforă pentru înaintașii care nu au mai apucat să iasă din anonimatul uniformizator în care le-au hărăzit să subziste uzurpatorii. Doar că „ramura obscură” a „rodit” peste vremi „ciorchinul de negi” – imagine paroxistică a esteticii urâtului la Tudor Arghezi; ciorchinele este, în mod normal, o promisiune a biruinței vieții, a coacerii depline, a cultivării frumosului, simbol anulat de prezența în sintagmă a negilor, care trimit la o stare de permanentă suferință fizică, de purulent și putrefacție. Așa stând lucrurile, „rodul durerii de vecii întregi” se impune a fi cunoscut și „biciuit” cu puterea mântuitoare a cuvintelor: „E-ndreptățirea ramurei obscure/ Ieșită la lumină din pădure/ Și dând în vârf ca un ciorchin de negi,/ Rodul durerii de vecii întregi” (Arghezi 1966: 8).

Domnița leneșă[7], întinsă pe canapea este prototipul cititorului bovaric, inapt să înțeleagă sensul ascuns al textului, al lectorului care își trăiește viața departe de lipsuri și de remușcare, afecțiune sau empatie față de cei cu care soarta nu a fost deloc generoasă. Verbul *suferă* este folosit antifrazic: „huzurpatorii” nu suferă deloc pentru că nu înțeleg adevăratul sens al vocabulelor utilizate de poet; ei pot să-și ducă traiul pe mai departe la adăpost de orice interes nedisimulat față de aproape: „Întinsă leneșă pe canapea,/ Domnița suferă în cartea mea” (Arghezi 1966: 8).

[7] „[…] Verbul la participiu exprimă atât semantic, cât și morfologic starea de pasivitate, de inerție spirituală […]. (Orice altă construcție în afara celei participiale ar strica impresia de tihnă comodă, tulburată de falsa suferință a desfătării livrești). Impresia este sprijinită și de epitetul *leneșă*, asociat verbului, precum și de complementul de loc imediat următor, *pe canapea*, prin care se realizează și lexical contrastul dintre ideea de efort chinuitor și cea de divertisment, de lene mulțumită de sine, adică opoziția dintre izvoarele artei și felul receptării ei de către cei străini de înțelesurile ei adevărate” (Munteanu 2019: 26).

Talentul și cazna creatoare se întâlnesc fericit în cartea-testament, justificând astfel, o dată în plus, titlul volumului: *Cuvinte potrivite*: „Slova de foc și slova făurită/ Împărechiate-n carte se mărită,/ Ca fierul cald îmbrățișat în clește”[8] (Arghezi 1966: 8). Este o carte scrisă de și despre faptele înaintașilor, dar întru delectarea celor ajunși „domni”, mulțumiți cu audierea neaprofundată a lecturii și nemanifestând curiozități cognitive.

Poezia se încheie cu declararea neîmplinirii robului cuvântului privitoare la faptul că opera lui rămâne nedescifrată de către cei vizați („domnii”). În fond, considerăm că ar fi o impietate, un sacrilegiu ca niște indivizi lipsiți de buna cunoaștere a decalogului să aibă vreo afinitate electivă cu niște versuri în care pulsează deopotrivă mânia străbunilor, întâistătători pe aceste meleaguri, și iertarea – când împăcată, când acidă – a poetului: „Robul a scris-o, Domnul o citește,/ Făr-a cunoaște că-n adâncul ei/ Zace[9] mânia bunilor mei”.

BIBLIOGRAFIE

ARGHEZI, Tudor, 1966: *Versuri*, 1, Editura pentru Literatură, [București].

FRIEDRICH, Hugo, 1998: *Structura liricii moderne. De la mijlocul secolului al XIX-lea până la mijlocul secolului al XX-lea*, în românește de Dieter Fuhrmann, Editura Univers, București.

[8] „Poetul nu-și revendică decât privilegiul de a fi captat și stors seva curgând de veacuri în cuvinte, cărora le filtrează și le înnobilează înțelesurile. Există de aceea două zone ale limbajului care alimentează expresia poetică în versul lui Arghezi: una aparține limbajului popular și familiar, semnificând, prin caracterul său frust și energic, lumea din care vin gândurile poetului; este lumea pe care o desemnează substantivele: *râpi*, *gropi*, *sudoare*, *vite*, *plăvani*, *sapă*, o lume a sărăciei și a suferințelor, osândită să-și ducă existența în *zdrențe* și stând sub puterea și blestemul *mucegaiului*, *bubelor*, *noroiului*, *ocării*, *biciului*. Alegerea acestor mijloace din rândul termenilor prozaici și vulgari, deci «antipoetici» și, în consecință, proscriși până la Arghezi de poezia tradițională, se explică prin crezul ce stă la temelia artei argheziene, artă îndatorată unui anumit trecut.

Alături de aceștia și opuși lor, se situează cuvintele care numesc prin antiteză imperiul artei, adică al lumii născute prin transfigurarea substanței primare și înălțarea ei pe treapta valorilor artistice; substantivele concrete: *icoane*, *muguri*, *coroane*, *miere*, *vioară* și cele abstracte: *versuri*, *frumuseți* și *prețuri* (*noi*) aparțin acestei sfere care subliniază pregnant legătura și, totodată, contrastul dintre cele două lumi: una a vieții unui popor încovoiat de trudă milenară, cealaltă a creației artistice, născută din această obidă de milenii” (Munteanu 2019: 25).

[9] „Prin conținutul său și prin forma de prezent, verbul *zace* exprimă o stare de durată; este un fel de prezent etern, desemnând o dimensiune a timpului căruia nu i se poate prevedea un capăt, anume sfârșitul mâniei surde a strămoșilor care cer răzbunare în cartea poetului” (Munteanu 2019: 26).

MUNTEANU, Ștefan, 2019 (1972): *Tudor Arghezi: Testament*, in Mircea Frânculescu *et alii* (eds.), *Analize de text*, Societatea de Științe Filologice din România, București.

TESTAMENT BY TUDOR ARGHEZI. A POSSIBLE INTERPETATION

ABSTRACT: It is generally considered that the study of a literary work is limited to the observation that comes from the field of literary criticism. Thus the text is deprived of the possibilities of multiple interpretations and, consequently, condemned to produce a reductionist meaning. The research of a writer's style – a major desideratum among the obligatory requirements of the investigation of a text – is not exclusively related to the content analysis, as it does not provide data on how the artistic individuality is created. Perhaps it is necessary to diversify the research methodology by appealing to disciplines that can provide a complete picture of the overall significance of the work. To achieve this goal, we must dilute the imaginary boundary that separates the sciences of language from the scientific study of literature. The text can only benefit from a correct analysis and a fair result if the linguistic instruments are combined with the literary ones while 'dissecting' the written work. The content-related facts can only be revealed by drilling into the depths of the writing. The language disciplines are the required 'equipment' for this type of work. In other words, the literary meaning of a textual edifice might be identified by a thorough description of its structure of resistance.

In our article, we examine the poem *Testament* written by Tudor Arghezi, and we intend to offer an interpretation from the perspective of stylistics (language and literature falling under this umbrella discipline) and literary theory. There are numerous interpretations of the arghezian text, but our analysis is focused on the lexical-semantic and theoretical literary status of the words. The present investigation is even more valuable as the author is also a promoter of words usually located at the periphery of standard language. As an artifex, he promotes these words in his writings and offers them literary citizenship. We research and explain the means of expression which consolidate the main artistic ideas: the spiritual testament, the historical and social reality of the poet's forerunners forced by circumstances to bear the curse of patience and humility, the author's noble vindictive attitude – whose response to mockery makes use of the healing power of the right word (tò prépon), ready to save and forgive –, the bovaric superficial reading, the only level of understanding that the master's descendants (*huzurpatorii* ['*the usurpers'*]) are capable of and in which they remain stuck while reading the poet's verses. Moreover, they twist into hilarious dances (*Pe care ascultând-o a jucat / Stăpânul, ca un țap înjunghiat* ['*Whose sound heard by the master. Made him dance like a stumbling goat*']) etc. We have announced some of the themes of the poem we intend to investigate by going beyond their form towards The Meaning.

Keywords: *testament*, *poetic art*, *craftsman poet*, *aesthetics of ugliness*, *bovaric reading*.

ASPECTE FONETICE ÎN GRAIURILE ARDELENEȘTI

SORIN GUIA
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

REZUMAT: În articolul de față, ne propunem să sistematizăm câteva aspecte fonetice specifice graiurilor ardelenești, o zonă lingvistică care nu reprezintă o arie unitară, la fel ca celelalte subdialecte, ci se constituie în mai multe graiuri, care se grupează, de regulă, cu subdialecte vecine, de dincolo de munți, formând zone de tranziție. Prin urmare, descrierea fenomenelor fonetice specifice graiurilor ardeleneşti va ține cont atât de trăsăturile specifice (caracteristici ale graiurilor ardeleneşti din Transilvania propriu-zisă), cât şi de asemănările cu unitățile dialectale învecinate (Crişana, Maramureş, uneori în Banat, şi chiar prin Bucovina sau prin Oltenia).

Cuvinte-cheie: *fonetica*, *graiurile ardeleneşti*, *zone de tranziție*, *trăsături specifice*, *unități dialectale*.

Transilvania, în sens istoric, cuprinde zona dintre lanțul carpatic şi Munții Apuseni, învecinându-se, la sud, prin Carpații Meridionali, cu Muntenia şi Oltenia, la sud-vest cu Banatul, la vest prin Carpații Apuseni, cu Crişana, la nord, prin munții Țibleşului, ai Rodnei şi Gutinului, cu Maramureşul, iar la est, prin Carpații Orientali, cu Bucovina şi Moldova. Contactele cu toate regiunile istorice denumite „țări” (Țara Bârsei, Țara Făgăraşului, Țara Amlaşului, Țara Dornelor, Țara Oaşului şi Țara Hațegului), dominația maghiară asupra întregii Transilvanii (începută în a doua jumătate a secolului al XI-lea şi extinsă în secolul al XIII-lea), explică diversitatea peisajului dialectal şi etnografic al Transilvaniei; de cealaltă parte, remarcăm o serie de aspecte lingvistice comune cu graiurile din Crişana sau din Maramureş, datorate mutației de populație în interiorul provinciei, dinspre regiunele amintite.

Dacă unii specialişti au considerat că graiurile transilvănene constituie o unitate dialectală distinctă în cadrul dacoromânei (Tiktin, Gaster 1891: XC-CVIII[1]), cei mai mulți dintre cercetători consideră că Transilvania nu reprezintă o arie unitară ca celelalte subdialecte, ci se constituie în mai multe graiuri, care se grupează, de regulă, cu subdialecte vecine, de dincolo de

[1] Deşi susține caracterul unitar al „dialectelor din Transilvania”, Gaster precizează că acestea prezintă asemănări atât cu grupul de nord – moldovean, cât şi cu grupul de sud – muntean.

munți, formând zone de tranziție (Gustav Weigand, Sextil Pușcariu, Emil Petrovici, Romulus Todoran, Alexandru Philippide). Deşi susține că graiurile ardelenești conțin un număr de particularități lingvistice proprii și că Transilvania constituie o unitate dialectală diferită de celelalte zone, formând un „dialect" mai puțin individualizat, G. Ivănescu îl include în categoria dialectelor de tranziție, în interiorul căruia distinge patru graiuri: *ardelenesc* cu *t'* (*k'*) > *ĉ*; *central ardelenesc* cu *te*, *ti*; *ardelenesc de sud* (cu numeroase imigrații de la nord); *ardelenesc dinspre Moldova* (Ivănescu 1976: 167-178; Ivănescu 1980: 35-45). Maria Marin și Bogdan Marinescu, autorii capitolului *Graiurile din Transilvania*, din *Tratatul de dialectologie românească*, consideră că problema locului graiurilor din Transilvania între subdialectele dacoromâne ar putea fi rezolvată doar dacă s-ar „admite teoria conform căreia ar exista un subdialect transilvănean cu o arie întinsă şi cu o unitate relativă, în cadrul căreia se disting ca subdiviziuni puternic individualizate graiul crișean, graiul oșean și graiul maramureșean" (Rusu 1984: 357), menționând că trebuie să se vorbească de „graiurile din Transilvania", dată fiind unitatea relativă a zonei descrise.

Graiurile ardeleneşti (de nord-est[2], respectiv de centru şi sud[3]) s-au desprins din grupul dialectal nordic, prin dezvoltarea unor trăsături proprii (mai ales față de graiurile moldovenești), ulterior delimitându-se, chiar din interiorul acestora, subdialectele crișean și maramureșean, prin conturarea unor arii proprii (Turculeț 2002: 146). Prin urmare, vom încerca o descriere a graiurilor ardeleneşti ținând cont atât de trăsăturile specifice (caracteristici ale graiurilor ardelenești din Transilvania propriu-zisă), cât și de asemănările cu unitățile dialectale învecinate (Crișana, Maramureș, uneori în Banat, şi chiar prin Bucovina sau prin Oltenia).

---

[2] Granița de vest a acestui grai o formează o linie ce ar trece prin orașele Turda, Cluj, Dej, cea de nord, limita sudică a județului Maramureș, cea de est, creasta Carpaților Orientali, iar cea de sud, râul Mureș. Vasile Frățilă consideră că graiul din Transilvania de nord-est se individualizează suficient de cele din Maramureș, din Crișana și din Transilvania de centru și sud pentru a fi tratate separat (Frățilă 2010: 137).

[3] Graiurile din Transilvania de centru şi sud, până la linia Oltului, au fost ataşate fie grupului de graiuri de tip moldovenesc (I. Iordan, I. Gheție, Em. Vasiliu), fie au fost atașate celor de tip muntean (Sever Pop, G. Ivănescu, I. Coteanu), fie au rămas în afara oricărei clasificări, având „cele mai multe şi mai importante fenomene comune cu cele de peste munți" (Frățilă 2010: 143; Frățilă 1984: 61-81; Frățilă 2005).

1. Accentul

O caracteristică prozodică dominantă specifică graiurilor ardeleneşti este lungirea vocalelor, mai ales cele accentuate, care împreună cu accentul de intensitate şi cu ritmul mai lent al vorbirii, oferă „impresia de cântat şi, uneori, de emfază” (Rusu 1984: 358). În plus, în centrul şi în vestul Transilvaniei, se accentuează tendința de pronunțarea a accentului pe silaba inițială (*súspin*, *súg’it*, *mă mắrit*, *úndeva*, *grắďină*, *céva*, *cíneva*, *úndeva*, *cẫndva*, *cúm̯va*), fenomenul având loc chiar şi la numele de persoane (*Émil*, *Ştéfan*, *Mária*)[4].

Accentul etimologic este păstrat în formele de indicativ prezent ale verbului *a blestema* (*blástăm*, *blástămi*, *blástămă*), dar şi pe tulpină, ca în limba veche, în cuvinte precum *îm̯fắşur*, *în̯cón̯jur*, *mắsur*, *strécur*, forme generale în Transilvania, Crişana, Maramureş, nord-vestul Olteniei şi Moldova de nord.

2. Vocalismul

Labializarea completă a vocalei *á* din diftongul *o̯á* (pronunțat, de fapt, *u̯á*) şi dispariția elementului semivocalic este un fenomen înregistrat în cea mai mare parte a graiurilor ardeleneşti, dar extins şi în graiurile transcarpatice: *bọ́lă*, *cọ́dă*, *culọ́r’ĕ*, *fọ́rt’e*, *tọ́t’e*, *frumọ́se*, *gọ́lă*, *grọ́pă*, *grọ́să*, *pọ́ťe*[5], *pọ́t'ẹ*, *pọ́rtă*, *trọ́ca*, *şezătọ́re* (AB, Căpâlna de Jos), *Dọ́mńe*, *şcọ́lă*, *rọ́tă*, *mọ́rťe*, *aprọ́pe*, *dọ́mnă*, *ŝọ́riŝ*[6], *pọ́me*, *sọ́cră*, *mọ́re* ďe curéĉ, *dọ́ră*, *cọ́jă*, *pọ́le* (BN, Ilva Mare).

În poziție protonică, *a* neaccentuat trece la *ă*[7] (*băscúli̯*, *călindári̯*, *dător*, *înắi̯ínťe*, *măşínă*, *şắpti̯*, *pắhar*, *pắpuc*, *zắhar*)[8], în nordul şi vestul Transilvaniei, fenomenul fiind consemnat şi la persoana I indicativ prezent a unor verbe de conjugarea I (*lăs*, *răbd*, *scăld*, *scăp*).

---

[4] Sextil Puşcariu (1959: 65) explică deplasarea accentului pe silaba inițială ca fiind un fenomen de influență germană.

[5] Doar în sud-estul Transilvaniei se menține, adesea, diftongul *u̯á*, alături de forme cu diftongul monoftongat.

[6] *Cioareci* „pantaloni țărăneşti foarte strâmți din postav alb făcut în casă, mai groşi decât ițarii”.

[7] În trecut, fenomenul era răspândit în toate graiurile dacoromâne (Gheție 1994: 70), fiind înregistrat şi astăzi, mai ales în Transilvania de centru şi sud, în Banat (unde fenomenul este bine reprezentat), în Oltenia (mai puțin în partea de sud-vest) şi în Moldova, unde fenomenul este sporadic (*căpác*, în sud-estul Moldovei, *zăhár*, în zona central-estică, *sălțẹá*, prin Bucovina), datorită unei tendințe generale opuse acestui fenomen: deschiderea lui *ă* protonic la *a*. Vezi şi Turculeț 2002: 147-148.

[8] Fenomenul nu este înregistrat în graiurile din nord-vestul Transilvaniei în cuvinte de origine maghiară: *sabău*, *sighiartău* (Rusu 1984: 359).

În vestul Transilvaniei (mai ales în zona estică a Munților Apuseni), se manifestă, prin asimilație regresivă, tendința de deschidere a lui *ă* protonic la *a*[9] nu doar în situația în care vocala tonică este *a*[10] (*gal̦i̯átâ*, *maláa̯i̯*, *mamalígă̦*, *maritátă̦*, *harmasári̦*, *pacát*, *pacurári̦*, *primavára*), ci şi atunci când accentul cade asupra altei vocale: *batrîn*, *carbúni̦*, *colindatóri̦*, *îŋcapaţînáţi̦*, *matúşă*, *pamînt*, *parínţi̦*, *sanatós*, *tarîţă̦*.

Mai ales în nordul şi vestul Transilvaniei, se înregistrează proteza vocalei *a* (*amiros*, *apipăi*, *asimt*, *asudoare*), fenomen care este consemnat şi în Crişana, dar şi în Banat, în Oltenia şi în jumătatea nordică a Moldovei (vezi Puşcariu 1940: harta 50).

Majoritatea graiurilor ardeleneşti îl conservă pe *ă* neasimilat, etimologic (*părék'e*, *păréťe*, *blăstămá*, *năróc*, *năsíp/năsîpu̦*) şi pe *î* etimologic, nediftongat în formele *cîńe*, *pîńe*, *mîńe*; doar graiurile din nord-estul Transilvaniei îl conservă pe *î* etimologic, în cuvinte precum *îmblu*, *îm̦flu*, *împlu*.

În cea mai mare parte a graiurilor din Transilvania, vocala *é* urmată de o altă vocală anterioară sau de diftongul *e̯a* devine *ę́* (*fę́ťe*, *vę́ďe*, *lę́mńe*, *mę́r'e*, *pę́r'e*, *u̯ospę́ţę*, *vę́ďe*), vocala *e* deschizându-se, uneori, şi în cuvinte monosilabice (*dęşt*, *plęş*).

În jumătatea de nord a Transilvaniei, fenomenul velarizării vocalei *e* după labiale (întâlnit şi în Crişana, Maramureş şi Moldova) este mai frecvent decât în celelalte graiuri ardeleneşti (*i̯ubắsc*, *lovắsc*, *mărg*, *trimắt*), vocala anterioară păstrându-se după labiale în câteva cuvinte în sud-vestul Transilvaniei, frecvent în Lăpujul de Sus (*beut*, *per*, *mętúşă*, *ved*, *veduvóa̯i̯*, *beşícă*)[11]; diftongul *e̯a* se conservă după consoanele labiale în graiurile din sud-vestul şi centrul Transilvaniei (*pe̯ánă*, *pe̯áră*, *me̯ásă*, *fe̯átă*), dar şi după lichida vibrantă *r*, aflată într-un grup consonantic (*bre̯ázdă*, *cre̯ápă*) (Rusu 1984: 362).

În graiurile ardeleneşti, închiderea lui *e* medial neaccentuat la *ẹ* sau *i* este consemnată mai ales în cele din jumătatea nordică a provinciei; în schimb

[9] Fenomenul cunoaşte o frecvență destul de mare în unele graiuri din Țara Moților, din Țara Oaşului şi pe valea Crişului Negru (la fel ca în Banat, Maramureş şi Bucovina), însă, sporadic, a fost înregistrat în toate graiurile dacoromâne. Vezi şi Frățilă 2010: 119.

[10] În Crişana, fenomenul este mai frecvent în condițiile în care este posibilă asimilarea la vocala *a* următoare, vocala accentuată, situată într-una dintre silabele următoare, fiind tot *a*.

[11] Păstrarea lui *e* etimologic după labiale este consemantă în nord-estul Banatului (*mer*, *mésur*, *menúnt*, *omét*, *ovés*, *pecurári̦*, *pedúće*, *per*, *uspéţ*, *úmer*, *vedu̯út*, *ver*).

închiderea lui *e* final neaccentuat la *i* nu este un fenomen atât de răspândit şi de avansat ca în Moldova sau în Crişana (mai ales în graiul bihorean şi în Țara Moților), manifestându-se cu predilecție în estul Munților Apuseni, fenomen întâlnit şi în Crişana alăturată (*láptį*, *púńį*, *víşînį*); în celelalte arii ardeleneşti, *e* final neaccentuat se păstrează sau evoluează la *ẹ* (*părinte*, *arde*, *ardẹ*, *ginerẹ*).

Se menține *e* în formele verbului *a crăpá*, mai puțin în sud-estul Transilvaniei (*crep*, *crepį*, *crepắm*, *crepătúră*), forme întâlnite şi în Banat, dar şi în câteva puncte din Bucovina.

În cea mai mare parte a Transilvaniei, se păstrează *u* neaccentuat etimologic în *desculţá*, *adurmí*, *plumî́n*.

Diftongul *e̯a*, în silabă finală, se monoftonghează la *ẹ́*, la fel ca în ariile laterale ale dacoromânei (*avẹ́*, *bẹ́*, *stẹ́*, *vedẹ́*; *zîĉẹ́*, *bătẹ́m*, *scotẹ́m*, *punẹ́m* – AB, Căpâlna de Jos; *vińẹ́m*, *făŝẹ́*, *stăťẹ́(m)* – BN, Ilva Mare), păstrându-se în sud-estul Munților Apuseni şi în partea de sud şi sud-est a Transilvaniei (*ave̯a*, *ste̯a*); în participii, diftongul *i̯a* se închide la *i̯ẹ* (cu excepția părții de sud-vest a provinciei): *tăi̯ẹ́t*, *spării̯ẹ́t* etc.

Diftongul *u̯o*, rezultat din diftongarea țărănească a lui *ó* în silabă inițială, trece la *u̯ă*, când nu este urmat de o consoană labială, prin pierderea rontunjimii vocalei din diftong (*u̯ăk'*, *u̯ărb*), în sud-estul Transilvaniei înregistrându-se diftongii *ei̯*, *oi̯* şi triftongii *o̯ai̯*, *u̯oi̯* (*urei̯k'e*, *u̯oi̯k'*), fenomen întâlnit şi în Oltenia[12] (în special în partea vestică şi centrală).

Se păstrează -*u* final asilabic în cea mai mare parte a Crişanei, vestul, centrul şi sudul Transilvaniei, atât după consoane simple (*blidu̦*, *curík'u̦*, *u̯úŋ'k'u̦*, *pluguşóru̦*, *tolĉẹ́ru̦*, *zắru̦*, *zídu̦*), cât şi după grupuri consonantice (*vorbắscu̦*, *cunóscu̦*).

Este păstrat *u̯* neconsonantizat în forme ca *vắduu̯ă*, *văduu̯ái̯e* în cea mai mare parte a graiurilor din vestul, centrul şi sud-estul Transilvaniei, fenomen similar şi în cele mai multe graiuri din Crişana[13].

Consemnăm şi alte fonetisme lexicalizate arhaice, întâlnite şi în graiuri vecine transcarpatice: *u* în *acuperiş*, *acuperămînt* (în nordul Moldovei şi în

---

[12] În Oltenia apar o serie de diftongi noi (*ai̯*, *ei̯*, *oi̯*, *ui̯*), creați prin anticiparea elementului palatal din oclusiva *k'*: *strai̯k'ină*, *urei̯k'e*, *u̯oi̯k'*, *pădui̯k'e*.

[13] Păstrarea semivocalei *u̯* neconsonantizată este înregistrată în cele mai multe graiuri din Crişana, exceptând graiurile de la sud de Crişul Alb şi o arie din nord-estul Crişanei, unde *u̯* se consonantizează la *h* sau la *v* (*mắduvă*, *mắduhă*).

Banat), *durmit* (în Banat şi nord-vestul Olteniei), *uspăț* „nuntă” (şi în nord-estul Banatului); păstrarea lui *i* nesincopat în *dirept/derept*, *direptáte* (în sud-vestul Transilvaniei, în Apuseni, Țara Oltului, Maramureş, sudul Crişanei, Bihor, Banat, sudul Olteniei); *lăturghie* (şi prin Bucovina, nordul Basarabiei); *i* în *rid*, *riu* (în Munții Apuseni, în județul Hunedoara, în nordul Crişanei şi în Bihor, în nord-estul Banatului, sporadic în sudul Ardealului, în Maramureş şi în Bucovina); asimilarea regresivă a lui *î* în *ḑúu̯ă / zúu̯ă* (şi în unele puncte din Bucovina şi din Oltenia). Pentru mai multe exemple, vezi Turculeț 2002: 148-149.

3. Consonantismul

Pe baza *tratamentului africatelor ĉ*, *ĝ*, graiurile ardeleneşti se pot grupa în trei arii, care se racordează cu ariile învecinate (muntenească, moldovenească/bănățeană şi crişeană): a) aria *ĉ*, *ĝ*, cu ambele africate păstrate ca în limba literară; b) aria *ĉ*, *ĝ > ŝ (ś) - ẑ (ź)*, cu ambele africate fricativizate; c) aria *ĉ = ĉ*, *ĝ > j*, cu africata surdă păstrată ca în limba literară şi pronunțarea ca *j* a africatei sonore (vezi, pentru o prezentare detaliată, Rusu 1984: 363-364).

Africata surdă *ĉ* se păstrează ca în limba literară în graiurile din nord-vestul[14] şi sud-estul Transilvaniei (*piĉór*, *sprîňĉánă*, *stîŋgáĉ*), fricativizându-se la *ŝ* (*duŝém*, *răŝálă*, *ŝímbru*, *ŝińevá*, *întrodúŝi*, *adúŝę*, *ŝu̯ocáńe*, *cu̯oŝę́ńi̯*, *ŝǫriŝ*, *fuẑę́* – BN, Ilva Mare) în graiurile din nord-est şi la *ś* în cele din sud-vestul Transilvaniei (*petreśere*, *făśáu̯*, *śorbă*, *śín̟ste*, *tu̯orśám*, *zîśá*, se *priśepẹáu̯*, să ťe *cuminíś* – HN, Petrila), ariile nefiind totdeauna net delimitate. În județul Covasna, în localitatea Zăbala, africatele nu se alterează, păstrându-se ca în pronunțarea literară: *dǫzeĉ*, *ĉin̟zeĉ*, *ĉírca*, *prodúĉeri* (b, 55 de ani, 12 clase), să *răĉáscă*, *maĉerát*, s-u̯o *mănîňĉe* (f, 37 de ani, 12 clase), *Crăĉún* (f, 60 de ani, 8 clase), *Creĉún* (f, 42 de ani, 12 clase).

Africata sonoră *ĝ* se păstrează în jumătatea sud-estică a provinciei (deşi tendința înclină spre pronunțarea cu *j*), uneori şi în graiurile din estul Munților Apuseni (*dêĝet*, *ĝenúŋ'k'*, *ĝiňĝi̯e*, *sîňĝe*), pronunțându-se fricativ în jumătatea nordică şi în partea de sud-vest a Transilvaniei (*împín̟je*, în nord-vest; *împín̟źe*, în sud-vest; *ẑéme*, în nord-est), între cele două arii înregistrându-se fluctuații în tratamentul africatei sonore (de ex., pct. 831 din

[14] În partea de nord a Transilvaniei se înregistrează o uşoară tendință de durificare a africatei surde (*crúče*, *duči*), fonetism caracteristic subdialetului maramureşean.

ALR I, înregistrează formele *ẑenúŋ'k'*, dar *sîn̆ĝe*), dar şi fonetisme intermediare între africata păstrată ca în limba literară şi africata fricativizată (*ĝjenúŋ'k'*) sau între cele două fricative provenite din alterarea africatei sonore în stadii de evoluție diferite (*jẑe̯ánă*).

Africata sonoră *ḑ* se conservă în graiurile din sud-vestul Transilvaniei (în vecinătatea Crişanei, Banatului şi Mărginimea Sibiului) şi din nord-est (în nordul județului Bistrița Năsăud: *grumáḑ*, *spînḑur*, *búḑă*, *flămînḑésc*), în multe dintre punctele în care este consemnată apărând ca reflex al sonorizării lui *ţ* în fonetica sintactică: *cîḑ͜ vre̯i* „câți vrei", *îḑ͜ va da* „îți va da", *fraḑ͜ de sîn̆ĝe/ sîn̦ẑe* „frați de sânge".

Fonetismul arhaic *ń*, un *ń primar* (< lat. n + *e*, *i* în hiat sau urmat de -*i* flexionar) se păstrează doar în sud-vestul Transilvaniei, în vecinătatea Banatului: *cuń* (< lat. *cuneus*), *călcîń* (< lat. *calcaneus*), *(tu) puń* (< lat. **ponīs*), *(tu) rămîń* (< lat. **remanīs*).

În vestul Transilvaniei, într-o arie care merge până aproape de Sibiu, remarcăm epenteza oclusivei velare *c* în grupul consonantic *sl*, fenomen considerat caracterisitic pentru centrul şi sudul Crişanei: ***sclab*** pentru *slab*, ***sclugă*** pentru *slugă*, ***sclănină*** pentru *slănină*.

Oclusivele dentale *t*, *d*, *n*, urmate de (semi)vocalele anterioare, *se palatalizează* în stadii diferite în majoritatea graiurilor ardeleneşti de la nord de Mureş şi din nord-vest (fiind nealterate în sud-estul Transilvaniei)[15], în Crişana, Banat, în câteva puncte din vestul Olteniei, din Dobrogea şi din Bucovina. Astfel, dentalele au devenit palatale (*ť*, *ď*, *ń*) (Teaha 1962: 104)[16] în vestul şi nord-estul Ardealului (*párťe*, *mo̜rťĕ*, *múnťe*, *sco̜ťĕ*, *înťínďe*, *véďe̜*, *ďimińáţă*, *ďal*, *înďásă*, *bíńe*, *ńégru*, *ńágră*, *mîńi̯e*, *ľe̜mńe*; *u̯oťk'*, *fráťk'e*, *vérďg'e*, *sug'ďíţ*, *ďg'áţă*[17]), în timp ce în sud-vestul Transilvaniei, dentalele muiate *ť*, *ď*, provenite din confuzia cu palatalele *k'*, *g'*, au devenit africate,

[15] Delimitarea celor două mari arii (aria nordică, cu dentalele palatalizate, şi aria sudică, cu dentalele nealterate) nu se poate face cu precizie, întrucât, de o parte şi de alta a liniei de demarcație, apar fluctuații ale tratamentului dentalelor urmate de (semi)vocalele anterioare, stadii incipiente de palatalizare sau forme intermediare între dentalele muiate *ť*, *ď* şi oclusivele palatale *k'*, *g'* (care uneori devin africate).

[16] Laterala *l* se palatalizează mai rar (în special în forma incipientă de palatalizare *ľ*), în nordul şi nord-estul Transilvaniei, în timp ce vibranta *r* se moaie sporadic, având timbru palatal în sufixele -*ar̦i*, -*er̦i*, -*or̦i* (în special în graiurile din sud-estul Transilvaniei).

[17] Uneori, datorită confuziei dentalelor muiate *ť*, *ď* cu palatalele *k'*, *g'*, întâlnim şi forme intermediare de palatalizare ale oclusivelor dentale nenazale (*ťk'*, *ďg'*), fenomenul fiind consemant în Transilvania (fără părțile de sud şi sud-est), în Maramureş, Crişana, până în Bucovina şi nordul Moldovei, dar şi până în nord-vestul Olteniei.

uneori consemnate în nuanțe intermediare între africate şi oclusive (*ĉ*, *ĝ*, *ťĉ*, *ĉť*, *ć*, *đ*, *ćť*, *ĝđ*: *u̯oĉ*, *uréĉ*, *ĝâţă*, *suĝîţ*, *şćop*, *u̯oťĉ*, *uréĉť*, *ďĝâţă*, *şćťop*, *suĝďîţ*).

Palatalizarea labialelor este un fenomen curent în graiurile din Transilvania, nefiind, totuşi, general şi consecvent[18], întrucât nu afectează totdeauna toate labialele[19] şi în toate contextele[20] şi este înregistrat diferit, în funcție de intensitatea fenomenului şi de stadiile de evoluție.

Atât bilabialele orale (*p*, *b*), cât şi bilabiala nazală *m* cunosc, în jumătatea de nord şi de est a Transilvaniei (dar şi în câteva puncte din jumătatea de sud-est), stadii de palatalizare intermediare, cu păstrarea labialei[21]: *pť*, *bď*, respectiv *pĉ*, *bĝ*[22] (*pťe̜li /pĉe̜li*, *pťerd /pĉerd*, *pťátră /pĉátră*, *albďină /albĝină*, *bďiŝ /bĝiŝ*, *vrábďi̯e /vrábĝi̯e*; *pĉéli̯a*, *u̯opĉín̯ŝ*, *nápĉ*, *zdru̯obĝím*, *bĝáta* – BN, Ilva Mare) şi *mń*[23] (*mńeu̯*, *lumńínă*, *mńércuŗ*; *mńișcám*, *nimńíca*, *mńe̜re*, *mńi-l* adúc‿aminťé, *mńijlu̯ócu*, *nimńíc* – BN, Ilva Mare). În general, stadiile de palatalizare finale, cu pierderea bilabialei, se întâlnesc în graiurile din centrul şi sud-estul Transilvaniei[24], bilabiala menținându-se, în aceste zone, sporadic, doar în poziție finală (*lupk'*, *şk'opk'*, *şk'opt'*, *lácrămń*, *pomń*).

Labiodentalele *f*, *v* se palatalizează într-o arie care cuprinde nord-estul Transilvaniei, cu extinderi în centru până în județele Turda, Alba, Hunedoara, în formele *ŝ*, *ẑ*, fenomen similar în jumătatea de nord a Moldovei: *ŝerbínťe*, *ŝére*, *ŝin*, *ŝarastrắu̯*, *ẑiţắl*, *ẑin*, *ẑer*, *láẑiţă*. Într-o altă arie, care cuprinde sudul (mai puțin colțul de sud-vest) şi vestul Transilvaniei (ca şi în nordul Crişanei), labiodentale *f*, *v* se palatalizează în formele *h'*, respectiv *y*, fenomen similar

---

[18] În unele graiuri din partea de sud-vest, palatalizarea labialelor este sporadic înregistrată, mai ales în cuvinte precum *mńiros*, *ĉiper*, *ĉťieptăn*.

[19] În partea de sud-vest a Ardealului, în graiurile din Valea Jiului şi cele din partea apuseană a Țării Hațegului constrictivele labiodentale *f*, *v* nu sunt alterate.

[20] De exemplu, în sud-vestul Ardealului bilabiale se palatalizează mai ales înainte de iot, în forme precum: *ťiept*, *obďială / obĝală*, *mńercuŗ*, *ťćieptăn* (vezi Rusu 1984: 366).

[21] Palatalizarea labialelor în stadii intermediare se produce, de regulă, în jumătatea de nord şi de vest a Transilvaniei, în Maramureş, nordul Crişanei, Bucovina şi nord-vestul Moldovei.

[22] Situațiile în care se pronunță cu labialele palatalizate în stadiu intermediar *pĉ*, *bĝ*, cu păstrarea labialei şi africatizarea oclusivei palatale, se întâlnesc mai ales în aria africatizării dentalelor palatalizate.

[23] Palatalizarea bilabialei nazale *m* în stadiu intermediar nu este întâlnită în graiurile din Transilvania de centru şi sud, unde fenomenul se produce în stadiu final, cu pierderea labialei (*ńeu̯*, *ńíri̯ásă*, *ńércuŗ*).

[24] Într-o zonă întinsă din sudul Transilvaniei, palatalizarea labialelor cunoaşte forme identice ca în jumătatea sudică a subdialectului moldovenesc: *k'(ť)*, *g'(ď)*, *ń*, respectiv *h'*, *y(i̯)*, *g'(ď)* (vezi Turculeț 2002: 150).

în jumătatea de sud a Moldovei (*h'ẹrbị*, *h'ir*, *h'in*, respectiv *yíťe*, *yis*, *yẹrme*), dar şi forme palatalizate în stadiile *ď*, *g'*, similare celor din graiurile subcarpatice, din sudul Moldovei şi estul Munteniei (*g'in*, *ďin* pentru „vin”, dar şi pentru „a veni”, *g'iţél* „vițel”, *ďiséz* „visez”). La limita dintre cele două arii mari se înregistrează fonetisme intermediare, de tipul *h'ŝ*, *ẑy*, *yẑ*: *h'ŝiristắu̯*, *h'ŝin*, *h'ŝu̯orị*, *ẑyin*, *ẑyier*, *yẑi̯erme*, *yẑiţel*. Labiodentalele *f*, *v* se păstrează nealterate în sud-vestul Transilvaniei.

În cea mai mare parte a graiurilor din Transilvania, consoanele *s*, *z (ḍ)*, *ş*, *j*, *ţ* au un caracter dur[25], care determină velarizarea vocalei următoare[26], dispariția lui *ị* în forme de plural sau monoftongarea diftongului *ẹa* (cum se întâmplă, de fapt, în toată aria nordică a dialectului dacoromân): *bisắrică*, *săc*, *sămn*, *visắz*, *u̯ásîlị*, *sîtă*, *sîmt*, *sámănă*, *sára*, *îṇcălzắsc*, *zîc*, *trezît*, *să urzáscă*, *lăz* (pl.), *înşăl*, *nănaş* (pl.), *grijăsc*, subțî́re, *păţắsc*, *fraţ*, *nepóţ* (pl.) ; *Dumńezắu̯*, *prîṇzắsc*, *ḍắce*, *ḍíu̯a*.

Menționăm şi câteva fonetisme lexicalizate: păstrarea lui *r* etimologic în *fărină* (< lat. *farina*) şi *sărin* (< lat. *serenus*), în Transilvania de nord, cu prelungiri până în Maramureş, nordul Crişanei, Bihor şi în unele puncte din Bucovina; păstrarea lui *m* în *(a) rumpe* (< lat. *rumpere*), fonetism întâlnit şi în unele puncte din Bucovina; disimilația consonantică regresivă în *verin*, fonetism întâlnit şi în unele puncte din Bucovina (pentru mai multe exemple, vezi Turculeț 2002:150-151).

BIBLIOGRAFIE

GASTER, M., 1891: *Introducere* la *Chrestomaţie română*, I, Leipzig – Bucureşti, p. XC-CVIII.

IVĂNESCU, G., 1976: *Les subdivisions territoriales du roumain*, in *Actes du XIII-e Congrès international de linguistique et de philologie romanes*, Quebec, vol. 2, p. 167-178.

IVĂNESCU, G., 1980: *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iaşi.

FRĂȚILĂ, Vasile, 1984: *Graiurile din Transilvania de centru şi sud*, in *Studii de dialectologie*, Timişoara, p. 61-81.

FRĂȚILĂ, Vasile, 2005: *Graiul de pe Târnave*, Editura Astra, Blaj.

FRĂȚILĂ, Vasile, 2010: *Probleme de dialectologie română*, Editura Astra, Blaj.

[25] Acțiunea velarizatoare a consoanelor dure nu se manifestă decît sporadic în partea de vest a Transilvaniei - în estul Munților Apuseni (*simt*, *ţin*, *urzesc*, *păţesc*, *măsẹáu̯a*) şi în graiurile din jumătatea sudică a Transilvaniei (*măséle*, *zéstre*, *păzéşte* etc.).

[26] Uneori, velarizarea vocalelor anterioare este imcompletă, oprindu-se la stadii intermediare (*moşĕsc*, *tuşĕsc* etc.).

GHEȚIE, Ion, 1994: *Introducere în dialectologie istorică românească*, Editura Academiei Române, București.
PUȘCARIU, Sextil, 1940: *Limba română,* vol. I. *Privire generală*, București.
PUȘCARIU, Sextil, 1959: *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, București.
RUSU, Valeriu (coord.), 1984: *Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul românesc, Craiova.
TEAHA, Teofil, 1962: *Graiul de la Vama Buzăului. Considerații asupra unei zone de interferență a graiurilor*, in LR, nr. 1.
TURCULEȚ, Adrian, 2002: *Dialectologie română*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

PHONETIC ASPECTS IN TRANSYLVANIAN DIALECTS

ABSTRACT: In this article, we intend to systematize some phonetic aspects specific to Transylvanian dialects, a linguistic area that is not unitary, like the other subdialects, but consists of several dialects, which are usually grouped with neighboring subdialects, beyond the mountains, forming transition zones. Therefore, the description of the phonetic phenomena specific to Transylvanian dialects will take into account both the specific features (characteristics of Transylvanian dialects in Transylvania itself) and the similarities with neighboring dialect units (Crişana, Maramureş, sometimes in Banat, and even Bucovina or Oltenia).

Keywords: *phonetics*, *Transylvanian dialects*, *transition areas*, *specific features*, *dialectal units*.

ASPECTE ALE EVOLUȚIEI LINGVISTICE ÎNTR-UN DISCURS PROGRAMATIC (*PREDICA DE PE MUNTE*). *FERICIRILE – MT.* 5, 1-12 – VARIANTE DE TRADUCERE DE LA PRIMA TIPĂRITURĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ PÂNĂ LA BARTOLOMEU ANANIA

NICULINA IACOB
Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

REZUMAT: În analiza de față se propune o interpretare a *Fericirilor* din *Predica de pe Munte* din perspectivă lingvistică, și nu dintr-o perspectivă teologică ori sociologică, nici din punctul de vedere al tehnicii discursive. Este interesant de văzut care au fost soluțiile propuse de traducătorii români de-a lungul timpului, de la prima versiune a textului din *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu* (1551-1553) și până în secolul al XXI-lea, astfel încât să înțelegem în ce măsură rezolvările alese de traducători au reprezentat sau nu și un plus de calitate. Această radiografiere a limbii române literare prin textul *Fericirilor* din *Mt.* 5,1-12 îi va da cititorului posibilitatea de a înțelege efortul depus de primii noștri traducători pentru a găsi veșmântul românesc cel mai potrivit pentru cuvântul evanghelic, o frământare deloc ușoară pusă în slujba dezideratului atât de mobilizator din *Mt.* 5,48: *Fiți, așadar, desăvârșiți, așa cum Tatăl vostru ceresc desăvârșit este!* În cazul de față, cu referire la perfecțiunea transpunerii cuvântului lui Dumnezeu în limba română.

Cuvinte-cheie: *text*, *traducător*, *evoluție lingvistică*, *Predica de pe Munte*, *fericire*, *fericit.*

Nu ne propunem în cele ce urmează o interpretare a *Fericirilor* din *Predica de pe Munte* din punct de vedere teologic, din punct de vedere sociologic sau din punctul de vedere al tehnicii discursive, și nu pentru că astfel de interpretări ar fi lipsite de interes, ci, pe de o parte, pentru că textul *Fericirilor* a constituit adesea subiect de dezbateri intense între exegeți și, pe de altă parte, pentru că aspectele de ordin lingvistic sunt mai aproape de preocupările noastre și pot arăta în ce măsură soluțiile pentru care au optat traducătorii de-a lungul vremii au reprezentat sau nu și un plus de calitate.

Un prim popas îl facem în secolul al XVI-lea, la cele două texte ale Evangheliarului, și anume: *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu* (1551-1553) și *Tetraevanghelul lui Coresi* (1560-1561).

Evangheliar 1551-1553	*Tetraevanghel 1560-1561*
Într-acea vreame, după Isus mergea narodu multu, de la Galilei șă den Dzece Cetăți[1] *Ierusalimului, șă den Iudeea, șă de decinde de Iordan.*	*În vreamea aceaea, după Isus, mearseră năroade multe, de în Galilei și Zeace Cetăți, de în Ierusalim și Iudei și de întru acea parte a Iordanului.*
Deca vădzu narodu, sui-se într-un dealu șă ședzu. Apropiiară-se către El ucenicii Lui.	Văzu năroade, sui întru măgură și șezu El; apropiiară-se cătră El ucenicii Lui.
Șă deșchise rostulu Seu, învațându-i, grei:	Și deșchise rostul Lui, învăța ei, grăi:
„Fericii (...)[2] duhului, că <ace>lora iaste împar<ăția> cerului.	„Ferecați measerii cu sufletul, că acelora e împărățiia ceriului.
Fer<ice> de ceia ce plăngu, că uteși-se-voru.	Ferecați ceia ce plângu-se, că aceia mângâia-se-vor.
Ferici de smeriți, că aceșt<e>a vor împle pomăntul.	Ferice blânzii, că aceia îndulci-vor pământul.
Ferici de flomăndzi șă setoși în dereptate, sătura-se-voru.	Ferice flămânzii și însetații pentru dereptate, că aceia sătura-se-vor.
Ferici de milostivii, că ace<i>a miluiți vor fi.	Ferice milostivii, că aceia miluiți fi-vor.
Ferici cu inemile curate, că ceșt<e>a Dumnedzeu vor vedea.	Ferice curații cu inima, că aceia Domnul vedea-vor.
Ferici pace facatorii, că acește fecerii lui Dumnedzeu se voru chiiema.	Ferice pace făcătorii, că aceia fii Domnului chema-se-vor.
Ferici de goniții prentru dereptate, că acelora iaste împarația cerului.	Ferecați goniții pre întru dereptate, că acelora e împărățiia ceriului.
Ferici de voi, căndu voru ponoslui voo șă vo voru goni, șă vor dzice tote rele cuvinte pre voi, mințind prentru Mine.	Ferecați seți, când împuta-vor voao și goni-vor pre voi și zic tot reale cuvinte pre voi, mint pentru Mine.
Bucurați-vo șă vo veseliț, că plata vostra multa în ceru. Că așa goniră proroci ce era nainte vostra.”	Bucurați-vă și veseliți-vă, că plata voastră multă e în ceriure. Așa amu goniia prorocii, ceia ce era mainte de voi.”

[1] Decapole.
[2] Document deteriorat.

Analizând cele două texte, se observă, în primul rând, particularitățile de ordin grafic din textul de la Sibiu, care pot îngreuna lectura textului. Este vorba despre dificultatea de a distinge între valoarea silabică sau nesilabică a lui *-u* și a lui *-i*, ca urmare a redării lor, aproape invariabil, prin ь (er): *narodu multu*, *plăngu*, *Dzece Cetăți* etc.; notarea diftongului /ea/ prin *a*: *aceșt<e>a*, *cešt<e>a*; notarea vocalei /ă/ prin *a*: *narodu*, *învațăndu-i*, *facatorii*, *vostra*, *multa*; notarea conjuncției *și* invariabil *șă*; notarea lui /ă/, după labiale, prin *o*: *pomăntul*, *flomăndzi*. Acest veșmânt plin de stângăcii grafice îmbrăcat de textul *Evangheliarului de la Sibiu* este explicabil pentru perioada de început a scrisului românesc cu slove chirilice, în condițiile în care adaptarea unui alfabet cu un număr mare de slove (43) la fonetismul unei limbi de esență latină cu un sistem fonologic de numai 27-29 de foneme nu era un exercițiu facil. Prin comparație, textul lui Coresi este mult mai curat din acest punct de vedere, ceea ce trădează tipograful experimentat care a fost Coresi la vremea sa. Observațiile de ordin grafic ne ajută să citim logic textul sibian pentru a analiza aspecte care să evidențieze fizionomia limbii române la vremea respectivă, de interes aici fiind elementele ce țin mai cu seamă de nivelul lexical și de cel morfosintactic.

Remarcăm prezența câtorva elemente lexicale care necesită unele comentarii: *Dzece Cetăți* / *Zeace Cetăți* reprezintă un calc de structură după *Decapole* (gr. *Dekapolis*); *de decinde de Iordan* / *de întru acea parte a Iordanului* (adverbul *decindea*, cu sensul 'dincolo, de partea cealaltă', intră în alcătuirea locuțiunii prepoziționale *de decindea de* + acuzativul, pentru care textul lui Coresi are structura *de întru acea parte* + genitivul; cuvântul *rost*, preferat de ambii traducători din secolul al XVI-lea, era în circulație la vremea respectivă, având sensul 'gură' (< lat. *rostrum* 'cioc la păsări', 'bot, la animale', 'gură, la om') și fiind folosit ulterior, eventual, pentru a reînvia unele latinisme ieșite din uz (cum se va vedea în textul lui Timotei Cipariu); interesantă este variația *ferice* / *ferici* / *fericii* / *ferecați*, unde observăm adjectivele invariabile sau variabile *ferice* / *ferici*, precum și adjectivul variabil *ferecați*, provenind de la verbul *a fereca*[3], o variantă a verbului *a*

[3] În culegerea *Colinde din Ardeal 1914*, alcătuită din 191 de colinde religioase, 121 sociale și 39 de urări, se întâlnesc multe cuvinte arhaice și regionale. Am selectat contextele care conțin cuvinte de interes pentru analiza de față: *a fereca* = 'a felicita', 'a ferici', așa cum este și în *Tetraevanghelul* lui Coresi, *ferice, a ferici, ferecan, ferica, ferecat, fericu, fericean, feriiciat*: „*Ferice-om* de el-om/ Că l-*ai fericit*/ Și l-ai dăruit/C-o casă, c-o masă." (p. 91);

ferica, având sensul ‘a ferici’; *meser*, cu varianta *measer* (< lat. *mĭserum*), cu sensul ‘sărac’, a avut circulație în perioada veche, ulterior aria de întrebuințare restrângându-se și devenind arhaism; verbul *a se uteși* este folosit în textul de la Sibiu cu sensul etimologic ‘a se mângâia’; în textul lui Coresi este preferat chiar verbul *a se mângâia*; verbul *a ponoslui* + dativul este folosit în textul de la Sibiu cu sensul ‘a defăima’, ‘a ocărî’, iar Coresi alege verbul *a împuta* + dativul, folosindu-l cu aceleași sensuri; remarcăm, în continuare, o structură morfosintactică de dativ adnominal în textul lui Coresi (*aceia fii Domnului chema-se-vor*), spre deosebire de opțiunea pentru structura cu genitivul în *Evangheliarul de la Sibiu* (*acește fecerii lui Dumnedzeu se voru chiiema*); exprimarea complementului direct fără prepoziția-morfem *pe (pre)* care generează o omonimie rezolvabilă în context prin forma de plural a verbului predicat: *că ceșt<e>a Dumnedzeu vor vedea* (*Evangheliar*) / *că aceia Domnul vedea-vor* (*Tetraevanghel*); o formă flexionară veche este *seți* (‘sunteți’) în textul lui Coresi (*ferecați seți* ‘fericiți sunteți’). Mai atragem atenția asupra opțiunilor celor doi traducători pentru a denumi locul adunării: *sui-se într-un dealu* (*Evangheliar*), respectiv: *sui întru măgură* (*Tetraevanghel*).

Pentru secolul al XVII-lea, urmărim soluțiile propuse de traducătorii a două texte reprezentative: *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) și *Biblia de la București* (1688):

„*Ferecan* de el!/ Că bine l-*o ferecat*/ Și bun loc i-a dat:/ La mijloc de raiu,/ La masă galbină.” (p. 91); *Fericean* de elu,/ De cest d’om bun,/ Cum l-*ai feriKciat*,/ Drag Domnu i-ai dat/ Casa-n locu bun.” (p. 93); „*Ferica* de elu,/ Dai Domnului Doamne!/ De fiu de năștea,/ ’Ntr-o lună creștea;/ Când luna împlinia,/ Armele-ncingea...” (p. 110); „*Fericean* de el,/ De cest domnu bun,/ Cum l-*ai feriiat*,/ Doi fii mici i-ai dat.” (p. 119); „*Ferice*, *ferice*,/ De cine-i *ferice*?/ De un boieriu bătrân.” (p. 127); „Câți pe Petru mi-l vedeare/ Toți pe Petru-mi *fericeare*:/ – *Ferice* de tine, Petre,/Ce măicuță ți-ai d’avut,/ Te-a scăldat, te-a aplecat,/ C’o mână țîță ți-a dat,/ C’un picior te-a legănat.” (p. 140); „Cine-n lume mi-l vedea,/ Toți pe el mi-l *fericea*: – *Fericean* de tine, june,/ De tine, de maică-ta,/ C’a scăldat și-o înfășiat!” (p. 141); „Câtă lume că-l vedea,/ Toată lumea-l *fereca*,/ *Fereca* pe maică-sa,/ Că ce fiu ea și-a scăldat,/ De ne-aduce-un leu legat,/ Leu legat nevătămat,/ Nici p’on loc nu-i pușcat,/ Numa d’în luptă luptat!” (p. 142); „*Ferica*-mi de el,/ De-acest boierel,/ Bin’ l-*a ferecat*/ Și bun loc i-a dat:/ În mijloc de raiu/ Tot la mese-ntinse,/ La făclii aprinse.” (p. 157); „*Fericu*, *fericu*-i, Doamne,/ De cine-i *fericu*?/ De-un boieriu bătrân!” (p. 158); „*Fericean* de elu,/ Domn l-*a fericatu*,/ Hai Leromi Doamne,/ Domn l-*a fericatu*,/ Trei ficiori i-a datu,/ Trei ficiori i-a dat,/ Bine i-a învățat.” (p. 160).

NT 1648	B 1688[4]
1. Carii-s fericiți. 12. Apostolii-s sare și lumina lumii. 14. Cetatea în vrăvul muntelui. 15. Folosul luminei. 16. Faptele bune. 19. Împlearea poruncelor lui Hristos. Ce să nu zici. 23. Împăcare înaintea darului. 27. Curviia. 29. Scoaterea ochiului. 30. Tăiarea măniei. 31. Carte de lăsare. 33. Să nu giure. 43. Îndrăgirea pizmașilor. 48. Săvrășirea.	
1. Iară deaca văzu mulțimea, Să sui în măgură și, deacă șăzu, veniră cătră El ucenicii Lui.	1. Și văzând gloatele, Să sui în măgură; și, șezând El, veniră cătră El ucenicii Lui.
2. *Atuncea deșchise rostul Său, învăța pre ei, zicând: (*Luca 6,20)	2. Și deșchizând rostul Său, învăța pre ei, zicând:
3. „Fericiți surumanii sufletești, că acelora iaste împărățiia ceriurelor.	3. „Fericiț cei săraci cu duhul, că acelora iaste împărăția ceriurilor!
4. Ferice de ceia ce plăng, că aceia să vor mângăia.	4. Fericiți ceia ce plângu, că aceia să vor mângâia!
5. Ferice de blănzii, că aceia vor moșteni pămăntul.	5. Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul!
6. Ferice de ceia ce flămănzesc și însetoșază pentru dereptate, că aceia să vor sătura.	6. Fericiți ceia ce flămânzesc și însetoșază direptatea, că aceia să vor sătura!
7. Ferice de milostivii, că aceia vor dobăndi mila.	7. Fericiți cei milostivi, că aceia să vor milui!
8. *Ferice de ceia cu inima curată, că aceia vor vedea pre Dumnezeu. (*Psalom 15,2; 24,4)	8. Fericiți cei curați la inemă, că ei vor vedea pre Dumnezău!
9. *Ferice de împăcătorii, că aceia fii lui Dumnezeu să vor chema. (*2 Cor. 4,10)	9. Fericiți cei de pace făcători, că aceia fiii lui Dumnezău să vor chema!
10. Ferice cei goniți[(a)] pentru dereptate, că acelora iaste împărățiia ceriurelor. (a. *au pribeagii*)	10. Fericiți cei goniți pentru direptate, că acelora iaste împărăția ceriurilor!

[4] În textul de la București, capitolele nu sunt precedate de rezumate.

11. *Fericiți veți fi cănd vor huli pre voi și vă vor goni, mințind vor zice tot rău spre voi, pentru Mine. (*1 Pet. 3,14)	11. Fericiți veț fi când vor ocărî pre voi și vă vor goni și vor zice tot răul graiu asupra voastră, mințind pentru Mine!
12. *Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă iaste în ceriure. Că așa goniia pre proroci, carii era mainte de voi.” (*Luca 6,24; 1 Pet. 3,14)	12. Bucurați-vă și vă veseliț, că plata voastră multă e în ceriuri, că așa au gonit pre prorocii mai nainte de voi!”

Substantivul *rost* ‘gură’ este încă în circulație și se regăsește în ambele texte. *Measerii cu sufletul* se înlocuiește la 1648 cu *surumanii sufletești*, iar la 1688, cu *cei săraci cu duhul.* Variația *ferici / fericii / ferecați / ferice* din secolul al XVI-lea se restrânge la *ferice* (exclusiv invariabil) și *fericiți*. Opțiunea pentru *a huli* și *a ocărî*, ambele construite cu acuzativul, înlocuiește vechile soluții din secolul al XVI-lea (*a ponoslui*, respectiv *a împuta*). Textul de la 1648 păstrează dativul adnominal: *aceia fii lui Dumnezeu să vor chema*, în vreme ce în cel de la 1688 se preferă structura cu genitivul: *aceia fiii lui Dumnezău să vor chema*. Complementul direct se construiește în ambele texte cu prepoziția *pre*: *aceia vor vedea pre Dumnezeu / ei vor vedea pre Dumnezău*. Locul adunării este numit în ambele texte din secolul al XVII-lea *măgură*, deci încă nu *munte.*

Aspecte lingvistice care vorbesc despre progresul limbii române literare în textul de la 1648 sunt și următoarele: sintagma *surumanii sufletești* este înlocuită cu *cei săraci cu duhul*, în care se înlocuiește vechiul adjectiv *suruman* cu *sărac*, dar și substantivizarea adjectivului articulat cu articolul hotărât (*surumanii*) este înlocuită de substantivizarea cu ajutorul articolului demonstrativ (*cei săraci*), așa cum se întâmplă și în alte cazuri: *blănzii* este înlocuit cu *cei blânzi*, *milostivii*, cu *cei milostivi, împăcătorii*, cu *cei de pace făcători*, la care trebuie adăugată înlocuirea vechii desinențe de neutru, plural *-ure* (*ceriure*) cu *-uri* (*ceriuri*).

Pentru secolul al XVIII-lea vorbim despre cele două traduceri blăjene ale Bibliei, una făcută după *Vulgata* la 1760, rămasă în manuscris până în 2005, cealaltă, după *Septuaginta*, tipărită la Blaj în 1795:

Biblia Vulgata 1760	B 1795
Opt fericiri învață. Pre apostoli sarea pământului și lumina lumii îi zice. Nici	*Opt fericiri învață; pre apostoli, sarea pământului și lumina lumii îi zice; nici*

au venit să strice leagea au prorocii, ci să plinească; învățând a nu să mâniia asupra fratelui, ci să ne îmblânzim spre el; a nu pofti muierea; a lepăda mădulariul ce sminteaște; a nu lăsa muierea afară de pricina curviii; a nu giura, nice răului a să împrotivi; a iubi pre neprieteni și a face bine celor ce fac rău.

1. Și, văzând Isus gloatele, S-au suit în munte. Și, deacă șezusă, s-au apropiat cătră El ucenicii Lui.
2 . Și, deșchizând gura Sa, îi învăța, zicând:
3. *„Fericiți cei săraci cu duhul, că acelora este împărățiia ceriurilor. (**Luca 6,20.*)
4. *Fericiți sânt cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul. (**Psalm. 36,11.*)[5]
5. *Fericiți sânt cei ce plâng, că aceia să vor mângâia. (**Isaie 17,2.*)
6. Fericiți sânt cei ce flămânzăsc și însătoșază dreptatea, că aceia să vor sătura.
7. Fericiți sânt cei milostivi, că aceia vor dobândi mila.
8. *Fericiți sânt cei curați cu inima, că aceia vor vedea pre Dumnezău. (**Psalm 23,4.*)
9. Fericiți sânt făcătorii de pace, că fiii lui Dumnezău să vor chema.
10. *Fericiți sânt cei ce să gonesc pentru dreptate, că acelora este împărățiia ceriurilor. (**1 Petru 2,20 și 3,14 și 4,14.*)

au venit să strâce leagea sau prorocii, ci să plinească; învățând a nu să măniia asupra fratelui, ci să ne îmblânzim spre el; a nu pofti muiarea; a lăpăda mădulariul ce-l sminteaște; a nu lăsa muiarea afară de pricina curviei; a nu jura, nici răului a să împrotivi; a iubi pre nepriiatini și a face bine celor ce fac rău.

1. Iară văzând gloatele, S-au suit în munte, și șăzând El, s-au apropiiat la Dânsul ucenicii Lui.
2. *Și, deșchizând gura Sa, învăța pre ei, zicând: (*Luca 6,25)
3. *„Fericiți cei săraci cu duhul, că acelora easte împărățiia ceriurilor! (*Psalm 36,11)
4. *Fericiți cei ce plâng, că aceia să vor mângăia! (*Isaiia 61,2)
5. Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul!
6. Fericiți cei ce flămânzesc și însătoșează de dreptate, că aceia să vor sătura!
7. Fericiți cei milostivi, că aceia să vor milui!
8. *Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pre Dumnezeu! (*Psal. 23,4)
9. Fericiți făcătorii de pace, că aceia fii lui Dumnezeu să vor chema!
10. *Fericiți cei ce să gonesc pentru dreptate, că acelora easte împărățiia ceriurilor! (*1 Pet. 2,20; 3,14; 4,14)

[5] În *Vulgata*, versetele 4 și 5 sunt inversate: „4. Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram. 5. Beati qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur”.

11. Fericiți sânteți când vă vor blăstăma și vă vor goni și vor zice tot răul împrotiva voastră, mințind pentru Mine.	11. Fericiți veți fi când vă vor ocărî pre voi și vă vor goni și vor zice tot cuvântul rău împrotiva voastră, mințind pentru Mine.
12. Bucurați-vă și săltați, că plata voastră multă este în ceriuri. Că așa au gonit pre prorocii carii au fost înainte de voi. ”	12. Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă easte în ceriuri. Că așa au gonit pre prorocii cei mai înainte de voi.”

Remarcăm folosirea substantivului *gloatele* în ambele texte, acolo unde în secolul al XVI-lea se preferă *narod*, *năroade*, iar în secolul al XVII-lea, *mulțimea*, respectiv *gloatele.* Substantivul *rost* este înlocuit în ambele cazuri cu *gură*, *measerii* sau *surumanii* sunt aici *cei săraci*. În versetul 11, verbele preferate sunt *vor blăstăma* și *vor ocărî.* În loc de *a se veseli*, textul tradus din limba latină preferă *a sălta* (cu sensul ‘a se bucura’, fiind vorba, în mod evident, despre trăirea sufletească). Locul adunării este în ambele texte *muntele*, iar dativul adnominal este păstrat de Samuil Micu (*aceia fii lui Dumnezeu să vor chema*), fiind preferată structura cu genitivul în textul tradus din latină la 1760 (*fiii lui Dumnezău să vor chema*).

Merită atenția noastră *Biblia lui Timotei Cipariu*, pentru a vedea în ce măsură latinistul din secolul al XIX-lea a operat modificări în direcția latinizării limbii în textul de la 1688:

Capu V (ortografia etimologică a lui T. Cipariu)	Cap V (transcrierea)	Cap V (B 1688)
1. Sî vediendu multîmele se suì in monte, sî siediendu, venira catra elu invetiecelii lui.	1. Și văzând *mulțimele*, Se sui în *munte* și, șezând, veniră către El *învățăceii* Lui.	1. Și văzând *gloatele,* Să sui în *măgură*; și, șezând El, veniră cătră El *ucenicii* Lui.
2. Sî deschiudiendu rostrulu seu, invetiá pre ei, dîcandu:	2. Și deschizând *rostrul* Său, învăța pre ei, zicând:	2. Și deșchizând *rostul* Său, învăța pre ei, zicând:
„3. Fericiti cei seraci cu spiritulu cà acelor’a este imperati’a cerureloru.	„3. Fericiți cei săraci cu *spiritul*, că acelora este împărăția cerurilor.	3. „Fericiț cei săraci cu *duhul*, că acelora iaste împărăția ceriurilor!

4. Fericiti cei ce plangu cà acei-a se voru mangaiá.	4. Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângăia.	4. Fericiți ceia ce plângu, că aceia să vor mângâia!
5. Fericiti cei blandi cà acei-a voru domní pamentulu.	5. Fericiți cei blânzi, că aceia vor *domni* pământul.	5. Fericiți cei blânzi, că aceia vor *moșteni* pământul!
6. Fericiti cei ce flamendiescu sî insetosieza dereptatea, cà acei-a se voru saturá.	6. Fericiți cei ce flămânzesc și însetoșează dereptatea, că aceia se vor sătura.	6. Fericiți ceia ce flămânzesc și însetoșază direptatea, că aceia să vor sătura!
7. Fericiti cei induratori cà acei-a se voru indurá.	7. Fericiți *cei îndurători*, că aceia *se vor îndura*.	7. Fericiți *cei milostivi*, că aceia *să vor milui*!
8. Fericiti cei curati la anima, cà ei voru vedé pre D.dîeu.	8. Fericiți cei curați la inimă, că ei vor vedea pre Dumnezeu.	8. Fericiți cei curați la inemă, că ei vor vedea pre Dumnezău!
9. Fericiti cei de pace facatori, cà acei-a filii lui D.dîeu se voru chiàmá.	9. Fericiți cei de pace făcători, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema.	9. Fericiți cei de pace făcători, că aceia fiii lui Dumnezău să vor chema!
10. Fericiti cei alungati pentru dereptate, cá acelor'a este imperatia cerureloru.	10. Fericiți *cei alungați* pentru dereptate, că acelora este împărăția cerurilor.	10. Fericiți *cei goniți* pentru direptate, că acelora iaste împărăția ceriurilor!
11. Fericiti veti fi candu voru ocarí pre voi sî ve voru alungá sî voru dîce totu reulu graiu asupr'a vostra mentîndu pentru mene.	11. Fericiți veți fi, când vor ocărî pre voi și vă *vor alunga*, și vor zice tot răul grai asupra voastră, mințind pentru Mine.	11. Fericiți veț fi când vor ocărî pre voi și vă *vor goni* și vor zice tot răul graiu asupra voastră, mințind pentru Mine!
12. Bucuratî-ve sî ve desfatati cà plat'a vostra multa e in ceruri, cà asia au alungatu pre profeti mai inainte de voi."	12. Bucurați-vă și *vă desfătați*, că plata voastră multă e în ceruri, că așa *au alungat pre profeți* mai înainte de voi."	12. Bucurați-vă și *vă veseliț*, că plata voastră multă e în ceriuri, că așa *au gonit pre prorocii* mai nainte de voi!"

Este ușor de observat faptul că *gloatele* devin *mulțimile*, *ucenicii* devin *învățăceii*, *rostul* se păstrează, dar Cipariu îi dă forma mai apropiată de

etimon: *rostrul* (< lat. *rostrum*), *duhul* devine, desigur, *spiritul*, *a moșteni* devine *a domni*, *cei milostivi* sunt înlocuiți cu *cei îndurători*, în loc de *să vor milui* preferă *se vor îndura*, în loc de *a goni*, *cei goniți*, Cipariu are *a alunga*, *cei alungați*, iar *prorocii* devin, în mod firesc, *profeți.* Pentru locul adunării Cipariu folosește substantivul *munte*, dar nu neapărat din considerente etimologice, tot astfel cum *a se veseli* devine la el *a se desfăta* (cu etimologie necunoscută).

Pentru secolul al XX-lea am ales două texte, versiunea biblică hermeneutică a profesorului de studiu biblic de la Blaj, Victor Smigeleschi, păstrată în manuscris, și *Noul Testament* „scos pe înțelesul tuturor de canonicul dr. Ioan Bălan” și tipărit la Oradea Mare în 1925. Cum Smigelschi își propunea să reediteze textul lui Samuil Micu, operând minime modificări în textul propriu-zis, dar însoțindu-l de nenumărate explicații și comentarii, am ales să alăturăm cele două texte pentru a fi evidente modificările, adăugând comentariile autorului la textul Fericirilor:

Biblia lui Victor Smigelschi	B 1795
Învață opt fericiri, zice pe apostoli sarea pământului și lumina lumii. Nu a venit să strice legea sau profeții, ci să plinească, învățând a nu se mânia asupra fratelui, ci să ne îmblânzim spre el, a nu pofti muierea, a lăpăda mădularul ce-l smintește, a nu lăsa muierea afară de pricina curviei, a nu jura, nici a se împrotivi răului, a iubi pe neprietini și a face bine celor ce fa rău.	*Opt fericiri învață; pre apostoli, sarea pământului și lumina lumii îi zice; nici au venit să strâce leagea sau prorocii, ci să plinească; învățând a nu să mâniia asupra fratelui, ci să ne îmblânzim spre el; a nu pofti muiarea; a lăpăda mădulariul ce-l sminteaște; a nu lăsa muiarea afară de pricina curviei; a nu jura, nici răului a să împrotivi; a iubi pre nepriiatini și a face bine celor ce fac rău.*
1. Iară văzând *poporul*, S-a suit în munte; și șezând El, s-au apropiat la Dânsul *învățăceii* Lui.	1. Iară văzând *gloatele*, S-au suit în munte, și șăzând El, s-au apropiiat la Dânsul *ucenicii* Lui.
2. Și deschizând gura Sa, îi învăța pre dânșii zicând:	2. Și, deșchizând gura Sa, *învăța pre ei, zicând: (*Luca 6,25)
3. *„Fericiți cei săraci cu *spiritul*, că a acelora este împărăția cerurilor. (*Lc. 6,20)	3. *„Fericiți cei săraci cu *duhul*, că acelora easte împărățiia ceriurilor! (*Psalm 36,11)

4. *Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângăia. (*Isaie 61,2)	4. * Fericiți cei ce plâng, că aceia să vor mângăia! (*Isaiia 61,2)
5. *Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul. (*Ps. 36,11)	5. Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul!
6. Fericiți cei ce flămânzesc și însetoșează de dreptate, că aceia se vor sătura.	6. Fericiți cei ce flămânzesc și însătoșează de dreptate, că aceia să vor sătura!
7. Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui.	7. Fericiți cei milostivi, că aceia să vor milui!
8. *Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu. (*Ps. 23,4)	8. * Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pre Dumnezeu! (*Psal. 23,4)
9. Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chiema.	9. Fericiți făcătorii de pace, că aceia fii lui Dumnezeu să vor chema!
10. *Fericiți *cei asupriți* pentru dreptate, că a acelora este împărăția cerurilor. (*I Petru 2,20; 3,14; 4,14)	10. *Fericiți *cei ce să gonesc* pentru dreptate, că acelora easte împărățiia ceriurilor! (*1 Pet. 2,20; 3,14; 4,14)
11. Fericiți sunteți, când vă *vor batjocori* pe voi și vă *vor asupri*, și, mințind, vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră pentru Mine.	11. Fericiți veți fi când vă *vor ocărî* pre voi și vă *vor goni* și vor zice tot cuvântul rău împrotiva voastră, mințind pentru Mine.
12. Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă este în ceruri. Că așa *au asuprit pe profeții* cari au fost mai înainte de voi.”	12. Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă easte în ceriuri. Că așa *au gonit pre prorocii* cei mai înainte de voi.”

Diferențele dintre textul *Fericirilor* din *Biblia lui Smigelschi* și același text din B 1795 sunt minime, explicabile fie prin dorința autorului de a asigura un mai clar înțeles textului, fie prin tendința de neologizare în spirit latinist, conform specificului textelor blăjene: *gloatele* au devenit *poporul*, *ucenicii* au devenit *învățăceii*, *duhul* a devenit *spiritul*, *cei ce să gonesc* au devenit *cei asupriți*, iar în locul verbelor *a ocărî* și *a goni*, Smigelschi preferă verbele *a batjocori* și *a asupri.* Firește că, în spirit latinizant, și *prorocii* vor deveni *profeți*.

Mult mai interesante sunt comentariile de ordin teologic pe care autorul le face pe marginea textului *Fericirilor* (de la versetul 2 până la versetul 12), cu trimiteri la interpretarea dată de Sfinții Părinți, dar și la alte locuri unde se vorbește în *Sfânta Scriptură* despre același lucru:

„V. 2. *Îi învăța pe dânșii*, pe învățăcei și poporul (7,28) – [n.n.] Iar când Iisus a sfârșit cuvintele acestea, mulțimile erau uimite de învățătura Lui.

3. *Fericiți cei săraci cu spiritul, că a acelora este împărăția cerurilor.* În cuvântarea aceasta (Aug.) se află chipul desăvârșit al vieții creștinești. Ea nu începe cu spăimântare, ci cu fericire, nu în frică, ci mai vârtos trezește dorință. Săraci cu spiritul sunt, fără îndoială, cei ce nu au averi și bunătăți lumești (Lc. 6,24). Hristos, voind să taie lăcomia, rădăcina tuturor relelor, fericește pe săraci, pentru că au suflete slobode de iubirea lucrurilor pământești și, în urmare, sunt destoinici a dobândi cele cerești. Dar nu pe orișicare sărac îl fericește Isus, ci numai pe «cei săraci cu spiritul», sufletul cărora este deslipit de bunurile pământești (Mt. 19,21; 13,22). Vas. Grig. Nis.

4. *Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângăia.* «Cei ce plâng» sunt cei cari au durere sufletească din pricina păcatelor sale (Il.) și ale altora (Hris., Teof., Ier., Leo), din pricina primejdiilor, ispitelor, relelor și năcazurilor vieții acesteia, din pricina doririi de cele cerești, de cari sunt încă așa de departe (Grig. Nis.). Ei se vor mângăia cu mângăierea carea (Isaie 61,1-3) are să o aducă Mesia deja și aci pe pământ, dară mai ales în viața de veci (Apoc. 7,17; 21,4). Hris.

5. *Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul.* «Cei blânzi», cei ce, necăjiți și asupriți fiind, nu îngăduie să fie răpiți de mânie, ci cu suflet răbdător și smerit se supun proniei dumnezeiești. În ce chip El Însuși S-a arătat blând pe pământ, așa va Isus să fie blânzi și aceia pe cari îi primește întru împărtășirea împărăției Sale aci, pe pământ, și în cer: ei întru răbdarea sa să dobândească sufletele sale (Lc, 21,19).

6. *Fericiți cei ce flămânzesc și însetoșează de dreptate*, cei ce poftesc nu mărire și stăpânie și tignă pământească, ci poftesc cu poftă mare (Hris.) întru sine și în alții sfințenia, plinirea desăvârșită a voii lui Dumnezeu. V. Io. 7,37; 4,34.

Că aceia se vor sătura de dreptatea aceea și de bunătățile ei. V. Io. 4,14. Săturarea acesta o vor dobândi prin Hristos deja în viața aceasta, iară desăvârșit, în viața de veci.

7. *Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui* de la Dumnezeu. Isus a fost nevoit să repețească fariseilor cuvintele de la Osie 6,6: «Milă voiu, și nu jertfă» (9,13). Profeții au vestit că Mesia va fi milostiv (Ps. 71,12-14; Isaie 11,4; 42,3; 53,5; 61,1; Ez. 34,16). Milostivii se asamănă deci pildei lui Dumnezeu și a lui Mesia. Ei «se vor milui», vor dobândi adecă mântuirea mesiană, carea se dobândește nu cu oarecare drept (3,9), ci numai din mila lui Dumnezeu. V. Isaie 43,22-25; 48,11; Ez. 16,60-62; 36,32; Os. 2,19; Mih. 7,18-20; Sof. 3,19; Zah. 12,7,10.

8. *Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu*. Fariseii purtau grije numai de curățenia din afară, de părerea curățeniei, și Isus de aceea îi și numește fățarnici (Mt. 23,25 ur.). Dânsul, dimprotivă, cere de la credincioșii Săi curățenia din lăuntru, curățenia de păcate. Ei «vor vedea pe Dumenzeu». Făgăduința aceasta li se plinește desăvârșit în viața de veci în vederea fericitoare a lui Dumenzeu.

9. *Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chiema.* Profeții L.V. vestise că Mesia va fi împăratul păcii și împărăția Lui va fi împărăția păcii (Ps. 71,3,7; Isaie 9,6 ur.; 26,3,12; 32,17; 52,7; 54,10,13; 60,17; 66,12; Ier. 33,6,9; Ez. 34,25; 37,26; Mih. 4,3; 5,5; Ag. 2,10; Zah. 6,13; 9,10). Isus fericește pe cei ce păzesc, întăresc și cearcă a întemeia întru sine și în alții pacea împrumutată între oameni (Grig. Nis., Ier., Ambr.) și, mai pe sus de toate, împăcarea cu Dumnezeu (II Cor. 5,20). Făcătorii de pace vor fi fiii lui Dumnezeu, pentru că sunt asămănarea Dumnezeului dragostii și al păcii (II Cor. 13,11; v. și Io. 14,27; 16,33).

10. *Fericiți cei asupriți pentru dreptate, că a acelora este împărăția cerurilor*. Credincioșii aveau și au să rabde asuprire și ocară pentru numele lui Hristos. Dară «năcazul vostru de acum, curând trecător și ușor, vecinică și preste măsură mare mărire lucrează întru noi» (Rom. 8,18; II Cor. 4,17).

11. *Fericiți sunteți, când vă vor batjocori ș.c.l.* Așa tâlcuiește Isus cele din st. 10 și le aplică credincioșilor săi, și, în rândul cel dintâiu, apostolilor.

12. *Că așa au asuprit pe profeții cari au fost mai înainte de voi*, în a cărora moștenire ați întrat voi, ca să continuați lucrarea lor. Hris."

Cunoscută fiind aprecierea de care s-a bucurat traducerea lui Samuil Micu din partea protopopului Ioan Bălan, concentrată în afirmația: „Biblia de la Blaj e cea mai bună Biblie românească." (Bălan 1914: 170), nu este nicio surpriză să citim în *Cuvântul-înainte* la NT 1925: „*Testamentul Nou* cuprinde patru *Evanghelii*, *Faptele Apostolilor*, *21 epistole și Apocalipsul*. Eu le-am dat după Biblia cea mai bună românească, care s-a tipărit în Blaj la 1795, și am schimbat numai acolo unde mi s-a părut că înțelesul nu e destul de limpede și unde vorba nu se mai potrivește astăzi" (p. 4):

NT 1925	B 1795
Cele opt fericiri. Ce sunt apostolii. Isus nu strică, ci plinește legea	*Opt fericiri învață; pre apostoli, sarea pământului și lumina lumii îi zice; nici au venit să strâce leagea sau prorocii, ci să plinească; învățând a nu să măniia asupra fratelui, ci să ne îmblânzim spre*

el; a nu pofti muiarea; a lăpăda mădulariul ce-l sminteaște; a nu lăsa muiarea afară de pricina curviei; a nu jura, nici răului a să împrotivi; a iubi pre nepriiatini și a face bine celor ce fac rău.

1. Iară văzând gloatele, s-a suit în munte[a] și șezând el, s-au apropiat la el ucenicii[b] și	1. Iară văzând gloatele, S-au suit în munte, și șăzând El, s-au apropiiat la Dânsul ucenicii Lui.
2. deschizând gura sa, îi învăța zicând:	2. Și, deșchizând gura Sa, *învăța pre ei, zicând: (*Luca 6,25)
3. „Fericiți cei săraci cu *spiritul*, căci a acelora este împărăția ceriurilor[c].	3. *„Fericiți cei săraci cu *duhul*, că acelora easte împărățiia ceriurilor! (*Psalm 36,11)
4. Fericiți cei ce plâng, căci aceia se vor mângăia.	4. * Fericiți cei ce plâng, că aceia să vor mângăia! (*Isaiia 61,2)
5. Fericiți cei blânzi, căci aceia vor moșteni pământul[d].	5. Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul!
6. Fericiți cei ce flămânzesc și însetoșează de dreptate, căci aceia se vor sătura[e].	6. Fericiți cei ce flămânzesc și însătoșează de dreptate, că aceia să vor sătura!
7. Fericiți cei milostivi, căci aceia se vor milui.	7. Fericiți cei milostivi, că aceia să vor milui!
8. Fericiți cei curați cu inima, căci aceia vor vedea pe Dumnezeu.	8. * Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pre Dumnezeu! (*Psal. 23,4)
9. Fericiți făcătorii de pace, căci *aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema*.	9. Fericiți făcătorii de pace, că *aceia fii lui Dumnezeu să vor chema*!
10. Fericiți *cei prigoniți* pentru dreptate, căci a acelora este împărăția ceriurilor.	10. *Fericiți *cei ce să gonesc* pentru dreptate, că acelora easte împărățiia ceriurilor! (*1 Pet. 2,20; 3,14; 4,14)
11. Fericiți sunteți când vă vor ocărî pe voi și vă *vor prigoni* și mințind vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră, pentru mine.	11. Fericiți veți fi când vă vor ocărî pre voi și vă *vor goni* și vor zice tot cuvântul rău împrotiva voastră, mințind pentru Mine.
12. Bucurați-vă și vă veseliți, căci plata voastră multă este în ceruri, că așa *au prigonit* pe prorocii cei mai înainte de voi.”	12. Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă easte în ceriuri. Că așa *au gonit* pre prorocii cei mai înainte de voi.”

Așa cum o demonstrează textele puse alături, schimbările sunt minime. Singura care se face în direcția deja impusă în Biserica Greco-Catolică este folosirea cuvântului *spirit* în loc de *duh*. Preferința pentru *a prigoni* și derivatele sale în locul lui *a goni* și al derivatelor acestuia, ca și înlocuirea dativului adnominal cu genitivul („aceia *fii lui Dumnezeu* să vor chema / aceia *fiii lui Dumnezeu* se vor chema") sunt schimbări care urmăresc o exprimare cu mai clar înțeles (*a prigoni* în loc de *a goni*) și în concordanță cu evoluția normelor lingvistice (genitivul în locul dativului adnominal). Pentru a răspunde scopului exprimat în același *Cuvânt-înainte*, buna înțelegere a cuvântului lui Dumnezeu (p. 4), textul este însoțit de explicații „la locurile mai grele" și, în același timp, de concordanțe biblice: „Pentru cei ce doresc să știe unde se mai vorbește în *Sfânta Scriptură* despre acelaș lucru, am pus dedesuptul foii locurile, cu prescurtare, putând ușor să înțeleagă cei ce vor să le caute (...)" (p. 4), așa cum se poate vedea mai jos:

„V 3 Luc 6,20. 4 Ps 36,11. 5 Is 61,2. 8 Ps 23,4. 10 I Petr 2,20; 3,14; 4,14.

a) Muntele acesta e din sus de marea Tiberiadei și se numește azi Muntele Fericirilor.

b) Cei ce urmau pe Domnul în toate părțile, ca să cunoască învățătura lui.

c) Cei ce poartă sărăcia cu răbdare creștinească și chiar cei cari au averi pământești, dar în sufletul lor țin mai mult la averile sufletești. Împărăția ceriurilor din Ferici este fericirea cerească.

d) Cei blânzi vor fi iubiți de oameni în lumea aceasta; vor dobândi însă răsplată mai mare în lumea cealaltă, adevărat pământ al făgăduinței.

e) Cei ce doresc să cunoască legea lui Dumnezeu, din cunoașterea ei, se fericesc și aici pe pământ, și mai cu seamă în ceriu."

La începutul secolului al XXI-lea se tipărește textul Bibliei diortosit de Înaltul Bartolomeu, care este și cea dintâi versiune exegetică integrală tipărită. Soluțiile alese de diortositorul din secolul al XXI-lea sunt rezultatul firesc al șlefuirii zicerii românești vreme de 450 de ani, de la primul text tipărit la Sibiu, în 1551–1553:

Anania 2001

Predica de pe Munte; Fericirile. Apostolii sunt sarea pământului și lumina lumii. Plinirea legii. Iubirea de vrăjmași

1. Văzând Iisus mulțimile, S'a suit în munte; și șezând El, au venit la Dânsul ucenicii Săi,

2. Și, deschizându-Și gura, îi învăța, zicând:
3. „Fericiți cei săraci cu duhul[d)], că a lor este împărăția cerurilor.
4. Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia.
5. Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul.
6. Fericiți cei ce flămânzesc și însetează de dreptate, că aceia se vor sătura.
7. Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui.
8. Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu.
9. Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema.
10. Fericiți cei prigoniți pentru dreptate, că a lor este împărăția cerurilor.
11. Fericiți veți fi când din pricina Mea vă vor ocărî și vă vor prigoni și, mințind, vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră[a)].
12. Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă este în ceruri, că așa i-au prigonit pe profeții de dinaintea voastră."

Pentru o înțelegere corectă, acolo unde interpretarea cititorului ar putea fi eronată, autorul intervine cu note și comentarii pertinente, dar în număr evident mai mic decât în textul lui Victor Smigelschi, fapt explicabil, dacă ne gândim că, în timp, odată cu șlefuirea zicerii, presupunem că a crescut și capacitatea cititorului de a înțelege mesajul biblic transmis:

> „*d)* «Cei săraci cu duhul» (în niciun caz: Cei săraci cu intelectul!) are două înțelesuri, ambele duhovnicești: 1) Săracul care și-a asumat lăuntric starea de sărăcie și o îndură cu demnitate umană și nădejde cerească; bogatul care nu e dependent lăuntric de propria sa bogăție și care, atunci când o pierde, parțial sau total, rămâne un om liber; 2) Pornind de la antropologia paulină, mistica răsăriteană postulează că duhul omului este partea superioară – fină, inefabilă – a sufletului (fără a fi altceva decât acesta), prin care omul poate intra în contact direct (entaz) cu Duhul Sfânt. Pentru ca această experiență să fie posibilă, e nevoie ca duhul omului să devină «sărac» de orice patimi sau impurități; astfel eliberat, duhul devine disponibil pentru înduhovnicire și, în consecință, pentru împărăția cerurilor. – Pe de altă parte, în limbajul evanghelic, termenul «sărac» poate însemna și «smerit», «umil», «supus», «ascultător», având întotdeauna o conotație pozitivă. – Sensul este înrudit cu acela al versetului 8: «Fericiți cei curați cu inima»" (Anania 2001: 1464).
>
> „*a)* «... mințind, vor zice tot cuvântul rău...». Aici e vorba de calomnie: fericirea e făgăduită numai acelora care sunt vorbiți de rău fără nicio acoperire, pe nedrept, în chip mincinos. Sfântul Petru va atrage atenția creștinilor asupra acestui fapt (vezi 1 Ptr 2, 12 și 3, 16, precum și notele respective)" (Anania 2001:1465).

După această radiografiere a limbii române literare prin textul *Fericirilor* din *Mt.* 5,1-12, avem posibilitatea să constatăm încununarea parcursului exprimării literare românești în Biblia diortosită de Bartolomeu Anania, dar, în același timp, ne putem simți mai aproape de forma zicerii din altă variantă prezentată în diacronie. Personal, apreciez limpezimea zicerii din varianta finală analizată, dar consider că este fascinant în același timp efortul primilor noștri traducători de a găsi veșmântul românesc cel mai potrivit pentru cuvântul evanghelic, această frământare deloc ușoară pusă în slujba dezideratului atât de mobilizator din *Mt.* 5,48, pe care, pentru perfecțiunea zicerii, îl propun aici în latină: *Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est*. În cazul analizei de față, vizată este perfecțiunea transpunerii cuvântului lui Dumnezeu în limba română.

BIBLIOGRAFIE

ANANIA 2001: *Biblia sau Sfânta Scriptură.* Ediție jubiliară a Sfântului Sinod. Tipărită cu binecuvântarea şi prefața Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Anania, arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti.

BĂLAN, Ioan, 1914: *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic* de dr. ~, protopop unit. Retipărire din „Cultura Creştină”, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaju.

B 1688: *Biblia 1688.* Text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte şi Ioan Caproşu, vol. I-II, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iaşi, 2001.

B 1795: *Biblia de la Blaj (1795)*, ediție jubiliară. Cu binecuvântarea Î.P.S. Lucian Mureşan, mitropolitul Bisericii Române Unite, Roma, 2000 (ediție realizată sub înaltul patronaj al P.S. Virgil Bercea, episcopul Eparhiei Române Unite de Oradea şi sub egida ştiințifică a Academiei Române, Institutul de Istorie – Cluj-Napoca; coordonatorul ediției I. Chindriş).

Biblia lui Timotei Cipariu: manuscris în 3 tomuri la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, Fondul Blaj, cota: ms. rom. 209.

Biblia lui Victor Smigelschi: manuscris în 6 tomuri la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, Fondul Blaj, cota: ms. rom. 284.

Biblia Vulgata 1760: *Biblia Vulgata. Blaj 1760–1761,* Vol. I-V, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

Colinde din Ardeal 1914: Academia Română, *Din vieața poporului român, culegeri și studii. XXII. Colinde din Ardeal, datini de Crăciun și credințe poporane*, culegere cu anotațiuni și glosar de Alexiu Viciu, profesor în Blaj, București.

Evangheliar 1551-1553: *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu (1551-1553)*, Studiu introductiv filologic de acad. Emil Petrovici, Studiu introductiv istoric de L. Demény (editat în facsimil), Editura Academiei, București, 1971.
NT 1648: *Noul Testament sau Împăcarea au Leagea noao a lui Iisus Hristos Domnului nostru. Izvodit cu mare socotinţă, den izvod grecescu şi slovenescu pre limbă rumânească* (…), Bălgrad, 1648 (reeditare la Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Albei Iulia, 1988).
NT 1925: *Noul Testament al Domnului nostru Isus Hristos*, scos pe înțelesul tuturor de canonicul dr. Ioan Bălan, cu binecuvântarea episcopului unit al Orazii, Tipografia și Librăria românească S.A., Oradea-Mare.
Tetraevanghel 1560-1561: Coresi, *Tetraevanghel* (BRV 10 [Braşov: tipărit de diaconul Coresi, 1561]. – [248] f., [1] f. albă, [10] f.; in-2 (30 cm.) Text cu caractere chirilice. – Exemplar incomplet: lipsă epilogul. – Însemnări. – Ultimele [10] f. text manuscris. – Donația Iuliu şi Liviu Marțian. – Coperta I-vs.: ex-libris etichetă BCU Cluj. – F. [1-r.]: ex-libris tampon BCU Cluj; BCUCLUJ_FCS_BRV10_1.pdf).

ASPECTS OF THE LINGUISTIC EVOLUTION IN A PROGRAMMATIC DISCOURSE ("THE SERMON ON THE MOUNT"). *THE BEATITUDES – MATTHEW* 5, 1-12 – VERSIONS OF TRANSLATION FROM THE FIRST PRINTED TEXT IN ROMANIAN LANGUAGE UP UNTIL BARTOLOMEU ANANIA

ABSTRACT: In this paper we aim to interpret the *Beatitudes* in "the Sermon on the Mount" from a linguistic point of view, not from a theological or sociological point of view and not even from the discoursive technique's perspective. It is interesting to follow the solutions proposed by the Romanian translators over time, starting from the first version of the text in the *Slavic-Romanian Gospel from Sibiu* (*Evangheliarul slavo-român de la Sibiu)* (1551-1553) up until the XXIst century; in this way we will understand whether the solutions chosen by the translators represented better versions or not. This radiography of the literary Romanian language seen in the text of the *Beatitudes* in *Matthew* 5, 1-12 will give the reader the ability to understand the effort made by our first translators to find the most appropriate Romanian clothing for the message in the Gospel, quite a difficult suffering that serves the mobilizing aspiration in Matthew 5, 48: "Therefore you shall be perfect, just as yor Father in heaven is perfect!". In the current case, this aspiration refers to the translation of God's message into Romanian.

Keywords: *text*, *translator*, *linguistic evolution*, *the Sermon on the Mount*, *beatitude/hapyness*, *happy*.

RELAȚIILE INTERNAȚIONALE ÎN ANII 1938-1939, REFLECTATE ÎN PAGINILE COTIDIANULUI „VESTUL” DIN TIMIŞOARA

EUSEBIU NARAI
Universitatea de Vest din Timișoara
LEONARD-DENIS PĂUŞAN BARNA
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca

REZUMAT: Anii 1938-1939 au reprezentat o perioadă de început a agresiunii Germaniei naziste, dar și o trecere spre cel de-Al Doilea Război Mondial.

Pentru România, începutul anului 1938 aducea o schimbare destul de semnificativă: în plan intern, venea la guvernare o formațiune politică (Partidul Național-Creştin), de factură naționalist-extremistă, cu o doză substanțială de antisemitism în programul său, care nu obținuse decât puțin peste 9% din voturile valabil exprimate şi nu se bucura de o reală susținere parlamentară sau de o simpatie, pe măsură, din partea opiniei publice; în plan extern, acest cabinet, condus de către Octavian Goga, opta – în mod deschis – pentru o apropiere şi chiar o alianță cu Germania național-socialistă şi cu Italia fascistă. Instaurarea regimului autoritar monarhic, la 10 februarie 1938, şi formarea unui guvern de „uniune națională”, sub preşedinția patriarhului Miron Cristea, vor determina o reconsiderare a raporturilor cu statele fasciste şi o reînnodare a relațiilor cu țările democratice apusene (Franța şi Marea Britanie), aliații tradiționali ai țării noastre, cel puțin până în martie 1939. Anexarea Albaniei de către Italia (aprilie 1939) şi declanşarea celui de-Al Doilea Război Mondial (1 septembrie 1939), prin atacarea Poloniei de către Germania, au convins cercurile politice româneşti de faptul că singura opțiune posibilă a țării noastre era neutralitatea şi încercarea de menținere a *statu-quo*-ului teritorial stabilit prin sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1920), prin sprijinirea Antantei Balcanice în demersurile sale de prezervare a păcii, alături de acțiunile inițiate de Liga/Societatea Națiunilor în aceeaşi direcție. Aceste fațete ale relațiilor internaționale şi altele similare, care implicau sau nu România, au fost descrise, analizate şi comentate în paginile ziarului fondat de către Sever Bocu, la Timişoara, în anul 1930 şi intitulat – deloc întâmplător – „Vestul”.

Cuvinte-cheie: *relaţii internaţionale*, *Mica Înţelegere*, *Antanta Balcanică*, *Marile Puteri*, *„Vestul”*, *Timişoara*, *Sever Bocu*.

1. Introducere

Secolul XX[1] a reprezentat, pentru lume, un tezaur de evenimente atât din punct de vedere intern, cât și internațional. Anii 1938-1939 au marcat o

[1] Secolul XX a fost nu doar secolul celor două conflagrații mondiale, ci şi secolul „ismelor”: comunism, fascism, nazism (național-socialism) etc.

parte a perioadei interbelice, o perioadă în care statele se aflau încă în plan de reconstrucție, neavând să știe că va urma o altă catastrofă dezastruoasă pentru omenire, care va schimba complet relațiile internaționale. În anul 1939 a început cel de-Al Doilea Război Mondial, care a dus la schimbarea destinului altor state până în anul 1945.

2. Relațiile internaționale (1938-1939) în plan european

Marile Puteri reprezintă statele care au capacitatea de a-și exercita influența la scară globală. Puterea acestora se manifestă prin diferite surse în toate domeniile vieții sociale, în special în domeniul economic, cultural, militar și diplomatic (Sarcinschi 2010: 20).

Pentru o teorie a sistemului politicii internaționale, structurile politice trebuie definite într-un mod care să permită o identificare a efectelor lor cauzale. „Efectele cauzale" ale structurilor înseamnă că structura sistemului „acționează" ca o constrângere, exprimând un efect de „forță" (Spindler 2013: 133).

La data de 5 noiembrie 1937, Führerul a declarat următoarele:

> „Noi trăim în epoca imperiilor economice, în care tendința spre acapararea coloniilor este generată de aceleași cauze ca și cucerirea pământurilor în trecut. Motivele economice ale Japoniei și Italiei sunt baza tendinței lor spre expansiune. Necesitățile economice ale Germaniei, de asemenea, duc spre această… Unică ieșire…; const[au] în dobândirea unui vast spațiu vital… Iar orice lărgire a spațiului are loc numai pe calea înfrângerii rezistenței, plus la toate cu un risc anume, despre care ne vorbește istoria tuturor timpurilor… Sunt, de asemenea, inevitabile și insuccesele. Nici în trecut, nici actualmente n-a existat și nu este teritoriu fără stăpân, invadatorul, întotdeauna, se confruntă cu posesorul… Pentru soluționarea problemei germane există numai calea violenței, care niciodată n-a evitat riscul." (*apud* Nazaria 2012: 235).

La Bucureşti, la data de 20 decembrie 1938 a avut loc înlocuirea ministrului de Externe Nicolae Petrescu-Comnen cu Grigore Gafencu. Acest fapt s-a realizat cu intenția de a îmbunătăți relațiile româno-germane. Vizita lui Grigore Gafencu, în 1939, la Berlin, a deschis calea ameliorării relațiilor cu Germania. De altfel, încă din 1938, Regele Carol al II-lea a încercat să obțină garanții din partea Angliei și Franței; astfel, se întâlnește cu

președintele Turciei și întreprinde un demers comun pe lângă Anglia și Franța pentru sprijin, în cazul unui atac[2].

Situația României era una specială. România se prezintă în fața „noii lumi” în anul de grație 1939. Personajul principal al acestei imagini era profesorul Dimitrie Gusti, sociolog de mare reputație, care fusese Comisar General al României și la Expoziția Internațională de la Paris din 1937. Simbolul României, așa cum se prefigurase chiar de la Paris, era Carol al II-lea, de numele căruia erau legate, în panegiricele și literatura propagandistică a epocii, înfăptuirea „revoluției regale”, declanșarea acțiunii de „renaștere națională” sau de construire a „Noii Românii”, din februarie 1938 (Vlad 2006: 950).

O etapă importantă a relațiilor internaționale din anii 1938-1939 a fost reprezentată de tensionarea raporturilor dintre Italia, Franța și Marea Britanie și de apropierea treptată dintre Roma și Berlin. Unul din prețurile plătite de anglo-francezi pentru politica antigermană a Italiei a fost reprezentat de concesiile economice făcute lui Mussolini în Etiopia. Interesat, mai degrabă, de o aventură militară care să readucă, în prim plan, vitalitatea Italiei fasciste, și mai puțin de o „achiziționare” a Etiopiei prin mijloace diplomatice, Mussolini a ordonat, pe 3 octombrie 1935, atacarea Etiopiei (Antoniu, Dinu 2005: 117).

Începuturile agresiunii Germaniei au reprezentat unul dintre cele mai importante evenimente pentru anii 1938-1939. La începutul anului 1938, Hitler preluase comanda supremă a tuturor forțelor armate ale Reichului, afirmându-și, astfel, voința împotriva ofițerilor care puneau sub semnul întrebării linia sa generală de acțiune. Ribbentrop, care fusese ambasador în Marea Britanie, l-a înlocuit pe Neurath ca ministru al Afacerilor Externe, totul degenerând apoi într-o acțiune agresivă din partea Germaniei (Carr 1977: 268).

La data de 24 ianuarie 1939, în calitatea sa de locțiitor al lui Adolf Hitler (devenit „Führer al Reichului și Poporului German”), Hermann Göring autorizează Poliția de Securitate și șeful SD, Reinhard Heydrich, să coordoneze soluții pentru emigrarea forțată a evreilor din Marele Reich German și să înființeze un Birou Central pentru Evrei[3].

---

[2] https://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/ROMANIA-IN-RELATIILE-INTERNAT173.php, la 09.12.2021.

[3] https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/1939-key-dates, la 09.12.2021.

Odată ce Austria a fost ocupată de către Germania, începând din data de 12 martie 1938, la București s-au luat măsuri împotriva organizației extremiste de dreapta Garda de Fier. La 30 aprilie 1938, în contextul crizei statului cehoslovac, era aprobată survolarea teritoriului românesc[4], în intervalul 29-30 septembrie 1938, la München, prim-miniștrii Franței, Germaniei, Italiei și Angliei au cedat regiunea sudică a Cehoslovaciei în favoarea Reichului, iar Mica Înțelegere a dispărut, practic, de pe scena relațiilor internaționale[5].

La data de 14 martie 1939, Slovacia și-a proclamat independența, în timp ce trupele maghiare intrau în Ucraina subcarpatică. La 15 martie 1939, Cehia a fost invadată de trupele germane, Praga fiind ocupată. În fața acestei situații și a unui posibil atac germano-maghiar, în zilele de 20-21 martie 1939 guvernul român a ordonat concentrarea preventivă de trupe în Transilvania[6].

În ziua de 23 august 1939 este semnat Pactul sovieto-german, cu anexa secretă referitoare la interesele celor două părți în ceea ce privește Polonia, Karelia şi statele baltice (Lituania, Letonia, Estonia)[7].

De altfel, încă din 31 martie 1939, prim-ministrul britanic Neville Chamberlain a declarat Camerei Comunelor că

> „în cazul oricărei acțiuni care amenință, în mod clar, independența Poloniei și căreia guvernul polonez consideră că este vital să-i reziste, guvernul Majestății Sale se va simți obligat imediat să acorde guvernului polonez tot sprijinul în puterea lui”.

Guvernul francez a susținut acest angajament[8].

La 1 septembrie 1939, Germania a invadat Polonia. Armstrong și-a telefonat colaboratorii din Departamentul de Stat și a sugerat ca organismul pe care îl reprezenta (Consiliul Relațiilor Internaționale) să intervină pentru a ajuta la planificarea politicii pentru războiul care se profilează. Armstrong și Mallory au călătorit la Washington, D.C. și s-au întâlnit cu George

4 https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/1939-key-dates, la 09.12.2021.

5 https://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/05-relatiile-internationale-interbelice.html, la 09.12.2021.

6 https://www.scritub.com/istorie/ROMANIA-IN-RELATIILE-INTERNAT1144814168.php, la 09.12.2021.

7 https://historiaediplomaticum.wordpress.com/2014/03/11/cand-istoria-se-repeta-diplomatia-interbelica-europeana-1919-1939/, la 09.12.2021.

8(https://history.blog.gov.uk/2019/03/28/whats-the-context-31-march-1939-the-british-guarantee-to-poland/, la 09.12.2021.

S. Messersmith, secretar de stat adjunct în administrația Franklin D. Roosevelt. Armstrong și Mallory au propus ca CRI să înființeze o serie de grupuri de studiu independente, pentru a informa și a ghida politica externă americană în vederea viitorului, conflict și pentru a oferi sfaturi politice pentru lumea postbelică (Gavrilis 2021: 24).

În cazul Poloniei, situația a devenit complicată. Germania dorea, cu orice preț, capitularea Poloniei. *Wehrmacht*-ul număra 54 de divizii active, comparativ cu 55 de divizii franceze, 30 poloneze și două britanice, disponibile pentru continent. Combinația dintre tacticile *Blitzkrieg* germane, inactivitatea franceză și perfidia sovietică au condamnat Polonia la o înfrângere rapidă. Comandamentul armatei germane și-a desfășurat 40 de divizii, inclusiv toate cele șase divizii Panzer și două treimi din cele 3.500 de avioane din Est. Linia Siegfried, din Vest, a numărat 11 divizii active și unități de rezervă; acesta a reprezentat un plan suficient de bun pentru a bloca un avans francez. La data de 1 septembrie 1939, corpul armatei nordice (comandant: Fedor von Bock) a izbit coridorul polonez din Prusia de Est și Pomerania, în timp ce corpul armatei sudice (comandant: Gerd von Rundstedt) a traversat granița din Silezia și Slovacia. Mareșalul polonez Edward Śmigły-Rydz a încercat să apere regiunile industriale ale Poloniei de-a lungul frontierei, sporind vulnerabilitatea armatei sale față de *Blitzkrieg*. Tancurile germane au înaintat rapid în spate, în timp ce bombardamentele cu avioanele Stukas au întrerupt aprovizionarea și întăririle poloneze. Forțele aeriene poloneze au fost distruse în 48 de ore, iar într-o săptămână două corpuri de Panzere au avansat 140 de mile până la marginea Varșoviei și linia râului Bug, spre sud. Śmigły-Rydz a dat ordin de retragere, dar a fost prea târziu, deoarece majoritatea forțelor poloneze erau deja depășite, la nord, de împingerea rapidă a generalului Heinz Guderian spre Brest-Litovsk și, la sud, de Paul von Kleist; toate acestea au dus, în final, la capitularea Varșoviei[9].

Aproximativ 50.000 de polonezi s-au salvat și s-au refugiat în România, începând cu 17 septembrie. După invazia sovietică era clar că Polonia urma să fie împărțită între cei doi aliați totalitari, cel nazist (german) și cel comunist (sovietic). În România au ajuns 24.000 de militari și aproximativ 26.000 de civili[10].

---

[9] https://delphipages.live/ro/politica-drept-%C8%99i-guvernare/relatii-internationale/world-war-ii-1939-45, la 09.12.2021.

[10] https://ph.prefectura.mai.gov.ro/refugiati-polonezi-in-prahova-anului-1939-foto/, la 09.12.2021.

3. Percepția cotidianului bănățean „Vestul” asupra relațiilor internaționale în anii 1938-1939

Având redacția şi administrația în cartierul Cetate (str. Lenau, nr. 4), mai precis în Cazemate, cotidianul „Vestul”, fondat de liderul organizației bănățene a Partidului Național Țărănesc, Sever Bocu, fervent anticomunist, om politic, ziarist şi orator cu convingeri democratice, îl avea ca director, la începutul anului 1938, pe un om de cultură de mare valoare, Constantin Miu-Lerca („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2127, marți, 1 februarie 1938, p. 2).

În numărul din 2 februarie 1938, cotidianul bănățean semnala cititorilor săi anunțul agenției de ştiri sovietice D.N.B., conform căruia ministrul României la Moscova, Ciuntu, a fost rechemat în țară şi, ca atare, se preconiza faptul că acesta va părăsi capitala sovietică în scurt timp. Agenția D.N.B. adăuga următoarele:

> „Rechemarea d-lui Ciuntu, care a reprezentat România în Uniunea Sovietică de la începutul relațiilor diplomatice româno-sovietice (1934, n.n.), se află în legătură cu rechemarea neaşteptată a ministrului Sovietelor la Bucureşti (Ostrovsky), care se va înapoia la Moscova.” („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2128, miercuri, 2 februarie 1938, p. 1).

Nu erau explicate motivele acestei deteriorări bruşte a relațiilor dintre România şi Uniunea Sovietică, însă ele puteau fi percepute de specialişti prin prisma „remanierii” guvernamentale din august 1936, care s-a soldat cu demiterea ministrului român de Externe de atunci, Nicolae Titulescu, un fin diplomat, dispus să semneze, în anumite condiții, un tratat cu „marele vecin de la Răsărit”, dar şi prin direcția progermană, din ce în ce mai evidentă, a politicii externe româneşti din ultimii ani, proclamată, aproape fățiş, de cabinetul condus de către politicianul naționalist, cu nuanțe extremiste, Octavian Goga („poetul pătimirii noastre”), secondat de profesorul antisemit ieşean A.C. Cuza. Răcirea continuă a raporturilor româno-sovietice poate fi explicată şi prin activitatea comunistă ilegală din Basarabia, care beneficia de suportul financiar şi moral al Partidului Comunist (bolşevic) al U.R.S.S., precum şi prin articolele din ziarele de limbă rusă tipărite, cu precădere, la Chişinău, în care se făcea o propagandă antiromânească, prosovietică şi comunistă foarte agresivă.

Profilându-se tot mai clar apropierea germano-austriacă şi chiar o eventuală alipire a Austriei la cel de-Al Treilea Reich în viitorul apropiat,

agitându-se problema respectării drepturilor germanilor sudeți din Cehoslovacia, revenind – în atenția opiniei publice internaționale – disputele teritoriale dintre diverse state din centrul şi sud-estul „bătrânului continent” (Polonia şi Cehoslovacia – pentru zonele miniere Teschen şi Friedstadt; Cehoslovacia şi Ungaria – pentru Ucraina Subcarpatică; Italia şi Iugoslavia – pentru litoralul adriatic; Ungaria şi România – pentru Transilvania; Bulgaria şi România – pentru Cadrilater; etc.), numărul din 2 februarie 1938 al ziarului „Vestul” relatează despre declarația făcută de lordul Londonderry (fost ministru britanic de aeronautică) şi amiralul Sir Barry Donwile corespondentului ziarului german „Berliner Tageblatt” la Londra privind convocarea, în lunile următoare, a conferinței celor patru Mari Puteri europene (Franța, Anglia, Germania şi Italia). Cu acest prilej, amiralul Donwile a adăugat că

> ,,dacă la masa conferinței celor patru vor veni şi alte puteri europene mai mici, cu hotărârea fermă de a limita revendicările lor de cadrul moderațiunei şi bunului simț, atunci pacea europeană va fi complectamente asigurată” („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2128, miercuri, 2 februarie 1938, p. 1).

În acelaşi număr era semnalat cititorilor faptul că, la 23 februarie 1938, urma să se întrunească, în capitala României, în sala de festivități a Camerei de Comerț şi Industrie, *Consiliul Economic al Micii Înţelegeri*. Agenda discuțiilor era destul de încărcată: modificarea dreptului fluvial; metode noi pentru realizarea unei colaborări economice, pe plan mai larg; înlăturarea concurenței la produsele țărilor din Mica Înțelegere, pe piețele străine („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2128, miercuri, 2 februarie 1938, p. 2).

Alcătuită din România, Iugoslavia şi Cehoslovacia, Mica Înțelegere sau Mica Antantă era considerată, pe drept cuvânt, o alianță regională care susținea politica externă a Franței în această parte a continentului, destul de închegată începând din anul 1933, însă care începuse să dea semne de slăbiciune începând cu 1937, odată cu apropierea Iugoslaviei atât de Italia, cât şi de Bulgaria. Eforturile de armonizare a intereselor celor trei state componente nu vor mai fi încununate de succes, în pofida tuturor acțiunilor întreprinse.

Intuind posibila destrămare a Micii Antante, cercurile politice de la Bucureşti şi-au îndreptat atenția spre o altă alianță din zonă, constituită în

februarie 1934 – Antanta Balcanică, din care făcea parte şi România, alături de Iugoslavia, Grecia şi Turcia. Din păcate, alte două state balcanice (Bulgaria şi Albania), care îşi anunțau, în mod fățiş, politica revizionistă, refuzaseră să adere la Înțelegerea Balcanică şi criticau constant acțiunile întreprinse de membrii alianței. Imediat după *Conferinţa Înţelegerii Balcanice*, preconizată a se întruni la Ankara, sub preşedinția lui Metaxas (reprezentantul Greciei), în data de 16 februarie 1938, discuțiile dintre aliați estimându-se a dura două zile, se anunța vizita probabilă, la Atena, a lui Istrate Micescu (ministrul de Externe al României („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2130, sâmbătă, 5 februarie 1938, p. 2).

Merită menționat faptul că juristul I. Micescu era „în spatele" Constituției carliste din februarie 1938, care pusese bazele juridice ale regimului autoritar monarhic, în timp ce generalul Metaxas conducea cu o mână de fier destinele Greciei.

După ce relua informația potrivit căreia Edmond Ciuntu (trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar la Moscova) a fost rechemat, în ziua de 1 februarie 1938, în administrația centrală a Ministerului român al Afacerilor Străine, fără a oferi niciun detaliu, numărul din 5 februarie 1938 al cotidianului fondat de către Sever Bocu relata faptul că „alte 9 persoane au fost condamnate la moarte, la Novosibirsk şi în Turkmenistan, pentru acte de sabotaj", 6 dintre condamnați fiind executați cu o zi înainte, potrivit corespondentului Agenției Reuter („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2130, sâmbătă, 5 februarie 1938, p. 2).

Aceste execuții, destul de numeroase, de altfel, pe cuprinsul Uniunii Sovietice, pentru cauze reale sau imaginare, făceau parte din „arsenalul" terorii staliniste, iar dezvăluirea lor în paginile ziarului amintit, ca şi ale altor publicații româneşti, contribuia, şi ea, într-o anumită măsură, la „înveninarea" raporturilor dintre cele două state vecine.

În numărul său din 8 februarie 1938, „Vestul" constata creşterea alarmantă a numărului execuțiilor din U.R.S.S., la comanda expresă a lui Stalin, execuții care afectau acum şi structurile unionale ale P.C.U.S., precum susținea corespondentul Agenției STEFANI la Stockholm:

> „Ziarele suedeze publică ştiri din Tiflis (Tbilisi, Georgia, U.R.S.S., n.n.) care anunță că o femeie de o rară frumusețe, Tamara Orachelesivici, şi alți 25 cetățeni din Georgia au fost *împuşcaţi* acum 3 zile, fiindcă erau bănuiți de

complot şi de *atentate teroriste*, în cursul cărora au fost ucişi mai mulţi conducători ai G.P.U.-lui (Organizaţia de Poliţie Secretă, n.n.).

Tamara Orachelesivici era *sora secretarului partidului comunist din Georgia*, care a fost, şi el, împuşcat acum o lună şi jumătate" („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2132, marţi, 8 februarie 1938, p. 2).

Aceste ştiri – care erau, fără îndoială, veridice, fără a se cunoaşte însă dimensiunea reală a epurărilor staliniste din această perioadă – au contribuit la creşterea neîncrederii conducătorilor statelor vest-europene democratice (Franţa şi Marea Britanie) în Uniunea Sovietică, explicând, parţial, preferinţa lor pentru un dialog cu alte două puteri totalitare de dreapta (Germania şi Italia).

Între timp, reveneau pe tapet abuzurile întreprinse de autorităţile locale şi centrale din România în timpul guvernării Goga-Cuza, cei doi fiind exponenţii unui partid naţionalist-extremist, cu nuanţe antisemite evidente (Partidul Naţional-Creştin), impus în fruntea ţării de regele Carol al II-lea, cu toate că această formaţiune politică nu avea o reală susţinere parlamentară, de vreme ce obţinuse doar 9,15% din voturi în alegerile din decembrie 1937, situându-se pe locul al patrulea în opţiunile electoratului, după Partidul Naţional Liberal (35%), Partidul Naţional Ţărănesc (20%) şi Mişcarea Legionară (15%). Era un cabinet „de sacrificiu", sortit să pregătească impunerea regimului autoritar monarhic, ca o necesitate stringentă de „salvare" a ţării. Astfel, în numărul din 8 februarie 1938 al ziarului timişorean amintit se vorbeşte despre un episod revoltător, petrecut la Lipova:

„D. Miu-Lerca, directorul ziarului «Vestul», împreună cu comitetul comunal al Partidului Naţional-Ţărănesc din comuna Cuvejdia, compus din 12 membri, au fost arestaţi sâmbătă seara (5 februarie 1938, n.n.), pe când se sfătuiau în casa unui ţăran.

Intervenind telefonic d. Sever Bocu, cei arestaţi au fost lăsaţi liberi, dar jandarmii le-au dres (întocmit, n.n.) acte pentru justificarea lor.

Care a fost motivul arestării? – Că d. Miu-Lerca n-a avut permis de a ţine adunare. Dar nici n-a ţinut adunare. Domnia sa s-a dus la Cuvejdia, tocmai pentru a pregăti adunarea. Şi s-a dus la organele noastre de acolo. Dar aceasta nu se poate, subt era guvernului Goga." („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2132, marţi, 8 februarie 1938, p. 1).

Tot la 8 februarie 1938, cotidianul spicuia, într-un articol tipărit chiar pe prima pagină, din cuvântarea preşedintelui P.N.Ț., Iuliu Maniu, ținută în fața secției militare a partidului:

„Partidul Național-Țărănesc nu are, azi, altă năzuință decât *să lupte*, prin politica lui, *pentru mărirea autorității şi splendorii Coroanei*. […]

În ce priveşte înalta persoană a Majestății Sale Regelui, nimeni n-a dat o dovadă mai mare de devotament decât mine. Şi aceasta am făcut-o şi o fac pentru că *am fost pătruns de necesitatea ideii de continuitate, în sprijinirea principiului monarhic*.

Suntem, deci, dlor generali, cu desăvârşire de acord cu d-stră în ce priveşte *aderenţa noastră faţă de marele principiu monarhic şi dinastic.*

Nu trebuie să se uite însă că *partidul nostru trebuie să contribuie şi la ridicarea nivelului politic, social şi moral al acestei ţări.* Pentru aceasta, *noi suntem obligaţi să apărăm drepturile naţiunii – care trebuie să apere hotarele ţării.*

Pentru aceasta, *trebuie să facem să trăiască, în cea mai perfectă armonie, admirabilul dualism: Regele-Naţiunea*.

Datoria noastră este să respectăm şi să susţinem şi prerogativele Coroanei şi drepturile Naţiunii.

România va avea, în curând, nevoie de milioane de baionete, purtate de braţe vânjoase şi inimi însufleţite, de suflete devotate. [...]

O naţiune umilită şi istovită nu va putea să dea fii capabili pentru săvârşirea actelor de eroism şi sacificiu. [...]

După calculele făcute de mine, în calitate de preşedinte al consiliului (Consiliul de Miniştri, n.n.), *armata trebuia să fie* – după planul întocmit de mine – *complet înarmată pentru primele luni ale războiului* încă din anul 1934, luna decembrie.

Răul acesta s-ar mai putea repara numai de către *un puternic şi sănătos organism politic, cu suflet înălţat şi cu adânci legături în masele populare*.

Va trebui să purcedem, imediat, la *înarmarea ţării* şi la *instituirea* – atât de necesară – a *controlului parlamentar*, pentru ca reprezentanții națiunii să poată şti, în orice clipă, cum se cheltuiesc banii țării pentru înarmarea ei. Acest control este tot atât de necesar ca şi opera înarmării, şi cine cunoaşte istoria trecutului apropiat îşi reaminteşte că, în tot timpul războiului, o singură clipă n-au încetat să lucreze, în Anglia şi Franța, comisiile parlamentare ale armatei.

De aceea, dlor generali, eu cred că *trebuie să fiţi mândri că vă găsiţi nu numai într-un partid monarhic şi patriotic, dar şi într-un partid închinat binelui armatei acestei ţări.* [...]

Noi vrem să ţinem, şi astăzi, *alianţele noastre cu marile democraţii occidentale* şi *luptăm – cu fanatism – în contra sistemelor dictatoriale în politica internă şi în contra tendinţei de a asocia politica externă a Germaniei*, care este *revizionistă şi* care, prin urmare, *ameninţă pacea şi hotarele noastre.*" („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2132, marți, 8 februarie 1938, p. 1).

Deci, în aceeaşi zi în care era arestat, în mod abuziv, un lider local al partidului pe care îl conducea, din nou, începând din decembrie 1937, Iuliu Maniu lansa critici întemeiate față de politica promovată de guvernul Tătărescu (ianuarie 1934 – decembrie 1937), considerat un cabinet cvasi-personal al monarhului, în domeniul apărării naționale, punând accentul pe caracterul dinastic al P.N.Ț. şi pledând pentru strângerea legăturilor cu aliații tradiționali ai țării noastre (Franța şi Marea Britanie). În egală măsură, preşedintele Partidului Național Țărănesc îşi exprima totalul dezacord față de politica internă a statelor totalitare, de factură fascistă (Germania, Italia) şi comunistă (Uniunea Sovietică), dezaprobând şi politica externă a celui de-Al Treilea Reich, revizionistă şi revanşardă, sursă de îngrijorare pentru statele din centrul şi sud-estul Europei, care luptau, din răsputeri, pentru menținerea *statu-quo*-ului teritorial stabilit la Conferința de Pace de la Paris din anii 1919-1920.

Într-un alt discurs, rostit, de data aceasta, la adunarea generală a tineretului național-țărănist din sectorul II al Capitalei, în seara de 6 februarie 1938, de către Iuliu Maniu, reprodus, fragmentar, peste trei zile, în paginile ziarului fondat de Sever Bocu, era reiterată atitudinea fermă a P.N.Ț-ului în privința prezervării regimului democratic, în plan intern, şi a alianțelor cu statele apusene care sprijiniseră România până în momentul respectiv (Franța şi Marea Britanie), în plan extern:

„Iuliu Maniu spunea: «... *Noi stăm în slujba democraţiei naţionale*, căci sunt convins că statele apusene, numai grație regimului lor democratic, au putut să se ridice la nivelul la care au ajuns. *Suntem înverşunaţi duşmani ai ideilor de dictatură, fie că ele se numesc hitlerism sau fascism.* [...]

Atacând această ideologie a fascismului şi hitlerismului, *nu atacăm germanismul sau latinismul, ci un sistem de guvernământ pe care trebuie să-l respingem. Dictatura, în orice formă, este marele pericol pentru ţara şi naţiunea noastră.* [...] *Avem datoria de a ne opune tuturor sistemelor totalitare şi a susţine democraţia naţională.* [...]

Situaţia mai complicată şi mai periculoasă o creează, însă, faptul că *gogo-cuzismul şi partidul TOTUL PENTRU ŢARĂ profesează, în problema externă, principii cu totul catastrofale. Ei vor să părăsească alianţele vechi pentru a se alătura axei Berlin-Roma*, ceea ce constituie o catastrofă incalculabilă în urmări. *România Mare a fost realizată în alianţă cu puterile occidentale*, care ne-au ajutat – şi după război (Primul Război Mondial, n.n.) – ca să ne menţinem, ţinând piept curentelor de revizionism. *Aceste puteri sunt alături de noi cu inima şi cu trecutul lor*, dar şi cu interesul lor, pentru că *şi ei vreau o Românie puternică şi românească*.

Cu Germania am fost în război, dar nu aceasta poate fi un impediment, căci *o duşmănie nu poate dura o eternitate. Germania este*, însă, *revizionistă, şi acesta este pericolul mare pentru noi*. Dar mai grav este că *interesele şi tendinţele Germaniei*, aşa cum le prezintă savanţii ei, *sunt contrare intereselor României. Germania caută expansiunea spre Orient, practicând*, ca toate statele totalitare, *o politică şovinistă şi imperialistă*. Acesta este pericolul pentru noi, căci *drumul spre Orient trece prin România.*

Alt pericol iminent este lupta între cele două ideologii: bolşevică şi totalitară, în a căror cale stăm noi. Cu niciun preţ, *nu ne putem alipi de una sau alta.*

În momentul ce România se lipeşte de ideologia comunistă, ea devine duşmană a civilizaţiei apusene.

De aceea, *în momentul în care România s-ar declara către unul sau altul dintre aceste sisteme, am avea, aci, situaţia nenorocită din Spania*. Acolo nu se bate poporul spaniol, ci se bat două ideologii în numele cărora se află – pe teritoriul Spaniei – trupe germane, italiene şi ruseşti (sovietice, n.n.).

Ca România să împărtăşească soarta tragică şi zguduitoare a Spaniei, nimeni nu doreşte. *Foarte simplu este ca noi să nu ne aliem niciunei ideologii şi să rămânem la democraţia naţională şi la aliaţii noştri fireşti*, de care suntem legaţi prin interesele şi trecutul nostru.

Alipindu-se unei axe totalitare, soarta tragică a poporului românesc este hotărâtă. Acei care vă iubiţi ţara trebuie să împiedicaţi ca să se meargă la *acest risc*, care *înseamnă moartea ei sau schimbarea hotarelor noastre.*

Repet apelul meu către grupările democrate şi către toţi membrii lor, de a veni *în jurul nostru* pentru a ne ajuta, căci *astfel nu sunt numai în serviciul democraţiei ţării, ci şi în acel al păcii mondiale.*

Pentru *morala creştină în viaţa statului şi a familiei*, pentru *demnitatea naţională* care să stimuleze energia omenească din ţară, pentru *naţionalismul constructiv* şi pentru *democraţia sinceră*, să mergem la luptă şi biruinţa va fi a noastră».” („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2133, miercuri, 9 februarie 1938, p. 1).

Aşadar, cu toate că semnase un pact de neagresiune electorală, în noiembrie 1937, cu Partidul Totul pentru Țară şi cu P.N.L. georgist (condus de Gheorghe Brătianu), primul cu un discurs antisemit ferm, iar al doilea concentrat în jurul personalității unui istoric şi om politic care se întâlnise cu dictatorul german, încă din anul 1936, Iuliu Maniu nu se sfia să critice opțiunile de politică externă ale legionarilor şi ale Partidului Național Creştin, aducând argumente foarte solide în privința păstrării democrației interne şi a sistemului de alianțe externe al României.

În numărul din 10 februarie 1938, data oficială a instaurării regimului carlist în țara noastră, ziarul „Vestul" semnala cititorilor săi caracterul aventurier, periculos şi agresiv al politicii externe promovate de Germania nazistă, care putea provoca oricând izbucnirea unei noi conflagrații mondiale:

„De la *denunţarea* – de către Germania – a *tratatului de pace* şi de la *reintroducerea serviciului militar obligatoriu, lumea întreagă trăieşte într-o halucinantă atmosferă războinică. Cursa înarmărilor pare a nu mai cunoaşte nicio margine.*

Provocată de Germania, *înarmarea a devenit o boală generală.* [...]

Rusia Sovietică, care posedă *o flotă aeriană* de *10.000 avioane*, a pus în lucru *construirea altor 12.000*. [...]

Ultimele întâmplări din Germania justifică *îngrijorarea generală* şi *înarmarea ţărilor democratice.*

În timp ce lumea asistă uluită la ceea ce se întâmplă şi îngrozită de gândul celor ce ar putea urma, *politica externă a României este obiectul unor încercări şi unor tendinţe care ar putea deveni primejdioase.*

Şefi de partide anunţă schimbarea orientărilor tradiţionale şi ataşarea României la politica axei revizioniste Roma – Berlin.

Când *interesele noastre primordiale ne cer păstrarea şi întărirea alianţelor şi prieteniilor vechi*, desigur că *nu este timpul niciunei experienţe*, şi că *e o poruncă a instinctului naţional de a nu provoca şi de a nu ne învrăjbi cu niciunul din vecinii noştri, şi mai ales cu Rusia* (Uniunea Sovietică, n.n.).

Orice pas greşit, orice măsură pripită ne-ar putea târî, cu puterea oarbă a deslănțuirii de nenorociri, *în aventuri fatale.*

Ţara noastră ar putea deveni teatru de război între două ideologii cu care nu avem nimic comun.

Lumea întreagă îşi îndreaptă atenția încordată, astăzi, înspre *Germania, considerată* ca *focarul ce ar deslănţui furtuna sângeroasă a războiului* [...]". („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2134, joi, 10 februarie 1938, p. 1).

Din acelaşi număr al ziarului aflăm o posibilă explicație a atitudinii rezervate a Greciei față de Uniunea Sovietică, spre deosebire de Turcia, care, cel puțin până la moartea lui Mustafa Kemal ,,Atatürk" (,,părintele turcilor"), în 1938, avea relații privilegiate cu primul stat comunist din lume. Explicația ne este oferită de un comunicat transmis din Atena de Agenția STEFANI:

> ,,*Principele Nicolae al Greciei a încetat din viață.*
> Principele Nicolae era *fiul regelui George I* şi *fratele regelui Constantin I*, deci *unchiul actualului rege George II al Greciei*.
> Principele Nicolae s-a *născut* la Atena, în ziua de 22 ianuarie 1872. În anul 1902, principele Nicolae *s-a căsătorit* cu marea ducesă Elena a Rusiei, fiica marelui duce Wladimir. Din această căsătorie au rezultat 3 *fiice*, dintre care Olga (soția Principelui-Regent Paul al Iugoslaviei) şi principesa Marina (soția prințului regal al Marii Britanii şi Irlandei, ducele de Kent)." (,,Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2134, joi, 10 februarie 1938, p. 1).

După cum se poate constata cu uşurință, familia regală a Greciei era înrudită cu familia imperială rusă, o asemenea legătură existând şi între familia regală a Iugoslaviei şi dinastia Romanovilor. În cazul Iugoslaviei însă, apropierea de Italia fascistă era justificată de convingerea regentului Paul că ,,Ducele" (Benito Mussolini) va susține ideea integrității teritoriale a statului iugoslav în fața pretențiilor pe care le puteau formula țările revizioniste vecine (Ungaria şi Bulgaria), cu ,,binecuvântarea" Germaniei național-socialiste.

Cu puțin timp înainte de impunerea regimului autoritar monarhic, relațiile dintre România şi U.R.S.S. au fost zdruncinate de misterioasa dispariție a consilierului legației sovietice din Bucureşti, Butenko, care-l înlocuia pe Ostrovschi, rechemat la Moscova, ştire senzațională care va apărea pe prima pagină a numărului din 10 februarie 1938 al cotidianului ,,Vestul", cu mai multe detalii ,,picante":

> ,,După 48 ore, *legaţia Sovietelor a depus o reclamaţie la Prefectura Poliţiei şi la Siguranţa Generală*, semnalând această dispariție. Ieri noapte (8/9 februarie 1938, n.n.), *organele Prefecturii* (Poliției, n.n.) *şi ale Siguranţei*, secondate de judele instructor, *au procedat la cercetări.*
> *Budenko* (sic) *este bănuit că ar fi avut legături cu centrele troţkiste şi că ar fi, probabil, victima certurilor din sânul partidului comunist rus* (sovietic, n.n.). *Nu este exclus*, spun multe ziare, *ca Budenko* (sic) *să fi fugit în străinătate de frică să nu fie executat*.

*

Luni dimineața (7 februarie 1938, n.n.), Budenko (sic) n-a venit în serviciu la orele obişnuite. Personalul legației, interesându-se la locuința acestuia, a aflat, de la menajera sa, că stăpânul său nu s-a înapoiat acasă. Şoferul, la rândul lui, susține că l-ar fi adus acasă la orele 8. Contradicția dintre spusele şoferului şi ale menajerei este suspectă. Se crede că este vorba de un nou caz Kutjepov.

Ştirea dispariţiei însărcinatului de afaceri sovietic a fost viu comentată de cercurile diplomatice din Capitală. Ştirea a fost transmisă, în străinătate, de reprezentanţii ziarelor şi agenţiilor străine.

*

Guvernul (român, n.n.) a dat *dispoziţii* organelor polițieneşti şi judiciare să facă *cele mai minuţioase cercetări* în jurul dispariției – din Capitală – a însărcinatului de afaceri al Rusiei Sovietice (Uniunii Sovietice, n.n.).

Au fost anunțate toate *poliţiile din ţară* şi *punctele de frontieră*, pentru cercetarea atentă a călătorilor care vor să iasă din țară.

Siguranţa Generală a Statului colaborează cu organele judiciare pentru lămurirea acestui senzațional caz de dispariție." („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2134, joi, 10 februarie 1938, p. 1).

Revenea în prim-plan disputa dintre adepții lui Stalin şi cei ai lui Troțki, iar simpla aluzie că țara noastră ar fi sprijinit, într-un fel, cercurile troțkiste ar fi dus la ruperea imediată a relațiilor diplomatice dintre cele două țări (România şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste), cu consecințe incalculabile pentru menținerea *statu-quo*-ului teritorial în această parte a Europei.

În numărul din 11 februarie 1938 al cotidianului timişorean, unul dintre redactorii publicației, care semnează doar cu inițialele numelui său (I.V.B.), analizează, în mod pertinent, primejdia Axei Roma – Berlin pentru integritatea teritorială şi independența României:

„*În clipele supreme* (Primul Război Mondial, n.n.), *atât politicienii, cât şi poporul italian, au simţit că locul lor este altundeva, şi nicidecum lângă blocul germano-maghiar*.

De ce n-am admite, oare, că, şi în cazul unui eventual conflict european, Italia se va găsi în aceeaşi linie de bătaie ca şi în trecut?

De altfel, noi am admis – de mult timp – această ipoteză, comentând *atitudinile Ducelui în politica externă*. Conchideam că aceste atitudini sunt *dictate de necesitatea unei beneficieri, cu orice preţ, în toate împrejurările*

ivite. Şi mai observam că, *dacă împrejurări favorabile tendinţelor italiene nu existau, Ducele avea grijă să le provoace* [...].

Ducele nu doreşte declanşarea unui război european. De asta suntem siguri. Însă, pentru că «pofta vine mâncând» şi fiindcă se întâmplă ca din cele mai periculoase jocuri, Ducele să câştige, credem că, până în cele din urmă, *dsa va izbuti – fără să vrea – să arunce toată lumea, inclusiv imperiul italo-abisinian, într-un nou dezastru*. Pentru că *jocurile se prelungesc, înmulţindu-se ca număr*. Şi *în joc sunt parteneri pentru care patima imperialistă nu mai are margini. Germania şi Japonia sunt state şi neamuri lacome. Sunt neamuri ce se cred «alese» şi învestite cu drept de a domina viaţa tuturor celorlalte popoare...*

Pentru România, de asemeni, pericolul este covârşitor de grav. Arbitrând în jurul acestei axe, nu numai că *ne primejduim hotarele*, dar *chiar şi fiinţa noastră naţională. Nemţii şi italienii nu vor abandona pe unguri şi pe bulgari de dragul nostru*. Sau, dacă o vor face, ne vor pune o condiție: *să fim*, aşa, *un fel de ducat vasal. Să tremure Bucureştiul la cea mai insensibilă mişcare de deget a Berlinului. Să curgă isvoarele noastre de petrol înspre colosul industriei germane, iar mănoasele noastre câmpii să hrănească «übermensch-ii», ce se cred căzuţi cu hârzobul din cer*. Într-un cuvânt, *să fim robii Reichului hitlerist şi îngâmfat*. [...]

Călărind pe axa Berlin – Roma, începem să abandonăm, din vreme, bucăţică după bucăţică, ceea ce obişnuim a numi suveranitate naţională. Ce exemplu mai vreți decât faptul că *minoritatea germană din România îşi face de cap*, făcând pe hitleriştii între hotarele noastre şi mişcându-se după ordinele Berlinului, sub a cărui protecţie se găsesc.

Guvernul actual a făcut cartel cu minoritatea germană, în vederea alegerilor ce vin. *E de cel mai prost augur pentru ţara noastră. E semnul vizibil al intrării în zodia hitleristă.*

Optzeci la sută din totalitatea naţiei româneşti este contrară politicii externe dusă de guvernul Goga. Şi, totuşi, se vorbeşte în numele neamului românesc, ori de câte ori se face câte un pas periculos destinelor noastre.

Nebunie?! Inconştienţă?!

Şi una, şi alta.

Este timpul ca amândouă să fie puse la punct [...].” („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2135, vineri, 11 februarie 1938, p. 1).

De altfel, întreaga presă democratică românească îşi dădea seama că Italia nu intenționează declanşarea unui nou război european, care să se transforme, destul de rapid, într-unul planetar, dar expansiunea sa în Africa şi

în Peninsula Balcanică afectau interesele britanice în Marea Mediterană, Orientul Apropiat şi Orientul Mijlociu. De aici până la izbucnirea unui conflict care să angreneze patru Mari Puteri europene (Franța, Marea Britanie, Germania, Italia) şi o Mare Putere eurasiatică (Uniunea Sovietică), nu mai era decât un pas. Nici Japonia nu putea rămâne impasibilă, iar intervenția Japoniei în Extremul Orient nu putea lăsa indiferentă S.U.A., deşi aceasta din urmă revenise la izolaționismul antebelic şi la Doctrina Monroe („America americanilor"). În cazul, destul de probabil, al izbucnirii unei noi conflagrații, Al Treilea Reich ar fi sprijinit vecinii revizionişti ai României (în primul rând, Ungaria şi Bulgaria), dar nu era chiar imposibilă nici susținerea pretențiilor teritoriale ale Uniunii Sovietice față de România (cu precădere, Basarabia), în condițiile încheierii unei alianțe neaşteptate între cele două Mari Puteri totalitare, cu ideologii fundamental opuse (nazistă – Germania şi comunistă – U.R.S.S.). Redactorii ziarului „Vestul" susțineau că doar păstrarea relațiilor privilegiate cu aliații noştri occidentali (Franța şi Marea Britanie) ne putea feri de „saltul în necunoscut", preferat, tot mai mult, de cabinetul Goga – Cuza, prin ralierea sa la politica externă a celui de-Al Treilea Reich. În articol era subliniată o cruntă realitate: minoritatea germană din România, prin intermediul organizațiilor care îi reprezentau interesele, se nazificase încă înainte de 30 ianuarie 1933, data preluării funcției de cancelar al Germaniei de către Adolf Hitler, viitorul Führer al Marelui Reich.

Relațiile bilaterale româno-iugoslave, la care se adăuga şi prezența celor două state vecine în cadrul unor alianțe regionale, precum Mica Înțelegere şi Antanta Balcanică, se consolidaseră în plan economic, cultural, şcolar şi bisericesc după anul 1933, în pofida acțiunilor regatului vecin, care se apropiase atât de Italia, cât şi de Bulgaria, fără a-şi consulta aliații din Mica Înțelegere (România şi Cehoslovacia) şi din Antanta Balcanică (România, Grecia şi Turcia). Totuşi, relațiile sportive dintre România şi Iugoslavia erau destul de bune. Astfel, în cadrul pregătirilor pentru deschiderea noului sezon oficial, echipa-fanion a fotbalului românesc, *Ripensia* Timişoara, renumită şi pentru echipamentul roşu-galben, a primit oferta de a juca pe arena clubului feroviar *Z.A.K.* din Subotița (Iugoslavia), în data de 13 februarie 1938; de vreme ce timişorenii au mai susținut, anterior, meciuri în compania acestei echipe, era probabil ca *Ripensia* să joace două zile în Iugoslavia („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2136, sâmbătă, 12 februarie 1938, p. 2).

După demiterea guvernului Goga – Cuza şi formarea unui nou cabinet, sub preşedinția patriarhului Miron Cristea, în noaptea de 10/11 februarie 1938, suspendarea Constituției din 1923 şi abrogarea alegerilor, numirea de prefecți militari (în județul Timiş-Torontal – colonelul Praporgescu), din ziarul „Vestul" aflăm că în funcția de ministru de Externe a fost desemnat Gheorghe Tătărescu, fostul premier, foarte obedient față de regele Carol al II-lea, dar, în egală măsură, filofrancez, aflat în relații excelente cu cercurile conducătoare britanice şi cehoslovace. Preşedintele Partidului Național Țărănesc lua act, cu îngrijorare, de instituirea stării de asediu la nivel național, prin decret regal, şi se pronunța împotriva dictaturii şi în favoarea menținerii regimului democratic („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2136, sâmbătă, 12 februarie 1938, p. 1).

Un alt subiect de dispută dintre România şi Iugoslavia urma să se închidă în curând. Astfel, în numărul său din 13 februarie 1938, cotidianul bănățean anunța următoarele:

> „Datorită faptului că, în ultimele zile, timpul s-a schimbat mult spre bine, la sfârşitul lunii februarie (1938, n.n.) *navigaţia pe canalul Bega va fi reluată*. Ea ar putea fi reluată chiar şi acum, însă din cauză că *în Iugoslavia se fac mai multe reparaţii la canal*, navigaţia nu e încă posibilă. În ceea ce priveşte *navigaţia locală, Timişoara – Otelec,* ea *se face încă de la sfârşitul lunii ianuarie*." („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2137, duminică, 13 februarie 1938, p. 2).

Folosind diverse pretexte, partea iugoslavă a prelungit reparațiile anunțate, afectând comerțul exterior al României. Se declanşase, fără un aviz prealabil, un veritabil război economic între cele două țări, însă politicienii iugoslavi şi-au dat seama că această situație conflictuală nu mai putea continua mult timp.

În numărul din 15 februarie 1938, „Vestul" anunța continuarea anchetei judiciare în privința dispariției fără urmă a însărcinatului cu afaceri al U.R.S.S. în țara noastră, pe numele său real Theodor Butenko (şi nu „Budenko", aşa cum apăruse anterior). În acest sens, în seara de 12 februarie 1938, procurorul general Codin Ştefănescu i-a primit în biroul său pe doi trimişi ai legației sovietice, însoțiți de o interpretă, care se interesau de mersul anchetei:

„D-sa (dl. Ştefănescu, n.n.) a încredinţat pe cei trei că *justiţia noastră îşi face datoria*, că nu va întârzia mult şi *tot misterul va fi dezvăluit*, dar că *secretul cercetărilor*, acelaşi în toate co(n)dicele de procedură penală din lume, *interzice – deocamdată – orice publicitate în ce priveşte stadiul investigaţiilor*." („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2138, marți, 15 februarie 1938, p. 1).

Era o situație extrem de delicată, iar autoritățile române au acționat corect, cu prudență şi maximă discreție, pentru a împiedica deteriorarea raporturilor româno-sovietice, într-un context internațional foarte tulbure.

Între timp începuseră discuțiile austro-germane pe marginea *Anschluss*-ului şi a restaurației Habsburgilor în Austria, însă chestiunea se va tranşa destul de rapid în favoarea primei soluții, realizată în forță, în martie 1938[11].

Viața politică din Iugoslavia, urmărită îndeaproape de redacția cotidianului bănățean, devenea din ce în ce mai agitată, fiind bănuite şi unele implicații externe:

„*Şeful mişcării naţionaliste* «Zbor» *din Iugoslavia, Liotica, a convocat*, duminică (13 februarie 1938, n.n.), *la Sibenik, în Dalmaţia, o întrunire* la care au participat peste 100 persoane. În timpul întrunirii, s-a adunat – în fața sălii – *un grup de vreo 500 persoane* care au început să vocifereze. S-a produs *o încăierare sângeroasă*, în cursul căreia a fost omorât un tâmplar de 70 ani. Numeroşi beligeranți au fost răniți, iar unul din ei se află pe moarte, la spital.

Încăierarea n-a putut fi potolită decât după intervenţia poliţiei." („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2139, miercuri, 16 februarie 1938, p. 2).

În zona dalmată exista, se pare, o mişcare separatistă, încurajată de Italia, iar prezența liderului mişcării naționaliste amintite s-a dovedit a fi inoportună. De altfel, nu putem omite nici mişcarea ustaşilor croați, extremistă de dreapta şi separatistă, care îl asasinase pe regele Alexandru I al Iugoslaviei, la Marsilia, în 1934, la cinci ani de la impunerea regimului autoritar şi hipercentralizarea statului iugoslav.

În numărul din 18 februarie 1938, cotidianul fondat de Sever Bocu semnala cititorilor săi posibila degradare a raporturilor germano-britanice în urma revendicărilor teritoriale solicitate de cancelarul Hitler:

---

[11] Problema *Anschluss*-ului a fost tratată într-un alt articol, astfel încât am preferat doar să o amintim în materialul de față.

„«Evening Standard» crede a şti că *d. von Ribbentropp a redactat partea din discursul cancelarului Hitler asupra politicii externe, pe care-l va ţine în Reichstag.*

Acest pasaj al discursului ar fi ținut într-un ton tăios, încât *se vor evidenţia – într-o formă clară – proporţiile contrazicerii dintre Germania şi Anglia.*

Ziarul afirmă că *d. von Ribbentropp a recomandat cancelarului Hitler să ceară înapoierea tuturor fostelor colonii germane şi care se află sub mandatul Franţei sau Angliei.* Dacă textul elaborat de d. von Ribbentropp va fi aprobat, atunci *cancelarul Hitler va declara că nu pot exista legături prieteneşti între Anglia şi Germania, atât timp cât nu i se vor reda coloniile luate.*

Ziarul afirmă, mai departe, că *generalul Göring şi alţi miniştri ar fi recomandat cancelarului Hitler să nu aibă – în chestiunile de politică externă – o atitudine atât de dură. Generalul Göring este de părere că timpul lucrează pentru Germania şi că problema înapoierii coloniilor germane depinde de răbdarea pe care Reichul o va arăta*." („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2142, vineri, 18 februarie 1938, p. 1).

Existau deci contradicții chiar în cadrul guvernului german, referitoare la tactica abordată față de Marea Britanie pentru a se obține recuperarea coloniilor germane pierdute în timpul Primului Război Mondial. Nu trebuie să ne surprindă prea mult poziția generalului Göring, care era convins de faptul că, mai devreme sau mai târziu, se va ajunge la o înțelegere anglo-germană privind împărțirea Europei şi a lumii întregi. Dacă survenea un dezacord grav între Al Treilea Reich şi Imperiul Britanic, Italia, care nu putea transforma Mediterana într-un lac italian (*mare nostrum* din vremea Imperiului Roman) fără „a se ciocni" frontal de Anglia, se ralia imediat poziției Berlinului în toate acțiunile. Era un pericol iminent, care era luat în calcul, cu multă seriozitate, de cancelariile occidentale.

Situația părea să se complice şi în China, unde forțele japoneze atacau în toate direcțiile. Din acest motiv, *şeful Statului Major sovietic*, generalul Sapoşnikov, împreună cu *şeful secţiei de operaţiuni*, colonelul Dragilev, cu *ofiţerii secţiei de mobilizare*, maiorul Sviercicov, *şi de geniu*, colonelul Volodin, precum şi cu *un ofiţer de la comandamentul aviaţiei*, colonelul Poufler, urmau să plece în Extremul Orient, aşa cum anunța ziarul timişorean în numărul său din 18 februarie 1938. Din acelaşi număr aflăm că:

„Sovietele au hotărât să construiască *noi unităţi navale*.

Vor fi construite, în primul rând, mai multe *cuirasate* de peste 40.000 tone şi *crucişătoare* de 10.000 tone.

Noile vase de război vor fi construite în şantierele din Marea Baltică. Ele vor servi la întărirea flotei din Oceanul Pacific, urmând să fie plasate la Vladivostok şi în alte porturi din Extremul Orient".

Aşadar, Uniunea Sovietică se pregătea să intervină în Extremul Orient împotriva Imperiului Nipon şi făcea pregătiri intense în acest scop.

Pe de altă parte însă, dictatorul sovietic, Iosif Vissarionovici Stalin, continua operațiunea de epurare a armatei, deoarece, în viziunea sa, ofițerii care jucaseră un rol important în războiul civil din anii 1918-1921 puteau să-l „eclipseze" în cazul izbucnirii unui conflict de o asemenea anvergură. Ca atare, ziarul britanic „Daily Express" anunța, din Moscova, că 63 de ofițeri (8 maiori, 20 căpitani şi 35 locotenenți ai şcolii militare din Krasne Gvardejsk) au fost arestați, deoarece au fost considerați responsabili de faptul că „zilele acestea, *un avion necunoscut a apărut deasupra şcolii militare şi a aruncat manifeste prin care se cerea înapoierea – în Rusia* (Uniunea Sovietică, n.n.) *– a lui Trotzki* (refugiat în Mexic, n.n.)".

Şi „afacerea Butenko" a luat o altă turnură, după cum rezultă din comunicatul Ministerului român de Justiție, reprodus în paginile publicației „Vestul":

„«În urma cercetărilor întreprinse de instanțele judiciare din Bucureşti, s-a stabilit – în mod neîndoios – că Teodor Butenko, *însărcinatul cu afaceri al U.R.S.S. în România, n-a fost – pe teritoriul României – victima niciunui atentat.*

Butenko nu se mai află în ţară şi, aşa cum rezultă din declarația sa trimisă Ministerului Afacerilor Străine, dsa *a părăsit teritoriul României din proprie voinţă*»".

De fapt, T. Butenko ajunsese la Roma, unde a dat un interviu ziarului „Giornale d'Italia", în care a precizat faptul că a fugit din România („Vestul", Timişoara, anul IX, nr. 2141, vineri, 18 februarie 1938, p. 1).

Intensificarea propagandei comuniste, de sorginte sovietică, pe teritoriul țării noastre a determinat suspendarea mai multor ziare în limba rusă, care apăreau între Prut şi Nistru, adică pe cuprinsul Basarabiei, de către Comandamentul Corpului 3 Armată: „Poşta Basarabiei", „Cuvântul

Basarabiei”, „Vremea” şi „Radio Expres” (Chişinău); „Noutatea” (Cetatea Albă); „Buglaiul” (Bolgrad); „Valea Tighinei” şi „Înainte” (Ismail) („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2142, sâmbătă, 19 februarie 1938, p. 2).

În timp ce Germania presa tot mai mult Austria pentru a se ralia politicii sale interne şi externe, Polonia solicita o împărțire egală a evreilor între toate statele, sub auspiciile Societății Națiunilor. Această propunere a fost făcută de către delegația polonă, în capitala britanică, la congresul asociațiilor pentru Societatea Națiunilor, unde a fost depus un *proiect de rezoluţie*, prin care se preconiza ,,deschiderea frontierelor statelor care au un procentaj neînsemnat de evrei, pentru a primi pe evreii imigrați din țări suprasaturate de populație izraelită”.

Transmițând această ştire, Agenția poloneză Pat adăuga următoarele: ,,Rezoluția cere *să se întreprindă o acţiune internaţională, să se finanţeze emigraţia evreiască* şi *să se întrunească o conferinţă internaţională, sub auspiciile Societăţii Naţiunilor, în vederea rezolvării acestei probleme*.” („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2143, duminică, 20 februarie 1938, p. 1).

Prin politica sa antisemită, Polonia spera să facă pe placul Germaniei şi să obțină sprijinul celui de-Al Treilea Reich în disputele sale teritoriale cu Cehoslovacia şi Lituania.

Redactorii cotidianului bănățean se arătau interesați şi de mutațiile politice sau evenimentele mai importante petrecute în Iugoslavia, cu repercusiuni în planul relațiilor internaționale. În acest sens, aflăm că în ziua de 15 februarie 1938 Sfântul Scaun a protestat pe lângă guvernul de la Belgrad ,,împotriva soartei hărăzite Concordatului (cu Vaticanul, n.n.) semnat în iulie 1935”. De altfel, prim-ministrul iugoslav declarase faptul că ,,acest Concordat nu va mai fi prezentat Parlamentului, pentru ratificare”, potrivit oficiosului Vaticanului („Obsservatore Romano”), citat de Agenția Avala (italiană). Această atitudine era determinată de bănuiala implicării conducătorilor statului italian în acțiunile Sfântului Scaun, în baza Acordului de la Lateran, parafat în 1929, care punea capăt unui îndelungat conflict între Papalitate şi tânărul stat italian. Pe de altă parte, la Zagreb s-a anunțat decizia de a înființa un nou partid politic iugoslav (Partidul Naționalist Croat), condus de către Vladimir Radici, fiul lui Ştefan Radici, care se declara în opoziție față de Partidul Țărănist Croat, prezidat de către Macek. Nu trebuie omis faptul că Partidul Țărănist Croat milita pentru un grad mai mare de autonomie a Croației în cadrul Iugoslaviei şi fusese acuzat, de multe ori, de tendințe

separatiste („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2144, marți, 22 februarie 1938, p. 1).

La 24 februarie 1938, Agenția D.N.B. transmitea din Moscova faptul că „în regiunea Ossetia (Caucaz) au fost condamnați la moarte, pentru activitate contrarevoluționară, 11 veterani”. Stalin începuse deci răfuiala cu veteranii Partidului Comunist, mai ales cu cei pe care îi bănuia că preferă linia troțkistă de acțiune, această epurare ducând la dispariția fizică a unui procent însemnat din conducerea centrală de partid, desemnată la Congresul P.C.U.S. din 1936.

De asemenea, periodicul francez „La Lutte Ouvrière” preciza, potrivit ziarului „Vestul”, următoarele:

> „*Fiul lui Trotzki*, Leon Sedow, mort – într-o clinică din Paris – miercurea trecută (16 februarie 1938, n.n.), nu şi-a găsit sfârşitul din cauza peritonitei, cum s-a pretins, ci *a fost asasinat de agenţii G.P.U.-ului.*
>
> *Nu se cunoaşte încă rezultatul autopsiei* cerută de rudele lui Sedow, dar ziarul afirmă, încă de pe acum, cu certitudine, că *fiul lui Trotzki a căzut, la vârsta de 32 de ani, victima poliţiei secrete sovietice, care îl urmărea de mai multe luni*.” („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2145, joi, 24 februarie 1938, p. 1).

Troțkiştii trebuiau eliminați, după părerea lui Stalin, prin orice metodă, cercul „strângându-se” tot mai mult în jurul familiei şi apropiaților marelui rival al „tătucului”, Troțki.

În numărul din 24 februarie 1938, cotidianul bănățean semnala cititorilor faptul că guvernul de la Budapesta intenționa lansarea unui împrumut intern, în cel mai scurt timp posibil, atât pentru programul social, cât şi pentru înarmarea Ungariei, ultimului scop fiindu-i alocată o sumă mult mai mare („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2145, joi, 24 februarie 1938, p. 1).

Liderii politici români din provincie şi din Capitală erau îngrijorați de această perspectivă, deoarece Italia sprijinea, încă din 1927, tendințele revizioniste ale Ungariei, iar Germania dădea primele semnale în această direcție în ultimii ani.

La sfârşitul lunii februarie 1938, Germania propunea crearea unei monede comune pentru schimbul de mărfuri în Bazinul Dunărean, acest plan de cooperare economică fiind lansat, simultan, către Austria, România,

Bulgaria şi Iugoslavia („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2146, sâmbătă, 26 februarie 1938, p. 1).

Aşadar, Al Treilea Reich punea în aplicare planul său de expansiune spre estul şi sud-estul „bătrânului continent”, mai întâi prin consolidarea relațiilor economice. Urmau, în mod inevitabil, tratatele politice şi militare, care pregăteau aservirea statelor respective intereselor germane.

În fața amenințărilor şi primejdiilor din ultima vreme, la sfârşitul lunii februarie 1938 se deschideau la Ankara lucrările conferinței Înțelegerii Balcanice. Potrivit redacției ziarului timişorean,

> „*cele patru puteri grupate în această asociaţie pacifică*, vor avea *să cerceteze, prin reprezentanţii lor, situaţia politică internaţională*, sub prisma intereselor de pace respective, *şi raporturile dintre ele*, pentru a coordona şi intensifica sforțările naționale de colaborare”.

Statele din Antanta Balcanică au analizat „mutațiile” Marilor Puteri pe „tabla de joc” a continentului european, manifestându-şi intenția de a deveni un „prețios auxiliar” pentru Societatea Națiunilor („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2147, duminică, 27 februarie 1938, p. 1).

În pofida poziției tot mai distante a Belgradului față de Londra şi Paris, Înțelegerea Balcanică rămânea, încă, un pion important pe scena internațională.

Chiar şi în expunerea făcută de prim-ministrul adjunct al Iugoslaviei, Cvetkovici, în Skupştină (Parlament), la finele dezbaterilor privind bugetul, se subliniau următoarele:

> „*Baza politicii în Balcani este* Înțelegerea Balcanică*. Această înţelegere este un exemplu al ordinei şi păcii în Balcani. Politica externă a Iugoslaviei faţă de vecinii ei a fost aceea că din cei 7 vecini, aproape toţi duşmani, şi i-a făcut pe toţi prieteni, iar faptul acesta a avut şi urmări economice îmbucurătoare*.” („Vestul”, Timişoara, anul IX, nr. 2147, duminică, 27 februarie 1938, p. 1).

Fără îndoială, acest discurs încerca să evidențieze loialitatea statului iugoslav în cadrul alianțelor din care făcea parte (Mica Antantă şi Înțelegerea Balcanică) şi să justifice apropierea față de Italia, prin prisma pacifismului declarat al acesteia. De altfel, în presa din străinătate, conducătorul Italiei

fasciste, Benito Mussolini, era etichetat drept „porumbel” sau „mesager” al păcii, într-o contradicție flagrantă cu Führerul.

După realizarea *Anschluss*-ului, în martie 1938, la care Franța şi Marea Britanie au reacționat destul de „palid”, iar Italia s-a raliat, imediat, poziției germane, pe teritoriul fostului stat austriac a început o veritabilă „vânătoare” a evreilor, a foştilor miniştri din cabinetul Schuschnigg (care încercase, până în ultimul moment, să se opună nazificării şi să organizeze un plebiscit care să se pronunțe referitor la alipirea Austriei la Germania) şi a exponenților nobilimii. În egală măsură, Berlinul a început atacurile la adresa Cehoslovaciei, dezvăluind – în presa supusă cenzurii totale – relațiile privilegiate dintre guvernul austriac şi cel cehoslovac, raporturi care ar fi fost îndreptate împotriva celui de-Al Treilea Reich[12].

Nu trebuie să ne surprindă faptul că cercurile conducătoare de la Berlin au început să acorde o atenție deosebită destinului „vitreg” al germanilor sudeți din Cehoslovacia, complet nazificați şi care priveau spre Germania şi, în special, spre Adolf Hitler, în speranța „salvării” lor de un stat cehoslovac „oprimator”. În realitate, Cehoslovacia a încercat să ofere toate drepturile constituționale posibile minorității germane de pe cuprinsul său, concentrată în zona sudetă, să-şi mențină regimul democratic caracteristic încă de la fondarea statului, la sfârşitul anului 1918, să rămână loială alianței din care făcea parte (Mica Înțelegere) şi aliaților săi tradiționali (Franța şi Marea Britanie), însă totul a fost zadarnic: „conciliatorii” britanic (Chamberlain) şi francez (Daladier) au căzut în „capcana” întinsă de Germania (Hitler) şi Italia (Mussolini), dându-şi acordul pentru convocarea Conferinței de la München (29 septembrie 1938), care decidea cedarea regiunii sudete către Germania. Dându-şi seama că însăşi existența statului cehoslovac era în pericol, preşedintele Beneš a demisionat, s-a format un nou guvern, condus de un militar, s-a renunțat la regimul democratic şi au fost interzise partidele politice, au început consultările pentru elaborarea unei noi Constituții, care să transforme Cehoslovacia într-un stat federal, s-a preconizat funcționarea unui singur partid politic. Aceste măsuri păreau a salva situația dramatică în care se afla un important aliat al României. Cu toate acestea, lucrurile nu s-au oprit aici: Polonia a dat un ultimatum Cehoslovaciei pentru retrocedarea regiunii Teschen, care expira într-o lună (ultimatum acceptat, aproape imediat, de

[12] Acest episod a fost însă tratat pe larg într-un alt articol.

Praga), iar Ungaria, stimulată de Germania, solicita Ucraina Subcarpatică. După discuții contradictorii, presărate cu episoade violente, primul Dictat de la Viena (2 octombrie 1938) acorda Ungariei teritoriul revendicat, prin grija „frățească” a Germaniei şi Italiei. Disoluția statului cehoslovac era o realitate care nu mai putea fi contestată, iar discursurile autonomiste slovace erau tot mai numeroase. La fel de slabe s-au dovedit reacțiile celor două democrații occidentale (Franța şi Marea Britanie) față de ultimatumul polonez şi față de primul Dictat de la Viena. Singurul aliat veritabil al Cehoslovaciei s-a dovedit România, care a refuzat să preia partea Maramureşului istoric revenit Cehoslovaciei după prima conflagrație mondială, în care trăia o comunitate românească de câteva mii de suflete, bucurându-se de toate drepturile oricărei minorități de pe cuprinsul statului cehoslovac. Luna martie 1939 aducea cu sine dispariția Cehoslovaciei de pe harta Europei: la 14 martie se proclama, în mod unilateral, independența Slovaciei, sub conducerea monseniorului Tiso, care devenea un „satelit” al celui de-Al Treilea Reich şi implementa politicile antisemite ale acestuia, iar o zi mai târziu (15 martie), trupele *Wehrmacht*-ului ocupau Praga şi anunțau formarea Protectoratului Boemiei şi Moraviei, sub conducere germană. Marile Puteri vest-europene pe care mizase Cehoslovacia, Franța şi Marea Britanie, anunțau – cu emfază – faptul că nu vor mai accepta de acum încolo nicio anexiune teritorială, pe cale paşnică sau violentă, venită din partea Germaniei.

Publicația „Vestul” reda, cu lux de amănunte, tot acest parcurs dureros al Cehoslovaciei. De altfel, încă din 7 martie 1939, „Vestul” devenise „foaie culturală, economică, socială” (*fondator şi proprietar*: Sever Bocu; *redactor*: Petru Sfetca) şi îşi pierduse statutul de cotidian, devenind săptămânal, renunțând şi la caracterul său de ziar politic („Vestul”, Timişoara, anul X, nr. 2287 a, miercuri, 8 martie 1939, p. 4).

Noul redactor, P. Sfetca, făcea o analiză foarte pertinentă a dezmembrării statului cehoslovac, trăgând un semnal de alarmă şi în privința altor țări care ar fi intrat în „vizorul” Germaniei:

> „*«Cine este stăpân pe Boemia este stăpânul Europei»* – afirma odată Cancelarul de fier Bismarck. Poate, iscodiți de aceste rezonanțe istorice, *conducătorii de azi ai Germaniei Mari au făcut încă un pas îndrăzneț în inima Răsăritului european. Franța şi Anglia*, pentru moment, *stau impasibile în fața evenimentelor*, în fața unei creații ce le aparține, motivând faptul prin aceea că «Europa Centrală intră în sfera de influență germană». Telegramele din urmă

par să liniştească, dând o importanță minoră realității care, la hotarul nostru de la nord-vest, se declanşează. Dacă, însă, *despre o destindere nu poate fi vorba pentru moment*, apoi *nici cataclismul inevitabil nu pare să fie departe*.

Înainte cu câteva ore, o veste, încă necontrolată, afirma că *Franţa a mobilizat*, iar, *în ceea ce priveşte Rusia Sovietică, nici ea n-ar fi departe...*

Formula germană, crescută în concepția lui Bismarck, înaintează... Până unde?" („Vestul", Timişoara, anul X, nr. 2291, duminică, 19 martie 1939, p. 4).

Oricum, Uniunea Sovietică îşi arătase în mod făţiş nemulțumirea față de faptul că nu fusese invitată la München şi că nu fusese chemată la alte convorbiri în cadrul cărora se decidea destinul Cehoslovaciei.

Şi Ungaria se afla într-un mare impas, după prăbuşirea statului cehoslovac, precum constata un alt redactor al ziarului „Vestul", I.B. Simianțu, în numărul din 22 martie 1939:

„*Evenimentele care au făcut să dispară statul cehoslovac de pe harta Europei au provocat o vie mişcare în viaţa politică ungară*, cu toate bucuriile aparente ale maghiarilor de a-şi vedea visul împlinit. *Tendinţele hitlerismului – exponent al imperiului german – s-au evidenţiat mai prompt şi precis ca niciodată*.

În evoluția lui «Drang nach Osten», *germanii au ajuns la al treilea popas după Austria şi teritoriul sudet*. Azi, *oamenii politici din Ungaria* cred, în orice caz îşi pun ipoteza că, oare, nu ei vor fi hoitul care-şi aşteaptă corbii şi lupii care să-i înghită? *Oare nu ei vor forma a patra staţiune importantă?* Care va primi lovitura hitleristă, lovitura de grație?

În împrejurările actuale, *Ungaria* credem că *are să aleagă dintre cele două* posibilități: de *a fi, pe veci, o provincie germană cu tendinţe centraliste de o largă germanizare*, sau de *a fi un stat independent şi liber, dar încadrat în sistemul de alianţă potrivnic Germaniei.*

Deocamdată, ungurii sunt consideraţi drept amicii Germaniei imperialiste, căci, altfel, dl. Hitler nu le-ar fi lăsat intrarea pe teritoriul Ucrainei Subcarpatice. Nouă ne vine a crede, mai degrabă, că *Ungaria – în împrejurările actuale – nu este altceva decât o unealtă de provocare în mâinile Germaniei, ca, mai târziu, să fie absorbită de Reich, cu toate teritoriile ei de azi.*

Este în afară de orice îndoială că, mai degrabă ori mai târziu, *Ungaria va fi copleşită de pangermanism şi*, într-o bună zi, *va fi ataşată Germaniei.*

În situația actuală în care se găsește Ungaria, a trezit – în unguri – *îngrijorări legitime asupra soartei Ungariei*. A sosit timpul ca ea să aleagă între două posibilități: de *a rămâne independentă* (căutând prietenia Franței şi Angliei), sau de *a se înfeuda – complet şi definitiv – Berlinului*, pierzându-şi independența, dar nutrind speranța (în cazul unei viitoare problematice victorii germane) de a-şi mai mări teritoriul.

În situația critică de azi în care se găseşte Ungaria, va recunoaşte oricine că e greu să aleagă între aceste două posibilități.

Repetăm, *Ungaria se găseşte la un greu impas*. Ea va trebui să aleagă, şi încă în grabă, dintre cele două orientări, pentru a proceda în consecință.

Noi, românii, trebuie să urmărim – cu atenţie încordată – evenimentele din Ungaria, pentru că ne interesează şi pe noi." („Vestul", Timişoara, anul X, nr. 2292, miercuri, 22 martie 1939, p. 1).

Această situație ingrată putea fi în folosul României dacă politicienii maghiari moderați şi-ar fi impus punctul de vedere, însă, din păcate, radicalii unguri, exponenți ai revizionismului, erau mult mai vocali şi aveau o influență mult mai mare asupra opiniei publice din Ungaria.

Înconjurată aproape complet de state revizioniste, România încerca să-şi consolideze relațiile cu Iugoslavia şi Polonia, însă Iugoslavia mergea pe „cartea" italiană, iar Polonia se apropia foarte mult de Germania, inclusiv prin măsurile antisemite adoptate. Încă din martie 1939, oamenii politici români avertizau asupra pericolului izbucnirii unui nou război mondial, fapt sesizat şi de redactorii publicației „Vestul", şi a izolării diplomatice a României, de rău augur pentru menținerea frontierelor şi a independenței sale. Însă aceste probleme vor fi abordate, pe larg, într-un alt articol.

4. CONCLUZII

Anii 1938-1939 au reprezentat o perioadă de început a agresiunii Germaniei naziste, dar și o trecere spre cel de-Al Doilea Război Mondial. Statele nu erau pregătite pentru o nouă conflagrație, din cauza efectelor Primului Război Mondial. Perioada 1938-1939 a reprezentat, în egală măsură, o etapă de tranziție, de schimbare, atât din punct de vedere statal, cât și economico-social.

Pentru România, începutul anului 1938 aducea o schimbare destul de semnificativă: în plan intern, venea la guvernare o formațiune politică (Partidul Național-Creştin) de factură naționalist-extremistă, cu o doză

substanțială de antisemitism în programul său, care nu obținuse decât puțin peste 9% din voturile valabil exprimate şi nu se bucura de o reală susținere parlamentară sau de o simpatie, pe măsură, din partea opiniei publice; în plan extern, acest cabinet, condus de către Octavian Goga, opta – în mod deschis – pentru o apropiere şi chiar o alianță cu Germania național-socialistă şi cu Italia fascistă. Instaurarea regimului autoritar monarhic, la 10 februarie 1938, şi formarea unui guvern de „uniune națională”, sub preşedinția patriarhului Miron Cristea, vor determina o reconsiderare a raporturilor cu statele fasciste şi o reînnodare a relațiilor cu țările democratice apusene (Franța şi Marea Britanie), aliații tradiționali ai țării noastre, cel puțin până în martie 1939. Într-un context extern creionat de expansiunea germană, concretizată prin realizarea *Anschluss*-ului, în martie 1938, prin alipirea regiunii sudete din Cehoslovacia, în urma Conferinței de la München (septembrie 1938), prin susținerea fățişă a pretențiilor ungare față de statul cehoslovac (noiembrie 1938) şi tacită a celor poloneze față de acelaşi aliat fidel al României în cadrul Micii Înțelegeri (octombrie 1938), prin sprijinul acordat acțiunii de declarare unilaterală a independenței Slovaciei (14 martie 1939) şi prin ocuparea a ceea ce mai rămăsese din Cehoslovacia de odinioară, la 15 martie 1939, şi transformarea acesteia în Protectoratul (german) al Boemiei şi Moraviei, Regatul României se găsea într-o izolare din ce în ce mai pronunțată. Înconjurat de state revizioniste (Uniunea Sovietică, Ungaria şi Bulgaria), de aliați în care nu mai putea avea încredere deplină (Iugoslavia şi Polonia), datorită poziției lor ambigue față de Germania, Italia şi U.R.S.S., statul român s-a văzut nevoit să semneze un tratat economic cu cel de-Al Treilea Reich, care trebuia să prefațeze, în optica Berlinului, un tratat politic şi militar, menit să consacre intrarea țării noastre, definitiv, în orbita Germaniei. Anexarea Albaniei de către Italia (aprilie 1939) şi declanşarea celui de-Al Doilea Război Mondial (1 septembrie 1939), prin atacarea Poloniei de către Germania, au convins cercurile politice româneşti de faptul că singura opțiune posibilă a țării noastre era neutralitatea şi încercarea de menținere a *statu-quo*-ului teritorial stabilit prin sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1920), prin sprijinirea Antantei Balcanice în demersurile sale de prezervare a păcii, alături de acțiunile inițiate de Liga/Societatea Națiunilor în aceeaşi direcție. Aceste fațete ale relațiilor internaționale şi altele similare, care implicau sau nu România, au fost descrise, analizate şi comentate în paginile ziarului

fondat de către Sever Bocu la Timişoara în 1930 şi intitulat – deloc întâmplător – „Vestul”.

BIBLIOGRAFIE

ANTONIU, Bogdan, DINU, Mihai-Rudolf, 2005: *Istoria relaţiilor internaţionale în secolele XIX-XX*, Ministerul Educației şi Cercetării, Bucureşti.

CARR, E.H., 1977: *International relations between the two world wars, 1919-1939*, The Academy Library Harper & Row, New York.

GAVRILIS, George, 2021: *The council on foreign relations: a short history*, Council on Foreign Relations, New York.

NAZARIA, Sergiu, 2012: *O istorie contra miturilor: relaţiile internaţionale în epoca războaielor mondiale (1914-1945/1947)*, Catedra Relații Internaționale IRIM & Asociația Istoricilor şi Politologilor „Pro-Moldova” & Centrul de Analiză Strategică şi Prognoză „Est-Vest” în Republica Moldova, Chişinău.

SARCINSCHI, Alexandra, 2010: *Rolul actorilor statali în configurarea mediului internaţional de securitate*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I” Bucureşti, Bucureşti.

SPINDLER, Manuela, 2013: *International Relations. A self-study guide to theory*, Barbara Budrich Publisher, Opladen & Berlin & Toronto.

„Vestul”, Timişoara, 1938-1939.

VLAD, Laurențiu, 2006: *România la Expoziţia Internaţională de la New York (1939-1940): un moment din istoria diplomaţiei culturale autohtone: documente privind înfiinţarea şi funcţionarea unui birou de propagandă în SUA*, in „SSOAR (Romanian Political Science Review)”, Regensburg, VI, nr. 4, p. 950.

https://delphipages.live/ro/politica-drept-%C8%99i-guvernare/relatii-internationale/world-war-ii-1939-45.

https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/1939-key-dates.

https://historiadiplomaticum.wordpress.com/2014/03/11/cand-istoria-se-repeta-diplomatia-interbelica-europeana-1919-1939/.

https://history.blog.gov.uk/2019/03/28/whats-the-context-31-march-1939-the-british-guarantee-to-poland.

https://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/05-relatiile-internationale-interbelice.html.

https://ph.prefectura.mai.gov.ro/refugiati-polonezi-in-prahova-anului-1939-foto/.

https://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/ROMANIA-IN-RELATIILE-INTERNAT173.php.

https://www.scritub.com/istorie/ROMANIA-IN-RELATIILE-INTERNAT1144814168.php.

INTERNATIONAL RELATIONS IN 1938-1939, REFLECTED IN THE PAGES OF THE DAILY *WEST* FROM TIMISOARA

ABSTRACT: The years 1938-1939 represented a beginning of the aggression of Nazi Germany, but also a transition to the Second World War.

For Romania, the beginning of 1938 brought a rather significant change: internally, a political formation (National-Christian Party) came to power, of a nationalist-extremist nature, with a substantial dose of anti-Semitism in its program, which had obtained only just over 9% of the valid votes cast and did not enjoy real parliamentary support or sympathy, as appropriate, from the public; Externally, this cabinet, led by Octavian Goga, openly opted for a rapprochement and even an alliance with National Socialist Germany and Fascist Italy. The establishment of the monarchical authoritarian regime on February 10, 1938, and the formation of a government of „national union" under the presidency of Patriarch Miron Cristea, will lead to a reconsideration of relations with fascist states and a resumption of relations with Western democratic countries (France and Great Britain), the traditional allies of our country, at least until March 1939. The annexation of Albania by Italy (April 1939) and the outbreak of World War II (September 1, 1939), by attacking Poland by Germany, convinced political circles the fact that the only possible option for our country was neutrality and the attempt to maintain the territorial *statu quo* established by the system of peace treaties in Paris (1919-1920), by supporting the Balkan Entente in its efforts to preserve peace, together with the actions initiated by the League of Nations in the same direction. These facets of international relations and the like, which involved Romania or not, have been described, analyzed and commented on in the pages of the newspaper founded by Sever Bocu, in Timisoara, since 1930, and entitled – not coincidentally – the *West*.

Keywords: *international relations*, *Little Understanding*, *Balkan Entente*, *The Great Powers*, *„Vestul"*, *Timisoara*, *Sever Bocu*.

„CHIPURILE” SCRISULUI ROMÂNESC VECHI. NOTE ASUPRA TEXTELOR ROMÂNEȘTI VECHI CU ORTOGRAFIE MAGHIARĂ

PÁL ENIKŐ
Universitatea „Sapientia” din Cluj-Napoca

REZUMAT: Căutarea unei forme optime pentru a reda în scris cuvintele unei limbi și rostirea acestora reprezintă o instanță de conceptualizare a limbii respective și de definire a coordonatelor identitare ale acesteia. În aceste condiții, scrisul românesc vechi cu ortografie maghiară poate reprezenta o curiozitate, deși acesta nu este lipsit de coerență internă, având o justificare în cadrul unor demersuri conceptuale (confesionale) relativ unitare. Astfel, întrebuințarea ortografiei maghiare putea să fi permis o mai bună corelare a formei textelor cu realitatea (extra)lingvistică specifică anumitor zone, îndeosebi ardelenești, în care acest exercițiu cultural, deși nu foarte intens, pare să fi fost uzual în rândul românilor care au deprins practica folosirii literelor latine. Studiul de față propune o incursiune în problematica adoptării modelului maghiar ca principiu de adecvare a scrisului la nevoile, fie și regionale, ale destinatarilor români ai epocii.

Cuvinte-cheie: *scris*, *alfabet latin*, *ortografie maghiară*, *texte românești vechi*, *calvinism*.

1. Scrisul – „chipul” limbii

Dacă limba instituie și limitează posibilitățile de structurare a unei imagini asupra lumii, reflectând ceea ce poate fi conceput din realitatea imediată și felul cum acel ceva poate fi conceput – așa cum se stipulează în lingvistica de tradiție humboldtiană –, nu este mai puțin adevărat faptul că scrisul, la rândul său, reflectă o parte a acelei mentalități. Deși varianta scrisă nu poate reda întru totul limba vorbită – pe de o parte, datorită imperfecțiunii notării, în sensul găsirii unor corespondențe neechivoce între semnele grafice și sunetele limbii, pe de altă parte, datorită faptului că limba (vorbită), în esența sa reală, este ,,ceva în mod continuu și în fiecare clipă trecător”, pe când ,,conservarea ei prin scriere este întotdeauna doar o păstrare incompletă și mumificată, care necesită mereu, la rândul ei, ca rostirea vie să fie făcută sensibilă” (Humboldt 2008: 82) –, modul de reprezentare grafică a limbii înglobează, totuși, elemente ale reprezentării lumii prin limbă. În acest sens, este notabil, de pildă, faptul că, de-a lungul istoriei omenirii, alegerea grafiei în care limbile se înfățișau, luând un anumit ,,chip” ori altul, nu s-a făcut la

întâmplare, deși semnele convenționale care o alcătuiesc sunt, în esență, arbitrare[1].

> Semnele convenționale de scriere reflectă, de cele mai multe ori, alte principii decât acela de a găsi o anumită corelație între imaginea vizuală a semnului grafic și imaginea acustică a fonemului, în sensul unei derivări directe. Cu alte cuvinte, reprezentările grafice încearcă să surprindă sunetele mai mult *in absentia*, de la distanță, prin abstractizare, formalizare și convenționalizare, și mai puțin *in praesentia*, înglobând percepția și producerea sunetelor în procesul de constituire a semnului grafic. În acest sens, se remarcă, de pildă, scrierea *hangul* a limbii coreene, în care caracterele menite a reda fonemele limbii sunt construite din elemente care notează o serie de procese articulatorii, literele-consoană, de pildă, având forme de bază care reprezintă vizual articularea, arătând, printre altele, forma pe care o iau în timpul rostirii organele articulatorii implicate în pronunțarea sunetului în cauză.

În fapt, căutarea unei forme optime pentru a reda în scris cuvintele unei limbi și rostirea acestora reprezintă o instanță de conceptualizare a limbii respective și de definire a coordonatelor identitare ale acesteia, chiar dacă adoptarea în sine a acelei forme se impune, de multe ori, din rațiuni extralingvistice. În această ordine de idei, poate fi curios faptul că relativ puține sisteme diferențiate de scriere se folosesc, în comparație cu numărul extrem de mare de limbi vorbite. Cu toate că limbile lumii au, în esență, un fond comun de sunete, în sensul posibilităților articulatorii, ceea ce favorizează întrebuințarea unui set comun de litere de bază, care este completat, apoi, cu semne adiționale sau, după caz, redus ori simplificat, după specificul fiecărei limbi, în parte, rămâne, totuși, interesant faptul că puține dintre limbile moderne (și/sau dintre cele vorbite și astăzi) și-au creat un set particular de semne grafice proprii care să servească exclusiv nevoile sistemului lor fonologic. Astfel, în majoritatea cazurilor, s-a optat pentru preluarea unui sistem alfabetic deja existent, introducându-se diacritice specifice, renunțându-se, în unele cazuri, chiar la vechea tradiție proprie de

[1] Ne referim aici exclusiv la modul de scriere alfabetică (prin așezarea în *scriptio continua* a unor litere), neavând în vedere alte sisteme, unele mai rudimentare, de notare a limbilor vorbite, cum ar fi: scrierea pictografică, ideografică, hieroglifică, logografică, silabică sau altele asemănătoare.

scriere (dacă a existat una), în loc să se propună un sistem propriu care să codifice sunetele *proprii, conferindu-i, astfel, limbii și* o „identitate” vizuală neasemuită. Firește, motive de economie (de efort, de timp etc.) ori nevoia de inteligibilitate mutuală pot justifica o atare alegere. Însă nu cumva această opțiune este grăitoare, într-o anumită măsură, pentru felul în care vorbitorii își percep propria limbă, pentru locul pe care i-l rezervă printre celelalte limbi și pentru statutul identitar pe care i-l oferă?

În tot cazul, adoptarea și întrebuințarea unui anumit alfabet pare a fi guvernată, din cele mai vechi timpuri, de condiții care arată dincolo de nevoile specifice limbii, precum nivelul de dezvoltare, prestigiul sau puterea politică a unor comunități cu sisteme proprii de notare. Schimbările petrecute în contextul vieții cotidiene a diferitelor colectivități umane au dus nu numai la modificări în sistemul limbii, ci și la revizuiri ale expresiei scrise, rezultând, uneori, chiar părăsirea vechii tradiții de notare și introducerea sau preluarea unui alt sistem. Lucrul acesta se observă, de pildă, în cazul formării noilor limbi, însă mai puține sunt situațiile în care o comunitate lingvistică își schimbă complet alfabetul sau întrebuințează mai multe alfabete după constituirea sa. Și asta deoarece înlocuirea unui alfabet presupune și o schimbare principială în structurarea definirii și exprimării identității limbii (sau, în sens larg, a culturii), implicând și o reașezare conceptuală a scrisului pe alte fundamente și raționamente. O asemenea cotitură cunoaște, printre altele, și limba română.

2. „Chipurile” scrisului românesc

De-a lungul existenței sale, scrisul românesc și-a căutat expresia potrivită, întrebuințând alternativ, dar și concomitent, două tipuri de alfabete: pe cel chirilic și pe cel latinesc. Întrebuințarea unuia sau a altuia dintre ele era impusă, în mare măsură, de condiții extralingvistice. Astfel, adoptarea azbuchei a fost prilejuită, printre altele, de faptul că slavona devenise, cu timpul, limba „de cult” a bisericii ortodoxe românești și limba oficială în administrația de stat, precum și în școlile care funcționau pe lângă biserici și mănăstiri. Se presupune, însă, că alfabetul slavon (chirilic) i-a luat locul unei tradiții mai vechi de scriere cu litere latine, cu toate că părerile cu privire la momentul producerii schimbării diferă (cf. Gheție 1974: 9-20; Gheție, Mareș 2001: 16-21; Lungu Badea 2013: 153-155). Cert este că veșmântul „străin” a dominat, timp de cel puțin trei veacuri, scrisul românesc. Începând cu cele

mai vechi mărturii păstrate din secolul al XVI-lea și până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, textele românești vechi, atât cele bisericești, cât și cele laice, erau redactate, în mod regulat, cu slove chirilice. Grafia cu aceste litere a ridicat însă numeroase probleme datorate inadvertențelor în notarea unor foneme. Astfel, anumite sunete adesea erau redate, în scris, prin câte două, trei sau chiar patru litere (Draica 2014b). Nici reducerea numărului de semne nu s-a dovedit a fi satisfăcătoare pentru soluționarea dificultăților de notare, astfel încât, favorizat și de alte împrejurări, în anul 1860, se introduce oficial alfabetul latin în scrierea limbii române[2]. Acesta nu era cu totul nelipsit nici în epocile anterioare, însă utilizarea literelor latine avea un caracter mai degrabă sporadic. În secolul al XIX-lea, în schimb, tendințele de normare și unificare a scrisului românesc, prin folosirea literelor latine, converg cu cele de accentuare a latinității limbii române și a legitimității originii romane a poporului român. În acest context, întrebuințarea literelor latinești se încarcă cu semnificații identitare. Dincolo de faptul că grafia latinească se dovedește a fi „mai potrivită" pentru nevoile lingvistice ale utilizatorilor, aceasta devine o componentă esențială a identității limbii (și a poporului) și, în esență, o chestiune de conștiință și demnitate națională.

Dacă datele referitoare la preschimbarea alfabetului „strămoșesc" latin în favoarea împrumutului cultural chirilic ne lipsesc – cu excepția mult discutatei mărturii a lui Dimitrie Cantemir și, ulterior, a comentariilor unor învățați iluminiști adepți ai acestei teorii –, ele rămânând ipoteze neconfirmate sau, în cel mai bun caz, reconstituiri probabilistice, procesul de înlocuire a alfabetului chirilic cu cel latinesc, în forma pe care o cunoaștem astăzi, este bogat documentat. În mod firesc, trecerea de la un sistem de notare la altul nu a avut loc deodată, existând și perioade de tranziție, de oscilări și suprapuneri sau întrebuințări paralele. Dacă în perioada cuprinsă între secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, textele românești erau redactate fie cu slove chirilice (în majoritatea cazurilor), fie cu litere latine (în cazuri relativ izolate), începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se renunță treptat, dar definitiv la vechile buchi slavone în favoarea celor latine. După primele „reforme" care aveau să simplifice alfabetul chirilic, reducându-i

[2] În mod firesc, această schimbare radicală nu a șters cu totul urmele vechii obișnuințe. Alfabetul chirilic s-a mai întrebuințat o vreme, în unele documente private și în texte bisericești, și după data proclamării oficiale a introducerii scrisului latinesc (vezi și Draica 2014a).

numărul slovelor, într-o etapă următoare, „unor slove chirilice li s-au dat forme asemănătoare cu cele latine, apoi au fost introduse litere latine printre slovele chirilice, ceea ce a dus la un alfabet mixt” (Draica 2014b). Apoi, crescând treptat numărul de texte redactate exclusiv cu alfabet latin, se diversifică și modalitățile de notare cu acest tip de alfabet, ceea ce duce la accentuarea nevoii unei ortografii unitare.

În ansamblu, impunerea oficială a alfabetului latin a parcurs un drum anevoios și cunoscând diferite etape, procesul fiind sprijinit și de reprofilarea unor tipografii care să editeze cărți cu litere latine, deși asemenea tipografii au funcționat izolat, mai ales în Transilvania, și înainte.

3. Scrisul românesc vechi în „chip” latinesc

Problema scrisului românesc vechi cu alfabet latinesc este larg dezbătută în literatura de specialitate. În studii, adesea se concentrează asupra stabilirii momentului inițial al întrebuințării literelor latine, căutându-se „cel mai vechi” sau „primul” text românesc scris cu litere latine, listându-se, apoi, pe celelalte care l-au urmat. Astfel, din secolul al XVI-lea, se pot menționa două texte, unul redactat cu ortografie maghiară (vezi *infra* 4), respectiv un altul notat cu ortografie poloneză[3]. În secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, numărul textelor scrise cu litere latine crește semnificativ, acestea caracterizând, însă, zone restrânse ale Ardealului și, izolat, Moldova. În acest interval de timp, grafia latinească se întrebuințează îndeosebi în texte bisericești redactate cu ortografie maghiară (vezi *infra* 4.), poloneză ori germană (cf. Chivu 2011). Scrisul cu litere latine cunoaște concretizări și în forma câtorva lucrări lexicografice, redactate tot cu ortografie maghiară (vezi *infra* 4). Apoi, întrebuințarea alfabetului latinesc în redactarea textelor românești este promovată ideologic de filologii Școlii Ardelene, urmând ca acesta să se impună definitiv.

În epoca veche a limbii române, folosirea alfabetului latinesc – deseori văzută ca fiind un „act de cultură românească modernă” (Chivu 2011: 85) – poate părea o întreprindere cu caracter răzleț, dacă avem în vedere faptul că redacția textelor era dominată de slove chirilice. Cu toate acestea, întrebuințarea literelor latinești nu este lipsită de coerență internă nici în

---

[3] Este vorba despre rugăciunea *Tatăl nostru* (1593), atribuită marelui logofăt moldovean Luca Stroici. Aceasta reprezintă, de fapt, prima încercare moldovenească de a utiliza alfabetul latin.

această epocă, aceasta având o justificare în cadrul unor demersuri conceptuale (confesionale) unitare. Evidențiindu-se contextul istoric și socio-cultural în care au luat naștere aceste ,,abateri” de la ,,norma” vremii, se poate înțelege raționamentul implicit. Astfel, majoritatea textelor bisericești scrise cu litere latine aparțin unor autori calvini și / sau sunt destinate unui public românesc trecut la calvinism. În plan european, această mișcare religioasă cunoaște o tradiție grafică apuseană, ceea ce a putut favoriza ca alfabetul latinesc să fie întrebuințat, și în rândul credincioșilor români, ca o expresie a noii doctrine și, în același timp, a distanțării față de ritul răsăritean. Astfel, modul de scriere putea să fi fost o formă de uniune, în credință, dar și o formă identitară a acelei credințe[4].

În mod curios, însă, întrebuințarea literelor latine este lipsită de omogenitate. Deși, în epoca veche a limbii române, scrisul cu litere latine a avut o întrebuințare mult mai restrânsă decât scrisul chirilic, acesta a urmat, totuși, mai multe modele ortografice. Firește, caracterul neunitar al grafiei cu litere latine se datorează, în bună parte, opțiunii autorului, copistului sau al scribului textelor, o opțiune motivată de relaționarea acestuia față de o anumită mișcare sau orientare culturală a vremii.

Eclectismul ortografiilor cu litere latine persistă și în epoca premodernă și modernă a limbii române. Pe măsură ce se intensifica activitatea de tipărire a cărților românești cu alfabet latin, sporea și numărul de sisteme ortografice care aveau să capete un caracter unitar mult mai târziu, în urma a numeroase reforme ortografice (vezi Boerescu 2014; Acozmei 2018). În acest sens, ,,trecerea de la etimologismul dominant, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, spre fonetismul de astăzi, a reprezentat unul dintre capitolele cele mai interesante în istoria zbuciumată a ortografiei românești” (Draica 2014b).

[4] Se remarcă, așadar, ,,relația necesară, uneori obligatorie, existentă între «haina» grafică a vechilor noastre scrieri bisericești și apartenența confesională a autorilor (traducători, copiști, diortositori sau tipografi), respectiv a destinatarilor, utilizatorii reali sau doar potențiali ai respectivelor texte” (Chivu 2016: 10). Astfel, dacă scrisul chirilic fusese ,,de la începuturile utilizării sale în spațiul nostru cultural *semn identitar* (s.n.) al comunităților ortodoxe românești și modalitate de menținere a unității de neam și de limbă” (*ibidem,* p. 12), la fel și scrierea cu litere latine (cel mai frecvent, cu ortografie maghiară), dincolo de a fi un mijloc de propagandă religioasă, putea să fi devenit emblematică pentru românii trecuți la calvinism sau la catolicism. Edificator, în acest sens, poate fi și faptul că alte texte, în schimb, precum *Palia de la Orăștie,* sau tipăriturile coresiene *Cazania I* și *Molitvenicul*, deși aparțin aceleiași literaturi de inspirație calvină, produsă de bănățeni și de hunedoreni, sunt scrise cu litere chirilice tocmai ,,pentru că erau destinate a fi difuzate în rîndul românilor ortodocși, care nu cunoșteau alfabetul latin” (Gheție 1979: 167).

4. Scrisul românesc vechi cu ortografie maghiară

Începuturile scrisului românesc vechi cu litere latine sunt strâns legate de modelele ortografice maghiare, întrucât „textele calvine scrise cu ortografie de tip maghiar sunt, în ordine cronologică, primele scrieri în limba română în care a fost utilizată grafia cu litere latine” (Chivu 2011: 86). Dacă adoptarea scrisului cu alfabet latinesc își găsește justificarea în schimbările de ordin socio-cultural dictate de noile contexte și condiții ale vremii, la fel și întrebuințarea ortografiei maghiare, departe de a fi o „curiozitate”, își găsește temeiul în orânduirea particulară, fie și regională, a comunităților în cadrul cărora aceasta apare.

4.1. Texte românești cu alfabet latin și ortografie maghiară apărute în țară

Textele românești vechi redactate cu ortografie maghiară însumează, în linii mari, versiuni și copii ale unor cântece calviniste, catehisme care sintetizează doctrina protestantă și alte scrieri bisericești (de orientare calvină ori catolică), respectiv câteva lucrări laice.

Cel mai vechi text de acest fel, păstrat până astăzi, este *Cartea de cântece* (1571-1575), cunoscută și sub denumirile de *Fragmentul Todorescu* și *Psaltirea lui Pavel Tordași,* un text tradus după un original maghiar și tipărit, probabil, la Cluj, în tipografia lui Gáspár Heltai. Traducerea cântecelor calvinești maghiare pare să fi cunoscut o răspândire în Transilvania și în Banat, începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Popularitatea acesteia ne-o arată și cele patru copii realizate în următoarele două secole, prin Hațeg și Hunedoara. Astfel, aceste cântece calvinești se găsesc reluate în *Psalmii* lui Mihail Halici-tatăl (1640), în *Cartea de cântece* a lui Agyagfalvi Sándor Gergely (1642), în *Psaltirea* lui Viski János (1697), respectiv în versiunea lui Ștefan Istvánházi (1703) (cf. Pantaleoni 2007).

Seria textelor românești notate cu ortografie maghiară este continuată de catehisme. Primul dintre textele de acest fel este *Catehismul* lui Fogarasi István, tipărit la Alba-Iulia, în 1648. Faptul că „titlul românesc precum și întreg textul cărții sunt scrise cu litere latine și cu *o curioasă ortografie ungurească* [s.n.] (BRV, I, p. 164) intră în atenția specialiștilor relativ devreme, fiind catalogat în diverse bibliografii de cărți românești vechi (vezi și Veress 1931: 81). Acest catehism calvinesc este urmat, în secolul următor, de unul catolic, *Catechismul lui Canisius*, tradus de G. Buitul, imprimat la

Cluj, în 1703 (BRV, I, p. 447; vezi și BRV, IV, p. 218). Trăsături de ordin lingvistic (cum ar fi numeroasele calcuri după maghiară și prezența a numeroase ungurisme) au dus la formularea unor ipoteze, conform cărora fie Buitul era un român crescut între unguri și români din Caransebeş, fie acesta a tradus după o versiune maghiară. Dincolo de motive ce țin de originea sa, înțelegându-se aici și apartenența la o anumită tradiție sau normă lingvistică regională, se presupune că „Buitul se folosește de literile latine și fonetica ungară și din motive de propagandă religioasă, care deocamdată se lipsea de cirilica Românilor, printre cari Biserica romano-catolică cucerea suflete prin astfel de cărți bune” (Veress 1931: 153).

În rândul cărților religioase poate fi amintită și *Psaltirea* anonimă (cca 1660), rămasă în manuscris, care conține prima traducere, în limba română, din *Psalterium Hungaricum* a lui Szenczi Molnár Albert (1607). Sub aspect istoric-cultural, dar și prin numeroase asemănări dialectale, textul li se alătură celorlalte lucrări din a doua jumătate a secolului al XVII-lea care reprezintă „rodul propagandei religioase calvine maghiare exercitate asupra populației române din Banat și Transilvania” (Pantaleoni 2004-2005: 249). Tot aici ar putea fi menționată și o *Carte de rugăciuni* (Ardeal, 1765-1770) catolică, în versuri, semnalată încă de Iorga. Nu este exclus ca aceasta să se fi tipărit într-una dintre tipografiile călugărilor piariști (BRV, IV, p. 80).

Alături de scrieri bisericești, ni s-au păstrat și câteva lucrări lexicografice databile în secolul al XVII-lea. Astfel, pe la mijlocul secolului a fost redactat primul dicționar „original” al limbii române, *Dictionarium valachico-latinum,* a cărui paternitate este discutabilă, de unde și denumirea de *Anonymus Caransebesiensis,* în literatura de specialitate. Acesta se remarcă, printre altele, și prin faptul că este destinat prezentării structurii și caracteristicilor lexicului românesc din zona Caransebeșului, cuprinzând și un incipient vocabular de tip științific (Chivu 2003). Câteva decenii mai târziu, acesta este urmat de un dicționar latin-român-maghiar supranumit *Lexiconul Marsilian*, după numele posesorului său, scris, probabil, în nordul Banatului (Tagliavini 1930: 175-180).

Printre lucrările laice putem menționa și Decretul Împăratului Leopold I cu privire la toleranța religioasă din 1702, care „este cel mai vechiu act român lumesc (profan) tipărit cu litere latine” (Veress 1931: 149) și care „deschide seria textelor românești scrise cu litere latine şi cu o ortografie maghiară care, în acest secol, al XVIII-lea, se stabilizează, se adaptează într-o măsură mai

mare foneticii limbii române” (Boerescu 2014: 220). Emis în 1701, la Viena, „manifestul scris cu fonetică ungară, e tradus poate de către Iezuitul Ladislau Baranyai care pe această vreme funcționa în Alba-Iulia și aiurea prin Ardeal, tocmai pentru cucerirea sufletelor pentru uniunea Românilor” (Veress 1931: 149). Printre scrierile lumești se poate menționa și cărticica apărută în 1768, la Cluj, cu titlul *Cântece câmpenești cu glasuri rumânești...* a unui poet anonim (Boerescu 2014: 223; Chindriș *et alii.* 2016: 29).

4.2. Texte românești cu alfabet latin și ortografie maghiară apărute în străinătate

Texte sau fragmente de texte românești cu litere latine și ortografie maghiară au apărut, sporadic, și în alte localități din afara țării. Un asemenea fragment găsim în culegerea intitulată *Oratio Dominica polyglottos...*, tipărită la Košice (Slovacia), în 1614. La pagina 5, aceasta cuprinde o versiune românească a rugăciunii *Tatăl nostru.* Din câte se pare, textul rugăciunii a fost transcris și cules de niște oameni care nu cunoșteau bine limba română. Cu toate acestea, însemnătatea acestuia constă în faptul că acesta „formează cel mai vechiu exemplar al *Tatălui nostru*, tipărit cu fonetică ungurească” (Veress 1931: 68).

În 1674, Mihail Halici-fiul publică la Basel o *Odă* închinată lui Ferenc Páriz Pápai. Textul poartă un titlu în limba latină, iar versurile românești utilizează ortografia maghiară care prezintă aceleași ezitări ale scrisului unguresc pe care le întâlnim și în alte texte din secolul al XVII-lea (Boerescu 2014: 210).

Un alt fragment de text românesc se găsește în culegerea *Placida defensio...*, apărută la Tübingen, în 1717. Textul de Ioan Matolay, în latină, cuprinde și o poezie în română scrisă cu ortografie maghiară (Veress 1931: 160).

Tot peste hotare apare prima dată și *Catehismul* lui Gheorghe Buitul, imprimat la Bratislava, în 1636 (Chivu 2011: 86), care, ulterior, avea să fie retipărit în 1703, la Cluj (Chivu 2016: 14).

Printre cărțile bisericești putem aminti și o *Evanghelie...,* tipărită la Kalocsa, în 1769, prima carte de cult catolic a acestei perioade. Faptul că aceasta este redactată cu ortografie maghiară este menționat chiar în titlu (vezi Veress 1910: 324; *idem.* 1931: 266; vezi și Boerescu 2014: 224-225).

Seria este continuată de trei catehisme, *Catechismul cel mare cu întrebări și răspunsuri, Catechismul cel mic cu întrebări și răspunsuri* și *Catechismul cu întrebări și răspunsuri* (Chivu 2016: 14), toate apărute la Buda, în 1780 (vezi şi Veress 1910: 327; Boerescu 2014: 225-227).

Tot la Buda apare, în 1799, o *Evanghelie...,* care este, de fapt, reeditarea celei din 1769 tipărită la Kalocsa (vezi Veress 1910: 354; Boerescu 2014: 227; Chindriș *et alii* 2016: 377; Chivu 2016: 14).

Ultimele apariții mai relevante ale modelului maghiar sunt semnalate în cărți de citire de la începutul secolului al XIX-lea, precum cea din 1801, apărută la Buda, respectiv *Bucoavna* lui Moise Fulea din 1815, apărută la Sibiu (Boerescu 2014: 227-228; Chindriș *et alii* 2016: 981).

Cu toate că, în ansamblu, numărul textelor redactate cu ortografie maghiară crește în secolul al XVIII-lea, relevanța acestora este oarecum scăzută, pe de o parte pentru că întrebuințarea modelului maghiar în acestea poate nu (mai) reflectă o nevoie reală a autorilor și / sau a destinatarilor, în sensul unei tradiții cultural distinctive, ci este mai degrabă un aspect pur funcțional datorat și posibilităților tipografiilor – setul de litere cu care se lucra. Pe de altă parte, spre finele veacului al XVIII-lea și începutul celui următor, scrisul românesc cunoaște o perioadă de concurență și de interferență semnificativă între modelele ortografice cu alfabet latin. De aceea lista noastră nu îşi propune a fi una exhaustivă, iar constatările care urmează vizează mai ales textele precedente.

***

Dincolo de rațiuni ce țin de opțiunea scribilor și/sau de dotarea tipografiilor, criteriul care trebuia să fi orientat adoptarea ortografiei maghiare în toate aceste texte este publicul sau potențialul public vizat, respectiv confesiunea acestuia. Scrisul cu ortografie maghiară putea să fi permis o mai bună corelare a formei textelor cu realitatea lingvistică specifică zonelor în care activau calviniștii, respectiv catolicii. O asemenea stare de fapte ne indică și numeroasele scrieri ale unor misionari italieni care prezintă asemănări mai mult cu scrisul maghiar, chiar dacă nu se identifică cu acesta (Chivu 2011: 89-90). În cazul acestora, ar putea fi vorba despre „o modalitate de adaptare a formei scrierilor [...] la obișnuințele ortografice ale destinatarilor potențiali

ai acestora, credincioși creștini originari din Transilvania, trecuți deja la religia apuseană și utilizând, pentru diferențierea de ortodocși, scrisul cu litere latine după modelul ortografic maghiar” (Chivu 2011: 91). Astfel, dacă misionarii italieni care au activat în sate românești din Moldova au renunțat, pe alocuri și momentan, dar deliberat la sistemul ortografic italienesc, conformându-se unor reguli de scriere „străine” lor, acesta se poate datora încercării lor de a asigura inteligibilitatea textelor de către credincioșii români, veniți, probabil, din zone ardelenești, pe care îi îndrumau în spiritul dogmelor Bisericii apusene.

Studiile care vizează sistemul ortografic maghiar al textelor românești vechi urmăresc, în primul rând, identificarea valorii fonologice a grafemelor și stabilirea modului cel mai potrivit de transcriere a manuscriselor sau a tipăriturilor relevante. Pe lângă asemenea constatări, care însoțesc, de regulă, edițiile textelor în cauză, întrebuințarea anumitor grafeme unguresști pentru a reda sunete românești se aduce în discuție, ca argumente probatorii, nu numai pentru susținerea unor ipoteze cu privire la originea eventual „străină” (maghiară sau nemțească) a autorului, copistului sau a tipografului acelor texte, ci și pentru reconstituirea unor rostiri dialectale (îndeosebi bănățene-hunedorene) specifice vremii, respectiv pentru supoziția unor evoluții fonetice care puteau să fi petrecut în graiurile vizate în perioada din care ni s-au păstrat textele, deși acest ultim aspect trebuie tratat cu multă circumspecție, ipotezele formulate pe baza acestor texte necesitând a fi coroborate și cu alte probe. O asemenea situație întâlnim în cazul notării neuniforme a africatelor */č/* și */ğ/*, de pildă, care a suscitat numeroase discuții, relativ controversate, de-a lungul cercetărilor (vezi Gheție 1966). De altminteri, specialiștii semnalează, de cele mai multe ori, lipsa de consecvență și caracterul neunitar al notării unor foneme, respectiv întrebuințarea, cu frecvență și distribuție diferite, a unor grafeme (Chivu 2016: 14). Firește, mulțimea de grafii rezultă și din neputința de a reda altfel decât doar aproximativ unele sunete specific românești, inexistente în maghiară, o dificultate pe care fiecare scrib a încercat s-o rezolve prin mijloace proprii. Prezintă, totuși, interes faptul că, pe lângă echivalențele grafice ușor explicabile și relativ constante, respectiv pe lângă notările proprii fiecărui text, împrumutarea modelului maghiar a avut adesea ca rezultat și abateri de la normele scrisului limbii maghiare *per se,* ceea ce, în unele cazuri, apropie textele respective de tendințe etimologizante, observându-se, uneori, chiar

căutarea unor grafeme în afara sistemului ortografic maghiar (Chivu 2011: 87). În fapt, modul diferit de aplicare a regulilor scrisului maghiar poate servi drept un indiciu al faptului că această tradiție nu era suficient de îndelungată – dacă nu s-a ajuns la o formă închegată, relativ consecventă – şi că acest exercițiu cultural nu era foarte intens, individualizând textele destinate românilor transilvăneni calvini sau catolici (Chivu 2016: 15).

Dacă, inițial, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, scrisul cu ortografie maghiară are la bază rațiuni îndeosebi cultural-confesionale, în etapa următoare, „scrierea românească pe baza unui model alfabetic funcțional maghiar a cunoscut o evoluție interesantă, depășind uneori cadrul strict confesional [...], adaptându-se parțial, progresiv, dar niciodată suficient, sistemului fonetic românesc, prin inovații care s-au constituit apoi în modele subsecvente" (Boerescu 2014: 202). Astfel, ortografia maghiară devine tot mai răspândită în secolul al XVIII-lea nu numai ca manifest al propagandei catolice ori protestante, dar și „ca mijloc de comunicare interconfesională, de comunicare între autoritățile imperiale centrale sau locale orășenești cu intelectualitatea românească ardeleană, şi chiar ca scriere curentă, uzuală între românii care au deprins practica folosirii literelor latine şi a modelelor grafice maghiar, german şi latin" (Boerescu 2014: 220). Acest fapt pare a susține existența unei serii de scrieri laice, printre care Manifestul pentru toleranță religioasă al împăratului Leopold, precum și unele scrisori păstrate în arhivele Brașovului, sau culegerea *Cântecelor câmpenești* din 1768, dar și numeroase alte versuri lumești din a doua parte a secolului al XVIII-lea, printre care *Jalele păcurarilor* (1780, Sibiu) sau *Pustia dragoste* (1786, Sibiu) (Chindriș *et alii* 2016: 685), respectiv bucoavnele de la începutul secolului al XIX-lea. De altminteri, ortografia româno-maghiară, la rândul ei, trece prin diverse etape de „perfecționare", tradiția prelungindu-se până în primele decenii ale secolului al XIX-lea când începe să fie ignorată programatic de noua ideologie lingvistică românească bazată pe modelul latino-romanic cu care inițial se afla în concurență.

***

În ciuda a numeroase semnalări din partea specialiştilor, multe dintre textele românești vechi scrise cu ortografie maghiară au avut (și au până în prezent) o soartă relativ vitregă, ele rămânând în manuscrise, păstrate în

diferite biblioteci bisericești și laice, puține dintre ele având ediții critice moderne. Astfel, deși textul *Cărții de cântece* (1571-1575) cunoaște două ediții (Sztripszky, Alexics 1911, însoțită de un studiu lingvistic în limba maghiară; și Gheție 1982), copiile realizate în secolul următor ale acestor cântece au rămas în manuscrise. *Catehismul* lui Fogarasi István (1648) cunoaște și el o ediție (Tamás 1942), însă aceasta este elaborată în limba maghiară. Cele două dicționare din secolul al XVII-lea cunosc și ele ediții, însă *Lexiconul Marsilian* are o ediție (Tagliavini 1930) întocmită în limba italiană. Celălalt dicționar, *Dictionarium valachico-latinum,* are cea mai recentă ediție (Chivu 2008), având și un aparat critic extrem de punctual. În ansamblu, însă, dincolo de faptul că unele dintre edițiile menționate mai sus nu sunt redactate în limba română și au devenit ușor desuete, un alt aspect care poate îngreuna accesul publicului larg la ele este faptul că transcrierea textelor este redată tot cu ortografie maghiară. Cât privește celelalte texte românești vechi scrise cu ortografie maghiară, ele pot fi consultate fie în manuscrise, fie prin intermediul abia al unor excerpte redate în diferite bibliografii ale cărții românești vechi sau în alte crestomații. În aceste condiții, această parte a istoriei scrisului românesc vechi rămâne puțin cunoscută cititorilor de azi, iar circulația acestor texte se limitează la un cerc restrâns de specialiști în domeniu.

BIBLIOGRAFIE

Ediții de texte

BRV, I = Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508-1830,* tomul I, 1508-1716, Edițiunea Academiei Române, Bucuresci, 1903.

BRV, IV = Ioan Bianu, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche 1508-1830,* tom IV, Edițiunea Academiei Române, București, 1944.

CHIVU, Gh., 2008: *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române,* studiu introductiv, indici și glosar de Gh. Chivu, Editura Academiei, București.

GHEȚIE, Ion, 1982: *Fragmentul Todorescu*, text stabilit, studiu filologic, studiu lingvistic şi indice de Ion Gheție, in Ion Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea. I. Catehismul lui Coresi. II. Pravila lui Coresi. III. Fragmentul Todorescu. IV. Glosele Bogdan. V. Prefețe şi epiloguri*, Editura Academiei, București.

SZTRIPSZKY M. și ALEXICS Gy., 1911: *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban* [Cartea de cântece a lui Szegedi Gergely în traducerea românească din secolul al XVI-lea], Budapesta.

TAGLIAVINI, Carlo, 1930: *Il „Lexicon Marsilianum". Dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII. Studio filologico e testo,* Editura Cultura Națională, București.

TAMÁS Lajos, 1942: *Fogarasi István kátéja. Fejezet a bánsági és hunyadmegyei ruménség művelődéstörténetéből* [Catehismul lui *Fogarasi István. Capitol din istoria culturii a românilor din Banat și Hunedoara*], Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Kolozsvár.

VERESS Endre, 1910: *Erdély- és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok (1726—1808)*, in „Erdélyi Múzeum", an V, vol. XXVII, nr. 6, p. 313-383.

VERESS Andrei, 1931: *Bibliografia română-ungară*, volumul I, *Românii în literatura ungară și ungurii în literatura română (1473-1780)*, București.

Lucrări de referință

ACOZMEI, Constantin (coord.), 2018: *100 de ani de grafie românească,* Editura Asachiana, Iași.

BOERESCU, Pârvu, 2014: *Din istoria scrierii românești*, Editura Academiei Române, București.

CHINDRIȘ, Ioan *et alii,* 2016: *Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691-1830). Recuperarea unei identități culturale*, Editura Mega, Cluj-Napoca.

CHIVU, Gh., 2003: *Anonymus Caransebesiensis – manuscris românesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, in „Limbă și literatură", I-II, p. 21-27.

CHIVU, Gh., 2011: *Texte scrise cu litere latine în epoca veche a culturii românești,* in Eugen Munteanu (coord.), *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică şi traductologie*, I., *Lucrările Simpozionului Naţional „Explorări în tradiţia biblică românească şi europeană", Iași, 28-29 octombrie 2010,* Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, p. 85-97.

CHIVU, Gh., 2016: *Alfabetele vechilor noastre scrieri bisericești*, in „Text și discurs religios", VIII, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, p. 9-19.

DRAICA, Dumitru, 2014a: *Momente din istoria ortografiei românești*, in „Revista de Lingvistică și Cultură Românească", nr. 1/2014 (***https://limbaromana.org/revista/momente-din-istoria-ortografiei-romanesti/***)

DRAICA, Dumitru, 2014b: *Despre scrierea limbii române cu alfabet latin,* in „Revista de Lingvistică și Cultură Românească", nr. 2/2014 (***https://limbaromana.org/revista/despre-scrierea-limbii-romane-cu-alfabet-latin/***).

GHEȚIE, Ion, 1966: *Africatele č și ğ în textele bănățene scrise cu litere și ortografie maghiară din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, in LR, XV, nr. 1, p. 35-39.

GHEȚIE, Ion, 1974: *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, Editura Academiei, București.

GHEȚIE, Ion, 1979: *Evangheliarul de la Sibiu și textele românești scrise cu litere latine și ortografie maghiară*, in LR, XXVIII, nr. 2, p. 165-172.

GHEȚIE, Ion și MAREȘ, Al., 2001: *De când se scrie românește?*, Editura Univers Enciclopedic, București.
HUMBOLDT, Wilhelm von, 2008: *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, trad. rom. de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, București.
LUNGU BADEA, Georgiana, 2013: *Idei și metaidei traductive românești (secolele XVI-XXI)*, Editura Eurostampa, Timișoara.
PANTALEONI, Daniele, 2004-2005: *Particularități fonetice și ortografice într-un vechi manuscris din Banat*, in AUT, XLII-XLIII, p. 249-269.
PANTALEONI, Daniele, 2007: *Observații asupra textelor românești cu alfabet latin (1570-1703)*, in „Philologica Jassyensia" III, nr. 1, p. 39-56.

THE "FACES" OF THE OLD ROMANIAN WRITING. NOTES ON OLD ROMANIAN TEXTS WITH HUNGARIAN SPELLING

ABSTRACT: The search for an optimal form to render in writing the words of a language and their pronunciation is an instance of conceptualising that language and defining its identity. If so, the Old Romanian script employing Hungarian spelling may be a curiosity, although it doesn't lack internal coherence. On the contrary, its justification may be found within relatively unified conceptual (confessional) endeavours. Thus, the use of Hungarian spelling might have provided a better correlation between the form of the texts and the (extra)linguistic reality specific to certain areas, particularly in Transylvania, where this cultural exercise, although not very intense, seems to have been customary among the Romanians who have acquired the practice of using Latin letters. The present study proposes an incursion into the matter of adopting the Hungarian model as a principle of adjusting writing to the needs, be they regional, of the Romanian addressees of the time.

Keywords: *writing*, *Latin alphabet*, *Hungarian spelling*, *old Romanian texts*, *Calvinism*.

TABVLA GRATVLATORIA

Maria ALDEA, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Claudiu ARIEȘAN, Universitatea de Vest din Timișoara

Georgiana I. BADEA, Universitatea de Vest din Timișoara

Laura BĂDESCU, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”

Florina-Maria BĂCILĂ, Universitatea de Vest din Timișoara

Gabriel BĂRDĂŞAN, Universitatea de Vest din Timișoara

Doina BOGDAN-DASCĂLU, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

Mirela BONCEA, Universitatea de Vest din Timișoara

Mirela-Ioana BORCHIN-DORCESCU, Universitatea de Vest din Timișoara

Mircea BORCILĂ, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Luminița BOTOȘINEANU, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”

Emina CĂPĂLNĂŞAN, Universitatea de Vest din Timișoara

Valy CEIA, Universitatea de Vest din Timișoara

Iosif CHEIE-PANTEA, Universitatea de Vest din Timișoara

Laura CHEIE, Universitatea de Vest din Timișoara

Adrian CHIRCU, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Adina CHIRILĂ, Universitatea de Vest din Timișoara

Gheorghe CHIVU, Universitatea din București, m. c. al Academiei Române

Sorin CIUTACU, Universitatea de Vest din Timișoara

Simona CONSTANTINOVICI, Universitatea de Vest din Timișoara

Ioana COSTA, Universitatea din București

Crişu DASCĂLU, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

Doina DAVID, Universitatea de Vest din Timișoara

Irina DINCĂ, Universitatea de Vest din Timișoara

Eugen DORCESCU, Uniunea Scriitorilor din România

Sergiu DRINCU, Universitatea „Tibiscus”, Timișoara

Neli EIBEN, Universitatea de Vest din Timișoara

Daiana FELECAN, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord, Baia Mare

Oliviu FELECAN, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord, Baia Mare

Remus Mihai FERARU, Universitatea de Vest din Timișoara

Alexandru GAFTON, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Ioana GAFTON, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, Iași

Daniela GHELTOFAN, Universitatea de Vest din Timișoara

Andreea GHEORGHIU, Universitatea de Vest din Timișoara

Gabriela GLĂVAN, Universitatea de Vest din Timișoara

Octavian GORDON, Universitatea din București

Vasile GORDON, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Codruța GOȘA, Universitatea de Vest din Timișoara

Sorin-Grigore GUIA, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Monica HUȚANU, Universitatea de Vest din Timișoara

Niculina IACOB, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Constantin JINGA, Universitatea de Vest din Timișoara

Daniela KOHN, Universitatea de Medicină și Farmacie „Victor Babeș”, Timișoara

Gabriel KOHN, Universitatea de Vest din Timișoara

Petrea LINDENBAUER, Universitatea din Viena

Karla LUPŞAN, Universitatea de Vest din Timișoara

George MANOLACHE, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Ion MEDOIA, Filiala Timiș „Valeriu Braniște” a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România

Michael METZELTIN, Universitatea din Viena

Dorel MICLE, Universitatea de Vest din Timișoara

Maria MICLE, Universitatea de Vest din Timișoara

Zamfira MIHAIL, Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române

Ioan MILICĂ, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Cristinel MUNTEANU, Universitatea „Danubius” din Galați

Eugen MUNTEANU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Nicoleta MUȘAT, Universitatea de Vest din Timișoara

Rodica NAGY, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Eusebiu NARAI, Universitatea de Vest din Timișoara

Dan NEGRESCU, Universitatea de Vest din Timișoara

Ileana OANCEA, Universitatea de Vest din Timișoara

Nadia OBROCEA, Universitatea de Vest din Timișoara

Ioan OPREA, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Florinel OPRESCU, Universitatea de Vest din Timișoara

Enikö PÁL, Universitatea „Sapientia”, Cluj-Napoca

Daniele PANTALEONI, Universitatea de Vest din Timișoara

Leonard-Denis PĂUȘAN BARNA, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Dana PERCEC, Universitatea de Vest din Timișoara

Eliana POPEȚI, Universitatea de Vest din Timișoara

Vasile POPOVICI, Universitatea de Vest din Timișoara

Loredana PUNGĂ, Universitatea de Vest din Timișoara

Mihai RADAN, Universitatea de Vest din Timișoara

Gabriela RADU, Universitatea de Vest din Timișoara

Ana-Maria RADU-POP, Universitatea de Vest din Timișoara

Vasile SARI, București

Richard SÂRBU, Universitatea de Vest din Timișoara

Cristina SICOE, Universitatea de Vest din Timișoara

Maria SUBI, Universitatea de Vest din Timișoara

Marcel TOLCEA, Universitatea de Vest din Timișoara

Dumitru TUCAN, Universitatea de Vest din Timișoara

Mața ȚĂRAN ANDREICI, Universitatea de Vest din Timișoara

Ilinca ȚĂRANU, Universitatea de Vest din Timișoara

George Bogdan ȚÂRA, Universitatea de Vest din Timișoara

Livia VASILUȚĂ, Universitatea de Vest din Timișoara

Roxana VIERU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Daniel VIGHI, Universitatea de Vest din Timişoara

Luminița VLEJA, Universitatea de Vest din Timișoara

CUPRINS

OMUL ȘI CARTEA

EVOCĂRI

STUDII

Volum realizat în colaborare cu:



Volum apărut cu sprijinul:



Tiparul executat la



IMPRIMERIA MIRTON
RO-Timişoara, str. Samuil Micu nr. 7
Tel.: 0256-225684, 272926; Fax: 0256-208924;
e-mail: mirton.timisoara@yahoo.com

philologicaBANATICA

1

2021

